KREMLI LAPSED

Larissa Vassiljeva

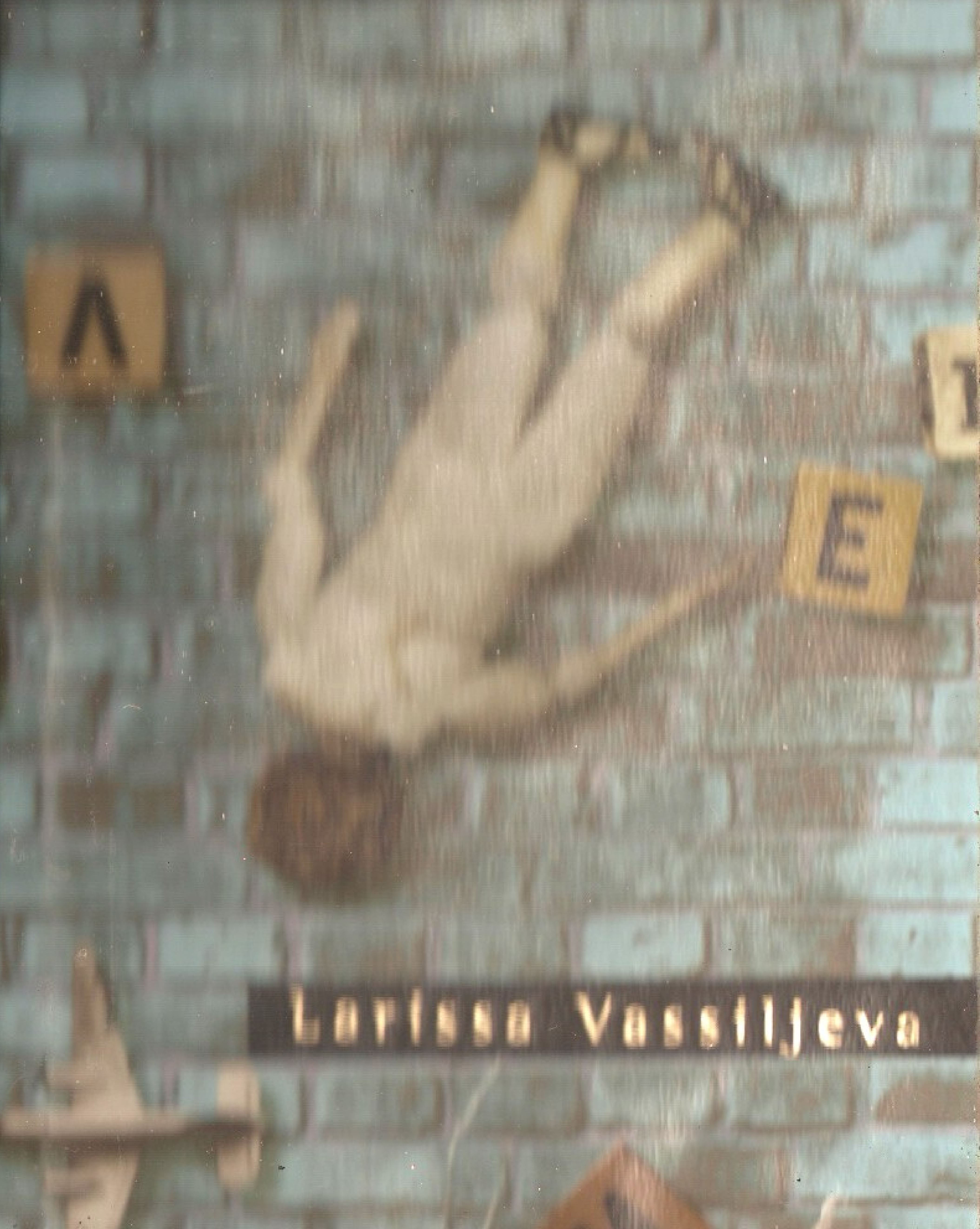

VIIMSI RAAMATUKOGU
82-94 VRK F 1999
VASSILJEVA, Larissa
Kremli lapsed

Raamatu "Kremli naised" autor Larissa Vassiljeva jätkab Kremli-teemat uue teosega, kus jutustab paljudest möödunud aastakümnete saladustest.

Kõik me oleme mingil moel Kremli lapsed, sest Kremli müüride taga toimunu puudutas pea igaüht.

Möödunud sajanditel olid Kremli lapsed tsaaritarid ja tsareevitšid. Mõned neist tõusid troonile.

Kahekümnes sajand muutis kõik. Mis sai Kamenevi, Stalini, Budjonnõi, Kaganovitši, Hruštšovi ja paljude teiste rahva saatuse üle otsustajate lastest?

Mida andis neile Kreml ja mida võttis?

Larissa Vassiljeva KREMLI LAPSED

82-94
VAS
VRK F

Larissa Vassiljeva

KREMLI LAPSED

Tõlkinud Margit Vissak

HUMA

82-94
V-30
Pe2lk.

Originaali tiitel:
Лариса Васильева
ДЕТИ КРЕМЛЯ
Издательство Атлантида
Москва 1998

Kaane kujundanud Kristjan Mändmaa
Värsid tõlkinud Doris Kareva

KUSTUTATUD
Viimsi Raamatukogu
30. 01. 2026
Viimsi Raamatukogu

© Атлантида, 1996
© Tõlge eesti keelde. Margit Vissak ja Huma, 1999
ISBN 9985-898-06-0

SISUKORD

Kremliana ja Kremliaad 7
Sissejuhatus 9
Lapsepõlve Aed ja lasteaed 12
Maria Blanki laste saladused 23
Mängud suurte ja väikeste lastega 37
Kaks poisikest ja üks madrusepluus 39
Poiss ja tüdruk pärast Pariisi 48
Veel üks poiss 51
Tüdrukud, kel pole nime 54
Lapsukesed puuris 62
Punakomandör Kudrjavtsev ja noor krahv Kankrin 69
Jossif Stalini pojad ja pojukesed 73
Kaukaasia vang 77
Prints Vasja 97
Saladuslik poeg 125
Kahtlane pojuke 143
Neli tähte ühes taevas 147
Tsaaritar Svetlana ehk mööda ilma jooksja 149
Kaevikutäht 177
Rivaal Tokarskaja 187
Kira Allilujeva saatus 199
Lõks "Tormilinnu" perekonnale 213
Mälestused Itaaliast 217
Maksim ja Timoša 223
Marfa ehk "Tütarlaps ja surm" 228
Paruness 239

Neetud seisus 255
Eritoitlustus, eriravi, erihingamine ja eriõpingud 257
Erisaksad ja eriteenrid 268
"Diamara" 273
"Hallitus" 279
"Hispaanlane" Kaganovitši majast 285
Ajastu murdepunktis 294
Hruštšovi ringmäng 299
Kättemaks poja eest ehk Leonid Hruštšovi huku saladus 304
Rada ja Sergei – kaks poolust 317
Väimeés armastab võtta 325
Niina Budjonnaja ehk Kes lõi ratsaarmee 333
Kättemaks isa eest ehk Solvatud poegade raamatulahing 339
Lõppsõna 344

KREMLIANA JA KREMLIAAD

SISSEJUHATUS

Kremli kardiogramm...

Meie elu tõusud ja langused, lõdvenemised ja kokkutõmbed on koondunud nende müüride kivisesse muusikasse. Üles-alla-üles-alla.

Linnulennult sarnaneb Kreml südamega. Ta ongi süda, Venemaa süda. Kaoks Kreml – hääbuks riik.

Kremliana on raamatud, maalid, laulud, filmid – kogu värvide, sõnade, helide sümfoonia Kremli kohta.

Kõik Kremli kohta.

1147. aasta. Vürst Juri Dolgoruki rajab Kremli. Tõusude ja mõõnade, võitude ja kaotustega areneb tormakalt Vene riiklus.

Sisetülid, hordide vallutusretked on rängad haigused. Süda lööb tuimemalt, vaiksemalt, aeglasemalt...

Koos laienemisega toimub taassünd: Kremli lapsed Ivan Kalita, Dmitri Donskoi ja Ivan III hakkavad Venemaad kokku panema.

1472. aasta. Moskva võtab juubeldustega vastu Bütsantsi keisrinna Sofia Palaiologose.

Türklaste sissetungi järel Konstantinoopolist väljaaetuna elas keisrinna Roomas ning ei suutnud kuidagi leppida kodumaa kaotusega. Ta ihkas tagasi lapsepõlve, noorusesse, Püha Sofia maailma, tagasi Bütsantsi kellade helinasse.

Pöördumatult.

Keisrinna tähelepanu kandub Itta: Venemaa valitseja Ivan III on lesestunud. Jaa, Moskva on küll kaugel, jaa, on küll metsikuvõitu, kuid olla seal tsaaritar, mitte põgenik Roomas, on juba eesmärk!

Sofia sõidab Moskvasse

Moskva sarnasus kodulinnaga rabab teda. Ta ehitab siia teise Konstantinoopoli.

Naine kutsub Euroopast kohale parimad meistrimehed ning hakkab ehitama kivist Kremlit. Tema südamelöögid on jäädvustunud Kremli katedraalide muusikas.

Alla. Vale-Dmitri. Poola vallutusretk. Kaos.

Üles. Esimesed Romanovid – Mihhail ja Aleksei – toovad Kremlisse elu, liikumise, nägelevate bojaaride venivmahlakad hääled, häbelike naiste kleidikahina, lapsenutu ja neidude laulud. XVII sajandi Kreml on tohutu perekonnahoone.

Alla. Streletside mässud. Bojaaride verest punane Kremli uhke rõdu. Sellel tsaarinna Sofia Romanova koos hirmunud vennakeste, tsareevitšite Ivani ja Pjotriga. Hiljem hukkab suureks sirgunud Pjotr/Peeter streletsid Kremli müüri ääres.

Alla, alla, alla. Moskva pole pealinn kaks sajandit. Kremli kui Venemaa südame ebasoosing tuleneb tema pojukese Peetri kättemaksust oma lapsehirmude eest.

Taas üles. 1918. aasta. Moskva on jälle pealinn. Kreml toibub kaks sajandit kestnud letargiast.

Kremli kardiogramm...

Meie Punase Kindluse ajaloost, arhitektuurist ja maalikunstist on kirjutatud palju raamatuid. On lauldud palju laule.

Kremliana on ammendamatu.

Kuid mida enam kirjutatakse ja räägitakse, seda avaram ja laialivalguvam on selle vene ime kujund. Ja võib-olla sellepärast asendubki kremliana kremliaadiga...

* * *

Vene keele sufiksid ja sõnalõpud on meie ajaloo võimsad stilistid. Mingi suvaline silp, isegi täht muudab sõna selliselt, et kogu tohutu ajalooline nägemus omandab teise, sageli vastupidise tähenduse.

Oli inimene – stalinlane, suure juhi poolehoidja, kommunismiehitaja, inimkonna helge tuleviku eest võitleja.

Inimesest sai stalinist, türanni käsilane, julmale totalitaarsele ideele ustav maniakk, vangilaagrite ja vanglate ehitaja.

Ja mis on imekspandav – vastandlikeks muutusid nad vaid sufiksite abil. Need sõnad elavad ajaloos kõrvuti nagu siiami kaksikud, sest elasid ju sellised inimesed. Sageli ühte inimesse koondununa.

Kremliana ja kremliaad – kõigest paar tähte, kuid milline erinevus!

Kremliaad – Kremli siseelu, selle inimeste saatuste, saladuste, alatuste ja suurte tegude ajalugu; jutustused sealsetest perekondadest, naistest, lastest, sellest, millest tavaliselt vaikib sobimatult häbelik ajalugu.

Minu "Kremliaadi" esimene köide oli "Kremli naised" – jutustus sellest, mis juhtus XX sajandi Venemaal võimu tipus naisega, kellest oli saanud Kremli naine.

Ent seal, kus on naine, on alati ka lapsed.

Raamat Kremli lastest jutustab sellest, mis juhtus XX sajandi Venemaal võimu tipus Kremli lastega.

Miks just Venemaal? Ent kus siis veel kui mitte oma kodumaal?

Miks just XX sajandil? Kuid millal siis veel, on see ju meie aeg.

XX sajandit ei anna võrrelda eelmiste sajanditega. Tõuseks täna hauast sada aastat tagasi surnud inimene, ei tunneks ta seda maad ära: tohutud linnad, pilvelõhkujad, mööda asfaltteid kihutavad autod, lennukid, kino, televiisor, telefon – väsid loetlemast.

Miks just võimu tipp?

Aga sellepärast, et sinna koondub justkui fookusesse kõik see, mis hiljem juhtub allpool miljonite eludega; sellepärast, et vaatamata sajandi eripärale on inimene siiski üks ja sama: armastab, vihkab, rõõmustab, kannatab, sooritab kangelastegusid, teeb alatusi...

Me kõik oleme ühel või teisel määral Kremli lapsed, võimsa ja hirmsa aja pojad-tütred, Sapsskaja torni kellalöökidega mõõdetud aja lapsed.

Ning see, mis juhtus raamatu kangelastega, juhtus ühel või teisel määral meie kõigiga.

LAPSEPÕLVE AED JA LASTEAED

Laps oli ta hulk aastaid tagasi.
Kõik selle staadiumi läbi teevad
ja tihti iseendast kaugenevad,
sest Lapsepõveaed ei ole lasteaed.

1947. aasta sügis. Moskva 800. aastapäeva pidustused. Tänavail pidulikes rõivais inimesed, parkides kõlamas bravuursed marsihelid ja alatiseks mällu sööbiva laulu sõnad:

Stalin on me sõjakuulsus vahva,
Stalin on me nooruslend,
Stalinile järgnedes me rahvas
võitlusele, võidule viib end.

Leekivpunased lipukangad. Õhtune ilutulestik. Taevalaotuses aerostaatidel kiiguvad tuule käes kõige inimlikuma inimese portreed. Hämaruse saabudes näivad prožektorite kiirtevihkudes heljuvad juhi kujutised lausa lummavad ja selles heljumises on midagi ülevat. Meeleolu sarnaneb vaimustusele.

Meie pere oli saabunud evakuatsioonist Moskvasse hiljaaegu. Astusin Moskva 609. kooli viiendasse klassi. See kool asus Bezbožnõi (endise Protopopovi) põiktänavas – pärast revolutsiooni nimetati mitmed Moskva ja ka teiste linnade tänavad-põiktänavad justkui mineviku kiuste ümber. Nüüd on see taas Protopopovi põiktänav.

Pärast Uurali väikest tehaseasulat pealinn lausa vapustas mind. Käisin koolis teises vahetuses, ja nii jalutasin hommikupooliti sageli üksi mööda linna.

Ükskord märkasin ühes Moskva kesklinna õdusas põiktänavas ilusat neljakorruselist hoonet. Kell oli umbes pool üheksa, mil koolides algas esimese vahetuse õppetöö. Hoone juurde valgusid üksteise kannul mustad limusiinid. Neist vupsasid välja valgete põllekestega koolivormis tüdrukud (tollal õppisid poisid ja tüdrukud eraldi) ning kadusid laialt avatud ustest sisse. Autod eemaldusid aeglaselt.

Nihkusin sellele hoonele lähemale, astusin trepile. Just sel hetkel peatus sissekäigu ees taas üks limusiin, millest lipsas välja tüdruk, heitis mulle vaenuliku pilgu, pöördus ümber ning lehvitas pea autoaknast välja pistnud meesterahvale. Trepile ilmus koolitädi.

"Mis kool see on?" põlesin ma uudishimust.

"Kool nagu kool ikka," vastas ta. Ning lisas häält tasandades: "Kool õnneseentele. Hakka astuma!"

"Arvatavasti õpitakse siin muusikat või maalikunsti. Tõepoolest õnneseened," mõtlesin mina.

"Ei," selgitas ema hiljem, "see on Kremli laste kool. Aga seal õpivad ka kuulsate näitlejate ja kirjanike lapsed. Arvata võib, et on ka lihtrahva lapsi. Kas sina tahaksid ka seal õppida? Ent arvesta, et isal pole võimalik sind sinna autoga viia, peaksid sõitma trollibussiga ja istuma kaks korda ümber, ja seda iga päev. Kas oled nõus?"

Jäin mõttesse. Pärast armastatud kooli Uurali asulakeses, kus sõbrustati omavahel, lavastati näidendeid ning osaleti ilulugemise konkurssidel (sellest oli mulle jäänud isegi aukiri: "M. Lermontovi luuletuse parimale esitajale"), jättis see kool Bezbožnõi põiktänavas mulle mulje kui huligaanide, kiusupunnide ja pugejate kooslus. Ning see ülbe ja ükskõikne autost väljajooksnud plika tundus neist veel kõige vastikum.

Õnneseened? Kremli lapsed?

Ei, ei taha!

Kuidas ma küll praegu seda kahetsen, et ei sõitnud tubli viis aastat trollibussis kahe ümberistumisega: olnuks unikaalne võimalus võõrastele mälestustele toetumata iseendal Kremli kooli atmosfääri taaselustada.

Kuid pole halba heata: isiklikud mälestused kipuvad alati olema ebaobjektiivsed, tundelised. Nii imelik kui see ka ei ole, on need kirja-

niku jaoks tunduvalt petlikumad kui nende mälestused, keda ta kuulab kui kroonik, aga mitte kui sündmuste tunnistaja.

Kreml oli sajandeid tohutu perekondlik elupaik. Seal sündisid, kasvasid, pärisid tsaaririigi ja surid Venemaa valitsejad. Selle müüride taga õilmitses eriline koorekiht ja erilised traditsioonid – valve, teenijad, intriigid, vandenõud, vihavaen.

Kuldsete kuplitega peakirikute kohal heljus kellakumin, kuulutades küll häda, küll võitu.

Mõni sajand tagasi hakkas Kremli koja lapsuke, 10-aastane poiss Pjotr Romanov Kremlit vihkama streletside mässu ajal, mil ta pidi peaaegu surma saama. Ning suureks sirgununa, Peeter Suurena ehitas endale teise pealinna – Sankt Peterburgi. Ja Kreml kängus.

Bolševikud taaselustasid traditsiooni – 1918. aastast sai Kremlist taas tohutu perekondlik kooslus uute, võiks arvata seninägematute, kuid siiski eelmistele nii sarnaste traditsioonidega: valve, teenijad, intriigid, vandenõud, vihavaen.

Üha enam tuhmuvate kuldkuplite kellakuminat asendasid raadiomarsside võidukalt pidulikud helid:

Nüüd lenda edasi me rong,
kommuunis ees on peatus,
üksainsam tee me jaoks see on,
vintpüss me käes on seadus.

Eelmistel sajanditel said Kremli lastest tsaaritarid-tsareevitšid. Mõnest tsareevitšist sai tsaar.

Kahekümnes sajand muutis kõik.

Mis on siis saanud meie sajandi lastest, kes kasvasid üles Kremlis või selle lähikonnas?

Millise kogemuse jätsid nad miljonitele tavalistele lastele, kes pidid ja peavad nüüd ise vigu tehes parandama mineviku vigu?

Neile ja paljudele teistele küsimustele võib anda vastuse nende saatus, kellele Kremli kellad lõid aega otse kõrva. Kuid minevikuta pole olevikku: endiste tsareevitšite ja tsaaritaride saatus hõljus nähtamatuna uue elu kohal ja võibolla tõkked põlvkondade ajaloolises

mälus põhjustasid uusi, vanadega nii sarnaseid tragöödiaid, mis huikasid vanu taga ja nendega kokku põimusid.

Rjurikovitšite dünastia Venemaal sai alguse ühe perekonna langusest: Kiievi vürsti Igori tapsid naabrid. Tema abikaasa Olga, kes soovis vürstilikku võimu säilitada oma alaealise poja tarvis, maksis julmalt kätte mõrtsukaile ja lõi riigis korra majja.

Mitu sajandit hiljem lõppes see dünastia mitmenaisepidaja Ivan Groznõi perekonna langemise ja tema viimase järeltulija tsareevitš Dmitri tapmisega.

Mitte milleski süüdi olev laps...

Romanovid polnud selle lapse hukus osalised. Kuid üsna nende valitsusaja alguses poodi Moskvas Serpuhhovi värava juures rahvahulga juuresolekul üles nelja-aastane Ivan, poola magnaadi tütre Maryna Mniszechi ja tundmatut päritolu Vale-Dmitri II poeg. Poiss hukati, et ta ei sattuks avantüristide meelevalda ning ei pretendeeriks hiljem Vene troonile.

Mitte milleski süüdi olev laps...

Ning saidki alguse Romanovite soo geneetilised iseärasused.

Esimese tsaari Mihhail Fjodorovitši noor naine Jevdokia Strešneva tõi ilmale kümme last: seitse tütart ja kolm poega. Tüdrukud olid peaaegu kõik tugevad ja elujõulised, ent poisid nõrgad ja eluvõimetud. Üks poiss – Aleksei – jäi siiski ellu ning tõusis troonile.

Tsaar Aleksei esimene naine Maria Miloslavskaja kinkis mehele kolmteist last: viis poega ja kaheksa tütart; teine naine Natalja Narõškina sünnitas kolm last. Üks juhtus olema tõeline vägilane – Peeter. Tema asus valitsema.

Kuid Romanovite saatus ei säästnud ka teda: esimese naise Jevdokia Lopuhhinaga oli Peeter Esimesel kolm, teise naise Jekaterinaga üksteist last. Elujõulised tüdrukud ja nõrgukesed poisid.

Romanovite soo meesliin katkes Peeter Esimesega: tema lapselaps Peeter II ei saanud valitseda kolme aastatki, kui suri.

Romanovite soo naisliinil – Peeter Suure naisel, Peetri õetütrel Annal ning tema tütrel Jelizavetal – tuli valitseda mitte just eriti seaduslikel alustel.

Otseste järeltulijate puudumine ja õukonnaintriigid tõstsid troonile Saksa printsessi, kellest sai Venemaa keisrinna Katariina II, Katariina Suur. Tema poeg Paul, kelle isa olevat siiski abikaasa Peeter III, Peeter Esimese lapselaps oli vägagi vaieldav tegelane: kas Katariina ja krahv Saltõkovi armastuse vili või läänemeresoomlase järeltulija, kes sai tsaarihälli sokutatud Katariina surnult sündinud lapsukese asemele.

Paul I ja Saksa printsessi (Venemaal sai nimeks Maria) lapsed osutusid elujõulisteks. Eriliste probleemideta moodustasid nad XIX sajandi Romanovite dünastia: Aleksander I, tema vend Nikolai I, Nikolai poeg Aleksander II, Aleksander II poeg Aleksander III ja tema poeg Nikolai II.

Nikolai II ja tsaarinna Aleksandral sündis neli elujõulist tütart ja üks nõrga tervisega hemofiiliat põdev poeg Aleksei. Bolševikud lasid maha kogu tsaariperekonna koos poisikese Alekseiga, et ta ei saaks esitada nõudmisi kokkuvarisenud troonile ja ei satuks mängukanniks nende inimeste kätte, kes ihkasid revanšši.

Mitte milleski süüdi olev laps...

Selline on Romanovite soo lühike geneetiline ajalugu.

"Veri on saladuslik mahl, mis valgub selle valanule."

Kas tõesti võiksid need mitu sajandit tagasi kellegi lausutud sõnad osutuda ajalooliseks tõeks?

Kas tõesti võiksid need sõnad olla hoiatuseks järeltulevatele põlvedele?

Võimule tulnud bolševikud ei hakanud mõtisklema müstilistena tunduvate pisiasjade üle.

Õnnelik lapsepõlv. Õnnetu lapsepõlv. Emata kasvanud orvud.

Üks mu sõber arvab, et õnnetut lapsepõlve pole olemas. Talle võiks paljuski vastu vaielda sõja- ja revoutsiooniaastate külma ja nälja teemadel, kuid ta jääb endale kindlaks: "Kui palju õnne on selles, kui satud külma ja nälja käest sooja leiva ja suhkru ligi, kui palju rõõmu on mängudes, kus solgiaugust leitud okslik kepp muutub võluhobuks, ja imekombel säilinud mustriga taldrikukillust saab hunnitu vaas, mis pärineks justkui kujuteldavast paleest. Lapsed unustavad hädad ja

raskused kiiresti, mäletavad kaua igapäevarõõme."

Venemaa tuntud leiduri poeg Šura Poljakov oli kaheksa-aastane, kui juhtus lastetoa aknast pealt nägema XX sajandi suursündmust – Oktoobrirevolutsiooni. Šura elas koos vanematega jõukas majas, otse Moskva Kremli vastas.

Sel poisil oli suurepärane Lapsepõlve Aed, ta kappas uhke puust võluhobuse seljas ringi avarates maitsekalt sisustatud tubades.

"Sel 1917. aasta 25. oktoobri päeval olin ma külmetusega voodis," meenutas ta palju aastaid hiljem. "Äkki tõusis väljakul kära. Sööstsin akna juurde. Maneeži hoonest lipsas välja üsnagi heas toitumuses ohvitser kahe junkru saatel, kes vedasid enda järel kahurit. Peatunud väljaku keskel, keerasid nad kahuri Troitski väravate poole ja andsid selle pihta valju paugu. Meie korteri aknaklaasid lõid sellest paugust tärisema. Vanemad ja guvernant jooksid minu juurde. Mind viidi koos voodiga söögituppa, mille aknad olid hoovi poole. Laskmine tugevnes.

Mõne päeva pärast jäi kõik vaikseks, ja vanemad otsustasid, et võin jalutama minna. Läksime guvernandiga Maneeži väljakule. Mitte kunagi varem polnud seal olnud nii palju sellist rahvast, keda ma kunagi varem polnud selles linnajaos kohanud: tuluppides talumehed, vabrikutöölised, mingisugused mõistatuslikud habemeis tüübid. Korralikult riietatud inimesi polnud üldse liikvel. Järsku märkasin kahe ilusa maja suitsevaid varemeid. Hakkas kurb, ja ma puhkesin nutma. Kõik, mida pidasin püsivaks, vääramatuks, igaveseks, osutus tegelikkuses niivõrd hapraks."

Läbi selle lihtrahva massi (kellel nüüdsest polnud keeldu viibida Moskva kõige elegantseimais paigus) läksidki bolševikud koos perekondadega – naiste, laste, valve ja teenijaskonnaga sinna, Kremli müüride varju.

Kremlist sai taas elupaik. Mitte küll perekonnakodu nagu varem, vaid ühtaegu riiki helgesse tulevikku suunav kommunismilennu juhtimiskeskus kui kommunaalkorter, kus kõrvuti elasid valitsus- ja parteijuhid, kõrged sõjaväelased ning linnaisad: Kalinin, Trotski, Stalin, Molotov, Vorošilov, Kamenev ja teised.

KUSTUTATUD
30. 01. 2020
Viimsi Raamatukogu
Viimsi Raamatukogu

Samal ajal kui Kremli mehed lõpetasid Esimest maailmasõda ja Kodusõda ning kehtestasid revolutsioonilist korda, seadusi ja elu-

norme, aitasid Kremli naised, nende abikaasad, käsi rüppe panemata neil luua lapsepõlve hoolekandeasutusi.

Kogu maal tekkisid lastekodud orbudele ja kodututele, lasteaiad maimukestele, kelle emad olid hõivatud tootmises. Riik võttis enda kanda kõik materiaalsed mured, Nadežda Krupskaja, Lenini abikaasa aga rügas abilistega uue inimese loomise kallal. Oktoobrilapsed, pioneerid, komnoored. Etapikaupa.

Õukonna aadli, kodanluse laste Lapsepõlve Aiad kadusid. Hellad emad, kes küll harva suhtlesid oma lastega, soliidsed manitsevad isad, silmakirjalikult õrnad guvernandid ja pugejalikud teenijad kadusid – kes unustusehõlma, kes emigratsiooni. Lidia Tšarskaja ja Anastassia Verbitskaja revolutsioonieelsed raamatukesed, modernistlikus stiilis roomavate taimornamentidega kaunistatud noodivihikud läkisid uutes aegades kaduma. Neid asendas konstruktiivne, konstruktivistlik revolutsioonistiil – nurgeline ja tormiline, kus kujundite algused ja lõpud oli täiuslikult ühtsed. Individuaalsete Lapsepõlve Aedade asemele ilmusid lasteaiad, kus ema ja isa asendasid terveteks päevadeks ja nädalateks kasvatajad, kes pidid formeerima uut tüüpi kollektivistliku maailmavaatega inimest. Kui lapsuke kohanes kollektiivi tingimustega kergesti, astus ta hiljem kergelt ka uude kollektiivsesse ellu. Ent kui kohanemisega oli raskusi, siis tuli teda kohandada õigete laste ja kasvatajate ühiste jõupingutustega.

Kõik see olnuks suurepärane, kui täiskasvanud suutnuks oma seisukohtades mõõdukust säilitada ning olla veidikenegi kannatlikumad ja tähelepanelikumad teiste seisukohtade suhtes.

Kuid läbi lõi hoopis selline loosung: "Kes ei ole meiega, on meie vastu!"

Kremli esimese lasteaia nimi oli "Punane Täheke". See asus kohe Kremli kõrval. Seal elasid koos juhtide, valvemeeskonna ja teenijate lapsed – tegemist oli uue võimu seninägematu demokratismiilminguga, kuulutades kõigi võrdsust kõigi ees, seda nõukogude ühiskonnale hädavajalikku tingimust. Kuid kuulutades võrdsust, ei töötanud bolševistlik ladvik välja selle mõistmise printsiipe. Ja rahvas, kes oli sajandeid elanud ebavõrdsuse tingimustes, ei suutnud end paugupealt

muuta. Ta oli vaid võimeline olukorraga kohanema. Või siis ei olnud. Kes kuidas.

"Punases Tähekeses" käinud Kremli lapsed meenutavad kooris, et juhtide ja teenijaskonna lastel polnud vahet. Kuid teenijate järeltulijad räägivad, et tegelikult teadsid kõik, kes on kelle poeg või tütar.

"Punasest Tähekesest" sai tulevaste privileegide üks esimesi pääsukesi. Sinna veeti mööblit ja mänguasju kõrgkihi paleedest ja kaupmeeste majadest; uued, revolutsiooni romantika ja -sümboolikaga lasteraamatud jõudsid esmajärjekorras "Punasesse Tähekesse". Guvernandid, teenijannad ja toatüdrukud kvalifitseerusid kiiresti ümber teenindavaks personaliks, endamisi imestades, et ka uutele valitsejatele pole võõrad endiste valitsejate püüdlused: kasvatada lapsi mitmekülgselt ja sügavalt haritud inimesteks. Ainult et omandada tuli üks sotsialistliku ühiselu reegel: minevik on halb, olevik hea, tulevik suurepärane. Seda siis, kui võimul on bolševikud.

Kreml ei ole nii väike, et sinna poleks mahtunud Oktoobrirevolutsiooni tähtsamad juhid. Kuid ta pole ka nii suur, et endasse lahedalt mahutada nende peresid kõigi võsukeste ja kodakondsetega.

Siinsetes kitsastes kommunaalkorterites töötasid ja elasid Stalini ja tema naise Allilujeva sugulased, Molotovi, Kalinini, Trotski, Vorošilovi pered. Alguses hõivas iga pere – laste arvust sõltumata – endises Senatihoones ühe toa. Ainult Leninil koos Krupskaja ja juhi õe Maria Uljanovaga oli Kremlis eraldi korter. Võib tekkida küsimus: miks ei tulnud juhtidel kohe pähe asuda Moskva uhkete majade parimatesse korteritesse, või mis veelgi etem – laialijooksnud tsaariaja rikkurite villadesse?

Selleks olid omad põhjused.

Esiteks: elada tihedalt koos pole nii ohtlik kontrrevolutsioonilise mässu puhul – kindluse seinad on piisavalt tugevad.

Teiseks: olla nähtav ja näha teisi on pingelise poliitilise võitluse olukorras vägagi tähtis.

Kolmandaks: Kremlis elamine iseenesest on nii ühe kui teise juhi positsiooni kindluse sümbol.

Neljandaks: tagasihoidlikkus olmes kuulutati elunormiks.

Nõukogude võimu esimestel aastatel oli elu Kremlis tõeline põrgu... vaatamata tolle aja kohta paradiislikele võimalustele: paleede ja mittetegutsevate kirikute vahel saalisid huilates ja pruusates trofeeautod; sinna kargasid sisse ja sealt hüppasid välja nagu mustad sipelgad suuremad ja vähemad juhid pensneedes, nahkjoppides, kalifeedes ja saabastes. Küll kokku saades, küll lahku minnes sebisid ringi samasugused sipelgad, autodeta – kuid ülitähtsate paberitega.

Vahel jalutas häbelikult või hoopis sammus hoogsalt mööda kivisillutisega kaetud tänavaid saladuslikult lihtne Lenin, ületades väljakuid kohtades, kus polnud autoliiklust.

Sinelihõlmadega sillutist pühkides astus aeglsel tiigrisammul Stalin, hoides end seintele lähemale. Erinevalt paljudest ei kiirustanud ta kunagi.

Trotski, juuksepahmakas sassis, žestikuleeris noorsõdurite ees.

Legendaarsed armeekomandörid, punatäheke mütsi ees, tegid Ivan Suure kellatorni pilgu all oma pojukeste kõrvad tuliseks, kiskudes neil suust haisvaid "kitsejalgu", aga pojad, pääsenud priiks isalike käte haardest, veeretasid end naerdes alla Moskva jõe kohal kõrguva künka järsust nõlvast. Sebisid naised kottidega; jalutasid noored emad lapsevankritega; Uspenski, Arhangelski ja Blagoveštšenski katedraali treppidel hüplesid plikad hüppenööriga ja joonistasid kekskaste. Segunesid asjalikud, naervad ja nutvad hääled ning ühinesid ühendamatud köögi-, ametiasutuse-, kemmergu- ja välismaise parfüümi lõhnad.

Väljakistud keeltega kirikukellad ja ristidest ilmajäetud kuplid vaikisid, otsekui siiralt imestades: miks asusid need inimesed, kes nii Jumalat vihkavad, elama meie keskele, meie sekka, keda oli pühendatud Jumalale ja ainult Temale?

Kas võis säärane mõte tulla tolle aja nõukogude juhtide ülesköetud pähe? Neid ärritas tummade hiidudena kõrguvate jumalakodade, nende "rahvale oopiumit süstivate hoidlate" ilme, et tekkis tahtmine kõik see hävitada ja püstitada uue usu – kommunismi helged kojad.

Isevalitsuse sümboli kahepäise kotka asemel lõid Kremli tornide tipus leegitsema eredad rubiintähed. Kuid nagu alati lõhnas igal kevadel joobnustavalt sirel ja ergastas talve esimesel päeval oma lõhnaga lumi – see oli ainus, mis oli jäänud muutumatuks nende iidsete, kiiresti hüüblva vere karva müüride vahel.

Kremli juhtide peredes tekkis kohe algusest peale traditsioon lapsendada orbusid: tundmatute vanemate lapsi lastekodudest, surnud sugulaste lapsi või siis hukkunud parteikaaslaste, relvavendade ja lihtsalt sõprade lapsi.

Alguse tegid lastetud Lenin ja Krupskaja, kes võtsid oma perre poisslapse Gora, Georgi.

Stalin ja Allilujeva kasvatasid peale Stalini esimese naise poja Jakovi ja oma kahe lapse Vassili ja Svetlana ka bolševik Artjomi poega.

Vorošilovid, kes kasvatasid kasupoega Pjotri nagu lihast last, võtsid oma perre veel kaks Frunze last – Timuri ja Tanja, aga ka Vorošilovi õepoja Nikolai ning Vorošilova vennatütre Truda.

Lastetu Budjonnõi võttis teises abielus olles perre kaks vennapoega, ja alles kolmas naine sünnitas talle kolm last: Sergei, Niina ja Mihhaili.

Molotovid kasvatasid peale oma Svetlana ka võõrast tüdrukut Sonjat. Liikusid jutud, et tegemist oli Molotovi naise Polina tütrega, ja et naine varjas seda. Peres elas ka Molotovi vennapoeg Vjatšeslav.

Kaganovitšid tõid majja, kus juba oli täiskasvanud tütar Maia, Juranimelise poisi.

Hruštšovidel oli kolm last: Rada, Sergei ja Jelena. Lisaks veel kaks last Nikita Sergejevitši esimesest abielust – Leonid ja Julia. Hiljem lapsendasid nad Nikita Sergejevitši hukkunud poja Leonidi tütre Julia.

Brežnevid kasvatasid oma lapsi – Jurit ja Galinat.

Tšernenkodel oli kolm last.

Gorbatšovide peres kasvas tütar Irina.

Nagu loetelust selgub, rauges lapsendamistraditsioon aastatega, kuni kadus lõplikult. Kuid selle õitsenguajal elasid Kremli pered reegli järgi: ära tee vahet lihaste ja kasulaste vahel.

"Kui Kliment Vorošilov 1969. aastal suri ja tõstatus pärandiküsimus, ei saanudki tekkida probleemi sellest, et Pjotr on kasulaps – ta oli oma," meenutab Vorošilovite minia.

"Jura surigi, saamata teada, et ta pole lihane laps," räägib Kaganovitšite minia.

Vägagi erineva klassikuuluvusega, päritoluga ja kultuuritaustaga Kremli naised moodustasid kireva individuaalsuste buketi: väliselt karm, kuid loomult heasüdamlik, alati hõivatud, revolutsioonile andunud, kiiresti vananev ja haige Lenini naine Nadežda Krupskaja oli aadli päritolu; Trotski naine Natalja Sedova – asjalik ja põikpäine, samuti õilsat päritolu; ehtne töölisnaine eestlanna Jekaterina Lorberg-Kalinina; väikelinna juuditarid olid Molotovi naine Perl Karpovskaja, kes võttis endale nime Polina Žemtšužina, ning Golda Gorbman, kellest sai Jekaterina Vorošilova. Kuigi niivõrd erinevad, ühendas neid ühine tegevus, ühine saatus, ühine Kremli müür.

Erinevaiks kujunesid ka lapsed, nende saatus ja ametid. Kuid Kremli juurde kuuluvuse pitser mõjutas paljuski nende saatust ja iseloomu.

Purustanud mineviku ideaalid, kavatsesid bolševikud luua oma ideaalid, pühadused ja eeskujud ning neile toetudes rajada uus ühiskond.

Vladimir Iljitš Leninist ja tema perekonnast – emast, isast ning õdedest-vendadest – pidid saama uue ajastu omamoodi ikoonid. Nad näisid kuidagi ebatõepäraselt väärikad. Minu arvates puudus sellel perekonnal omapära, elujõud, tarkus, vastuolud...

MARIA BLANKI LASTE SALADUSED

Igal perekonnal, ka kõige õnnelikumal, on omad hämarad nurgad, omad saladused. Kui teie pere pole sattunud ajaloosündmuste fookusesse, siis pakuvad tema tegemised, probleemid ja saladused huvi vaid parimatele sõpradele ja naabritele; aga kui pere ühest liikmest saab ajalooline isik, siis muutub nii tema kui talle lähedaste inimeste saatus üldrahvalikuks omandiks.

Tavainimesed tunnevad huvi suurte saatuse vastu, soovides passitada oma õlgadele midagi lõputult venivat. Kui neile tundub, et proov õnnestus, täidab hinge enda tähtsuse tunnetamine, vahetu kuulumine tavapäratu juurde, tekib tunne, et oled suuruselt võrdne. Koos bolševikega sisenesid Kremlisse ka nende perekonnasaladused. Mõnel neid isegi ei olnud. Mõnel olid sügavad, poliitilised või isiklikud, ulatudes juurtega selle inimese minevikku. Mõnel olid emade ja isade omad – need saladused on põhjatud, nende puudutamine on valulik, sest vanemad on alati valus teema: me kõik oleme nende ees süüdlased.

XIX sajandi teise poole Prantsusmaa intellektuaalide ringkonnas oli ebasünnis nimetada Napoleon Bonaparte'i suureks, kuigi riik elas tema kehtestatud seaduste ja normide järgi.

Tänapäeval on teatud vene intellektuaalide hulgas sündsusetu nimetada suureks inimeseks Vladimir Uljanov-Leninit, kuigi kõik need inimesed ise ei ole midagi muud kui leninlike väljamõeldiste vili.

Vaatamata sellele, et Lenini kohta antud hinnangute amplituud võngub plussist miinuseni, et kõik on näiliselt lihtne, et teada on tema elu iga päev, et väga täpsuselt võib välja arvestada, mis päevadel ja mis kell kohtus ta Inessa Armandiga arutamaks bolševike probleeme, ja mitte ainult neid, teatakse tema isiku kohta vähe. Kõige kohta, alates perekonnast.

Uljanovite Püha perekonna ametlik portree näeb välja selline: Vladimir Uljanovi vanematel oli kuus last; isa oli Simbirskis rahvakoolide inspektor; ema tegeles majapidamise ja lastega, oli suurepärane kasvataja ja muusik; lapsed sõbrustasid omavahel paarikaupa – vanemad Anna ja Aleksandr, keskmised Olga ja Vladimir, nooremad Maria ja Dmitri.

Pärast isa surma võttis ema kõik pereprobleemid enda kanda.

1887. a. arreteeriti Aleksandr Uljanov atentaadi ettevalmistamise pärast imperaator Aleksandr III. Ema üritas teda päästa – sõitis Peterburi, andis sisse palvekirja. Paraku Aleksandr hukati. Olga Uljanova suri tüüfusse.

Öelnud emale: "Meie läheme teist teed," sai keskmisest pojast Vladimirist revolutsionäär ja 1917. aastal uue, Nõukogude Venemaa juht. Revolutsionäärid Anna, Maria ja Dmitri olid Lenini abilised.

Kõik. Rohkem teada polnud ette nähtud. Ja kas üldse oligi midagi enamat?

Meie sajandi neljakümnendate aastate lõpul mängiti paljudes Nõukogude Liidu teatrites suure menuga Ivan Popovi näidendit "Perekond". Moskvas lavastati näidend Leninliku Komsomoli nim. Teatris. Peategelaseks Lenini ema Maria Uljanova, kes oli üle elanud vanema poja Aleksandri hukkamise ja andnud keskmisele pojale õnnistuse asuda revolutsiooni teele.

Esimest korda oli laval elav, lakeerimata noor Lenin, olid ema üleelamised, peaosas suurepärane näitlejanna Sofja Giatsintova, kes tol ajal pidi üle elama oma, tõsi küll teistlaadi perekonnadraama: režissöörist abikaasa Ivan Bersenev jättis ta maha kuulsa baleriini Galina Ulanova pärast.

"Perekonna" etenduse vaheaegadel sosisklesid vaatajad Giatsintova kannatustest, ja tema lugu justkui lisas etendusele seda, mida seal ei jätkunud: armastust, kirge, meelelisust.

Näidendis oli stseen – Maria Aleksandrovna vestlus politseidepartemangu direktori Durnovoga: ema palus kohtumist arreteeritud Aleksandriga. Durnovo vastas talle:

"Me lubame teil temaga kokku saada. Rääkige pojaga nagu ema,

pidage temaga nõu. Olukord on ju tegelikult kohutav. Kaitsku Jumal teid ränkade katsumuste eest, kuid surmaotsus on arvatavasti vältimatu... Kuid kui saaks kindlaks teha, kes ja kuidas tõukas teie poja..."

"Kuid kui saaks kindlaks teha, kes ja kuidas tõukas teie poja..."

Miks pole ma siiani neid sõnu unustanud? Durnovo tahtis näidendis kõigest teada saada Aleksandr Uljanovi kuritahtlike seltsimeeste nimesid. Ent millest mõtlen mina?

"Kes ja kuidas tõukas poja? Kes tõukas? Kuhu?"

Mul on isegi meeles Durnovot mänginud näitleja intonatsioon. Selline meelitlev-ähvardav.

Praegusel ümberhindamiste ja ülevaatamiste ajal elustuvad äkki sajandivanused legendid ja kuulujutud, ärkavad nagu kärbsed talveunest ja hakkavad sumisema inimeste vahel, kellele need korda ei lähe, kuigi on huvitav kuulata.

Hruštšovi sula ajal leidis kirjanik Marietta Šaginjan, uurides arhiivides Uljanovite perekonna kohta käivaid materjale, ootamatult dokumendi, kus seisis, et Maria Uljanova isa arst Aleksandr Blank oli ristitud juut. Šaginjan ilmus oma avastusega NKLP Keskkomiteesse.

"See veel puudus!" hüüdsid ärevusse sattunud kommunistlikud internatsionalistid, justkui oleks juudi veri teinud Leninist 40-ndate aastate lõpu "arstide vandenõu" osalise või siis eelmise sajandi lõpu sionisti. "Unustage ära."

Kuid Marietta Šaginjani suud polnud võimalik sulgeda – varsti teadis kogu intellektuaalide maailm soovimatutest juurtest Lenini perekonnas: kes rääkis naerusui, et temagi suguvõsas on juute; kes oli nördinud ja süüdistas Šaginjani, et "ta tahab venelastelt ära võtta nende puhtaverelist juhti"; kes kinnitas oma veendumust – inimkond ei suuda elada "i"-nimelise rahvata, pidades silmas Iisraeli rahvast; kes ei ilmutanud mingit huvi sellise informatsiooni vastu.

1991. aasta kevadel kuulsin ühes seltskonnas legendi, nagu oleks Lenini ema Maria Blank olnud enne abiellumist mõnda aega tsaari õukonnas vaata et õuedaam, kellel tekkinud romaan ühe suurvürstiga, vaata et tulevase Aleksander II endaga. Kui Maria rasedaks jäänud, saadetud ta tagasi vanemate juurde, kus kärmesti tagasihoidlikule õpe-

tajale Ilja Uljanovile naiseks anti. Mehele lubati tõusu ametiredelil, ja tema elu ajal oli see järjepidev. Maria sünnitas oma esimese lapse Aleksandri ja pärast veel palju seadusliku mehe lapsi. Aastate pärast sai Aleksandr Uljanov ema saladusele jälile ning tõotas tsaarile ema rüvetatud au eest kätte maksta. Üliõpilasena ühines ta terroristidega ning üritas mõrvata tsaari, kes tegelikult oli tema isa.

Esimene laps peres oli Anna, mitte Aleksandr, ja pealegi – kas juudi tütar võis üldse õuedaamiks saada?

Peeter Suurel oli juudist kantsler Šafirov, kelle kõik tütred said keisrinna õuedaamideks ning abiellusid kõrgest soost meestega, lisades sel kombel tilga oma ärevile ajavat verd vürstide Golitsõnite, Gagarinite, Hovanskite, Dolgorukide, Barjatinskite ning krahvide Golovinide, Matjuškinite ja Vielgorskite suguvõssa. Kuid antud juhul oli tegemist tsaari kantsleriga, siin aga kõigest politseiarstiga...

Kuulnud seda legendi, lahkusin ma seltskonnast: ei tahtnud vaidlema hakata, kuivõrd teadsin Uljanovite pere kohta midagi samalaadset, küid mul ei jagunud fakte nendega vaidlemiseks.

Just nimelt näidendi "Perekond" autorilt, minu isa sõbralt dramaturg Ivan Popovilt olin kuulnud 1950-ndate aastate keskel, et Anna oli Mafia Aleksandrovna sohilaps. Justkui ühe suurvürsti tütar.

Popov oli sotsiaaldemokraat, töötas emigratsioonis koos Leniniga, sõbrustas Inessa Armandiga. Ta kinnitas, et Inessa teadis mingit Uljanovite saladust.

Mahutasin selle intellektuaalide legendi raamatusse "Kremli naised", kus jutustasin, kuidas üritasin ajalooliste dokumentide abil leida kas või mingisugustki kinnitust perekonnasaladusele ema ja poja käitumise põhjal enne poja hukkamist, kuid ei leidnud midagi.

Mõne aja pärast avastasin oma arvuka korrespondentsi hulgas kirja tundmatult Natalja Matvejevalt Sankt Peterburgist:

"Teil on õigus," kirjutab ta, "Uljanovite pere lastel olid erinevad isad. Maria Aleksandrovna oli uhke naine ning propageeris vabaarmastust.

1866. aastal sündinud Aleksandr Uljanovi isa oli Dmitri Karakozov, Ilja Uljanovi endine õpilane Pensa gümnaasiumis. Karakozov oli see mees, kes 1866. aastal tulistas imperaator Aleksandr II. Karakozovi ja

Maria Aleksandrovna romaan ei olnud neil aegadel Uljanovite perekonnatuttavate jaoks mingi saladus...

Maria Aleksandrovna oli hirmul Karakozovi teo tagajärgede pärast oma perekonnale, tõukas aastase Aleksandri Nižni Novgorodi – kus nad tookora elasid – kõige kõrgema künka nõlvalt alla ning laps murdis lülisamba. Aleksandr Uljanov jäi kogu eluks küürakaks. Ta paremal käel oli kuus sõrme, mida peetakse saatana märgiks...

Peale kõigi teada oleva kuue lapse sünnitas Maria Aleksandrovna veel kolm, kes surid üsna pea pärast ilmaletulekut. Teada on ühe poisi nimi – Nikolai. Já oli ka veel üks Olga...

Palju aastaid elas Uljanovite perekonnas arstist majasõber Ivan Pokrovski, keda kogu Simbirsk teadis kui Maria Aleksandrovna armukest. Vladimir Uljanovi küpsustunnistusel oli isegi isanime Ilja asemel kirjutatud Ivan, mis küll hiljem ära parandati...

Uljanovite kolmandast, arvata võib Pokrovski pojast Dmitrist sai samuti arst...

Uljanovite perekonnasõber, provintsidramaturg Valerian Nazarjev kirjutas näidendi "Kuldsed südamed", kuhu olid sisse kirjutatud Uljanovite perekonnaloo üksikasjad. Seda näidendit mängiti möödunud sajandi 80-ndatel aastatel Moskva Väikese Teatri laval..."

Kõiki neid sensatsioone ammutas Natalja Matvejeva oma kadunud vanaisa, vaimuliku ja narodovoletsi Vassili Pavlinovi, Aleksandr Uljanovi sõbra mälestusist. Justkui temale, mitte aga oma emale, olevat noor Lenin vanema venna hukkamisest möödunud neljakümnendal päeval öelnud: "Meie valime teise tee." Ja lisanud: "Netšajevi tee."

Mul polnud kavatsustki Matvejevat uskuda, liiga julged olid need teadaandmised. Kuid need erutasid mind.

"Et uskuda, tuleb kontrollida," lauldakse ühes laulus. Kellelt küsida?

1988. aastal tegi poliitilise kirjanduse kirjastus katse koguda ühte kogumikku Lenini vanema õe Anna Uljanova-Jelizarova kirjanduslikku pärandit. Ning ilmavalgust nägi raamat "V.I.Leninist ja Uljanovite perekonnast". Mulle saatis selle raamatu Natalja Matvejeva, ja minu esimene mõte oli: "Miks küll, kirjastades arvutuid Lenini teoste köiteid, ei leidnud Lenini töö jätkajad võimalust anda välja seda õhu-

kest raamatukest Stalini, Hruštšovi, Brežnevi aegadel? Miks võis see ilmavalgust näha alles perestroika-aastatel?"

Ning ma hakkasin raamatu lehekülgedel seiklema, lugema ridade pealt ja nende vahelt.

Anna Uljanova kirjutab oma isast: "Ta oli siiralt ja sügavalt usklik inimene ning kasvatas selles vaimus ka lapsi..."

"Kuna mu isa oli usklik, käis ta õhtujumalateenistustel, kuhu hiljem ka meid kaasa võttis..."

"Kui isa, kes oli kogu elu olnud sügavalt usklik inimene, päris Sašalt lõunalauas: "Kas sa täna jumalateenistusele tuled?" – vastas Saša lühidalt ja kindlalt: "Ei!" Ja selliseid küsimusi enam ei esitatud..."

Anna kirjutab ema kohta: "Ema paistis silma tasakaaluka, kindla, samas rõõmsameelse ja sõbraliku iseloomu poolest. Õnnistatud heade annetega, õppis ta võõrkeeli, muusikat, luges palju..."

"Minu ema, nagu teisedki, kes pärinesid eri rahvuselistest peredest, ei olnud jumalakartlik, ning käis ühtviisi vähe nii vene kui saksa kirikus..." (Ema vanaema oli sakslanna. – *L.V.*)

"Maria Aleksandrovna paistis silma EELARVAMUSTE PUUDUMISE JA ENERGILISUSE POOLEST. Nappide vahendite ja suure energia tõttu oli ta päevläbi hõivatud, tema iseloomukindlus avaldus täies jõus ees ootavates katsumustes..."

Vend Vladimiri kohta pani ta kirja: "Enesekindel, järsk ja üleannetu poisike..."

"Pedagoogiliselt tõeliselt õigeks osutus isa käitumine Vladimiriga, kellele suure enesekindluse ja koolist pidevalt saadud kiituste tõttu oli vaja teha õpetlikke märkusi. Õiglast enesehinnangut nõrgestamata vähendasid need siiski tema ülbust..."

Isa religioossust polnud muidugi kohane meenutada kõige ateistlikumatel nõukogude aastatel.

Ema eelarvamusvabadust samuti.

Vladimir Iljitši enesekindlust seda enam.

Loomulikult ei hakanuks ma otsima kinnitust selle kohta, et ema olevat tõuganud poja nõlvakust alla. Ootamatult lugesin aga Anna Uljanova mälestusist:

"Mäletan Nižni Novgorodi järsakut, mille nõlvadele rajatud alleed

viisid Volga äärde ja kust kord Saša kukkus ja ema suureks hirmuks mööda nõlvakut alla veeres. Mu silme ees püsib väga selgena järgmine pilt: hirmust kange ema, käed silme ees, mööda mäeveeru kiiresti alla veerev tombuke, aga alumisel teerajal seisab keegi heategija, kes venna üles tõstab ja jalule aitab."

Miks see otsusekindel, tugev ja energiline naine ei sööstnud ülepeakaela nõlvakust alla kukkuvale pojale järele?

Küsitlesin vähemalt sadat naist, mida teinuks nemad antud olukorras. Nad kõik oli üksmeelsed – alla! Mõned ei välistanud ka šoki võimalust...

Raske kohut mõista.

Minu peas kõlasid Durnovo sõnad näidendist "Perekond": "Kes ja kuidas tõukas teie poega?"

Ema ise tõukas mäenõlvakust alla?

Ei, mitte sellest ei rääkinud Durnovo – ei maksa erinevaid situatsioone meelevaldselt kokku sobitama hakata...

Peterburi ajaleht "Severnaja Potšta" kirjutas 1866. aasta 11. mai* numbris üksikasjalikult Aleksander II elu kallale kippunud inimesest, teatades, et Dmitri Karakozov lõpetas 1860. aastal Pensa gümnaasiumi (Uljanovid elasid sellal Pensas, Ilja Nikolajevitš oli gümnaasiumis õpetaja), astus Kaasani ülikooli, kust hiljem läks üle Moskva ülikooli. Pensa oli ainus, mis kaudselt võis vihjata Maria Uljanova seosele Karakozoviga.

Dmitri Karakozov sündis 1840. aastal. Ta oli Maria Blankist viis aastat noorem.

Aleksandr Uljanov sündis 31. märtsil* 1866. aastal.

Dmitri Karakozov tulistas Aleksander II pihta 4. aprillil* 1866. aastal.

Aleksandr Uljanov võeti Aleksander III atentaadi ettevalmistamise pärast vahi alla 1. märtsil* 1887. aastal.

Millest need daatumid kõnelevad? Ei millestki. Kui siis ainult Aleksandri Karakozovi pojaks olemise võimalusest. Või siis sellest, et Uljanov võis koos oma terroristliku grupiga valmistuda Aleksander III tapma 4. aprillil – täpselt samal kuupäeval, kui kõlas Karakozovi

* – kuupäevad v.k.j. (*toim.*)

lask, kuid hästiinformeeritud tsaaripolitsei nabis terroristid kinni enam kui kuu aega enne kindlaksmääratud tähtaega. Kuid selleks, et taolisel viisil austada Karakozovi mälestust, pole ilmtingimata vaja tema poeg olla.

Atentaadi eelõhtul ei suudetud Karakozovit kusagilt leida. Matvejeva ütleb välja arvamuse, et ta oli poja sünni juures, ja pärast seda naasis Peterburi.

Pole võimalik tõestada.

Aleksandr Uljanov oli Peterburi ülikooli üliõpilane, tudeeris rõngusse ja ei kavatsenud neid revolutsiooni vastu välja vahetada. Tema isa suri 1886. aasta jaanuaris. Aleksandr matustele ei sõitnud – Anna mälestuste kohaselt ei tahtnud ema poega traumeerida (?) ning soovitas mitte kohale sõita, kuid Anna ise oli küll isa matustel. (Tähendab, tütart võis küll traumeerida?) Sama aasta suve veetis Aleksandr koos emaga Alakajevka mõisas. Ning naasnud Peterburi, hakkas ette valmistama atentaati.

Mis oli talle mõju avaldanud?

Kas võis ema sel suvel avaldada pojale tema sünnisaladuse (kui seda oli), ja nooruk otsustas Dmitri Karakozovi ürituse lõpuni viia?

Kas võis veel keegi peale ema mõjutada Aleksandri otsust valida terroritee? Kes? Pokrovski? Kas on alust midagi taolist oletada?

Anna Uljanova kirjutab oma tähendusrikkais mälestusis järgmist: "Laenasime raamatukogudes ärakeelatud Pissarevi ühelt tuttavalt arstilt, kellel oli tema teoste täielik kogu."

Sellesama raamatu teises kohas kohtame järgmist märkust: "Lugesime Sašaga Pissarevi, keda tollal raamatukogudest enam ei laenutatud, kelle teoseid hankisime oma kodutohtrilt, kellel oli Pissarevi teoste täielik kogu."

"Tuttav arst", "kodutohter"...

See arst oli Ivan Pokrovski.

Miks Anna, kes oma memuaarides mainib isegi vähetuntud inimeste nimesid, jätab välja perre kuuluva inimese nime, kellele koos vennaga on tänu võlgu niivõrd tähtsa asja eest kui esimeste ärakeelatud raamatute lugemine?

Veider? Kas mitte see revolutsiooniliselt meelestatud koduarst ei soovitanudki Maria Uljanoval avaldada Aleksandrile tema tõelise isa nimi, millega ta tegelikult poissi mõjutas?

Tundub, et Annale on ebameeldiv teadmine, et kellelegi, kes kohtab tema mälestuste lehekülgedel Pokrovski nime, meenub see saladus, ja ta võtab tarvitusele kogu jõu, et saladus ilmsiks ei tuleks.

Näitekirjanik Valerian Nazarjev, kes olevat kirjutanud Uljanovite perest kõneleva näidendi, sai sarjata Anna Uljanova kirjutatud sõnumis, mis käsitles Nazarjevi Simbirskis avaldatud mälestusi Ilja Uljanovist. Sõnumi põhjal võiks arvata, et Nazarjevi artikkel oli kirjutatud Ilja Nikolajevitši vastu.

Lenini-nimelises raamatukogus sain ma lugeda Nazarjevi brošüüri, milles ta ülistavalt kirjutas Anna isast: "Uljanov oli kogu kubermangu valgustaja, külakoolide rajaja, nurudes semstvolt välja liigse krossi koolide tarvis... võrratu töörügaja." Ja niiviisi brošüüri viimase lehekülgeni.

Kuid oli üksainuke fraas, isegi vaid osa sellest: "... ei teadnud, mis toimus kodus, kuidas ja millega tegelesid lapsed." Anna mõistab hukka just nimelt selle fraasi; avaldab nördimust, keeb vihast: isa teadis, mis toimus perekonnas, pühendas palju aega oma lastele.

Tegelikult on Nazarjevi täisfraas selline: "Mis toimus kodus, kuidas juhiti majapidamist, kust ilmus uus vormifrakk eelmise, täiesti kasutuskõlbmatuks muutunu asemele, mil moel sattus taskusse taskurätik, kuidas ja millega tegelevad lapsed – Uljanovil polnud kõigest sellest aimugi, ja seda tänu oma naise hoolitsusele."

Mis on selles halba?

Ilmselgelt ei näinud Anna Uljanova Nazarjevi sõnades seda, mida mees oli öelnud, vaid nägi seda, mida ta ei oleks tahtnud neis mälestusis leida. Selleks ajaks oli juba olemas Nazarjevi näidend "Kuldsed südamed", mida 11. ja 12. novembril 1882. a. mängiti Moskva Väikese Teatri laval. Näidend vilistati üksmeelselt välja, see tunnistati teatri reperutaari tunginud Katkovi vaimus kirjutatud reaktsiooniliste näidendite näiteks, kuulutati noorsoo, riigitegelaste, intelligentsi ja üldse kogu eesrindliku ühiskonna pihta käivaks paskvilliks.

Näidend, mille süžee oli võetud Lenini vanemate elust?! Näidend, millest nõukogude võimu ajal ei teadnud keegi midagi?! Kas ei teadnud juhuslikult või meelega?

"Kuldsed südamed" leiti Väikese Teatri arhiivist.

Arhiivi juhataja Olga Bubnova asetas minu ette ajahambast puretud safianköites käsikirja.

Koltunud leheküljed on režissöör täis kritseldanud. Viis vaatust. Lugu tütarlapsest Marusjast, vaesunud aadlikust, kes algul abiellub mehega, kes päästis tema isa laostumisest; hiljem sõidab tema juurest oma armastatu, meditsiiniüliõpilasega ära Peterburi. Üliõpilane pöördub tagasi ja jutustab kannatavale abikaasale tema naise edusammudest, kirjandusringkondades liikuvast rikkast daamist. Kuid nagu selgub, tabas naist Peterburis fiasko ning ta otsustab end pühendada vigaste eest hoolitsemisele. Abikaasa palub, et ta tagasi tuleks – naine keeldub. Kõigi kannatuste ja läbielamiste fooniks on semstvokohtud – sageli ebaõiglased – ja arutlused... .

Mis on kõigel sellel tegemist Uljanovite perekonnaga? Ei mingisugust, kui mitte olla Matvejeva seisukohal, kes pidas Maria Aleksandrovnat armurikkaks ja Ilja Nikolajevitši paljukannatajaks. Kui selline seisukoht omaks võtta, siis võib igasuguse pingutuseta näha Maria Aleksandrovnat tema nimekaimu, kangelanna Marusjana ja Ilja Nikolajevitši kangelanna mehe Aleksei Krasnobajevina. Meditsiiniüliõpilase võib kokku klapitada arst Pokrovskiga.

Samas pole seda oletust ka keeruline ümber lükata Nazarjevi enda sõnadega, mida ta kasutab Uljanovi hoolitseva naise kohta. Muide, naise ja ema hoolitsevus sobib kenasti kokku sooviga armastada väljaspool perekonda veel kedagi.

Näidendi "Kuldsed südamed" tiitellehele on keegi kirjutanud: "Kukkus läbi *pidulikult*" (minu rõhutus – *L.V.*)

Selle Nazarjevi nõrga, peaaegu abitu näidendi läbilugemine vähendas tunduvalt minu huvi Natalja Matvejeva versiooni vastu. Kuid asi ei ole ju huvis, vaid soovis jõuda saladuse jälile ja sellel teekonnal tuleb alati ette rohkem pettumusi kui avastusi.

Versioonid... Tõestamatud. Kuidas tõestada Dmitri Karakozovi

isadust? Maria Uljanova noorima poja nimi Dmitri võib olla pandud Karakozovi auks, võimalik et mitte – tõendeid pole. Kes tõestab, et ema ise lükkas tibatillukese lapse mäenõlvakust alla? Milliseid tunnistusi on Maria Uljanova ja Ivan Pokrovski intiimsuhete kohta? Ning mis tähtsust on sel kõigel Kremli laste teema puhul?

Justkui mitte mingisugust. Kuid mõtleme siiski. Maria Blank-Uljanova poeg ja terrorist Aleksandr Uljanovi vend juhtis Kremlisse need, kellest ma kirjutan. Tal polnud mingit vajadust avada neile kõiki oma perekonna saladusi. Kuid kas bolševiku jaoks oli ikka nii halb, kui tal oli poolvend, ühe esimese vene revolutsionääri poeg? Milleks mahavaikimine? Kas Lenin kaitses ema au? Isa au? Kas talle, provintsiintelligendile, ei meeldinud sellised armulood? Teda võib mõista. Kuid saladustel on omadus tulla avalikuks või mitte tulla – viimased muutuvad legendideks. Lenini legendist, mida mingil määral toetasid Popov ja Armand, võisid teada ka teised bolševikud. Vajadus seda varjata sigitas salastatuse traditsiooni teisteski bolševike perekondades. Võimalik et perekondlike suhete keelustamine Kremlis ja soovimatus "oma pere musta pesu võõraste silme all pesta" põhinesid algselt Uljanovite perekonna saladustel.

Rääkisin Matvejeva versioonidest Pensa obalsti parteikomitee endisele ideoloogiasekretärile Georg Mjasnikovile, kes 1970-ndail aastail rajas Pensas Maria ja Ilja Uljanovi memoriaalmuuseumi. Rääkisin lootuses, et talle on teada midagigi, mis heidaks valgust neile versioonidele.

Georg Mjasnikov kuulis neist versioonidest esmakordselt ning loomulikult pani need kahtluse alla. Kuid ütles: "Midagi seal siiski võis olla. Uljanovite muuseumi rajamise aegu tuhnisin läbi eranditult kõik Lenini kogutud teoste köited, otsisin Lenini ütlusi isa kohta. Ja ei leidnud sõnakestki. See tundus mulle veidravõitu."

"Aga ema kohta?" pärisin ma lootusrikkalt.

"Kirjad emale on loomulikult teada. Kuid tema enda kohta pole samuti sõnakestki."

Miks? Kas ei peitunud ses salastatuses mõni neist versioonidest? Või siis kõik need pluss meile teadmata versioonid?

Igal juhul on, mille üle järele mõelda nii minul kui neil, kel tekib

tahtmine uurida teekonna järjepidevust Dmitri Karakozovi lasust Aleksandr Uljanovi terroristlike ettevalmistuste ning Vladimir Lenini tegudeni.

Tegelikult valmistasid kõik kolm, igaüks omamoodi, ette tsaaritapmist. Ja asi pole selles, kus see pidi toimuma: Suveaia võre taga, Peterburi tänaval või Ipatjevite maja keldris – eesmärk oli üks. Eesmärgini jõudis vaid selle keti kolmas lüli – Lenin. Kuid mõte, et idee võis tekkida järjekindlalt kõigi kolme peas, kes olid seotud Maria Uljanovaga, kuulub kogu oma tõestamatusega metaajaloo kategooriasse. (Daniil Andrejevi termin – *L.V.*)

Maria Blank sündis 1835. aastal ühena ristitud juudist arsti Aleksandr Blanki ja sakslanna Anna Groschopfi viiest tütrest, puhkes õitsele viiekümnendatel-kuuekümnendatel aastatel, kui Turgenevi romaanid "Rudin" (1856), "Eelõhtul" (1860), "Isad ja pojad" (1862) andsid Venemaa naislugejaile järjest uusi, julgeid eeskujusid, keda jäljendada, kuid neid kõiki varjutas Tšernõševski kangelanna Veera Pavlovna romaanist "Mida teha?", mis nägi ilmavalgust 1864. aastal ja ajas ärevile naiste meeled.

Mil moel sai end avaldada XIX sajandi keskpaiga naine, kes polnud veel vabanenud vajadusest olla perekonna orjatar? Ainult koduse protesti abil: kas läks selle juurest, keda ei armastanud, armastatu juurde või jagas oskuslikult tundeid kahe mehe vahel. Arvan, et elav Maria Aleksandrovna oli palju tuntum kui kirjanduslik Veera Pavlovna. Ta tekitas revolutsiooni kodus, sobitas avalikult mehe ja armukesed, sai lapsed, kellelt ise soovis, tegi neist kõigist revolutsionäärid revolutsionäär Pokrovski abil, kaasamata seadusekuulekat kodanikku Uljanovit.

Kas Ilja ikka armastas teda ja mõistis tema tuhinaid ja purskeid? Kas ta kannatas? Jääb üle ainult mõistatada. Iga päev Karakozovit meelde tuletava noorima poja nimi, kes pealegi Pokrovski oma – vaevalt see seadusekuulekale kodanikule meeldis. Kuid ei tuleks kiirustada kokkuvõtete tegemisega XIX sajandi inimese kohta – Herzen ja Ogarjov lasksid ühel naisel, Ogarjovi abikaasal, kellest sai Herzeni naine, põhjustada endale ränki hingepiinu ja üritasid leida väljapääsu

armastuskolmnurgast kõlbelise täiustumise teel. Õnne see ei toonud neile ega naisele. Kuid... "kannatused ülendavad hinge". Kui uskuda Matvejevat, siis mõistis ümbruskond Maria Uljanova hukka, sest keelekandjad on ju selle jaoks olemas, et segamini ajada fakte, ähmastada sündmusi ning hävitada ebatavaline isiksus.

Keda ta siis armastas? Pöörast Karakozovit, vagurat Uljanovit, võimukat Pokrovskit? Igaüht omamoodi? Armuküllane...

Kus suitsu, seal tuld... Nii Popov kui Armand tajusid Uljanovite perekonna saladust. Anna Uljanova arvatavasti teadis seda.

Kas Vladimir Iljitš teadis?

Mida esimesed bolševikud kartsid, kui varjasid Lenini päritolu ja tema perekonnasaladuse tõelisi üksikasju?

Kas nad tahtsid olla puhtakesed vanematest alates? Kuid mis on puhtus – väikekodanlase moraal või riigialuste kõigutaja siirus ja ausus? Ja kas pole imelik – riigi kukutanud bolševikud ehitasid oma vundamendi vanale heale tõusikumoraalile: sama supp, aga vedelam.

Selline Lenini ema, nagu kirjeldas tütar Anna või ilmnes Natalja Matvejeva kahtlaste oletuste põhjal, oli minu jaoks kaugelt huvitavam, elulisem, tugevam ja eredam kui see, keda määrisid meile kaela kool ja ülikool.

Õigeusklikuks ristitud, pooleldi juuditar, pooleldi sakslanna, ilus, elurõõmus, pidas neiupõlve 28. eluaastani, astus ametlikku abiellu, sünnitas lapsed ja andis nad kõik viimseni leegitsevasse revolutsioonitulle. Just tema üsale oleme võlgu kõige eest, mis juhtus meie isade, vanaisade, vendade ja meiega, sest tema armastatuim poeg Vladimir, kelle arvatakse et sigitas vagur, jumalakartlik, ametlik isa Ilja Uljanov, pööras meie sajandi selliseks, millisena seda teame, aga kõik meie vasturääkivad hinnangud Leninile ainult rõhutavad tema suurust ja tunnetamatust.

Kuid see on kõigest versioon...

Leninianat täiendab leniniaad. Koos suudavad nad rohkem kui lahus.

Kuidas poeet ütleski: "Nähtavasti sajandid maalivad lõpuni poolelijäänud portree."

Lisan: alates vanematest.

MÄNGUD
SUURTE JA VÄIKESTE LASTEGA

KAKS POISIKEST JA ÜKS MADRUSEPLUUS

Enne revolutsiooni teadis madrusepluusis poissi kogu Venemaa. Ja kuigi paljud kirusid tsaari nõrkust riigimehena ja tsaarinna saksa päritolu, mis sõjas Saksamaaga paljudele vägagi kahtlustäratavana tundus, madrusepluusis posikesse suhtusid ühed kaastundega, teised haletsusega, kolmandad ükskõikselt, kuid mitte keegi ei ilmutanud tema vastu vaenu. Poiss oli troonipärija – imperaator Nikolai ja tema naise Aleksandra ainuke poeg.

Taas Romanovite soo geneetiline needus. Neli tütart Olga, Tatjana, Maria ja Anastassia olid terved, ilusad tüdrukud, kes kasvasid kenadeks neidudeks. Euroopa kuningakodade parimad peiud hakkasid juba silma heitma vanematele tütardele, kes kandsid Puškini "Jevgeni Onegini" kangelannade nimesid. Ja sealsamas haige poisike – tsareevitš Aleksei.

Tal oli ema suguvõsalt päritud tõbi – hemofiilia. Seda geneetilist verehaigust annavad põlvest põlve edasi naised, kuid haigus esineb ainult meestel. Räägiti, et inglise kuninganna Victoria õnnistas selle haigusega oma meessoost järglasi. Vene tsaarinna Aleksandra Fjodorovna, Nikolai II naine ja Aleksei ema oli Victoria õetütar.

Muuseas, tänapäeval ilmuvad Inglise ajakirjanduses artiklid, mis kummutavad kuuldused pikaealise Victoria verehaiguse kohta. Igal juhul vastab tõele, et Vene troonipärija põdes seda haigust.

Juhtus madrusepluusis poisike kergelt näppu lõikama või põlve vigastama, kui hakkas kohe veri voolama ja verejooksu oli väga raske peatada. Pärast verejooksu jäi laps nõrgaks ja põdes kaua. Ainus inimene, kes maagia abil suutis verejooksu kiiresti peatada, oli siberi talupoeg Grigori Rasputin. Seetõttu ta tsaarikojale nii lähedale jõudiski, seetõttu avaldaski nii vastupandamatut mõju tsaarinnale, kes oli ahel-

datud poja haiguse külge ja ihkas kirglikult, et poeg paraneks ning astuks tulevikus Vene troonile.

Rasputin tapeti 1916. aasta detsembris. Veidi aega enne surma ütles ta tsaarinnale:

"Kuni elan, ei juhtu teie perega midagi. Kuid niipea kui mind enam ei ole, olete te kaitsetud."

Tsaarinna uskus teda. Ja nii ka juhtus: paar kuud pärast Rasputini hukkumist loobus Nikolai II troonist. Tsaar ja ta perekond pandi hiljem koduaresti, saadeti Siberisse – alguses Tobolskisse, pärast Jekaterinburgi.

1918. aastal, kui kogu Venemaal käis Kodusõda ja punased olid sunnitud Jekaterinburgist taanduma, kirjutas Üleliidulise Kesktäitevkomitee esimees Jakov Sverdlov alla tsaariperekonna mahalaskmise otsusele.

Enam ei olnud madrusepluusis poisikest. Tema haige veri voolas süütult. Kuid varsti ei olnud ka Sverdlovit. Räägiti, et kui Sverdlov ühes Moskva tehases esines, olevat töölised pärast tema kõnet ta justkui entusiasmihoos õhku visanud ning siis meelega maha pillanud, ja nii kogu sisikonna segamini pööranud. Kättemaksuks tsaariperekonna vere eest.

Tsaari vara – paleed, jahid, maad, tallid – sai bolševikele. Nende valdusse sattus ka mööda Kaamat ja Volgat sõitev jaht "Mežen". Just nimelt selle pardal riietas 1918. aasta suvel – võibolla isegi tsareevitš Aleksei tapmispäeval – bolševistliku Punaflotilli komandör Fjodor Raskolnikov koos oma armsama ja abilise, poetess Larissa Reisneriga bolševik Kamenevi 14-aastase poja Ljutiku madruseülikonda, mis leiti jahi garderoobist.

"Madrusemüts, madrusekuub, triibuline särk. Isegi kingad olid sellised, milliseid madrused kannavad. No tõeline väike madrus," joobus vaimustusest Ljutiku ema Olga Kameneva, kui rääkis sellest seiklusest oma tuttavale poeedile Hodassevitšile.

Madrusepluus oli Ljutikule paras. Kust võis heldinud ema teada, et koos mõrvatud lapse pluusiga tõmbasid Raskolnikov ja Reisner Ljutikule selga ka tsaaripoeg Aleksei saatuse?

Ljutiku tegelik nimi oli Aleksandr. Südi ja nutikas poiss tabas kiiresti ära aja revolutsioonilise vaimu ning ilmutas seda omamoodi: organiseeris Kremli lastest noorte kommunistide liidu, kus kõik käis sõjaväelise korra kohaselt.

Ljutik ütles sageli oma vanematele välja arvamuse ühe või teise bolševiku kohta, kahtlustades neid ebasiiruses ja valelikkuses. Vanemad kuulasid "oraaklist poega" suure härdusega ning tegid vastavad järeldused.

"Meie Ljutikule võib usaldada absoluutselt kõike," arvas tema ema, Trotski lihane õde. "Ljutik oli veel päris väike, kui tsaarisandarmid teda üle kuulasid – ega saavutanud midagi. Mõnikord osaleb ta väga tähtsatel nõupidamistel. Ja jääb ainult üle imestada, kui hästi ta inimesi tunneb! Istub mõnikord, kuulab vaikides, ent hiljem, kui kõik on lahkunud, kus võtab äkki kätte ja ütleb: "Ema, isa, ärge uskuge seda või teist seltsimeest. Ta ainult teeskleb ja poeb teie ees, kuid ma tean, et hinges on ta pursui ja töölisklassi äraandja."

Alguses me tema sõnadele loomulikult tähelepanu ei pööranud. Ent kui pärast paari juhtumit selgus, et tal oli õigus olnud, õigus eelkõige vanade, justkui kõige karastunumate kommunistide suhtes, hakkasime ausalt öeldes teda kuulda võtma. Ning nüüd küsime igaühe kohta, kellega tuleb tegemist teha, Ljutiku arvamust."

Sedalaadi kasvatus ei saanud noore Kamenevi iseloomule jätta mõju avaldamata.

Bolševike juhi poja ees olid lahti kõigi instituutide uksed. Ta valis Žukovski-nim. Sõjalennuväe Akadeemia. Moskva pruutis neiud unistasid tutvuda temaga: Kamenevi enda poeg sõidab uljalt mootorrattaga, tema jaoks ei eksisteeri mingeid piiranguid.

Kahekümnendate aastate lõpul kirjutas dramaturg Lev Slavin näidendi "Rahvakomissari poeg". Näidendi kangelast oli lihtne ära arvata – Ljutik, tuntud oma seiklustega "väikekodanliku laostumise" vaimus, nagu siis räägiti.

Üks Moskva teater tõi näidendi lavale.

Kamenev protesteeris: "Näidend tuleb ära keelata, see diskrediteerib Poliitbüroo liiget."

Stalin polnud nõus: "Mängitagu aga edasi."

Zinovjev veenis Kamenevi: "Kui te näidendi ära keelate, siis tunnistate endale, et näidend on teie pojast."

Näidendit "Rahvakomissari poeg" ära ei keelatud, kuid mõne aja pärast jäeti tasahilju teatri repertuaarist välja.

Aleksandr Kamenev muutus tasakaalukamakas pärast abiellumist tolle aja kuulsa baleriini ja filmitähe Galina Kravtšenkoga.

Kamenevide noor abielupaar armastas puhata Krimmis, Muhhalatkas. 1995. aasta suvel sattusin ma pooleldi rusudes, metsistunud Krimmi, kus piki rannikut seisid mahajäetult endised suurepärased puhke- ja raviasutused – uuel Ukraina valitsusel ei jätkunud vahendeid neid ülal pidada. Forosi tee ääres nägin viita: "Muhhalatka". Suundusin alla mere poole.

Kaks elumaja. Puude otsas ronivad lapsed, aga ees on ületamatu kivimüür. Mere äärde ei pääse.

"Mis seal allpool on?" küsisin poisikestelt.

"Muhhalatka."

"Mis see on?"

"Ei tea."

"Kas teie vanemad töötavad seal?"

"Jah."

"Kuidas nad sinna pääsevad?"

"Nad teavad teed."

"Aga miks teie seal ei käi?"

"Meie ei tohi sinna minna."

"Kui jõudsime Muhhalatkasse, polnud seal ühtegi Poliitbüroo liiget," meenusid mulle Galina Kravtšenko sõnad, "kohal olid ainult nende lapsed, mõni paar. Juba täiskasvanud inimesed. Mind ja Ljutikut majutati Stalini apartementi, kus olid magamistuba, võõrastetuba ja kabinet. Pärast Muhhalatkat ei saanud ma mujal puhata, sest seal oli olnud kõik nii mugav ja hubane."

Galina Kravtšenko kirjeldas 1931. aasta Muhhalatkat.

Mina seisin kivimüüri ees 1995. aastal.

Kuuskümmend neli aastat hiljem. Kes puhkab täna Muhhalatkas,

milline valitseja? Galina Kravtšenko aegadel mängisid teenindava personali lapsed tõenäoliselt samamoodi puude otsas. Rohkem kui kuuekümne aasta jooksul on nad jõudnud vananeda, paljud elust lahkuda. Vahetunud on põlvkonnad, ent õdus Muhhalatka püsib täpselt samasugune – sinnapääs keelatud.

Millal algas Ljutik Kamenevi jaoks arveteõiendus tsareevitš Aleksei madrusepluusi eest?

Galina Kravtšenko jutustas:

"Kolmekümne neljandal aastal olin filmivõtetel Krimmis. Need lõppesid detsembri alguses ja ma läksin koos režissöör Mark Donskoiga rongi peale. Teel sain teada, et Kirov on tapetud. Ljutik oli mul vastas, näost valge nagu voodilina. Kodus oli raske olukord. 16. detsembril võeti kinni Lev Kamenev. Arreteeriti Tatjana Glebova – naine, kellega Lev Borissovitšil olid lähedased suhted. Tal oli selle naisega poeg.

Ljutik vallandati. Ta töötas tööstuse automatiseerimise alal. Ta vahistati kodus 5. märtsil 1935. aastal. Tuldi hilja õhtul. Korraldati kohutav läbiotsimine. Mind väikese Vitalikuga tõsteti valitsuse majast välja. Tegelikult pandi Ljutik kaks korda istuma, teist korda juba igaveseks...

Mõne aja pärast ma abiellusin uuesti ning sünnitasin tütre Karina, justkui kaitseks minu ja Ljutiku pojale, kuid ma eksisin. Möödusid aastad, ei Ljutikust ega Kamenevidest polnud midagi kuulda. Kuid ma taipasain, et midagi head ei saanud nendega juhtuda. Ning 1951. aasta suvel jõudis kätte Pärtliöö: vahistati kõik "rahvavaenlaste" teismelised lapsed. Minu Vitalik oli just saanud kaheksateistkümneseks. Teda tuldi ära viima kolmekesi. Läbiotsimine kestis öö läbi..."

Galina Kravtšenkol on säilinud Ljutiku surmatunnistus, mille andis talle KGB:

"Kamenev, Aleksandr Lvovitš. Suri 33-aastasena 15.07.39. Surma põhjus – kriips. Surma koht – kriips."

Ei saa isegi lilli kalmule viia.

Ka tsareevitš Alekseil ei ole hauaküngast.

Galina Kravtšenko suri 1996. aasta veebruaris. Sorteerisime koos teisest abielust sündinud tütre Karinaga kadunukese pabereid, vaatasime vanu fotosid. Galina Kravtšenko oli mitmekülgselt andekas naine. Tantsis suurepäraselt, laulis, joonistas, ujus, laskis, vehkles.

"Osalesin filmi "Tema majesteedi solist" võtetel. Töö käis Leningradis, aga mind kutsuti kiiresti Moskvasse. Hakati otsima dublanti, kedagi koreograafiakoolist. Leitigi pikka kasvu kõhnuke – nagu mina toona – minu nimekaim Galina Ulanova," rääkis mulle Galina Kravtšenko mõni aasta tagasi.

"Emal oli kunagi romaan režissöör Grigori Aleksandroviga, kes pidas ema tõeliselt euroopalikuks näitlejannaks. Ja kui ta hiljem kohtas Ljubov Orlovat, kujundas tema imidži ema järgi," meenutab Karina.

Milline saatus. Lükanud kõrvale ühe tegelase, loob aeg kohe kaks uut – väljapaistva baleriini ja suurepärase filmitähe. Aga see esimene poliitiliste plahvatuste epitsentrisse sattunu jääb kõrvale.

Teda ei filmita aastakümnete kaupa. Hiljem, kui väärtuslik näitlejanoorus on möödas ja ajasurutis nõrgenenud, rahuldub Galina Kravtšenko episoodiliste rollidega.

"Pärast seda, kui Ljutik kadus, läks ema küllalt kiiresti uuesti mehele. Mu isa oli tolle aja kohta julge inimene: abiellus lapsega naisega, kes oli temast vanem ja kelle mees, Kamenevi poeg, istus vangis.

Isa armastas ema väga, suhtus suurepäraselt tema ja Ljutiku pojasse Vitalikusse, tahtis teda lapsendada, varjata oma gruusia perekonnanimega, kuid ema jäi endale kindlaks: "Vitalik peab jääma Ljutiku pojaks!"

Ja jäigi – sattus vanglasse kui Ljutiku poeg ja Lev Kamenevi pojapoeg. Pärast vanglat Vitalik enam koju ei tulnud, sõitis Sahhalinile, abiellus seal, hiljem naasis koos perega Moskvasse, kus ta varsti suri.

Ema säilitas vahast tulikakimpu (*ljutik – v.k. tulikas*), mille esimene mees oli talle kunagi kinkinud. Panin selle kimbu talle kirstu kaasa," lõpetab Karina oma kurva jutustuse.

XVII sajandil püüdsid kolm Vale-Dmitrit jätkata tõelise tsareevitši, Ivan Groznõi poja elu. Kas XX sajandil võis ilmuda Vale-Aleksei? Seda

on raske ette kujutada nõukogude tegelikkuses, kus tšekistid olid äärmiselt valvasad, ent siiski...

Kirjanik Radzinski tsiteerib oma raamatus Nikolai II Petrozavodski psühhiaatri D. Kaufmani kirja: "Juttu tuleb inimesest, kes mõnda aega oli ravil Petrozavodski psühhiaatrihaiglas, kus töötasin raviarstina 1946. aasta septembrist 1949. aasta oktoobrini...

Meie haiged olid nii tsiviilisikud kui kinnipeetud, keda noil aastail saadeti meile ravile või siis kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi läbiviimiseks...

1947. või 1948. aasta talvel saadeti meile järjekordne vahialusest patsient. Tal oli äge psühhoos hüsteerilise psühhogeense reaktsiooniga. Tema teadvus oli ähmastunud, ta ei reageerinud olukorrale, ei mõistnud, kus viibib...

Seosetutes ütlustes vilksatas paar-kolm korda Beloborodovi nimi, millele me alguses tähelepanu ei pööranud, sest see ei ütelnud meile midagi... Dokumentides oli sünniaastaks märgitud 1904, kuid nime ja perekonnanime ei suuda ma täpselt meenutada: kas Semjon Grigorjevitš Filippov või Filipp Grigorjevitš Semjonov. (Tähelepanu äratab isanimi, mõlemal juhul Grigori – Grigori Rasputin oli tsareevitš Aleksei truu päästja, Rasputini talisman oli tsareevitšil alati kaelas. Tsaarinna arvas, et see talisman kaitseb poissi hädade ja haiguste eest. *– L.V.*)

Kahe-kolme päeva pärast, nagu sellistel juhtudel tavaline, ägeda psühhoosi ilmingud kadusid. Haige rahunes, oli täiesti kontaktivõimeline." Ning järgneb patsiendi jutt, et ta on troonipärija. Mahalaskmisel Ipatjevi maja keldris haaras isa lapse embusse, surudes näo enda vastu. Laps ei jõudnud toimuvast arugi saada, kohtuotsuse ettelugemist ta ei kuulnud. Talle jäi meelde vaid Beloborodovi nimi... (Üks tsaariperekonna mahalaskja – *L.V.*)

"Aegapidi hakkasime vaatama teda teise pilguga," kirjutab Kaufman. "Püsiv hematuuria, mida ta põdes, leidis seletuse: troonipärijal oli hemofiilia...

Sel ajal käis iga poolteise-kahe kuu tagant meil konsultant Leningradist, parim praktiseeriv psühhiaater, keda olen elus kohanud. Näitasime talle oma haiget. Kaks-kolm tundi pinnis ta patsienti

küsimustega, mida meie ei saanud oma võhiklikkuse tõttu esitada. Gendelevitš aga võis, sest teadis kõigi Talvepalee ning linnalähedaste residentside ruumide paigutust ja otstarvet sajandi algul. Samuti tundis ta õukonna etiketti, teadis kõigi tähtsate isikute nimepäevi ja pidulikke sündmusi, mida tähistati Romanovite pereringis. Kõigile küsimustele vastas haige väga täpselt ja vähimagi kõhkluseta. Tema jaoks oli see aabitsatõde..."

Edasi kirjutas arst Kaufman, et konsultant Gendelevitš seisis raske valiku ees: kas panna diagnoos "paranoia remissiooni staadiumis" ja saata haige laagrisse tagasi või tunnistada juhtum ebaselgeks – sel juhul oleks tulnud avaldada prokuratuuriorganeile kõik, mis ta haige käest teada sai. Nõil aegadel oli parem nimetada teda skisofreenikuks kui tsareevitš Alekseiks. Arstid pidasid patsiendiga nõu. Ta sai aru, et arstidel oli õigus, ja naasis laagrisse.

Palju aastaid hiljem kinnitas Kaufmani juttu sama haigla peaarsti asetäitja, kes otsis üles Filipp Grigorjevitš Semjonovi haigusloo. Selles olid märkmed Beloborodovi kohta, keda haige sõimas, Gendelevitši tähelepanekud läbivaatuse kohta ja ülestunnistus, et on viimase tsaari poeg, kes oli sel hirmsal ööl eluga pääsenud. Ta viidi haiglast minema, toimetati võõra nime all Leningradi. Mõnda aega teenis ta Punaarmees ratsaväelasena. Semjonovi haigusloos on Gendelevitši ülestähendus, et tal ei ole "mitte mingit põhjust võtta endale võõrast nime, ta ei oota mingeid privileege, sest teab, et tema nime ümber võivad koonduda igasugused nõukogudevastased elemendid, ja et mitte õnnetust tuua, on ta alati valmis elust lahkuma".

Ei Radzinski, ei Kaufman, ei Gendelevitš, seda enam mina – mitte keegi ei kinnita midagi. See lugu on järjekordne legend.

Kõik ellujäänud Romanovid, kõik, kes hirmsa perekondliku katastroofi üle elasid, olid kindlad: Nikolai II perekond hukkus. Kuid kas pole nende veendumuses kaks selget kavatsust: esiteks kanoniseerida tapetud püha perekonda, teiseks jätkata Romanovite dünastiat, sest juba palju aastaid eksisteerib pärusperekond kõrvalliini pidi ja on valmis naasma Venemaale, selle tippu, kuigi see tundub peaaegu võimatu.

Muinasjutt Filipp Grigorjevitš Semjonovist on haigettegevalt kurb. Vale-Dmitri tuli Moskvasse koos Poola vägedega ja valitses Venemaad ligi aasta.

Vale-Aleksei tuli vanglasse ja psühhiaatriahaiglasse, et teavitada kümneid arste oma kõrgest päritolust.

Paraku...

Noor tsareevitš Aleksei hukkus Ipatjevite majas. Tema madrusesärk sai Kremli poolprintsi Aleksandr Kamenevi surisärgiks. Kui aga nõustuda Kaufmani versiooniga, siis Aleksei triibuline madrusesärk, mis tõmmati selga Aleksandrile, rõhutas paradoksaalselt mõlema nõukogude vanglariietust.

POISS JA TÜDRUK PÄRAST PARIISI

Ljutik Kamenevi elus oli episood, millest tal... polnud aimugi. Või siis ei pööranud ta sellele tähelepanu, sest osales isa, mitte tema.

Enne revolutsiooni võitlesid bolševikud koos esseeridega monarhia vastu. Pariisis emigratsioonis elas Lev Kamenevi pere esseeride liidri Viktor Tšernovi pere naabruses. Kamenevi ja Tšernovi lapsed said omavahel hästi läbi, mängisid koos. Pärast revolutsiooni kõik muutus.

Kui Tšernov 1920. aastal bolševikest lahku lõi, sattus ta jälituse alla ning läks pakku. Tšekistid olid teda otsides väsimusest nõrkemas, ja võtsid tarvitusele äärmise abinõu – arreteerisid Tšernovi naise ja kolm alaealist tütart, et sundida teda põranda alt välja tulema.

Tšernov kirjutas Leninile: "Õnnitlen teid tohutu võidu puhul siserindel: teie agendid arreteerisid minu naise koos kolme tütrega, kellest vanim on seitsmeteistkümnene ja noorim kümnene.

Selle aresti asjaolud näitavad, et ma võin õnnitleda ka Rahvakomissaride Nõukogu oma jälitusorganite töötehnika edendamise puhul. Pärast ema kinninabimist saadetakse rongivagunis viibivate laste juurde mingisugune inimene, kes teeb selle äreva uudise neile teatavks öösel, arvestades, et nad kihutavad isa juurde, nende ainsasse pealgupaika. Nende jälgedele juhitakse nuhid, korraldatakse haarang ning justkui silmakirjaks arreteeritakse Tšernov, inimene, kelle kogu süü seisneb selles, et ta julges jaamast võtta enda juurde lapsed, kes nii ootamatult olid jäänud ilma koduta, ilma isata ja emata...

Kogu see sopp, alatud võtted, mis ei põlga ära kasutamast laste tundeid isa vastu, kõik see, mis heidutas mõnikord isegi tsaarirežiimi kõige ustavamaid sandarmeid, on nüüdsest teie juures eluõiguse saanud."

Alles hiljuti võitlesid esseerid ja bolševikud koos tsarismi vastu. 1920. aastal on endised võitluskaaslased juba vaenlased.

Edaspidi muutuvad vaenlasteks juba parteikaaslased.

Ring aheneb.

Tšernovi sõbrad, kes teavad, et tema naine ja lapsed põevad skorbuuti, mäletavad tema hiljutisi häid suhteid bolševikega, pöörduvad Kamenevi poole. See aga seletab neile rahulikult, et Tšernovi naine ja tütred on kinni peetud kui pantvangid.

"Me nõuame naise ja laste vabastamist."

"Oleme valmis nad välja vahetama Viktor Mihhailovitši vastu," vastab rahulikult hiljutine hea perekonnatuttav Kamenev.

"Kas te lasete Tšernovi maha?"

"Seda otsustab kohus. Laste pärast pole tarvis muret tunda, minu abikaasa Olga on meelsasti nõus võtma meie perekonda Tšernovi noorima tütre Ariadna. Meie poeg Ljutik sai Pariisis Tšernovi tüdrukutega suurepäraselt läbi. Naine kasvatab Ariadnast tõelise bolševiku."

Tšernovile anti teada Lev Kamenevi vastus. Ja ta reageeris viivitamatult:

"Kodanik Kamenev!

Minuni on jõudnud teade, et teie või teie naine Olga on avaldanud soovi võtta enda juurde või siis paigutada Kremli aeda minu kümneaastane tütar, kelle arreteerisid teie poliitilise jälituse agendid ja kellelt uurija Kirpitšnikov on püüdnud välja pinnida isa asukohta...

Protesteerin kategooriliselt teie ürituse vastu, kui seda tehakse meie endise tutvuse ja hea läbisaamise nimel. Pärast seda, kui te järelepärimisele, mille eest arreteeriti minu naine ja kolm last kadestamisväärse külmaverelisusega vastasite, et ilmselt võeti nad nõukogude võimu poolt kinni kui pantvangid, ei saa mingitest isiklikest, minevikuga põhjendatud suhetest juttugi olla. Peale selle ma ei taha, et minu tütar hakkaks kasutama neid arvukaid elumugavusi ja -hüvesid, mis on Kremli privileeg, mis on irvitamine külma ja nälja käes piinlevate laste üle Moskvas, ja mitte ainult Moskvas. Kui teie valitseda oleval Venemaal võiks kõnelda õigustest, siis nõuaksin isa õigustele apelleerides oma tütre üleandmist poliitiliste väljasaadetute ja arre-

teeritute abistamise ühingule (Punasele Ristile). Ja et Venemaal on kõik peale teie partei liikmete täieliku õigusetuse olukorras, siis on teie võimuses leiutada oma poliitiliste vastaste alaealiste laste sekvestereerimise üha rafineeritumaid viise, meie aga võime teha ainult üht: häbimärgistada avalikult kogu seda jälkust, milleni isegi isevalitsus laskus erandkorras vaid oma eksisteerimise kõige hämaramatel ja häbiväärsematel aegadel.

Viktor Tšernov."

Kiri avaldas mõju peale Kamenevi teistelegi. Sellest ajast peale keeldusid Kremli juhid abistamast ja võtmast kasvatada oma vaenlaste lapsi.

Ja kui said arved õiendatud menševike ja esseeridega, algatasid bolševikud võitluse üksteise vastu ning erimeelsusi, kui vaidluse võitis tugevaim, hakati käsitama kui kodumaa reetmist, ei söandanud hukkamisele või vanglasse saadetud bolševike lapsi keegi Stalini lähikonnast võtta oma perekonda, et mitte anda põhjust kahtlustada end mõttekaasluses "vaenlasega".

"Vaenlaste" lapsed said mängukannideks võitjate kätes. Kui neid ei olnud võimalik võtta perekonda ja kasvatada üles vanemate soovide vastaselt, siis tuli nendega käituda ajale vastava rangusega.

Väikesed? Kasvavad suureks, ja siis mängivad täiskasvanud nendega täiskasvanute kombel...

VEEL ÜKS POISS...

Mõned Kremli juhtide lapsed ja lapselapsed sugenevad täna justkui olematusest, ja selgub, et olematust polnudki. Galina Kravtšenko meenutas jutuajamises minuga järgmist: "Lev Kamenevi teine perekond meisse nagu ei puutunud, kuigi kõik olime selle olemasolust teadlikud. Selleski peres oli kaks poega nagu mul: Gleboval oli üks poeg esimeselt mehelt, teine Kamenevilt. Ka poiste vanusevahe oli mõlemas peres ühesugune – Ljutiku ja Jura sünni vahel oli kuusteist aastat..."

Ja mis siis juhtus selle teise perekonnaga, kui esimene, võiks öelda, sai juurteni hävitatud?

Kui "Kremli naised" oli ilmavalgust näinud, sain kirja Novosibirskist: "Minu vanaisa Lev Kamenev lahutas juba 1920-ndate aasate keskel Olga Kamenevast ning abiellus minu vanaema Tatjana Glebovaga. Nad sõitsid koos Itaaliasse ("Kremli naistes" on Galina Kravtšenko sõnad: "Kui Lev Borissovitš sõitis Itaaliasse Mussolinit mõjutama, kingiti talle seal suurepärane auto, mille andis Üleliidulise Kesktäitevkomitee käsutusse." – *L.V.*), kus külastasid ka Capril elavat Gorkit.

Tatjana Glebovaga olid nad aastail 1927–1929 koos asumisel. Pärast pöördusid tagasi Moskvasse, kus 1929. aastal sündis minu isa. Järgmisele asumisele 1932.–1933. aastani suundusid nad juba kolmekesi. Tulid taas tagasi Moskvasse ja elasid Arbatil Karmanitski põiktänavas kuni 1934. aasta detsembri arreteerimiseni. Vanaisa ja vanaema lasti maha...

Minu isa Vladimir Glebov, Novosibirski Riikliku Tehnikaülikooli maailmakultuuri kateedri professor, Lev Kamenevi noorem poeg, alguses represseeriti, hiljem rehabiliteeriti. Minu ema, Lev Kamenevi noorem minia, Lidia Glebova oli õpetaja. Minu vanematel oli kolm

last: 1961. aastal sündinud vend Jevgeni, 1967. aastal sündisin mina, Uljana, ning 1975. aastal sündis õde Ustinja."

Vladimir Kamenev jutustab:

"Olin nelja-aastane ja "ohtlik kurjategija", sattusin koos isaga asumisele.

Teist korda saadeti mind asumisele pärast isa arreteerimist. Mida ma mõistsin? Ma isegi ei teadnud, mida asumine õieti tähendab. Mind ei lastud tollal maha ainult sellepärast, et olin seitsmeaastane.

Tõeliselt arreteeriti mind 1950. aastal, võeti kinni Leningradi ülikooli viiendalt kursuselt. Uurija tegigi mulle tol korral selgeks, et olen professionaalne retsidivist, ja et see karistusaeg on mul kolmas.

1956. aastaks olin oma kahekümne seitsmest eluaastast veetnud kaheksateist asumistel ja laagrites."

"Rahvavaenlaste lapsi" ei suutnud päästa miski: esimene perekond, teine perekond – mis siin vahet, mõlemad on seotud Lev Kamenevi ohtliku nimega, samuti pojad Aleksandr ja Vladimir. Ja pojapoeg Vitali.

Olga Kameneva sai oma kuuli Orlovi keskvangla õuel, seistes kõrvu kuulsa esseeri Maria Spiridonovaga. Ja mitte ainult sellepärast, et oli Kamenevi esimene naine, vaid ka oma elu ja bolševistliku tegevuse eest, samuti venna Lev Trotski eest.

Tatjana Glebova hukkus sellepärast, et julges armastada Lev Kamenevi ja siduda elu Kremli juhiga, kes oli sattunud ajaloo hakkmasinasse. 1930-ndate aastate keskel vaatas lesestunud Stalin viltu võõrale pereõnnele, mis oli ehitatud esimese perekonna varemetele.

Lev Kamenev ei lahutanud Olga Davidovnast, kuidas ka Novosibirski Kamenevid poleks seda ihaldanud. Tema julgus seisnes selles, et elas ja reisis avalikult koos Tatjana Glebovaga. Noil aastatel ei pööratud abielu registreerimisele erilist tähelepanu.

Kui pöörduda tagasi Viktor Tšernovi lastega toimunu juurde, jääd tahtmatult mõtlema: mis juhtunuks, kui Lev Kamenev oleks 1920. aastal võtnudki noore Ariadna Tšernova oma perre?

Kolmekümnendateks olnuks ta juba täiskasvanud neiu ja Kamenevi tütrena, mis sellest, et kasutütar, oleks ta kindlasti trellide taha pandud või surma mõistetud. Tõenäolisem on teine variant, sest ta oleks olnud kahe rahvavaenlase, nii Tšernovi kui Kamenevi tütar.

TÜDRUKUD, KEL POLE NIME

Julmad täiskasvanute mängud annavad eelkõige hoobi lastele, deformeerivad tervete põlvkondade teadvuse. Isegi õnnelikel perekonadel, kes pole kaotanud vanemaid, on ajastu märk: isiksuse kahestumine ja hirmutunne või mingi endale teadvustamata süütunne: "Me vastutame kõige eest, mis toimus meie ajal."

Raamatus "Kremli naised" on mul peatükk Galina Jegorovast, marssal Jegorovi naisest, kes 1937. aastal Lubjankale sattudes kaotas enesekontrolli ja rääkis teab mida enda ja mehe kohta (muide, mees käitus samamoodi), tunnistades end süüdi moraalituses ja spionaažis Poola kasuks. See mitte milleski süüdi olev naine lasti maha kohe pärast kohut siinsamas, Lubjanka õuel. Tutvunud Jegorova toimikuga, püüdsin leida tema sugulasi, kuid tundus, et ellu polnud jäänud kedagi, ka tema ainuke õde oli surnud.

Oli üks nõrk lootus: kui "Kremli naised" jõuab lugejateni, võib nende hulgas leiduda inimesi, kes on võimelised meenutama Galina Jegorovat.

Ja jõudsingi ära oodata.

Telefonitirin. Naisehääl:

"Lugesin "Kremli naised" läbi ning esmakordselt sain teada üksikasju oma ema, Galina Jegorova surma kohta. Hirmus lugedagi. Palun öelge, kas Jegorova toimikus polnud midagi tütar Aleksandra kohta?"

"Ei olnud."

"Olete kindel?"

"Kindel, Aleksandra Aleksandrovna," vastan mina. "Kas teil on säilinud fotosid emast? Või mingeid dokumente? Mälestusi temast?"

"Asi on selles," katkestab mind vestluskaaslane, "et minu nimi on praegu Antonina, ja ka neiupõlvenimi oli teine. Kui vanemad arreteeriti, sattusin ma Uurali lastekodusse, kust hiljem üks tšekisti perekond mind perre võttis ja üles kasvatas. Ei saa öelda midagi halba nende inimeste kohta, olen neile tänulik. Olin tollal kaheksane. Mäletasin kõike: nii oma iludusest ema kui marssalist isa. Rääkisin oma kasuvanematele, kuidas me Kremlis elasime, kuidas Budjonnõi mind hobusel sõidutas.

Nad kartsid väga minu meenutusi ja rääkisid: "Sa ei ole kunagi Moskvas elanud. Jäta meelde, et oled seda kõike unes näinud. Ära sellest kellelegi räägi "."

"Miks te minule helistasite?"

"Aidake ennistada mu tõeline nimi ja perekonnanimi."

"Mis ma peaksin selleks tegema?"

"Te tunnete Kremli inimesi. Keegi peaks ju ometi mäletama minu vanemaid ja mind. Dokumentide vahetamiseks piisab kahest tunnistajast. Olen mõnega kohtunud. Nad mäletavad Jegoroveid ja tüdrukut Sašat, kuid minu isikut selle tüdrukuga identifitseerimast keelduvad."

Dikteerisin Antonina Germanovnale mõned telefoninumbrid ja helistasin ajalehetoimetusse, lootes äratada ajakirjanikes huvi selle teema vastu.

"Aga kui ta oli Jegorovite kasutütar," päris üks toimetuse töötaja, "siis ootab teda ju uus hoop? Kas ikka on mõtet minevikus sorida?"

Ma ei leidnud vastust sellele küsimusele. Üritasin end mõtelda selle naise asemele, kellelt on ära võetud lapsepõlv ja nimi, mis asendatud teisega. Kas ta hakkab kannatama, kui saab teada, et ka Jegorovid asendasid tema lapsepõlve ja, võibolla ka nime? Ei tea. Kuid igal juhul võib ta tunda kergendust, et on elustanud mälestuse Lapsepõlve Aiast.

Vaevalt on Jegorovitel jäänud arveid Šveitsi pankadesse, vähemalt Antonina Germanovna neile ei pretendeerinud. Tema soovis vaid saada Aleksandra Aleksandrovnaks. Kas seda on siis vähe?

Päris nimi...

Kuidas saaks mitte meenutada vene taaritari Anastassiat, Nikolai II tütart, kes olevat eluga pääsenud, ja temaga seotud legende? Euroopas elas proua Anderson, kes pretendeeris tema nimele. Müüdi järgi, mis vaevalt tõele vastab, õnnestunud temal, suurvürstinna Anastassial ellu

jääda ning läbi talumatute raskuste pääseda välismaale. Sel teemal oli palju vaidlusi vene emigrantlikes ringkondades, kes jagunesid kaheks: ühed tunnistasid ta Anastassiaks, teised mitte. Ma olen proua Andersoni kohta lugenud üsna palju, kuid ei ole kuidagi suutnud end uskuma panna, et tema ongi Anastassia. Pidevalt jäi mulje, et tema juttude taga seisab soov pääseda Romanovite pangaarvete ligi Švetsis.

Kuid nüüd pajatan teile hoopis teise loo. Raamatus "Minu isa Lavrenti Beria" kirjeldab Beria poeg Sergo järgmist episoodi:

"Juhtus see mitu aastat pärast sõda. Olin juba ohvitser... Sõjaväelastel polnud just palju vaba aega, ent võimaluse korral käisin meelsasti teatris. Teades minu kirge, tegi ema ükskord ettepaneku: "Sergo, läheme täna teatrisse. Suures Teatris etendatakse "Ivan Sussaninit"."

"Ema," vastasin mina, "ma ei ole ju Jossif Vissarionovitš, ainult tema suudab "Sussaninit" oma nelikümmend korda kuulata..."

"Läheme ikka, Sergo," keelitas ema. "Näitan sulle seal üht vägagi huvitavat inimest."

Meie kohad olid kuuendas või seitsmendas reas, üsnagi lähedal loožile, kus istus tundmatu naisterahvas.

"Tema pärast ma su siia meelitasingi," rääkis ema.

Vaatasin: tumedas kleidis hallipäine naine, vägagi ilmeka näoga. Kogu etenduse aja valas ta pisaraid.

"Kas sa tead, kes ta on?" küsis ema.

"Pole aimugi," vastasin.

"Nikolai II tütar. Suurvürstinna Anastassia..."

Mina muidugi jahmusin. Ma ju teadsin, et kogu tsaariperekond lasti kaheksateistkümnendal aastal Uuralis maha.

"Kodus räägin," lubas ema."

On, mille pärast erutuda ja kõrvu kikitada. Beria enda poeg tunnistab Beria naise sõnu Anastassia Romanova kohta.

Jõudnud koju, rääkis ema Sergole, et pärast sõda pöördus Beria poole üks Nõukogude ohvitser, kes oli Poola territooriumil haavata saanud ja kelle õigeusu kloostri nunnad leidsid ja kloostrisse viisid. Kuni ta nunnade hoole all paranes, vestles temaga tihti abtiss, kes lahkumineku eel tunnistas, et on Nikolai II tütar Anastassia.

Kõnelusest ohvitseriga kandis Beria ette Stalinile. Stalin tahtis kontrollida, kas pole tegemist isehakanuga, ning pärast kontrollimist otsustas saata ohvitseri Poolasse, et teha Anastassiale ettepanek sõita Nõukogude Liitu. Anastassia elas inkognito kaks nädalat Moskvas just tema jaoks eraldatud villas. Ohvitser oli sealsamas kõrval. Anastassia käis muuseumides ja teatrites, külastas Leningradi. Talle pakuti täielikku riiklikku ülalpidamist, kuid tänanud külalislahkuse eest, ta keeldus, sest on andnud pühaliku tõotuse Jumalale ning peab kloostrisse tagasi pöörduma. Mitte keegi ei saanud midagi teada: teda võeti ametlikult vastu kui õigeusu kloostri abtissi. Ja Anastassia naasis Poolasse.

Tekib küsimus, kuidas siis tsaaritar Anastassia pääses? Sergo Beria kirjutab, et sel hirmsal mahalaskmisööl polnudki teda Ipatjevite majas; püüdes päästa vähemalt üht tsaarisoost inimest, sokutas doktor Botkin tema asemele omaenese tütre.

On see võimalik?

Anastassia justkui olevat Moskvas viibimise ajal rääkinud – ainult et kellele, kas Stalinile või Beriale? – oma pääsemisloo üksikasjadest ja teatanud, et peale tema õnnetus Romanovitel päästa ka tsareevitš Aleksei.

Kas sellesama psüühhiliselt haige kinnipeetu Filipp Grigorjevitši? Kuid kas seda saab siis lugeda pääsemiseks? Ja miks, mil moel sattus Anastassia Euroopasse, aga Aleksei türmi? Loomulikult võib revolutsioonimöllus kõike juhtuda...

Iga väljamõeldis on alati seotud tsaari laste elluärkamisega: Vale-Dmitri, tsaarinna Jelizaveta tütar, valetsaarinna vürstitar Tarakanova. Väärisikud, kes pürgivad troonile. Kuid miks ei andnud Nõukogude Liidus julgelt ja avalikult endast teada tsareevitš Aleksei ning miks ei pretendeerinud kõrgele kohale Nõukogude valitsuses vürstinna Anastassia? Kas mitte sellepärast, et nad olid tõelised ja teadsid, mida tuleb karta? Stalinil olid pikad käed: ta sai Trotski kätte Mehhikost, Euroopas elava Anastassia likvideerimine oleks olnud tühiasi, vanglas istuva Aleksei ärakoristamine veelgi lihtsam.

Ma mõtlen siiski muud: ei Anastassia, ei Aleksei ega ükski teine, kes oleks tahtnud pretendeerida Vene troonile, mida enam polnudki,

ei kujutanud Venemaa juhtidele tõsist ohtu: rahvavõimu idee oli juba kinnistunud kommunismi ehitava põlvkonna teadvuses, ja ajalool ju tagasikäiku pole. Stalin mõistis seda suurepäraselt ning keskendus täielikult sisevaenlase otsinguile.

Just sellepärast tsaarilapsed end Venemaal avalikult ei kuulutanud. Kui neid üldse oli.

Sergo Beria jutustus väärib tähelepanu mitmel põhjusel.

Esiteks allika usutavus: tema isa juba pidi midagi teadma.

Teiseks Stalini psüühika eripära. Ta armastas "teravaid roogasid" ja uskumatuid olukordi, ja antud juhul nunn endast ohtu ei kujutanud.

Kolmandaks ooper "Ivan Sussanin". Igaüks nägi seda ooperit omamoodi: Stalin tundis rõõmu rahvakangelase üle, kes oma elu hinnaga päästis isamaa vaenlase küüsist; nunn võis nutta sellepärast, et rahvakangelane päästis esimese Romanovi, viimase tarvis aga kangelast ei leidunud.

Neljandaks sõjajärgne Stalin, kes oli hävitanud paljud oma kaasvõitlejad, kes oli pettunud oma pereelus ja lastes, kes tundis end rahvaste isana, kes kunagi oli ise õppinud vaimulikus seminaris kavatsusega saada mungaks või isegi kloostriülemaks, võis tahta näha omaenese silmadega bolševike poolt mahalastud Romanovi tütart: munk sai valitsejaks, valitseja tütar nunnaks. Vahetasid kohad.

Kõikelubavuse julgus...

Stalinil ei olnud Anastassia ees isiklikku süüd – tsaariperekonna mahalaskmiskäsku ei andnud tema. Inimesele, kes oli saatnud mahalaskmisele palju teisi, võis olla meeldiv teadmine, et selles Venemaale nii erilises mahalalaskmises tema käsi mängus ei olnud. Ta võis isegi otsuse väljakuulutamise ajal vastu olla, kui 1918. aastal tema arvamust küsiti. Palju määrasid asjaolud: pärast sõda oli Stalin kogu Euroopa silmis võitja, nunn võis temas poolehoidu äratada.

Kui küsisin Niina Beria toimiku kohta KGB kaastööliselt, kes aitas mul leida Kalinini, Molotovi ja teiste tähtsate meeste naiste arhiivi, ütles ta:

"Meie arhiivides seda toimikut ei ole. See asub rahvakomissari arhiivis."

"Millise?"

"Lavrenti Pavlovitši omas."

"Kuidas sellesse arhiivi pääseda?"

"See on suletud ja ma arvan, et mitte keegi ei luba teil selle materjalidega tutvuda."

"Kuid praegu on ju kõik arhiivid avatud," ütlesin talle siis, 1991. aasta augustis.

Ta ei vastanud, ja mulle sai selgeks, et eksisteerib mitu salastatuse astet, ning mina olin ületanud vaid esimese. Võimalik, et vürstinna Anastassia saladuse lõplik lahendus asub teisel või kolmandal, aga võib-olla ka viimasel, täieliku salastatuse astmel.

"Muinasjutt tsaaritarist," mille jutustas Sergo Beria, näib tõepärane mitte ainult sellepärast, et selle edastas usaldusväärne allikas ja veel sellepärast, et Kremli lasteaia poiss Sergo, püüdes kaitsta oma kaugeltki mitte laitmatu reputatsiooniga isa nime, meenutas tütarlaps Anastassiat, kelle Lapsepõlve Aeda ei lõhkunud maha Beria, kui üht vähest võimalust näidata Lavrenti Beriat mitte sellise elajana, nagu me olime harjunud teda endale ette kujutama.

Muide, tänapäeval sünnivad uued legendid – nüüd juba ellu jäänud Mariast.

1996. aasta kevad. 8. märtsi eelõhtu. Moskva linnakomitee suurde saali on Venemaa fond "Blagovest" kokku kutsunud erinevate põlvkondade lesknaised. Saal on puupüsti täis. Siin on sõjalesed, kosmonautide lesed, Afganistani lesed, Tšetšeenia lesed. XX sajandi julmade mehelike ambitsioonide ohvrid.

Saalis on ka Nikolai II lapselapse laps suurvürst Dmitri Romanov koos naise Doritiga. Nad on sõitnud siia Taanist. Dmitri Romanov on Taani fondi "Romanovid Venemaa heaks" eesotsas. Sihvakas euroopalik paar erineb märgatavalt meist, suurekondilistest ja matsakatest. Romanov räägib suurepärast vene keelt. Astuda tema juurde?

Tahaksin küsida paljutki, kuid peamiselt Anastassia, Aleksei ja Maria kohta. Mida arvab tema kas või ühe tsaarilapse pääsemise tõenäosusest?

Romanovid on inimestest sisse piiratud. Selles saalis on minu küsimused kohatud.

Minu juurde astub ootamatult Moskva linnakomitee avalike suhete osakonna juhataja Ljudmila Ševtsova.

"Tulge homme õhtul minu juurde koju. Tulevad "Blagovesti" naised ja ka Romanovid. Te ju soovite Dmitri Romanovitšiga rääkida."

"Kust te seda teate?"

"Kuid te seisite ju eemal ega söandanud tema juurde astuda."

Elu ise tuli appi nagu ikka.

Sattunud lauas istuma Doriti ja Dmitri Romanovi vahele, ei hakanud ma kohe oma küsimusi esitama. Vesteldi tühjast-tähjast, kuni Dmitri Romanov poetas lause:

"Tean, mida tähendab inflatsioon, töötasin palju aastaid pangas."

Ei midagi hämmastavat, kuid mina imestasin – minu kujutlusis ei seostunud tsaari sugulane selle asutusega.

"Muide, pankadest," haarasin ma sõnast, "niipalju kui mulle teada, pretendeeris end tsaaritar Anastassiaks kuulutanud proua Anderson Romanovite rahale Šveitsi pankades?"

Romanov kortsutas kulmu:

"Milline Anastassia! Kas on siis võimalik tõestada tõestamatut? Kui Anderson kaheümnedail lagedale ilmus, olid veel elus inimesed, lähedased sugulased, kes tundsid tõelist Anastassiat. Nad kõik kummutasid selle daami taotlused."

Ja siis ma küsisin Dmitri Romanovilt, kas ta usub, et võis pääseda kas või üks Nikolai II laps?

"Need kõik on legendid. Püüd avaldada soovitavat tõe pähe. Sellest keldrist oli vaid üks väljapääs – surm," ütles Romanov.

"Ja surematus," lisasin mina.

Ta noogutas nõusolevalt.

Pärast seda kohtumist lugesin Sergo Beria raamatust taas läbi read Anastassia kohta. Kui nõustuda Dmitri Romanoviga, siis tuleks võtta naist Suure Teatri loožis kui järjekordset isehakanut, kes viis segadusse Stalini ja Beria, või pidada Stalinit ja Beriat võltsijaiks ja Sergod heaks luiskajaks.

Tekivad uued legendid, pinnale kerkivad faktid ja ümberlükkamatud tõestused, ent saladused jäävad saladusteks.

XX sajandil elavad naised, kellest üks – Antonina Germanovna – taotleb omaenese nime tagasisaamist, soovib saada kõigest Aleksandraks, teised tahavad oma pärisnime unustada või püüavad kahtlastel eesmärkidel ellu äratada Venemaa viimast tsaaritari Anastassiat, rüütades end tema traagilisse saatusse.

LAPSUKESED PUURIS

Kremli olmest tüdinenud naised-lapsed nimetasid Kremlit kuldseks puuriks.

Mõnda ärritasid valvurid, kes neid pidevalt jälgisid.

Ausameelsemad lapsed, eriti esialgu, häbenesid nõukogude võimu esimestel aastatel sõita kooli isa autoga.

Kuid paljudele see meeldis, eriti neljakümnendatel, viiekümnendatel ja kuuekümnendatel aastatel.

Kuid need, kes ühe päeva või ühe ööga sattusid kuldsest puurist raudsesse, said eluaegse trauma, kui nad üldse ellu jäid.

Kolmekümne seitsmenda aasta massilised arreteerimised algasid tükk aega varem ja hirm sattuda raudsesse puuri kasvas Kremli isadel ja emadel aeglaselt, kuid pidevalt. Üha mõistusevastasemaks muutuva võimu all kaotasid Kremli inimesed omandatud enesekindluse ja tugevuse, sooritades tegusid, mis olid vastuolus nende iseloomu ja põhimõtetega, kohandudes ühe ja ainukese Stalini iseloomuga ja tema üha õitsvama ajastuga. Alles eile nad austasid ja armastasid oma partei- ja töökaaslast, kuid täna olid sunnitud teda mustama kui "rahvavaenlast", "spiooni", "maailmaimperialismi käsilast". Ei uskunud, kuid sundisid end uskuma, et homme mitte ise tema asemele sattuda. Mitte kõik ei laimanud, mitte kõik ei loobunud sõpradest, kuid lõpptulemusena sattusid nii tugevad kui nõrgad ühte kohta – Lubjanka kongidesse.

Isad nabiti kinni tavaliselt öösel, kui lapsed magasid. Isegi kui lapsed ei maganud, püüdsid hoolitsevad emad viia neid kaugemasse tuppa, peita nii tšekistide kui sel puhul nii loomuliku šoki eest, kui armastatud ja lapse teada kõikvõimsa isa peale karjuvad, kui teda tõukavad, mõnikord ka löövad võõrad või isegi tuttavad onud, kes veel eile teda kaitsesid ja teenistusvalmilt naeratasid. Kuidas kõike seda

mõista? Lapse psüühika ei ole võimeline selliseid muutusi tajuma.

Mida väiksem oli "rahvavaenlase" laps, seda kergemini ta muutuse üle elas. Kui vedas, võttis mudilase enda juurde mõni sugulane, sest ka ema kadus kuhugi. Ent sugulased ei võtnud selliseid lapsi meeleldi enda juurde, peljates kahju teha iseendale ja oma lastele. Oli üks võimalus – jääda teadmatuks, kaitsetuks.

10. juunil 1937. aastal pagendati "rahvavaenlastest" väepealikute Gamarniku, Uborevitši ja Tuhhatševski naised koos teismeliste tütardega Astrahani. Teel said arreteeritute naised teada meeste saatuse: maha lastud. Kuid oli vaja elada. Naised otsisid Astrahanis tööd, kuid kõikjal öeldi neile ära: määrituile tööd ei võimaldatud.

Esimesel septembril läksid Veta Gamarnik, Mira Uborevitš ja Svetlana Tuhhatševskaja kooli. Kuid mõni päev hiljem, naasnud koolist, leidsid nad, et nende emasid enam ei ole – arreteeritud. Tüdrukud ei jõudnud veel ehmudagi, kui neile tulid järele võõrad onud ja viisid nad Astrahani lastevastuvõtutuppa. Sealt viidi nad Sverdlovski lähedal asuvasse Nižne-Issetski lastekodusse.

Varsti juhtus midagi rõõmustavat – kõik kolm said ühel ja samal päeval emalt kirja. Kohe kirjutasid kõik kolm ka vastuse. Aasta kirjavahetust – aasta lootust. Kuid kõik purunes – enam emadelt kirju ei tulnud. Nad lasti maha.

Bolševikud alaealisi maha ei lasknud. Kolme eilse väepealiku – Gamarniku, Uborevitši, Tuhhatševski – tütred jäid lastekodus ellu. Kui algas sõda, palusid kõik kolm end rindele saata, et kangelastegudega häbi maha pesta.

Kes siis laseb rindele alaealisi, seda enam "rahvavaenlaste" lapsi?

Veta Garmanik läks pärast kooli lõpetamist tööle Sverdlovski hospidali. Seal kohtus ta oma esimese armastuse leitnant Valentin Kotšneviga. Veta jäi täisikka jõudmiseni kõigest pool aastat, kui leitnant teatas oma komissarile, et kavatseb abielluda. Kuid komissari ei ajanud kimbatusse mitte pruudi noorus, vaid tema kuulumine "rahvavaenlaste" sekka. Komissar punnis vastu, veenis, ähvardas. Kuid armastus oli kangem kui komissari arvamus: Veta ja Valentin abiellusid, kui Veta oli vaevalt kaheksateistkümneseks saanud. Siis sündis tütar, aga

mees läks rindele, saatnud naise koos lapsega oma ema juurde Pensasse.

Sõda lõppes. Veta sünnitas veel ühe tütre. Perekonnaõnn võinuks olla pilvitu, kuid mineviku pilved ei olnud siiski hajunud.

Valentin Kotšnev esitati Dnepri forsseerimise eest Kangelastähe saamiseks – ei antud.

1946. aastal ta üritas astuda Moskva Kuibõševi-nim. akadeemiasse, sooritas kõik eksamid väga hästi, kuid mandaatkomisjon ei lasknud läbi.

Lõpuks visati ta 1949. aastal parteist välja "valvsuse kaotamise" pärast, mis tähendas: abiellumise pärast ammu mahalastud "rahvavaenlase" tütrega.

Veta otsustas sõita Moskvasse.

Gamarniku tütar lootis saavutada õiglust. Tal olid kaasas kirjad ametivõimudele ja üks isiklikult seltsimees Stalinile.

"Kui vaja, pange mind istuma, kuid mis puutub siia minu mees? Ta sõdis, tal on seitseteist tänuavaldust isiklikult teilt, seltsimees Stalin, teda on autasustatud ordenite ja medalitega, ta kaotas sõjas isa ja venna – milles seisneb tema süü Kodumaa ees?" kirjutas Veta.

Jossif Vissarionovitš võttis oma mahalastud väepealiku tütre palvet kuulda ja täitis selle karvapealt: kaks nädalat pärast selle kirja ärasaatmist ennistati Valentin Kotšnev parteisse. Ja veel kahe nädala pärast arreteeriti Veta.

"Kas relvi on?" küsis temalt tšekist arreteerimise ajal.

"On. Kuulipilduja keldris."

Hakati otsima. Midagi ei leitud.

"Mõnitad?"

Veta naeratas ja läks ukse poole.

"Jätame hüvasti, Veta," ütles mees.

Veta tuli tagasi, suudles teda.

Kolm ja pool kuud üksikkambrit. Öised ülekuulamised. Aasta kinniistumist Pensa vanglas, oma väikeste tütarde ja mehe läheduses.

Mees tassis pakke, kuid kirjutada ei lubatud: Veta ei teadnud midagi oma lastest.

Kotšnevite perekonnas oli sel ajal lahkhelisid. Õemees veenis Valentini:

Uljanovite perekonna ametlik foto.
Istuvad Dmitri (vasakul) ja Vladimir. Teises reas istuvad Maria Uljanova koos tütre Mariaga ja Ilja Uljanov, seisavad Olga, Aleksandr ja Anna.

Foto "Pidupäev". Foto taha on kirjutatud Simbirsk, 1885.a. Uljanovite pere koos sõprade ja Ilja Uljanovi töökaaslastega,

pereisa Kyrillose ja Methodiose ordeniga autasustamise puhul. Ilja Uljanov (hallipäine, ümmargune medal kaelas) seisab vaimuliku kõrval.

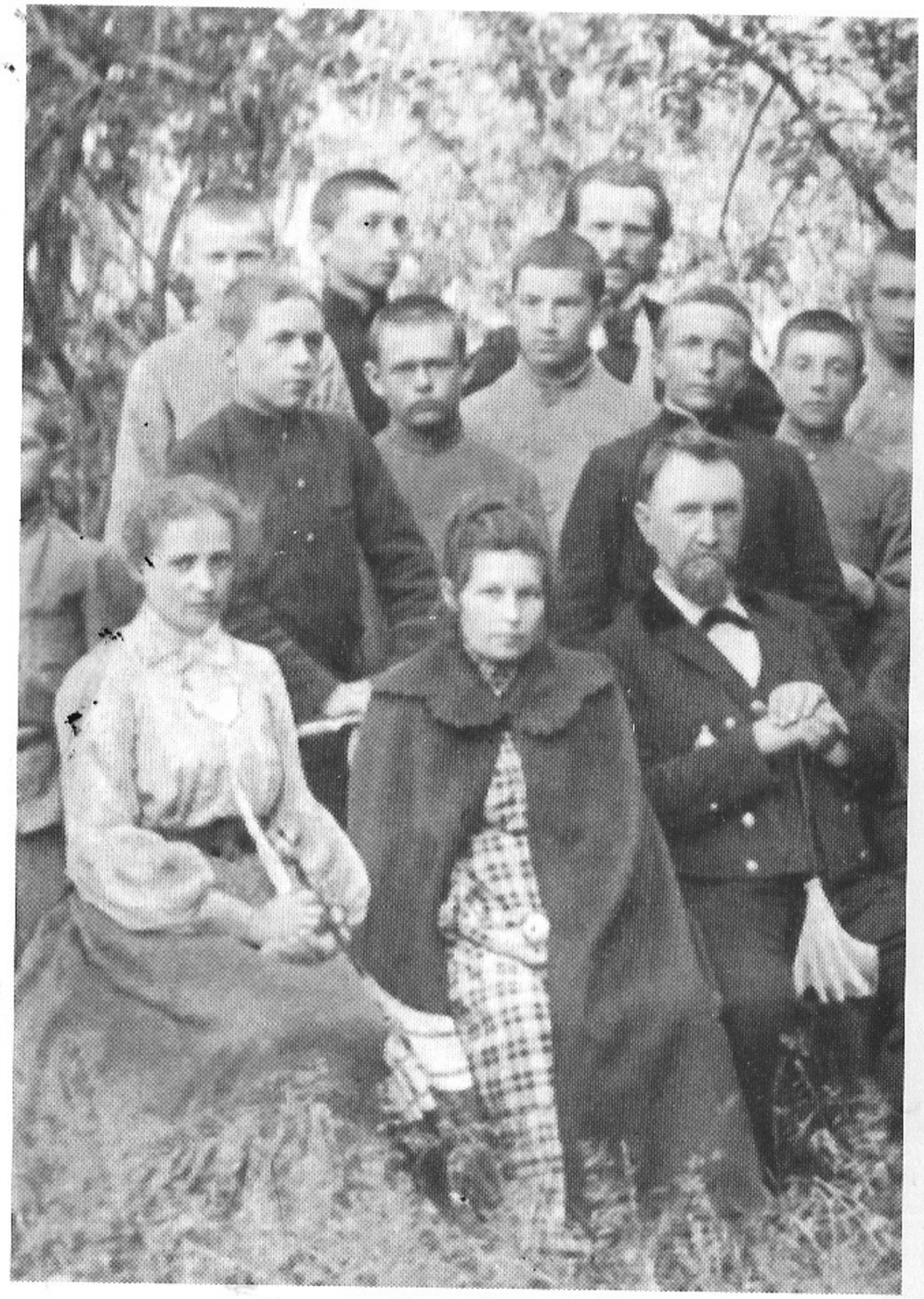

Fragment fotost "Pidupäev".
Istuvad Anna Uljanova, Maria Blank-Uljanova, Ivan Pokrovski.

Terrorist Dmitri Karakozov.

Fragment fotost "Pidupäev".
Esimeses reas lastest vasakult viies Uljanovite tütar Maria. Teises reas vasakult esimene vaimulikust narodnik Vassili Pavlinov, N. Matvejeva vanaisa, kolmas gümnaasiumi direktor Fjodor Kerenski, viies dramaturg Valerian Nazarjev. Gümnasistide hulgas Kerenskist veidi paremal Vladimir Uljanov-Lenin, tema õla taga paremal Aleksandr Uljanov. Torkab silma Aleksandr Uljanovi väline sarnasus Dmitri Karakozoviga.

Daam pjedestaalil – Galina Kravtšenko.

Galina Kravtšenko
parimates aastates.

Galina Kravtšenko laval.

Aleksandr (Ljutik) Kamenev poja Vitalikuga.

Õnnelik paar: Galina Kravtšenko ja Aleksandr (Ljutik) Kamenev.

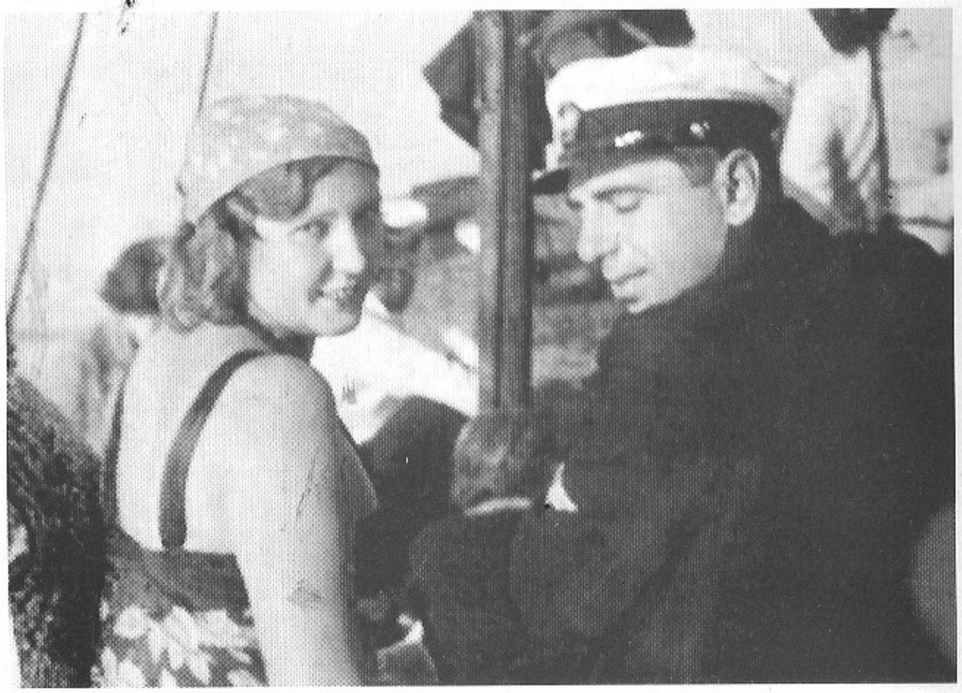

Jossif seaduslike laste Vassili ja Svetlanaga.

Paraadil. Fotol keskel täies jõus Vassili Stalin.

Galina Burdonskaja, Vassili Stalini esimene naine.

Stalini poeg Jakov Džugašvili tütar Galinaga.

Õnnelik lapsepõlv. Marfa Peškova (vasakul) ja Svetlana Stalina lõunas.

Svetlana Allilujeva. 1990-ndatel aastatel.

Vulkanoloog Jekaterina,
Svetlana ja Juri Ždanovi tütar.

Svetlana Stalina tütre Olga
pulmapäeval.

Kas Stalin? Ei, tema kahtlane pojuke Zakir Mamedov.

"Ütle Vetast lahti, ta toob sulle ainult õnnetust."
Kuid ämm ajas ta majast välja ja ütles pojale:
"Hoia Vetast kinni. Tema on sinu õnn."
On ka selliseid ämmasid.

Veta, Viktoria Gamarnik, saadeti kümneks aastaks asumisele Krasnojarski kraisse kui "sotsiaalselt ohtlik element" – nii nimetati Stalini aegadel prostituute. Selliste naiste seltskonnas sõitis Veta "stolõpini vagunis", kus uste asemel olid trellid.

Mida kõike pidi see naine asumisel üle elama: viiekümnekraadised pakased, üle jõu käivad telliselaadungid, vööni lumes olles okste laasimine. Ei elus ega surnud. Kotšnev sõitis Krasnojarskisse naise juurde, tahtis sinna elama asuda – Veta veenis ta ümber, lootis imele. Ja millised perspektiivid võisidki mehel Krasnojarskis olla – pole tööd, kõikjal "rahvavaenlase" tütre abikaasa märk küljes. Pensas töötas mees õpetajana, seal oldi temaga harjunud, kuid vaevalt oleks uues kohas sellisele usaldatud nõukogude laste õpetamine.

Moskva sõbrannad saatsid Vetale pakke toidukraami ja soojade riietega. Kuid kõige väärtuslikumad olid nende kirjad.

Krasnojarskis sünnitas Veta kolmanda tütre.

"Ei jätkunud jõudu Leenast lahkuda, tema nimel elasingi. Seitse kilomeetrit lastesõime, seitse tagasi – ja nii kelguga iga päev. Elasime loomalaudast vineeriga eraldatud ruumis. Teisele poole vineerseina jäid peremehe seasolgi tünnid ja lehmasööt. Mu tütar oli seal kaks korda surmasuus."

Stalini surm lühendas Veta asumisaega. Ta tuli tagasi omade juurde, kallite inimeste juurde, kuid keegi ei saanud talle tagasi anda kadunud nooruse ja küpsuse aastaid. Kallist hinda maksis ta õiguse eest veeta lapsepõlv Kremli puuris, seda enam, et ei palunud seda puuri kelleltki ning oli süüdi vaid selles, et oli oma isa tütar.

Pärast kuulsa marssali Vassili Blücheri mahalaskmist ja tema naise Glafira arreteerimist paiskas elu nende lapsed ilma mööda laiali. Blücheril oli esimese naisega kaks last – Zoja ja Vsevolod ning Glafiraga samuti kaks – tütar Vaira (tundub revolutsiooniaineline leppelühend) ja pisipoeg Vassilin.

Vsevolod sattus vastuvõtu-jaotuspunkti, saadeti rindele, sõdis, teda esitati paljude autasude saamiseks, kuid Blücheri pojana ei saanud ühtegi. Alles 1964. aastal anti talle üle Punalipu orden.

Glafira ja marssali tütar Vaira asus laste vastuvõtupunktis, kust ema, kellele mõisteti kaheksa aastat "mehe kuritegelikest kavatsustest ette kandmata jätmise" eest, ei saanud teda ära võtta.

Poega Vassilini Glafira aga enam ei näinudki. Vabanenud vanglast, otsis ta last, kuid tulutult. Sai kaks ametlikku teatist, kus olid kirjas lapse erinevad surmadaatumid ja surma põhjusena erinevad haigused. Vasturääkivused sisendasid lootust. Ja ema ootas, ei allunud provokatsioonidele: viiekümnendatel aastatel otsisid ta üles noormehed, kes nimetasid end Vassiliniks, kuid ema südant ei saa petta.

Pärast Stalini surma üritasid Hruštšov, Mikojan ja teised juhid paljugi teha oma endiste võitluskaaslaste õnnetute laste heaks, võib-olla soovisid taastada õiglust, mis tallati jalge alla mitte päris nende osavõtul, võib-olla soovisid puhtaks pesta seda, mis võimatu, võib-olla nii üht kui teist.

Kõik "rahvavaenlaste" lapsed meenutavad juhtide ettevõtmisi tänumeelselt. Ja mis neil muud üle jääbki – liiga kibe oli karikas, mis sai põhjani joodud üürikese õnne eest elada kuldses puuris.

Jah, stalinlik süsteem ei tapnud "rahvavaenlaste" ja "kodumaa reetjate" lapsi. Ma ei tea isegi ühtegi Kremli puuri tüdrukut ja poissi, kes oleks sattunud laagrisse, mis muidugi ei tähenda, et neid poleks seal olnud. Kuid Stalini ajal olid erilaagrid eksinud laste tarvis olemas. Need ehitati eraldi barakkidena täiskasvanute laagrite kõrvale. Sinna ei söandanud liiga tihti sisse astuda isegi valvurid ja laagriülemad, et mitte tuju rikkuda. Lapsukestel – nii neid kutsuti – olid mõned privileegid: kui täiskasvanud kriminaalkurjategijail oli vaja keegi maha lüüa, andsid nad oma leivapajuki "lapsukestele", teismelistele poisikestele, kes siis bandiitide väljamõeldu täide viisid, tundmata hirmu saada kõrgeim määr. Tütarlastest "lapsukesed" pidasid suurimaks uhkuseks kiidelda, et suudavad endast üle käia lasta kogu metsalangetajate brigaadi. Kes olid need lapsed? Kas maatüdrukud, kes sattusid laagrisse kehvalt koristatud põllult viljapeade noppimise eest?

Kas pisivargad, kes olid põgenenud laste vastuvõtupunktidest, kuhu koguti kokku arreteeritud vastutavate töötajate lapsed?

1942. aastal hakkasid laagritesse saabuma lapsed, kes olid süüdi mõistetud omavolilise lahkumise pärast töökohalt sõjatööstuse ettevõtteis. 14–15-aastased lapsed asendasid tööpinkide taga rindele läinud isasid – mõned olid veel nii väikesed, et tööpingini küündimiseks pidid nad ronima kastide otsa. Tsehhides oli külm, valitses nälg, lapsed jooksid koju. Ning see oli riiklik kuritegu. Seda on raske uskuda neil, kes seda pole näinud, kuid pealtnägijad on kirjeldustes üksmeelsed. Kirjanik Lev Razgon jutustas: "Poisid ja tüdrukud jõudsid laagrisse, kaotanud külma ja nälja, nendega juhtunud õuduste tõttu vastupanuvõime. Nad sattusid põrgusse ja selles põrgus säästeti neid, kes tundusid tugevaina. Sellised tugevad olid muidugi täiskasvanud mees- ja naisvargad.

Äsja saabunutele sööstis kallale kogu laagrikõnts. Naisbandiidid müüsid tütarlapsi autojuhtidele, töökäskude vormistajaile ja komandantidele. Leivapajuki, konservipurgi, mõnikord ka kõige hinnalisema – viinalonksu eest. Enne tüdruku mahamüümist katsuti ta läbi nagu kana. Süütute eest võeti rohkem.

Poisid muudeti trahteriteenijateks, neist said teenrid, keeletud orjad, lakeid, armukesed, nad olid kõik, keda vajati..."

Lev Razgon meenutab, kuidas ta ükskord loovutas oma lõunasöögi noorele heledajuukselisele tütarlapsele, kes pühkis laagri õue.

"Ta sõi vaikselt ja korralikult. Temas oli säilinud veel midagi kodust, perekonna kasvatusest... Mulle millegipärast tundus, et mu tütar Nataša peaks olema just selline... Tüdruk lõpetas söömise, asetas toidunõud korralikult puust kandikule. Siis tõstis kleidisaba üles, tõmbas trussikud jalast ja, neid käes hoides, pööras oma morni näo minu poole.

"Kas ma heidan pikali, või kuidas?" küsis ta.

Alguses ma ei taibanud, kuid siis ehmusin sellest, mis minuga toimub, ning puhkesin valjusti nutma. Ta ütles niisama tõsiselt:

"Mind niisama ei toideta.""

Meie võimas, võrratu ajastu. Ainult ühe sellise tüdruku eest väärib ta kõige karmimat karistust. Aga kui palju neid tegelikult oli?

Miljonid lapsed ei teadnud, et nende eakaaslased viibivad põrgus. Kas on olemas hukutatud lastehingede statistika? Kus see on?

PUNAKOMANDÖR KUDRJAVTSEV JA NOOR KRAHV KANKRIN

Meie sajandi seitsmekümnendate aastate lõpus tõi kirjastuse "Moskva Tööline" toimetajale Niina Budjonnajale käsikirja tuntud filoloog ja ratsaspordihuviline Dmitri Urnov. Selles leiduvad lood hobustest olid kirjutatud niivõrd hästi, sellise armastuse ja asjatundlikkusega, et marssal Budjonnõi tütar Niina, kellel armastus hobuste vastu juba veres, otsustas kohe kogumiku välja anda. Kogumikku võetud lood said kogu raamatu ehteks. Juttude autor oli tundmatu Fjodor Kudrjavtsev.

1918. aastal läks ta viieteistaastaselt vabatahtlikuna Punaarmeesse. Rühmakomandörist Esimeses ratsaarmees tõusis eskadroni komandöri asetäitjaks, kes oli alati eesliinil, sai viis korda haavata ja põrutada, külvati üle ordenite-medalitega, eriline uhkus oli mõõk, millel pealdis: "Punakomandör F.F. Kudrjavtsevile vapruse eest. 1920. a." ja mille oli üle andnud ise Kodusõja kangelane Oka Gorodovikov.

Rahuaastail lõpetas Kudrjavtsev Frunze-nim. sõjaväeakadeemia, seejärel, olles ikka sõjaväeteenistuses, Leningradi Ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna. Kuid seda tundus talle veel väheks jäävat, ta lõpetas ka Leningradi ehitusinseneride instituudi arhitektina.

Isamaasõja aastatel arreteeriti Kudrjavtsev Stalingradi rindel ühe ohvitseri pealekaebuse põhjal. Too oli näinud tema käes inglise fotoaparaati. See tundus kahtlasena. Fotoaparaat jäi pealekaebajale, aga Kudrjavtsev läks mõneks aastaks vangi.

Kudrjavtsev, kes oli Leningradi paremaid ratsasportlasi ja kuulus poksija, käis läbi kõik neljakümnendate aastate katsumused, läks erru ja hakkas uurima arhitektuurimälestisi. Ta kirjutas artikleid, mis hiljem koondas raamatusse "Kuldne ring". Raamat vanadest Vene linnadest kirjastati Leningradis, ja sellest ilmus neli kordustrükki.

Kõiki, kes teda tundsid, kes olid teda näinud-kuulnud, vaimustas tema mõistus, eruditsioon, omapärane elunägemine, iseloomukindlus, elujanu, kütkestas vana peterbruglase suurepärane vene keel, ja avatus...

Avatus?

Pärast Fjodor Kudrjavtsevi surma, kui ta oli igaveseks vaikinud, hakkas rääkima tema lesk Galina Veršinina. Ning selle inimese saladus sai avalikuks.

1917. aasta. Suvi. Krahv Viktor Kankrin – isa poolt tsaarile ustava aukandja rahandusminister Kankrini järeltulija, sellesama Kankrini, kes Aleksander I valitsemise viimastel aastatel üritas päästa Venemaa majandust ja ennetada 1825. aasta sündmusi, ja ema poolt 1812. aasta sõja kangelase kindral Rajevski järeltulija – pöördub rindelt tagasi revolutsioonilisse Petrogradi ning saab Ajutiselt Valitsuselt kodumaale osutatud teenete eest kindralmajori aukraadi.

Saabus sügis. Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni krahv Kankrin arreteeriti. Tema poeg Aljoša, äsja tänavale heidetud oma eksistentsi lõpetanud Paažikorpuse seinte vahelt, uitas mööda linna ja luges kuulutusi. Nii sattus ta mahalastud revolutsioonivaenlaste nimekirjale, kust leidis teiste seast ka oma isa nime. Poiss oli neljateistaastane. Seljataga elukogemus õrnas Lapsepõlve Aias ja sirgumine Paažikorpuse seinte vahel, kus aeg oli juba kõik segi löönud: vaimustus ja lömitamine tsaarivõimu ees, ümbritsevate vastuolude nägemine, vabameelsed meeleolud, katastroofi eelaimus ning nooruse ja õnne tunnetamine.

Kankrini maja naised pidasid nõu: kuidas peaks Aljoša käituma, mida tegema ja kuhu põgenema Tema Kõrgeaususe leskkeisrinna Maria Fjodorovna "sinise kürassiiri polgu" Peterburi tšekaas mahalastud kürassiiri poeg?

"Sa pead viivitamatult kodunt lahkuma," sisendas talle tädi, kes hiljuti oli üle elanud raske kaotuse, neljateistaastase poja surma, "siin on kõik minu Fedja dokumendid. Nüüd saab sinust niikauaks Fjodor Kudrjavtsev, kuni oht on möödas. Mine. "Külalised" võivad iga hetk sisse sadada."

Järgmisel päeval tulid nad tõepoolest Aljošale järele. Kuid Aleksei

Kankrinit enam ei olnud. Fjodor Kudrjavtsev astus tagasi vaatamata uudė ellu.

Sarnaseid lugusid juhtus revolutsioonipäevil üsna sageli. Kuid Kankrin-Kudrjavtsev mahutas võibolla rohkem kui teised oma elulukku kõik vastuolud, kõik ajastu paradoksid, saades täiskasvanuks murranguajal, ja ta lihtsalt ei jäänud ellu, vaid elas täisverelist elu.

Minu põlvkonnale, kes elas Hruštšovi sula ja Brežnevi stagnatsiooni ajal, kes oli ideoloogiliselt ära lõigatud Venemaa minevikust, kus elu käsitati ametlikult ühekülgselt, vaid bolševike vaatevinklist, hakkasid võibolla alles 1991. aastal pärast Nõukogude Liidu lagunemist, kui piirid ja rindejooned hakkasid kulgema läbi perekondade, mingil määral mõistetavaks saama nende inimeste üleelamised, kelle pered ja südamed lahutas Oktoobrirevolutsioon: aeg murdus, kuid elu kestab – nii noorus, armastus kui oma tee otsimine...

Milline saatus ootas neljateiskümneaastast krahv Kankrinit? Halvimal juhul kodutus, laste vastuvõtupunktid, hiljem täiskasvanuna võibolla kui "rahvavaenlase" poja füüsiline hävitamine. Parimal juhul – emigratsioon.

Väljapaistvalt andekas Aleksei Kankrin valis kolmanda tee. Võtnud endale tädipoja nime ning sobitanud hinges kokku möödaniku ja tegelikkuse, ei määrinud seda nime, võttis uue ajastu vastu põlise vene ohvitseri väärikusega.

Kuid vaid Jumal teadis, mis valitses mehe hinges tema eluajal.

Kui juba võis rääkida, hakkas Kankrin-Kudrjavtsev oma ülestunnistusi usaldama tühjadele paberilehtedele. Tema raamat "Malta rüütlid", mille andis 1993. aastal välja kirjastuse "Moskva Tööline" kaudu seesama Niina Budjonnaja, avalikustas kõik saladused. Avameelne jutustus Paažikorpusest, murrangueelsest ajast ja perekonnast ei saa jätta kedagi ükskõikseks. See inimene ei sülitanud minevikule, ta elas olevikus, ja kõik, mis toimus tema kodumaaga, toimus ka temaga.

Tekib tahtmine vastu vaielda: bolšvike poolt mahalastu poeg teenis bolševikke! Kuid kõik ei olegi nii lihtne. Kudrjavtsev teenis Venemaad, aga Kankringi ei põlvne ühtemoodi mõtlevast suguvõsast.

Kankrinite-Rajevskite sugu pole isevalitsuse vaatevinklist kaugeltki laitmatu. Terrorist Sofja Perovskaja kuulus samuti sellesse suguvõssa. Selle asemel, et olla kaugenägelik, kõrvaldas Aleksei Kankrini vanaisa tsaaride valitsemisajal tema nime sugupuust: bolševike ajal oleks see sugulus võibolla aidanud Alekseil oma perekonnanime säilitada.

Üldse on elu tulvil paradokse.

"Olla, mitte näida" on deviisina kirjas krahvide Kankrinite vapil. Soo viimne esindaja Aleksei rikkus formaalselt seda deviisi, sest elas võõra nime all. Olemata süüdi mineviku ja oleviku ees, järgis ta põhimõtet: olla, mitte näida, koondades endasse ajastu vasturääkivused.

Vananev suur prantslane Saint-Simon manitses venna- ja õelapsi alati meeles pidama, et ta on krahv. Kankrini tädi õpetas oma õelast unustama, et ta on krahv. Kuid kuidas seda unustada?

Poliitika vastikud paradoksid langevad raske taagana inimeste saatustele, neid sandistades. Kankrini moodi tugevad isiksused peavad vastu.

JOSSIF STALINI POJAD JA POJUKESED

Stalin oli meile rahvaste isa. Minu põlvkond tänas teda õnneliku lapsepõlve eest, nagu oleks tänanud Jumalat igapäevase leiva eest.

Pärast kuulutati ta türanniks, mõrtsukaks, vampiiriks.

Mulle tundus kaua, et ta ei näinud sellist pööret ette, kuid ma eksisin. Ta on öelnud: "Kui ma suren, tassitakse minu hauale palju prahti. Ent ajatuul pühib selle armutult laiali."

Ei tea, kuidas käitub tuul, tema aeg pole veel tulnud, kuid juba täna muutub Stalini vastuoluline kuju mõistetavamaks, kui minna üsna lähedale tema perekonnale: naised, lapsed ja sugulased valgustavad tema isikut.

Esimene naine, gruusiinlanna Jekaterina Svanidze suri 1907. aastal kõhutüüfusse. Temast jäi järele väike poeg Jakov.

Stalini teiseks naiseks sai tema sõbra ja võitluskaaslase tütar Nadežda Allilujeva. Naine oli mehest kakskümmend kaks aastat noorem. Neil oli kaks last – Vassili ja Svetlana.

Niisiis kokku kolm last.

Kuid kas see tähendab, et Stalinil oligi kolm last? Mees külvab seemet mõnikord kuhu juhtub, ning ei pruugi alati mäletada, kus vili võrsuda võis.

Oma esimese naise matustel öelnud Stalin:

"See olend pehmendas minu kivist südant."

Teise naise matustel ütles ta:

"Ta lahkus nagu vaenlane."

Enam Stalin ei abiellunud.

Tundub, et kuulujutte tema salajase naise Roza Kaganovitši kohta levitasid juudivastastel eesmärkidel Saksamaa eriteenistused.

Võibolla oli Valjake, Stalini kauaaegne ettekandja, kes iga päev talle toitu ette kandis ja teda pärast surma taga nuttis, suure juhi naiseideaal: ustav, alandlik, kuulekas. Alati käepärast.

Tsaaride naised valitsesid koos tsaaridega.

Tsaaride naised kasvasid üles teadmises, et nende privileegid on igavesed. Valitseja Ivan III naisele, Bütsantsi keisrinnale Sofia Palaiologosele, kes unistas teha Moskvast teist Konstantinoopolit, on Kreml tänu võlgu paljude suurepäraste ehitiste eest.

Nadežda Allilujeva ei suutnud oma Kremli-elu jooksul midagi sellesarnast teha.

Kui nad oleksid aga oma kohad vahetanud?

Võibolla oleks Nadežda tsaarinna rollis teinud märgatavalt enam kui Sofia Palaiologos. Ent Bütsantsi keisrinna Sofia Stalini naise rollis oleks hoopis mõeldamatu – ankeet on vale.

Tsaaride lastele sisendati, et majesteetlik elu on neile õiguse järgi ette nähtud.

Kremli juhtide lastele sisendati, et privileegid, mida nad kasutavad, puutuvad ainult nende vanematesse. Kuid need olid privileegid. Ja nad kasutasid neid.

Stalini lapsed...

Kas ei sisaldu juba selles sõnaühendis midagi lõhkeainega sarnast, mis ei allu loodus- ega ühiskonnaseadusetele, on võõras inimsuhetele? Eks vaatame.

KAUKAASIA VANG

1921. aastal saabus Moskvasse noormees Kaukaasiast. Teadmisi ihkavaid noori inimesi voolas pealinna kokku endise Vene impeeriumi igast nurgast. Kuid see poiss oli eriline.

Juhi poeg.

Jaamas võtsid teda vastu vanad ja uued sugulased, keda ümbritsesid inimesed, vintpüssid käes, sõidutasid poisi suure limusiiniga Kremlisse, kus nüüdsest pidi asuma tema kodu.

Isa korteris Kremli müüri taga võttis teda vastu noor võõrasema, laps kätel. Tuli piipu popsutav isa, embas poissi – ja algas kooselu. Väliselt karmina tunduv võõrasema osutus isast lahkemaks, kaitses Jakovit karistuste eest suitsetamise pärast, millesse poiss oli kiindunud juba Gruusias.

"Poiss oli väga õrna, tõmmu näokesega, milles köitsid tähelepanu mustad kuldse helgiga silmad. Ta oli peenike, täpsemalt miniatuurne ja sarnanes, nagu ma kuulnud olin, oma surnud emaga," meenutas Trotski naine Natalja Sedova. "Väga õrnade maneeridega... isa karistas teda rängalt, peksis suitsetamise pärast... eile veetis Jaša kogu öö tunnimeestega koridoris... Stalin ajas ta korterist välja, et ta tubaka järele haises."

Stalini naise vennatütar Kira Allilujeva jutustab: "Armastasin Jašat väga, ta oli nii armas, nii ilus: tõmmu nägu, ahhaatsilmad, imeline naeratus, kaunid lokkis juuksed. Väga lahke pilguga, väga heatahtlik. Tuli kord minu ema juurde:

"Ženja, anna rubla."

"Tahad äkki rohkem?"

"Ei, rubla."

Ema imestas: milleks talle rubla? Selgus, et isa talle raha ei andnud, nii ta selle rubla järele tuligi."

Kreml oli suurepärane koht – riigi keskus, ent vabas looduses üles kasvanud romantilise loomuga poisilt, kes võis priilt ringi joosta kõikjal, kus süda lustis, kes oli armunud mägedesse ja kiirevoolulistesse selgeveelistesse jõgedesse, võttis Kreml esimesest päevast liikumisvabaduse, ja mida kauem poiss seal elas, seda enam meenutas Kreml talle sünget kindlust. Ta tahtis põgeneda. Lõbus, seltsiva loomuga poiss sulgus endasse, jäi vaikseks, kidakeelseks.

Üks dokumentidega tegelev Kremli daam märkas Jakovi sünnitunnistusel üht apsu. Dokumentidest selgus, et tema ema suri 1907. aastal, aga poiss sündis 1908. Hakati sosistama.

"Ta on Stalini väljaspool abielu sündinud poeg."

"Huvitav, kes on tema ema, kui see polnud Jekaterina Svanidze? Võibolla on õige ema veel elus?"

Pole teada, kas need kuuldused ka Jakovi kõrvu jõudsid. Kui jah, siis elas poiss kahtlemata üle veel ühe trauma. Tean seda omast käest. Kunagi lapsepõlves nabis meie naabrinaine mu trepikojas kinni ja sosistas, et minu ema ei olevatki minu pärisema. Kuna olen väga isa moodi, jäin seda naist kohe uskuma. Kust võisin teada, et tegemist oli hulluga? Kannatasin terve aasta, jälgisin pingsalt ema suhtumist minusse, nägin tema õigluses ja karmuses kurja võõrasema, kuni lõpuks kõik üles tunnistasin.

Jakovi loosse tõi selgust Aleksandra Svanidze, tema kadunud ema õde, kelle juures poiss oli elanud kuni siirdumiseni Moskvasse: "1907. aastal sündinud Jakovi ristis tema vanaema Sappora Dvali-Svanidze 1908. aastal ja ristimise päev märgiti sünnipäevaks."

Mispärast isa ja poeg ei klappinud? Mõned Stalini perekonna biograafid otsivad põhjust selles, et Jakov ei olnud ettevalmistatud eluks Moskvas, ja seletavad kõike "Nadežda Allilujeva lastega võrreldes vähese kasvatusega algusaastsatel".

Naeruväärne! Tasub ainult daatumitesse süveneda. Kui kolmeteistaastane poiss 1921. aastal Moskvasse asus, oli Nadežda poeg Vassili kõigest aastane, Svetlana polnud veel sündinudki. Millistest "algusaastatest" saab siin üldse juttu olla?

Arvan, et sirguva Jakoviga ei sobinud Stalin sellepärast, et armastas algusest peale vaid väikesi lapsi, lootes tulevikus näha seda, mida ise

soovis. Ent tegelikkuses kujunes välja hoopis teine inimene, kelles miski ei meeldinud, kõik oli teistsugune, kui ta unistustes. Nii oli Jakoviga, Vassiliga, Svetlanaga. Üks hullem kui teine.

Jakov kasvas, käis koolis, küpses kui isiksus. Suhted isaga ei laabunud. Ajapikku halvenesid suhted ka kasuemaga. Allilujeva oli tihti haige, andis isegi lihased lapsed teenijate ja valvurite hoida, mis siin veel Jakovist rääkida. Ja ega poiss tema eestkostet vajanudki. Isa teised lapsed – poeg Vassili, kes Jakoviga võrreldes oli mudilane, ja maimuke Svetlana armastasid oma vanemat venda tema õrnuse ja lahkuse pärast.

Stalini endine sekretär Boriss Bažanov, kes põgenes välismaale, kirjutab oma mälestustes juhi ja tema perekonna kohta:

"Stalini juures elas tema vanem poeg Jakov esimeset abielust. Millegipärast kutsuti teda alati vaid Jaškaks. Ta oli väga tagasihoidlik, vaikne ja endassesulgunud, kurnatud välimusega nooruk. Mind hämmastas üks tema iseärasus, mida nimetaksin närviliseks kurtuseks. Ta oli pidevalt süvenenud mingisse varjatud sisemaailma. Tema poole võis pöörduda ja teda kõnetada, kuid ta ei kuulnud. Ta viibis kuskil eemal... Ja järsku märkas, et räägitakse temaga, taipas äkki ning kuulis kõike suurepäraselt."

Kui uskuda Bažanovit, saame mõjuva pildi: noort grusiini, seega endast lugupidavat ja ägedat inimest hüütakse kodus Jaškaks. Nagu koera.

Lõpetanud kooli, astus Jakov Moskva transpordiinseneride instituuti. Keegi tema eest ei kostnud. Instituudi vastuvõtukomisjonis ei pööratud Džugašvili perekonnanimele üldse tähelepanu. Alles pärast sisseastumiseksameid helistati rektorile, hoiatati, et kohe hakkab temaga rääkima seltsimees Stalin. Direktor jahmus ning vastavalt riigis kujunenud traditsioonile hakkas värisema.

"Kuulan teid, seltsimees Stalin!"

"Palun öelge mulle, kas Jakov Džugašvili tõepoolest sooritas kõik eksamid ja on instituuti vastu võetud?"

Isa kontrollis poega.

"Jah, seltsimees Stalin. Džugašvili on nüüd meie instituudi üliõpilane!" raporteeris direktor, kel selle hetkeni polnud Džugašvilist

aimugi, kuid mõistis, milline üliõpilane tal nüüd instituudis on.

Instituudis peeti Jakovit tagasihoidlikuks ja korralikuks noormeheks. Meenutati tema alatisi võite maleturniiridel.

Jakov otsustas abielluda oma endise klassikaaslase Zojaga. Tuli ületada nii mitmeidki tõkkeid: Zoja isa oli vaimulik, ja see ei meeldinud endisele seminaristile Stalinile. Ja mitte ainult see.

"Kas tahad oma pere minu kaela sokutada?" vihastas isa.

"Omanda kõigepealt haridus, saa iseseisvaks inimeseks, siis ka abiellu," veenis teda onu, kadunud ema vend Aleksandr Svanidze.

Viseldes armastatud tütarlapse ja tema vastu häälestatud sugulaste vahel, leidis Jakov ainukese väljapääsu – üritas end isa korteri köögis maha lasta. Ebaõnnestunult.

"Häh! Ei saanud pihta!" nöökas Stalin.

Kuid Jakov saavutas oma tahtmise. Abiellus. Sõitis elama Leningradi. Noorpaaril sündis tütar. Laps suri. Abielu läks lõhki.

Kremlis tegi endale lõpu peale võõrasema Nadežda Allilujeva.

Kuulujuttude seas, mis käisid tema huku põhjuste kohta, oli ka selline: "Stalin ise tappis armukadeduse hoos oma naise. Naisel oli armusuhe võõraspoeg Jakoviga. Stalin tabas nad voodist ja laskis naise maha, pojale maksis aga kätte hiljem, kui ei aidanud teda välja Saksa sõjavangist, jättes ta vaenlase hammaste vahele."

Seda tobedat laimu poleks olnudki vaja puudutada, kuid selline kuuldus levis. Ja pean oma kohuseks see ümber lükata.

Mitte ükski selle suure perekonna võsu ei kinnita seda kuulujuttu, nad isegi ei suuda ette kujutada, mille põhjal see võis tekkida. Kui siis ainult kellegi ülesköetud kujutluses.

Perekond teab midagi muud – kasupoja ja võõrasema vahel olid vägagi keerulised ja pingelised suhted. Jakovi tädi Maria Svanidze kirjutab oma päevikus: "Rääkisime Jakovist. Taas kord meenutas Jossif tema vastikut käitumist meie Nadjuša suhtes, tema abiellumist, kõiki tema eksimusi, tema enesetapukatset. Ning Jossif ütles: "Kuidas võis Nadja, kes nii taunivalt suhtus Jakovi enesetappu, ise end maha lasta?""

Stalin võinuks meenutada analoogilist juhtumit – Majakovskit, kes mõistis hukka enesetapu sooritanud Jessenini, kuid hiljem ise end maha laskis. Miks? Võibolla inimesed, kes on määranud end enese-

hävitamisele, meenutavad enne selle akti sooritamist neid, kes käitusid samamoodi. Kas see annab neile jõudu?

See on seletamatu...

Muide, meie kõik, jäädes muutumatuks, muutume iga minut, kinnitades sellega oma eksistentsi universaalsust maapeal, kus kõik on nii muutlik ja muutumatu.

1936. aastal sünnitas üks noor naine Urjupinski linnas poja. Perekonnaseisuameti vastsündinute registrisse ilmus kanne number 49.

"Vastsündinu nimi – Džugašvili, Jevgeni.

Isa – Džugašvili, Jakov Jossifovitš, grusiinlane, 27-aastane, üliõpilane.

Ema – Golõševa, Olga Pavlovna, venelanna, 25-aastane, tehnik."

Jevgeni küll sündis, kuid tema isa oli juba kohanud Julia Meltserit, naist, kes jäigi tema igaveseks leseks.

"Jaša oli kena noormees, ta meeldis naistele väga. Olin ise temasse armunud," meenutab Gorki lapselaps Marfa Peškova.

Jakovist jäänud väheste dokumentide hulgas on säilinud ankeet:

"Sündis 1908. aastal Bakuus elukutselise revolutsionääri perekonnas.

Praegu on tema isa Džugašvili-Stalin, J.V. parteilisel tööl.

Ema suri 1908. aastal.

Vend Vassili Stalin õpib lennukoolis.

Õde Svetlana on Moskvas keskkooliõpilane.

Naine Julia Issaakovna Meltser sündis Odessas teenistuja perekonnas. Naise vend on teenistuja Odessas. Naise ema – koduperenaine. 1935. aastani oli naine isa ülalpidamisel, õppis.

Aastatel 1936–1937 töötas Stalini-nim.tehase elektrijaamas valveinseneri-korstnapühkija ametikohal. 1937. aastal astus TTP Kunstiakadeemia õhtustele kursustele."

"Vahetult enne sõja puhkemist oli Jaša 33-aastane, mina aga viieteistkümnene," meenutab tema poolõde Svetlana, Stalini tütar, "ja me olime just-just temaga tõeliselt sõbraks saanud. Armastasin teda tema tasakaalukuse, õrnuse ja rahulikkuse pärast... Jaša austas isa ja tema arvamusi, just nimelt isa soovil sai Jašast sõjaväelane. Kuid nad oli

liiga erinevad inimesed, hingeline sobivus oli välistatud. "Isa räägib ainult teesides," ütles mulle kunagi Jaša ."

Vaat nii! Nimelt Stalini täispuhutud suurust ja valelikku ilmeksimatust ei suutnud poja lihtne loomus välja kannatada, ta soovis kas või harva enda kõrval näha pärisisa, mitte "rahvaste" isa.

Stalin mõistis poega omamoodi. Ta nägi pojas hädapätakat, kes pole võimeline end isegi maha laskma, nägi temas mugandujat; kuid Jakov tahtis ju tõepoolest kohaneda Kremli vangla ja Stalini iseloomuga. Kuid see ei õnnestunud – ta polnud kohanemisvõimeline.

"Jakov püüdleb minu poole sellepärast, et see on talle kasulik," jäi Stalin endale kindlaks. Ja miski ei suutnud teda ümber veenda.

Ent kui Jakov otsinuks kasu, pidanuks ta kõiges kuuletuma isale. Miks siis pärast ebaõnnestunud esimest abielu ei järginud Jakov isa nõuannet ja ei abiellunud Gruusia Rahvakomissaride Nõukogu esimehe tütre Ketusega, venitas abieluettepaneku tegemisega nii kaua, et pruut abiellus teisega, ja ise leidis endale naise südame järgi. Ning tema häda oli kõigest selles, et tema abikaasad polnud meele järele liiga valivale isale; üks oli vaimuliku tütar, teine aga juuditar.

Julia Meltserit Stalini perre vastu ei võetud.

"Ta on kena, umbes kolmekümne-kolmekümne kahe aastane naine, edvistab, räägib enesekindlalt rumalusi, loeb romaane, seadnud endale eesmärgiks mehest lahku minna ja teha "karjääri", selle ka saavutas. Ei tea, mismoodi suhtub sellesse Jossif," kirjutab Maria Svanidze oma päevikus. "Ta elab juba Jaša juures, asjad on seni veel mehe pool. Kardan, et ta tegi valearvestuse. Jaša on tal juba kolmas või neljas mees. (Paneme tähele, et ankeedis ei maini Jakov üldse Julia mehi – *L.V.*) Ta on Jašast vanem. Naine, kes alles suvel rääkis, et värvimata huultega tunneb end hullemini, kui et ilmuks seltskonda alasti, loobus manikküürist, huulte värvimisest, soengu tegemisest. Võimsa inimese minia. Loomulikult, on ta hea perenaine, paneb Jaša oma käpa alla, sunnib teda end kokku võtma ja karjääri tegema, ent kui too hakkab seda tegema isa kulul, siis tabab Julia afääri fiasko. Aga tippu Julia sihibki. Vaatame, mis juhtub."

Armastus ja salakavalus? Ei! Armastus ja saamahimu – vaat see on teema. Salakavalus on lihtsalt saamahimu koostisosa.

Mis on armastus? Küsimuste küsimus, ja vastuseid on tohutult. Ja siiski ei hõlma vastused küsimust.

Mis on saamahimu? Kasu, materiaalne tulu, mammonajaht, rahaahnus?

Kreml ja saamahimu...

Tsaarid ja kuningad rõhusid riiklikule saamahimule, kui andsid oma tütred mehele teiste riikide kõrgest soost printsidele, ja abiellusid ka ise suursuguste võõramaiste printsessidega, et tugevdada riikidevahelist sõprust. Harva saavutasid nad peaeesmärgi – tasub meenutada kas või Nikolai II abielu Saksa printsessiga, mis aga ei takistanud Venemaad ja Saksamaad omavahel sõda alustamast. Perekonnahuvid, isegi tsaariperekonna omad, on alati riigi huvide poolt jalge alla tallatud.

Stalin ei võinud isegi mõelda oma laste trooniabielust rahvusvahelisel tasandil: monarhia ja selle põhialustega oli tehtud lõpp. Kuid saanud Kremli etteotsa, muutus ta kohe igat sorti saamahimuliste jaoks isuäratavaks tegelaseks. Tõusta parteiredelil, jõuda juhi kõrvale, omandada kõik ettenähtud privileegid, aga mis peamine – mitte libastuda, mitte kõrgustest alla kukkuda. Selline oli nende eesmärk, kes ilmusid Kremlisse võitjate kannul, kellel alguses oli teine, hoopis üllam saamahimu: kukutada roiskunud režiim, kehtestada tööliste ja talupoegade võim ning seda mitte kellelegi ära anda!

Muust maailmast Kremli müüriga eraldatud Stalin jälgib valvsalt kõiki, kes satuvad Kremli müüri sees tema vaatevälja. Tema kullipilgu täpsusele tuleb au anda. Ta näeb, kuidas tema võitluskaaslaste peredesse ilmuvad miniad ja väimehed väljastpoolt Kremli ringkonda, ta näeb läbi ja mõistab kõiki kavatsusi: kus armastus, kus alasti arvestus. Ta mõistab, et tema täpselt organiseeritud erielu on peibutis, millega kontrollitakse inimeste siirust, ausust, ustavust. Paneb peibutise välja ja minnaksegi õnge.

Ta näeb selgesti, kuidas tema silma all kujunes Kremlis seltskond, keda ta kord südametäiega neetud kastiks nimetas. Sellesse kasti kuulusid juhid, nende naised, lapsed, väimehed, miniad. Ning isegi ametnikud olid erilised võrreldes väljaspool Kremlit asuvate asutuste

ametnikega. Nad olid seotud vägevatega, ja see tähendas kuulumist kasti – eriseisusse.

Stalinlikud lapsed muutusid Stalini arvates automaatselt hõrkudeks paladeks kõiksugu mees- ja naiskelmidele, kes ihkasid tungida purpurpunase hambulise müüri taha. Ta ootas teadlikult seda ahnitsejakampa, kui veel kedagi tema laste kõrval ei olnud. Kuid milline minia või väimees võiski talle meele järele olla? Igaühes, isegi tema enda arvates ideaalses inimeses leidnuks ta vigu.

Juht oli liiga hõivatud kõrgemate tegelastega, ta vaid väljendab rahulolematust poja järjekordse väljavalitu suhtes, kuid ei sega tal toimimast oma tahtmist mööda.

Julia Meltser ja Jakov Džugašvili abiellusid 1936. aastal. 1938. aastal sündis neil tütar Galina.

"Jaša teadis kõiki Julia nõrkusi, kuid käitus temaga nagu tõeline rüütel, kui teised tema naist kritiseerisid. Ta armastas Juliat, armastas tütart Galjakest..." kirjutab Svetlana Stalina raamatus "Kakskümmend kirja sõbrale".

Svetlana Stalina ei räägi lõpuni. Millised nõrkused? Julia oli juuditar. Mis see on – kas nõrkus? Kas see pole elulooline fakt?

Või on nõrkusteks iseloomujooned, mida märkis Maria Svanidze?

Kahju, et Stalini tütar võib visata üldisi fraase, avamata asja olemust; kahju sellepärast, et tema ütlusest hakkavad juhinduma tuleviku ajaloolased, ja ega aega ei või uskuda, hindavad sõnu "Julia nõrkused" kui kinnitust faktile, et ta "osales omaenese mehe sakslaste kätte vangi sattumise operatsioonis" – selline oli süüdistus, mis esitati talle Moskvas 1941. aasta sügisel.

"Ei tea, miks Jaša kaadrisõjaväelase elu valis," kirjutab Svetlana. "Ta oli väga rahumeelne inimene – leebe, aeglasevõitu, väga rahulik, kuid sisemas tugev ja põhimõttekindel. Ta sarnasus isaga piirdus kaukaasiapäraste mandlisilmadega – ja ei midagi rohkem. Ta oli oma ema Jekaterina Svanidze moodi... See sarnasus torkab silma ka portreedes. Tõenäoliselt päris ta ka ema iseloomu – ta ei olnud auahne, järsk ega taltsutamatu. Tal puudusid vastuolulised omadused, üksteist välistavad püüdlused; tal ei olnud hiilgavaid andeid; ta oli tagasihoidlik, lihtne,

väga töökas ja töövõimeline ning võluvalt rahulik."

Sõja eelõhtul, 1941. aasta mais määrati Jakov Džugašvili suurtükipatarei komandöriks.

22. juunil 1941. aastal jättis Jakov enne ärasõitu rindele isaga hüvasti. Ta suunati Valgevenesse. Kas tal oli võimalus jääda kuhugi staapi? Kaugemale rindejoonest? Mõned mõtlevad, et oli. Mina aga arvan, et ei olnud. Sellepärast, et see oli tema ausa iseloomu tõttu välistatud, ja ka sellepärast, et isa ei teinud pisematki liigutust, et mingilgi määral kergendada tema esimesi päevi sõjas.

"Mine ja võitle," ütles Stalin pojale.

Ja ta läks, ei mingit sõnakuulmatust.

4. juulil 1941. aastal sattus Jakov Džugašvili vangi.

Igavene vang: kord Kremli müüri taga, kord okastraadi taga sakslaste juures. Omaenese nõrga iseloomu, omaenese isa, olukordade vang...

Arvukad Jakovi vangipõlvekaaslased, nii sakslased kui venelased, on üksmeelel ühes: ta ei uskunund Moskva vallutamise võimalusse, ei uskunud Saksamaa võitu, keeldus koostööst sakslastega ja, näinud tema nimel väljaantud propagandalendlehte, ütles:

"Seda ei usu mitte keegi!"

Saksa luuraja kapten Schtrick-Schtrickfeldt meenutas, kuidas ta üritas värvata Jakovit looma omaenese armeed Punaarmee vastu – hiljem värvati sellesse rolli kindral Vlassov:

"Stalini poeg võttis minu arutlused saksa rahvuse üleoleku kohta vastu vaenulikult: "Olles teie kätes, ei ole ma kogu selle aja jooksul avastanud ühtegi põhjust vaadata teile alt üles."

Isa võinuks poja käitumise üle uhke olla... Kuid...

Jakov Džugašvili vangistuse kohta levisid kuulujutud ja keelepeks. Kord ta joob Saksa kindralite seltskonnas meretaguseid napse, kord laseb end fotografeerida saksa lendlehel "Isad ja pojad" koos maruvenelasest noorukiga, justkui Molotovi pojaga (Molotovil pole kunagi poega olnud. – *L.V.*), kord asub kohe-kohe armee etteotsa, mis ründab Nõukogude Liitu, kord saab temast kangelane lendlehtedel, mida heidetakse meie tagalasse.

"1941. aasta sügisel heideti Moskvasse lendlehti Jakovi fotodega," meenutab Svetlana. "Stalini lihane poeg andis end vangi, kuna iga-

suguṇe vastupanu Saksa armeele on nüüdsest mõttetu! Järgige Stalini poja eeskuju – ta on elus, terve ja tunneb end suurepäraselt. Milleks te peate tooma asjatuid ohvreid, minema kindlasse surma, kui isegi teie ninamehe poeg end vangi andis? Tulge üle ka teie!"

Säärased ülekutsed sellise eeskujuga võinuks mõjuda efektiivsemalt isegi kahuritest, kui Jakov Jossifi poeg ise oleks alla andnud: kirjutanuks isale vaenuliku kirja, esinenuks raadios. Nõustunuks ta sellega, lülitanuks sakslased momentaanselt tema tarvis tööle terve kirjastusaparaadi. Kuid ta keeldus. Ning sakslastel tuli kokku sehkendada võltsinguid.

Arvan, et niivõrd kindla, vankumatu käitumisega püüdis Jakov sealtpoolt rindejoont, läbi tulistamise ja pommide lõhkemise lõpuks ometi isale tõestada, et ta pole mingi tühisus, nagu isa teda alati oli kujutanud, et ta väärib oma isa, et ta võibolla on isegi kangelane.

Kuid ikkagi isa ei mõistnud poega. Sakslased tutvustasid Jakovile Stalini seisukohta, mida too arvas poja olukorrast.

"Pole olemas sõjavange," ütles Stalin, "on kodumaareeturid."

Läbi rindejoone ja okastraadi saatis isa pojale oma kohtuotsuse, nagu oleks ammuses vaidluses kerge võidu saavutanud, ja tõestas pojale, et too on halb, kõlbamatu, tühine.

Endine sõjavang, Poola porutšik Marian Wenclewicz tõendab: "4. mail 1942. aastal tõid kolm automaatidega relvastatud valvurit eesotsas kapteniga meie barakki Nõukogude sõjaväevormis vangi. See hoolsalt valvatud vang oligi vanemleitnant Džugašvili. Me tundsime ta kohe ära: peakatteta, mustajuukseline, täpselt samasugune kui fotol, mis oli trükitud fašistlikus ajalehes... Mõne korra õnnestus mul kohtuda Jakoviga nelja silma all. Ta rääkis sellest, et polnud kunagi teinud sakslastele mingeid avaldusi, ja palus – kui tal ei õnnestu enam oma kodumaad näha, siis teatada isale, et ta jäi ustavaks sõjamehekohusele. Kõik fašistliku propaganda soperdised on valed."

Teine Poola sõjavang Salacki, kirjutab: "Lübeckis viibimise ajal sõbrustas Džugašvili poolakatega. Tema lähedased sõbrad olid porutšik Kordani, kes kõneles vabalt vene keelt, porutšik Wenclewicz, porutšik Myslowski. Rääkisime erinevatel teemadel, mängisime kaarte, malet...

Rääkides oma traagilistest üleelamistest, rõhutas ta, et ei reeda kunagi kodumaad, et Saksa pressi avaldused on vale, millel pole mingit katet. Ta uskus Nõukogude Liidu võidusse."

Lübeckis üritasid Poola ohvitserid põgeneda. See ebaõnnestus. Jakov isoleeriti neist ja viidi üle Sachsenhauseni surmalaagrisse, kus ta paigutati tähtsamate vangide, Hitleri-vastase koalitsiooni juhtide sugulaste sekka.

Sakslaste number Stalini poja ümberorienteerimisega kukkus ilmselgelt läbi. Kuid poega võis veel vaja minna. Vahetuse tarvis.

Sel ajal jõudis lõpule Stalingradi lahing. Venelaste kätte sattus vangi feldmarssal Friedrich Paulus, üks "Barbarossa" plaani autoreid. Just nimelt tema, kes ta juhtis armeed Stalingradi all, andis oma vägedele käsu lõpetada vastupanu ning end vangi anda.

Kes edastas Stalinile Hitleri ettepaneku vahetada Paulus Jakovi vastu välja? Ja kas selline ettepanek üldse tehti? Kas Stalin pidas enne ka kellegagi nõu, kui andis Rootsi Punase Risti esindaja krahv Bernadotti kaudu legendaarse vastuse:

"Sõdurit marssali vastu ei vaheta!"

Efektne, hiilgav riiklik poos. Kuid mis või kes on selle taga?

Kas vanake Paulus, kes oma vangiandmisega säästis Saksa ja Vene armeele sadu elusid?

Vanake Paulus, keda pärast naasmist koju ähvardas Hitleri poolt samasugune arveteõiendamine, mis oleks oodanud kui mitte Jakovit, siis kindral Vlassovit, kui Hitler andnuks ta Stalini kätte?

Stalin ei võinud vanakest Paulust vahetada ei poja ega kellegi teise vastu, sest nii tema kui liitlased ei soovinud Pauluse väljaandmist Hitlerile, kes oleks kohe korraldanud verise arveteõiendamise.

Pauluse ja Jakov Džugašvili olukord polnud ebavõrdne mitte ainult sellepärast, et nad olid erinevas armees erinevas auastmes, vaid et inimkond eelistab perekondlikule kohusele alati ühiskondlikku ja riiklikku kohust: kuidas võis Stalin avalikult päästa oma poega, kui tuhanded tema riigi kodanike lapsed istusid sakslaste käes vangis?

Aga salamisi?

Võibolla sai Jakov Džugašvili teada isa lennuka ütluse "Sõdurit marssali vastu ei vaheta!", võibolla osatas Stalini lendlause "Pole

olemas sõjavange, on kodumaareeturid!" lõputult tema hinge. Isast kaugelgi tundis Jakov tema pidevat kohalolekut, mõistes võimetust muuta olukorda kui tühine inimene, nagu nii palju ja kalgilt oli tema kohta rääkinud isa.

1943. aasta talvel, pärast Stalingradi lahingut, tegi Stalin oma vangistuses pojast juttu tütrega: "Sakslased tegid ettepaneku vahetada Jaša välja kellegi nende oma vastu... Kas ma hakkan nendega kauplema? Ei! Sõjas nagu sõjas ikka!"

Svetlana kirjutab, et Stalin oli seejuures väga erutatud, tema häältoon ärritunud.

Mõneti tundlikum näeb Stalin välja marssal Žukovi mälestusis:

""Seltsimees Stalin, olen juba ammu tahtnud küsida teie poja Jakovi kohta. Äkki on andmeid tema saatuse kohta?"

Ta ei vastanud küsimusele kohe. Astunud tubli sada sammu, ütles ta kuidagi summutatud toonil:

"Ei suuda Jakov end vangist vabaks rabelda. Fašistid lasevad ta maha. Saadud andmete kohaselt on ta teistest sõjavangidest isoleeritud ning teda agiteeritakse Kodumaad reetma."

Jäi mulje, et ta oli poja pärast väga mures. Istunud laua taha, vaikis Stalin kaua, toitu puudutamata."

1945. aasta suvel, juba pärast võitu, rääkis isa tütrega pojast taas:

"Sakslased lasid Jaša maha. Sain ühelt Belgia ohvitserilt, mingilt printsilt, kirja kaastundeavalusega. Ta oli seda pealt näinud."

Eksisteerib endiste Sachsenhauseni vangide koostatud üksikasjalik dokument: "Jakov Džugašvili tunnetas pidevalt oma olukorra väljapääsmatust. Ta langes sageli depressiooni, keeldus söögist... 1943. aasta 14. aprilli õhtul keeldus ta sisenemast barakki ning sööstis surnud tsooni. Tunnimees tulistas. Surm oli silmapilkne. Ja siis heideti laip kõrgepinge all olevale okastraadile."

"Põgenemiskatse," raporteeris laagri juhtkond.

Aga mina arvan, et enesetapp, meenutades Jakov Džugašvili katset endalt elu võtta lahkarvamuste pärast isaga. Enesetapp nagu viimne meeleheitlik vastus isale, kes ütles pojale irooniliselt, et see ei suuda endale isegi otsa peale teha.

Suutis.

Kas isa ei andestanud pojale vangilangemist?

Režissöör Mihhail Tšiaureli tegi filmiepopöa "Berliini langemine" parimaid stalinlikke tavasid järgides ning tahtis teha Jakov Džugašvilist sõja traagilise kangelase. Stalin oli otsustavalt selle vastu: tema jaoks jäigi poeg eelkõige sõjavangiks.

"Peale selle," kirjutab Svetlana, "ei tahtnud isa esiplaanile tõsta oma sugulasi, sest pidas eranditult kõiki meenutamist mitteväärivaiks."

Eranditult!!!

Oo jaa, kui juba temal ei olnud sugulastega vedanud, siis kuivõrd oli vedanud mahalastuil, vanglasse pistetuil, asumisele saadetuil!

Jakovi vangistus mõjutas otsekohe ka tema perekonna saatust.

"1941. aasta augusti lõpus rääkisin Sotšist telefoni teel isaga," kirjutab Svetlana. "Julia seisis mu kõrval, pilku mu näolt pööramata. Küsisin isalt, miks pole teateid Jaša kohta, ning ta lausus aeglaselt ja selgelt: "Jaša sattus vangi." Ja veel enne, kui sain suu avada, lisas: "Ära ta naisele midagi räägi, esialgu..."

Isa ei lähtunud seda öeldes mitte inimlikest tunnetest Julia vastu: tal tärkas mõte, et vangi sattumine polnud lihtsalt juhus, vaid et keegi andis Jaša sihilikult välja, "vedas ta sisse", ja kas mitte ei osalenud selles Julia...

Kui me septembris taas Moskvas olime, ütles isa mulle:

"Las Jaša tütar jääb esialgu sinu juurde... Aga tema naine pole vist aus inimene, selles tuleb veel selgusele jõuda.""

Julia arreteeriti Moskvas 1941. aasta sügisel.

Selle kohta, et Jakov Džugašvili vangisattumine polnud juhuslik, et selle oli Saksa luure juba varakult ette valmistanud, on olemas mõned faktid ja ütlused, samuti Jakovi enda vastus saksa sõjakirjasaatjale kapten Reilile:

"Kuidas saadi teada, et te olete Stalini poeg, teil ju polnud mingeid dokumente?" küsis kapten.

"Mind andsid välja minu väeosa sõdurid," vastas Jakov.

Kuid kui oletada, et juuditarist naine rääkis Jakovile enne rindelemineku augu pähe end fašistide kätte vangi anda, et nende võidu korral...

Ja mida teha nende võidu korral? Sattuda kogu perega Dachausse?

Absurd. Kuid see absurd maksis Julia Džugašvilile mitu aastat vanglat: Lubjanka, öised ülekuulamised, jääkülmad kambrid, ainult elektrivalgus.

"Mis on teil mehe kohta teada? Kuidas ta vangi langes? Kas ta enne ärasõitu rindele teiega sel teemal ei rääkinud?" sadas igast küljest absurdseid küsimusi.

Kust võis tema teada, kuidas Jakov vangi langes, kui ta sel ajal Sotšis Stalini suvilas oli?

Engelsi linna vangla, jälle Moskva Lefortovo. Kaks aastat, võiks öelda õiglaselt, veetis Julia vangis.

Tema tütar Galina kirjutas ema sõnade järgi üles tähelepanuväärse episoodi:

"Ükskord oli imelikult pikk, peaaegu ähvardav paus. Lõpuks käsutati tavapäraselt kongist välja. Tulin teadvusele mingis pikas toas. Helepunane vaip viis minu jalge eest vastasseinas asuva erkrohelise kaleviga kaetud lauani. Laua taga istusid sõjaväevormis inimesed, millises nimelt, ei oskaks öeldagi: minu pilgu naelutasid enda külge nende kullast kiiskavad õlakud. Helepunane vaip hakkas äkki lainetama ja ülespoole väänlema, kõrvus kukkus pinisema sääsk. Läbi virvendava, kumiseva udu kandus minuni hääl. Tundsin oma õlal kalke sõrmi. Madal, peaaegu bassihääl kumises:

"Rahunege, meil on uus vorm."

Mõtlesin – nüüd on kõik, sakslased, aga milline õnn, et omad, omad..."

"Vaatame, mis tuleb," kirjutas oma päevikus Maria Syanidze, kahtlustades Juliat kasuahnes soovis trügida Kremli maailma. Maria ise palju vaadata ei saanudki – suri vanglas, see-eest Julia jõi kannatuste karika põhjani, tunnetades omal nahal õnne olla Stalini poja naine.

Poja...

Jah. Jakov oli poeg, mitte pojuke. Ei toonud Kremli elu tallè mingit õnne, ja isa nimi kutsus ka sõjas õnnetuse kaela. Teda taheti muuta mängukanniks omavahel kisklevate jõudude käes, kuid temast sai

vagur, märkamatu, kannatav kangelane, kes ei reetnud ei julma isa ega oma leebet iseloomu.

Kas on võimalik, et Jakov kogu oma äpardunud eluga siiski kõigutas stalinlikku lepitamatust, mis oli saanud sotsialistliku elu normiks, ja põhjustas pärast surma südamevalu isale, kes teda eluajal ei armastanud, nagu kirjutab Svetlana?

Iseloomulik detail: pärast võitu Saksamaa üle, kui Stalinil olid piiramatud võimalused tunda huvi kas või selle vastu, kuhu tema poeg on maetud, ei üritanud ta kasutada neid võimalusi, vaid isegi ei vastanud 1945. aastal Saksamaal asuvate Nõukogude haldusorganite telegrammile, milles anti teada, kuhu olid maetud Jakovi säilmed.

Muide, mida me teame sellest, mida me ei tea? Telegrammi eiramine ei tähenda poja unustamist. Ei imestaks, kui saaksin teada, et Stalini salajasel ülesandel hoiti tema "kodumaareeturist" poja haud juhi eluajal puhas ja korras. Selle tarvis polnud sugugi vaja teavitada ametivõime – selle jaoks eksisteeris juhi salateenistus.

Arvan, et see oli nii veel ka sellepärast, et Stalin lubas endal kui üliinimesel rikkuda oma põhimõtteid nimelt neil juhtudel, kui elu kohtus surmaga.

Stalinist mõeldes ei suuda ma kunagi unustada, et nooruses oli ta kuus aastat olnud vaimuliku seminari õpilane, ja kuidas ta ka ei püüdnud oma endisele elule kriipsu peale tõmmata (aga ega ta seda vist eriti üritanudki), andis see talle nii arusaamise inimpsühholoogiast kui ka võime tõusta kõrgemale dialektilise materialismi ja marksismi-leninismi postulaatidest. Tõusta maailma, kus on öeldud:

"Armastage oma vaenlasi, tehke head neile, kes teid vihkavad, õnnistage neid, kes teid neavad, palvetage nende eest, kes teid kimbutavad."

Stalin tegutses evangeelsetele õpetustele vastupidiselt, kuid taas üks paradoks: kahekümnenda aastasaja halastamatu mees nagu iga prosellüüt ja neofüüt, jättis endale alati julguse meelde tuletada NEID sõnu, mis ta ise oli ära keelanud. Samuti arvan ma, et ta uskus siiralt, et armastab oma vaenlasi ja soovib neile head, püüdes nende meelt parandada vanglasse ja hauda ajamisega.

Pärast sõda ilmnes üksikasju Jakovi surma kohta. Endine sõjavang, poolakas Aleksander Salacki andis 1981. aastal Varssavis välja oma mälestused, kus on juttu riiust venelaste ja inglaste vahel, kes elasid Sachsenhauseni laagris ühes barakis. Vene sõjavangid arvasid, et inglased lipitsesid sakslaste ees; venelased keeldusid Saksa ohvitseridele au andmast, saboteerisid nende käske, kuid karistada sai kogu barakk, kaasa arvatud "seadusekuulekad" inglased, kes avaldasid avalikult pahameelt "vene rahvuslike puuete" üle.

Salacki jutustab, et 1943. aasta 14. aprilli pärastlõunal puhkes barakis skandaal. Kuuldus solvanguid "räpased venelased", "bolševistlikud sead". Jakov sai hoobi näkku. Just sellepärast keeldus ta õhtul barakki minemast. Ta röögatas: "Laske mind maha!" – ja viskus okastraadile.

Saksa väejuhatus varjas Jakovi hukkumist, jätkates tema nime kasutamist oma propagandas, samuti peljates Stalini vastutegevust nende sõjavangide suhtes. Ent kui kehvasti nad tundsid tema bolševistlikku põhimõttekindlust.

Pärast Saksamaa kapituleerimist sattusid dokumendid sõjavang Jakovi hukkumise kohta Inglise-Ameerika poolele.

1945. aasta 30. juuni telegrammis tegi USA riigisekretär Grew USA suursaadikule NSV Liidus Harrimanile ettepaneku informeerida Molotovi dokumentidest, mis puudutasid Jakovi surma: selleteemalist Himmleri kirja Ribbentropile, fotosid, dokumente. Kuid varsti sai Harriman käsu: Moskvale mingit informatsiooni mitte edastada.

1968. aastal avalikustasid ameeriklased need dokumendid ja leidsid teatise: "Tagasi lükata dokumentide üleandmise esialgne idee – nende ebameeldiv sisu võib Stalinit kurvastada."

Mis oli neis dokumentides? Ei midagi uut: "Maha lastud põgenemiskatsel."

Mispärast liitlaste võimud siis nii väga muretsesid Stalini meeleolu pärast? Millistest üksikasjadest nad teda säästsid? Või säästsid iseend? Viimane on tõenäolisem.

Briti välisministeeriumi ametnik Michael Wien väljendus erakirjas küllaltki täpselt:

"Tuleb loobuda kavatsusest informeerida marssal Stalinit, vastasel

korral peaks tähelepanu pöörama sellele, et tema poja surma ajendiks oli inglaste-venelaste riid."

Minu veendumuse kohaselt peitus inglaste-venelaste riius, mis eelnes Jakov Džugašvili enesetapule, mingi nüanss, mis oli väga ebasoodus Inglise poolele. See nüanss kõrvaldati dokumentidest otsekohe, aga et kõik oleks usutavam, kuulutati dokumedid salajasteks, ent aastaid hiljem avalikustatuna ei kujutanud nad endast midagi eriti delikaatset. Sellist võtet nimetatakse teatavasti "jälgede peitmiseks".

Kuid mis nüansiga oli tegemist? Kes teab?

Jakovi kohta tekkisid legendid kohe pärast vangilangemist. Mõned neist on elus tänapäevalgi.

Gomelist pärit sõjaveteran Tšernjavski jutustab: "Lugesin 1945. aastal ühest Bulgaaria ajalehest artiklit selle kohta, et Saksa ajalehtedes on avaldatud generalissimus Stalini pöördumine, kus ta teeb ettepaneku miljoni Lääne-Saksa marga eest avaldada talle usaldusväärsed andmed Jakov Džugašvili saatuse kohta."

Kas tavaline ajakirjanduslik kõlakas?

Mõned otsivad Stalini poja jälgi Minskis, kuhu olevat ta toimetanud saksa kommunistid, aga Sachsenhausenis asendas teda teine inimene.

Teised nimetavad Jakovi surmadaatumiks 1945. aasta 11. aprilli, kui konvoi ta Attendorni linna lähistel Binne jõe ääres maha olevat lasknud.

Keegi olla kellelegi rääkinud, et Mikojani poeg Artjom näinud Jakovit 1945. aasta 24. juunil Stalini suvila juures – oli hirmsasti imestanud. Jakov lubanud talle kõik ära rääkida – ja kadus.

Hallutsinatsioon? Väljamõeldis?

Rahva seas elab ka pärimus, et Stalin vahetanud Jakovi Saksa ohvitseride vastu välja ja toimetanud poja Ameerikasse. See lugu lõhnab väga tänapäeva järele. Ringlevad ju kuuldused meie kaasaegsete valitsejate ja "uusvenelaste" kohta, et need lähetavad Ameerikasse naisi ja lapsi, soetavad seal kinnisvara, et oma globaalse ebaõnne korral pere rüppe ja vabadusse kaduda.

Keegi on kuskilt lugenud, et Jakov põgenes vangistusest, sattus itaa-

lia partisanide juurde ja armus itaallannasse. Itaallanna sünnitas talle tütre ja poja. Jakovit kutsuti kapten Montiks, ja ta varjas oma tegelikku päritolu.

Jakovit otsitakse ka Iraagist, kinnitatakse, et Saddam Hussein on tema poeg.

Sõjaajal oli palju Jakovi teisikuid: eriti südid vangi sattunud punaarmeelased üritasid sageli end Stalini pojaks nimetada, lootes saavutada vastutulelikkust ja isegi vabadust.

Kord rääkis mulle üks vana grusiinlanna, et tema külas, kust ta oli Tbilissi laste juurde kolinud, elab Stalini poeg Jakov, kelle isa oli vangist välja aidanud, kuid võtnud temalt sõna mitte kunagi oma tõelist nime avaldada. Küla-Jakov on mesinik. Tal on trobikond lapsi. Oma saladuse oli ta mutikesele avaldanud siis, kui tema kui posija juures hambavalu ravimas käis.

Muinasjutud päästetud tsaaripojast...

Kaugetel aegadel said sellistest muinasjuttudest alguse rahvaste õnnetused.

Kahekümnes sajand tegi need muinasjutud rahva jaoks ohutuks. Ühiskonnal polnud enam mingit vajadust Jakov Džugašvilit kui troonipretendenti ellu äratada... Pole millelegi pretendeerida.

Kuid inimesed soovisid näha oma juhti inimlikuna, ja nii nad kasutasidki selle oletuse tegemisel Jakovi nime.

Poeedi kuulsat aforismi "Meile pole antud ette aimata, kuidas meie sõna vastu hüüab" võiksid mehed parafraseerida: "Meile pole antud ette aimata, kuidas meie seeme kätte maksab."

Olen juba ammu tähele pannud üht inimloomuse eripära: seaduslikust abielust sündinud lapsed eriti ei hindagi seda seaduslikkust. Võttes seda kui kohustust, võivad nad isale või vanaisale ülevalt alla vaadata, võivad endale lubada isegi neist lahti ütelda.

Vallaslapsed, eriti kui nad saavad isa nime ja perekonnanime, hindavad neid kui saatuse kingitust ning täiendavad banaalset seaduslikkust oma hoolitseva suhtumisega esiisadesse.

Georgi Žukovi seaduslikud tütred Era ja Ella esimesest abielust Aleksandraga ning Maša teisest abielust Galinaga loomulikult austasid

ja austavad sõjakangelase, võitja ja armastatud isa mälestust. Kuid kas saab nende tundeid võrrelda Žukovi vallastütre Margarita kõikehõlmava, pidevalt tõestada püüdva, raevuka armastusega isa vastu?

Ta sündis sõjaajal. Ja mitte juhuslikust suhtest, vaid Žukovil oli avalik romaan hurmava sõjaväljanaisega – niimoodi, üpris halvustavalt nimetati naisi, kes avalikult armastasid väepealikuid või ka lihtsaid ohvitsere. Saksamaal elas see naine omaette majakeses ja teda kutsuti väikeseks printsessiks.

Need ajad on möödas. Jäänud on Margarita. Ta sõidab tänini mööda linnu ja külasid, peab loenguid isast, loeb ette mõned kirjad, mis isa on kirjutanud temale – Žukov andis Margaritale nii isanime kui perekonnanime, mis minu arvates on tavaline inimlik käitumine. Margarita kasvatas oma poega ja pojapoega armastama Georgi Žukovit ja olema ustav tema mälestusele.

Analoogne olukord on ka Jakov Džugašvili peres. Tema ja Julia Meltseri seaduslik tütar Galina säilitab hoolikalt isa mälestust, võttis vastu autasu, mis oli otsinud Jakovit aastaid; kuid Jakovi ja Olga Golõševa ebaseaduslik poeg Jevgeni Džugašvili armastab nii nagu Margarita Žukovagi isa ja vanaisa mälestust tõepoolest ennastunustavalt. Tal on kaks poega – 1965. aastal sündinud Vissarion ja 1972. aastal sündinud Jakov.

Jevgeni Džugašvili räägib: "Kummardan Stalini mälestuse ees, selles vaimus olen kasvatanud ka oma lapsi. Stalini kritiseerimist, õigemini laimamist ma ei kannata. Stalini tegevuse mustamine on n.-ö. ühepoolne. Kõik massiinformatsioonivahendid on suletud nende jaoks, kes võiksid öelda midagi Stalini kaitseks. Nende tarvis on stamphinnang – perestroika vastased... Stalini sünnipäeval 21. detsembril viin tavaliselt koos laste ja mõnede tõeliste sõpradega tema hauale Punasel väljakul lilli."

Vissarion ja Jakov...

Õnnetu "kaukaasia vang" Jakov Džugašvili ärkab ellu oma pojapoja nimes. Pojapoeg Vissarioni poeg võib saada Jossif Vissarionovitšiks.

Kuid ei või korduda inimese saatus, kelle auks nimi on pandud, kuigi nimi võib mingil määral saatust mõjutada. Mil moel?

Su nimi sulab sinusse,
kui alati ei sobigi,
ta tulevateks aastateks,
su saatuseks saab ometi,
ning elavana kangastuvad
su tähenduse kõlajõus
need kõik, kes seda nime kandnud
on varem surematus aus.
Ja nende varjud nime najal,
kui sosisklevad, laulavad,
ehk midagi ka võttes ära,
nad rohkem juurde annavad.

Jääme lootma, et õilsa Jakovi nimi ja isanimi, samuti tema julma isa Jossif Vissarionovitši nimi ja isanimi Jevgeni Džugašvili järeltulijate nimedes kujundavad unustamatutest eelkäijatest tunduvalt õnnelikuma iseloomu, mis kingib õnne ka teistele.

PRINTS VASJA

Maksim Gorki lapselaps Marfa kirjutab oma mälestustes:

"1942. aasta talvel lendas sõjaväelennukil Taškenti, kuhu oli evakueeritud meie pere, Vasja Stalin. Ta hakkas minu emale auku pähe rääkima, et ema lubaks mind koolivaheajal temaga koos Kuibõševi oma õe Svetlana, minu sõbranna juurde lennata.

"Svetlana igatseb seal," käis Vasja peale.

Ema lubaski, ning me asusime teele. Vassili juhtis lennukit ise – ta oli suurepärane, hulljulge ja väga osav lendur. Meiega koos lendas Gorki kirjastaja Ivan Ladõžnikov. Evakueerimise rutus oli läinud kaduma üks kast vanaisa käsikirjadega ja Ladõžnikov lootis selle Kuibõševis üles leida.

Ühel hetkel märkasime Ivan Pavlovitšiga, et illuminaatorid hakkavad kattuma õliga. Seda pritsis ikka rohkem ja rohkem. Meeskond kukkus sebima.

Jäätumise vastu tangitakse lennuk piiritusega, end tookord polnud seda tehtud – Vasja sõbrad olid tarvitanud piiritust muul otstarbel.

Lennuk hakkas jäätuma. Raadiojaam läks rivist välja. Taškendist helistas ema vahetpidamata lennuväljale, kust talle teatati, et lennuk on alles teel. Ning äkki öeldi talle, et side on katkenud.

Tüürimehena tegi Vasja kõik, mis suutis; ja tal vedas – all oli metsalagendik. Lagendiku keskel aga lumine heinakuhi. Ta kasutas osavalt hetke ning maandas lennuki otse kuhja. Kui me oleksime puusse lennanud, oleksime kõik hukkunud.

Vassili pidi võtma südamerohtu. Kuna tegemist oli sõjaväelennukiga, kus puudusid pehmed ja soojad istmed ning kus olid ainult kahel pool käiku asetsevad pingid, hakkasime külmuma. Üks meeskonnaliige läks mingisugustki asustatud punkti otsima. Õnneks oli läheduses küla. Kolhoosi esimees andis meie käsutusse laia talupojaree.

Kodusoojuses kukkusid lendurid otsekohe õnnelikku maandumist tähistama. Purjus meeskonda näinud, lukustas kolhoosi esimehe naine mu oma tuppa, patust kaugemale. Hommikul saadeti mind autoga mingisse jaama.

Ma ei närveerinud ei lennu ega maandumise ajal – kui juba Vassili tüüri taha istus, võis mureta olla."

Tegemist on naise meenutusega.

Mehed, kes töötasid koos Vassili Staliniga, kes nägid teda taevas, kinnitavad ametikogemustele toetudes Marfa sõnu. Kuid kaugeltki mitte kõik.

Arvamused Vassili Stalini, meie juhi teise poja kohta on vägagi vastuolulised.

"Väga hea inimene." "Isemeelne ja joodik." "Suurepärane lendur." "Selliseid lendureid oli palju, kuid tema jäi silma vaid sellepärast, et oli Stalini poeg." "Aus poiss." "Põikpäine ja valelik." Kes ta siis tegelikult oli?

Kohe oma elu esimesel päeval sattus Vassili Stalin ekstreemsesse olukorda. Tema ema Nadežda Allilujeva, läinud tülli Vassili isa Jossif Staliniga, lahkus sünnituse eel enda ja tulevase lapse eluga riskides kodust ei tea kuhu. Vassili ei sündinud Kremli haiglas, kus kõik oli juba varakult Stalini naise esiklapse sünni tarvis ette valmistatud. Ta nägi ilmavalgust Moskva äärelinna väikeses kehvavõitu sünnitusmajas. Allilujeva ja laps leiti sealt suure vaevaga üles.

Poissi kasvatati rangelt. Ema oli karm, ebasõbralik, hõivatud kord töö, kord õpingutega. Isa oli pidevalt hõivatud, kodus sünge. Olid kasvatajanna, kasvataja, hoidja, turvamehed.

Oma erandlikkust tunnetas Vassili varakult ning mõistis sellest tulenevat kasu: inimesed kardavad tema isa, ent isa armastab teda. Ja ta hakkas seda ära kasutama.

On säilinud üks Nadežda Allilujeva kiri Svetlanale: "Tere, Svetlanake! Vasja kirjutas mulle, et teed kõvasti ulakust, tüdruk. Kohutavalt tüütu on saada selliseid kirju tütarlapse kohta... Kirjuta mulle Vasja või N.K.-ga (N.K. oli Stalini laste kasvatajanna. – *L.V.*) kiri, kuidas te kokkuleppele jõuate..."

Selle kirja juurde tuleb veel tagasi pöörduda. Esialgu valisin kirjast

read, mis puudutasid Vassilit, neist on näha, et ta emale õe peale keelt kandis.

Vassili oli Svetlanast kuus aastat vanem. Kiri on kirjutatud nähtavasti 1930. või 1931. aastal, aasta või kaks enne Nadežda Allilujeva enesetappu. Tollal oli Vassili kümne ringis, Svetlana viiene.

Vassili tunneb end peres vanemana.

Täiskasvanud Jakov ei lähe arvesse. Tundlik Vassili ei tunnista Jakovit oma pärisvennaks. Nendevahelised suhted ei laabu. Kooliski tunnetab ta oma ainulaadsust. Tema perekonnanimi on Stalin, mitte Džugašvili nagu Jakovil. Isa kinkis talle oma kõlava parteilise pseudonüümi, ja see tugevdas poisis enesekindlust.

Jakov Džugašvili tädi Maria Svanidze kirjutab oma päevikuis Vassili lapsepõlvest:

"Õhtusöögi ajal rääkisime Vasjast. Ta õpib halvasti. Jossif andis talle enda parandamiseks aega kaks kuud, vastasel korral ähvardas majast minema kihutada ja tema asemele kasvatada võtta kolm võimekat poissi. Njura (kadunud Nadežda õde. – *L.V.*) puhkes kibedalt nutma, ka Pavelil (Nadežda vend. – *L.V.*) tulid pisarad silma. Nad ei suuda uskuda, et Vasja võiks end kahe kuu jooksul parandada, ja peavad ähvardust juba reaalsuseks. Ent isa usub Vasja võimetesse ja enda kokkuvõtmisse. Loomulikult on Vasja vaja korrale kutsuda. Ta on hakanud kelkima sellega, et on suure inimese poeg, ning isa loorberitel puhates käitub lähedastega kohutavalt...

Vasjale on juba andeks antud, oli isa juures. Nähtavasti on ta oma hinded ära parandanud. Olen selle üle väga õnnelik. Vasja on erakordselt elujõuline ja *kaval* poiss (minu kursiiv – *L.V.*) – ta suudab isegi omaenda isa üle kavaldada ning jätta endast sirgjoonelise ja siira inimese mulje, kuigi tegelikult pole selline."

Jälgides Stalini laste elu Kremlis küllalt lähedalt, jõuab Maria Svanidze oma päevikus järeldusele:

" Õppimiseks, enda arendamiseks, hea inimene olemiseks on õhkkond ideaalne. Kogu õudus seisneb selles, et lapsed tunnetavad oma privilegeeritud seisundit, ja see hukutab nad igaveseks. Mitte kunagi pole silmapaistvatel inimestel olnud silmapaistvaid lapsi just sellepärast, et esimestest eluaastatest peale on nad oma erandliku seisundi

tõttu hääbumisele määratud. Nadja üritas küll lapsi äärmiselt mõõdukaks kasvatada, kuid pärast tema surma lendas kõik tuulde. Lõppude lõpuks on niivõrd silmapaistva inimese kui Jossifi laste teenijatele kasulik, et lapsed oleksid erandlikes tingimustes, sest nii saavad nad ise maitsta selle erandlikkuse vilju."

Vassili on noorukieas, kui ema hukkub. Ta mõistab ja näeb paljut, suudab analüüsida. Stalin meenutab vestlustes oma esimese ja teise naise sugulastega sageli, et lapsed on kuritegelikult ruttu ema unustanud, pidades eelkõige silmas Vassilit.

Kuid kas Stalinil on õigus? Tal pole ju aega poja südamesse pilku heita. Ta ei tea täpselt, milline versioon ema hukkumise kohta on kinnistunud poisi teadvuses: kas surm pimesoolepõletiku tagajärjel või enesetapp.

Arvan, et enesetapu versiooni kuulis Vassili kohe pärast tragöödiat. Samuti arvan, et talle oli teada poolvend Jakovi kunagine enesetapukatse.

Sõna "enesetapp" kinnitub sedavõrd lapse teadvusse, et ta mõtte sügavusse süüvimata spekuleerib sellega edukalt.

Avaldan nüüd read Stalini kirjast Vassili õpetajale Martõšinile, kes söandas kirjutada juhile oma õpilase koerustükkidest:

"Sain kätte teie kirja Vassili Stalini tempude kohta. Vastan suure hilinemisega ülekoormatuse tõttu töö juures. Palun mind vabandada.

Minu nõuanne: olge Vassiliga rangem ning ärge peljake kapriisse posikese valelikke ja šantažeerivaid enesetapuähvardusi."

Stalini kiri on kirjutatud 8. prillil 1938. aastal. Vassili on kaheksateistkümnene. Ema enesetapust on möödas umbes kuus aastat. Kui ka lapse haav pole paranenud – erinevalt Stalinist olen kindel, et sellised haavad ei parane –, on see siiski kattunud korbaga ja peitunud alateadvusse.

Kui taolised haavad taas avanevad, ravivad nõrgad hinged neid joomahoogudega. Nagu juhtus ka Vassiliga. Ja võimalusi tal leidus: jõi valvemeeskond ja jootis neid, kes seda soovisid.

Meeletuseni hellitatud, tühine Vassili, ent samas heasüdamlik, hingeline Vassili. Kaks poolust. Ei tahaks tuua otseseid analooge –

need on alati kahjulikud, kuid temale mõeldes tuleb millegipärast meelde Dostojevski kangelane Dmitri Karamazov: nõrk vaim ja avar hing.

Vassili õpib Moskva teises erikoolis. Semud armastavad teda tema seltsivuse, julguse ja osavõtlikkuse pärast; õpetajad ei salli teda tema hoolimatuse ja allumatuse pärast. Minu ammune hea naistuttav, kirjanik Ljudmila Uvarova rääkis mulle 1986. aastal, teades, et töötan Kremli peresid käsitleva raamatu kallal, kuidas ta mõnda aega teises erikoolis saksa keelt andis ja et tema õpilane oli ka Vassili Stalin.

"Kirjutasin temast jutustuse. Jutustuse pealkiri ongi "Vassili". Võta sealt oma raamatusse sobiv lõik, milline aga meeldib."

Ja andis mulle käsikirja.

Selline on esimese kohtumise kirjeldus: "Istusin laua taha. Äkki lendas miski mulle vastu laupa, mitte küll valusalt, kuid tuntavalt. Ootamatusest kargasin toolilt püsti. Klass naeris avalikult. Minu kõrvale põrandale oli lennelnud valge "lennuk". Võtsin selle maast üles. Lennuk oli tehtud küllalt tugevast valgest papist, ja väga meisterlikult.

Naer valjenes.

"Kes seda tegi?" küsisin ma.

Vaikus.

"Loodan, et see, kes "lennuki" minu pihta lennutas, on niivõrd teadlik ja tunnistab ise süü üles..."

Taas vaikus.

Mõne aja pärast tõusis aknaäärest pingist jässakas poiss. Midagi tuttavlikku, palju kordi nähtut viirastus tema ülbes suujoones, süngetes ninajuurel kokkukasvanud kulmudes; alumised silmalaud olid kergelt tursunud, mistõttu pilk näis veidi kustunud. Heitnud pea kuklasse, ütles ta selgelt ja arusaadavalt:

"Oma süü? Ja milles see süü siis seisneb, tahaks teada?"

Jäin teda vaatama, ja mida rohkem vaatasin, seda tuttavam tundus tema madal püstkortsukesega laup, lühikesed ruuge varjundiga juuksed ja järsk lõug.

"Niisiis," ütles Vassili – muidugi oli see tema – ""lennuki" saatsin teile mina. Tervituseks. Nimetage kuidas tahate."

Sõnad tulid tema suust katkendlikult, justkui hakitult. Tema ülbed huuled värahtasid arusaamatus naeratuses.

"Kas saite aru?" küsis ta minult niisugusel toonil, nagu oleksin mina tema ees süüdi.

Vaikisin. Mulle meenus mu korter Bolšaja Bronnajal, mille eest ma polnud juba neli kuud üüri maksnud. Meenus ema. Emale tuli anda veidikegi raha, ise ei küsi ta seda iialgi, ent ta ei venita vist kuidagi kuu lõpuni välja. Ja veel tuli tallutada vanad auklikuks kulunud vildid, lasta talvepalitu ümber pöörata. Ja kõige selle jaoks oli vaja raha, raha, raha, ent raha polnud mul juba ammu olnud... Paljugi meenus mulle nende ränkade minutite jooksul, kui kõigi aegade ja rahvaste suurima juhi poeg minult vastust ootas.

"Sain aru," vastasin."

Võimalik et oma nooruse ja ärahirmutatuse tõttu, mis oli tolle aja inimestele nii omane, ei mõistnud Ljudmila 1937. aastal midagi. Ta võis lihtsalt meeldida Vasjale, kes häbelikele noorukitele omaselt kaldus ülbitsema ja avaldas "lennukiga" oma suhtumist õpetajasse.

Oleks ta tõstnud "lennuki" põrandalt üles ja saatnud tagasi vastu poisi laupa, hõisanuks rõõmust võibolla kogu klass, kaasa arvatud Vassili.

Tean ka vastuväiteid: Ljudmila oleks türmi pistetud. Kahtlen selles. Seda kinnitab juba osaliselt tsiteeritud Stalini vastus õpetaja Martõšinile. Seal leiduvad järgmised read:

"Vassili on ärahellitatud, keskpäraste võimetega nooruk, metsik (sküüdi moodi!), mitte alati õiglane, armastab šantažeerida "nõrgukesi" juhendajaid, sageli ülbe, nõrga iseloomuga, õigemini organiseerimata tahtejõuga. Teda on hellitanud igasugused "vaderid" ja "vaderikesed", kes rõhutavad, et ta on "Stalini poeg".

Olen õnnelik, et Teie isikus on leidunud kas või üks endast lugupidav õpetaja, kes käitub Vassiliga nagu kõigi teistega, ja nõuab ülbitsejalt allumist koolikorrale. Vassilit rikuvad sellised direktorid, keda olete nimetanud Teie; inimnartsud, kelle jaoks pole kohta koolis. Ja kui jõhkardist Vassili pole end veel hukka saatnud, siis sellepärast, et meie riigis on veel õpetajaid, kes ei anna kapriissele noorsandile armu... Toetan teid selles töös.

Kahjuks pole mul endal võimalik Vassiliga tegelda. Kuid luban aegajalt tal kraest kinni võtta."

Tähelepanuväärne läkitus. Esiteks, et selle on vaieldamatult kirjutatud isa ise, kaasamata sekretäre. Teiseks, et on kirjutatud suurepärases keeles ja situatsiooni täielikult mõistes, kirjutatud haletsuseta ning pojale ja endale hinnaalandust tegemata. Kolmandaks, vaatamata autori positsiooni kindlusele, paistab kirjast ka tema olukorra abitus: tohutu riigi kõikvõimsal valitsejal "pole võimalik" omaenda pojaga toime tulla.

Minu arvates peituvad viimases Vassili Stalini, aga ka Jossif Vissarionovitši enda draama lätted.

Lõpptulemusena tuli Ljudmila Uvaroval lahkuda erikoolist nr. 2 araverelise direktori nõudmisel, kellest õpetaja Martõšin Stalinile kirjutas.

Kooli patuga pooleks lõpetanud Vassili Stalin pidi poolvend Jakovi eeskujul minema suurtükiväekooli, kuid mõtles ümber ning astus 1939. aastal Krimmis asuvasse Katšini lennukooli.

Liikumine, kiirus, lendamine oli Vassilile iseloomulik. Veel päris poisikesena sõitis ta uljalt mootorrattal, hiljem istus autorooli. Vassilile kuuletus igasugune masin. Eriti uljas oli ta kurvides.

Juba noorena armastas Vassili lõbusaid seltskondi. Valvurid harjutasid teda viinast lugu pidama, ja tema jagas seda lärmakalt sõpradele ja tuttavatele. Noorukid, siis noormehed, hiljem noored mehed ajasid koos Vassiliga jalgpalli taga, korraldasid kalaretkedel varahommikusi koosviibimisi, jooksutasid jahikoeri, leilitasid end saunas. Oma poiss, nagu öeldakse.

Toon teieni vähetuntud meenutuse Vassili õpinguajast Katšini koolis:

"Nahkkuues Vassili saabus oma "Harley'l" Sevastoopoli lähedale õppima. Tema, Dolgušin, Garanin ja Vetrov olid moskvalased, hoidsid ühte kampa. Vassili ei elanud koos meiega kasarmus, vaid asus komandörkoosseisu majas. Viskas garaažis viina, ja kohe mootorratta selga. Peaaegu oleks ükskord end surnuks sõitnud. Väänas jala välja, sattus hospidali, ja sealt otse meie eskadrilli. Ja tema järel telegramm, mille

tekst on tänaseni peas: "Kursant Stalinit pidada ülal üldistel alustel. J. Stalin."

Vassili viidi üle kasarmusse, kus elas 30 kursanti. Ta näis täiesti tavalise noormehena, tuli suitsunurka, kostitas kõiki "Kazbekiga".

Õppisime lennukil I–16. Nõudlik masin, mis viis endaga palju elusid. Tõsi, Vassili keeldus I–16-l lendamast, tema tarvis seati korda lennuk DS-16."

Blondi moskvalanna Galina Burdonskajaga kohtus Vassili Petrovkal privilegeeritute liuväljal.

Oma noorusaegadel sattusin ka mina mõne korra sellele liuväljale. Sinna pääses ainult tutvuse kaudu. Minu sõbranna ema, kuulus näitlejanna Vera Maretskaja, hankis oma tütrele Mašale ja mulle kaks abonementi õhtuseks uisutamisajaks.

Eredas elektrivalguses liuglesid seal tolle aja kohta suurepärastes uisukostüümides noormehed ja neiud. Paljud neist uisutasid kehvasti, mistõttu kostüümid nende seljas ei rõõmustanud silma, nagu öeldakse. Meisterlikud uisutajad, tihti küll tagasihoidlikult riides, lummasid oma oskustega.

Kunagi ei unune tüdruk helesinises lühikeses palitus, mille kraed, kätiseid ja alläärt kaunistas valge karusnahk, peas veidi viltu asetatud valge mütsike, käed peidetud valgesse muhvi.

"See on Ljalja," ütles mulle kuulus näitleja Rostislav Pljatt. Maretskaja saatis ta mind ja Mašat liuväljale valvama, et me end vastu jääd puruks ei kukuks.

"Missugune Ljalja?"

Ta ajas silmad pungi ning surus sõrme suule. Nii ma ei saanudki Ljalja kohta midagi teada. Kui nüüd meenutan seda valges kiirtepärjas kuju, mõtlen: kas polnud mitte tegemist Beria armukese Ljalja Drozdovaga? Ei tea.

Galina Burdonskajast sai Vassili Stalini naine, lunastades nii pääsme Kremli ellu, kõigisse Moskva-lähedastesse ja lõunas asuvatesse Stalini suvilatesse. Sünnitas Vassilile kaks last.

Algas sõda. Kibe kogemus vanema pojaga oli andnud õppetunni. Stalin ei kiirustanud Vassilit eesliinile saatma, et mitte anda põhjust provokatsioonideks. Vassili määrati esialgu ohutule inspektoritööle, kuid ta ise kippus rindele. Ja saigi oma tahtmise. Kõik, kes teda sõjaaastaist mäletavad, nimetavad Vassilit kartmatuks lenduriks. Isa keelas tal lahingulendudes osaleda, kuid Vassili sülitas isa keeldudele.

Vassili osalus lahingutegevuses oli siiski piiratud, kuidas ta ka sõdima ei kippunud: Stalini poega kaitsti lahingus lendude ajal. On säilinud kindralpolkovnik Glebovi tunnistus:

"Stalingradi all Široki küla juures olin neljanda tankiarmee komandopunktis koos armeekomandöri kindral Vladimir Krjutšonkiniga kahe saksa "messeri" ja kümne meie lennuki vahelise õhulahingu tunnistaja. Kusjuures meie omad lahingusse ei kippunud, vaid üritasid igati kõrvale põigelda, reastusid ümber ja eemaldusid lahingupaigast spiraali mööda.

Kõik see oli niivõrd nördimapanev, et armeekomandöri käsu kohaselt saadeti vägede ülemjuhatajale telegramm.

Saadud vastus ajas meid segadusse. Selles oli kirjas, et lahingulesande täitnud lennukid juhtis lennuväljale Vassili Stalin, ja soovitati seda küsimust enam mitte tõstatada."

Mõnikord võis Vassili korda saata uskumatuid tegusid. Kord öösel tungisid saksa tankid Šiauliai lennuväljale, kus Vassili teenis. Eelmisel päeval oli Vassili juurde sõitnud tema naine. Vassili kargas majast välja, kui meie omad juba paanikas olid, kahmas Galina kaasa, toppis lahtisesse autosse, ja karjus:

"Argpüksid! Vaadake, siin on naisterahvas, kuid isegi tema ei karda!"

Paanika lakkas otsekohe, lennukid tõusid õhku ning lõid tankide rünnaku tagasi.

Vassili julgus läks sageli üle jultumuseks. Ta ei tunnistanud mingeid piiranguid: elus nagu erikoolis nr. 2.

Kaibõševis kursandina teeninud Ivan Borissov meenutab: "Komissar selgitab, et kord peab olema, et suitsetamine on keelatud. Samal hetkel maandub lennuk. Piloot ronib lennukist välja, seisatab tiival paneb kiirustamata suitsu ette. Komissar jookseb tema juurde ja

korraldab peapesu. Ent lendur – see oli Vassili Stalin – virutab komissarile nahkkinnastega vastu nägu. Kõigi nähes."

Ajaloole on jäänud Vassili ametlik iseloomustus, mille on kirjutanud tema ülemus, lennuväe kindralpolkovnik Papivin:

" V.J. Stalinil on head organisaatorivõimed ja tahteomadused. Taktikaliselt on ta hästi ette valmistatud, mõistab asjatundlikult operatiivolukorda, orienteerub kiiresti ja õigesti lahingutegevuse juhtimiseses. Energiline, üsnagi algatusvõimeline... Suudab organiseerida polgu ja diviisi lahingutegevust..."

Esialgu on selle iseloomustuse tõele vastavuses kerge kahelda – Papivinil on põhjust karta, kui annab hinnangut Stalini pojale; on, mille ees silmad sulgeda, et mitte erutada Kõrgemat Ülemjuhatajat Jossif Vissarionovitši.

Kuid sel iseloomustusel on ka järg:

"Positiivsete omaduste kõrval on kaardiväepolkovnik V.J. Stalinil hulk suuri puudusi: äge, keevaline, pidurdamatu, kipub alluvatele kätega kallale minema... Isiklikus elus lubab endale käitumist, mis ei sobi kokku tema ametikohaga, on olnud taktitundetuid juhtumeid lennukoosseisu õhtutel...

Tervislik seisund on nõrk, eriti närvisüsteem – äärmiselt kergesti ärrituv: see on mõjutanud tema lennualast väljaõpet, viimasel ajal on ta vähe treeninud, mistõttu mõned lennuorientatsiooniga seotud küsimused on nõrgalt läbi töötatud."

See on juba kirjutatud selgelt Kõrgema Ülemjuhataja poole pilku heitmata.

1942. aastal, veidi hiljem lennust Vassili lennukil Kuibõševi, millest mulle rääkis Marfa, on Vassili juba Moskvas. Ta määratakse lenniinspektsiooni ülemaks. Surmast kaugemale. Igavavõitu tagalatööle.

Räägib õde Svetlana:

"Vassili ümber tungles palju tundmatuid lendureid, nad kõik lipitsesid noorukese ülemuse ees, kes oli äsja kahekümneseks saanud. Nende pugejalikkus ta hiljem hukutaski. Vassili kõrval ei olnud vanu sõpru, kes olid temaga võrdsed...

Need kõik aga lipitsesid tema ees. Nende naised käisid Galjal külas ning otsisid samuti sõprust.

Meie majas valitses tõeline tunglemine. Ümberringi valitses segadus – segadus valitses ka meie peades. Ja polnud kedagi, kellele südant puistata, kes oleks õpetanud, aruka sõna lausunud."

Näib, et Svetlana räägib Vassilist, kuid mõtleb endast. Vassili oli sel ajal, nagu öeldakse, juba pöörisesse langenud – südant tahtis kergendada tema, meheleminekueas tütarlaps, mitte Vassili, suure inimese joomarist pojuke.

Pojuke...

Jah, erinevalt Jakovist oli Vassili Stalini pojuke; nagu Trilli Kuprini "Valgest puudlist", kergats, oma aja *playboy*.

"Majas võttis võimust purjutajate mürgeldamine, mida siin majas seni ei tuntud," tunnistab Svetlana, "Vassili juurde sõitis igat masti külalisi: sportlasi, näitlejaid, sõpru lendureid. Ja pidevalt organiseeriti suuremaid joominguid. Radioola mürtsus, pidu käis, justkui sõda polnudki."

Sõda siiski käis, ja Vassili unistas lahingutegevusest. Inspektori tööpostil ei leidnud ta endale rakendust. Stalini suvila Zubalovos oli ta muutnud kui mitte just pordumajaks, siis lustakaks huvitavate kohtumiste klubiks küll.

Kineastid kutsusid Vassili mingisuguse sõjafilmi konsultandiks – ja nii tutvus ta filmidramaturg Aleksei Kapleriga. Kapler vedas endaga kaasa sõbrad: režissöör Roman Karmeni koos iludusest naise Niinaga, kirjanik Konstantin Simonovi, näitlejannad Valentina Serova, Ljudmila Tselikovskaja ja veel palju kuulsusi.

On teada Vassili armumine Karmeni naisesse, kui Vassili daami tolle nõusolekul mehe juurest ära viis, aga maruvihane Karmen sellest Stalinile kirjutas.

Julm isa andis käsu poeg üles otsida, võõras naine talt ära võtta ning Vassilit karistada.

Avalikuks said joomingud Zubalovo suvilas. Stalin sülitas tuld ja tõrva, Zubalovo suleti. Kadunud Allilujeva isa ja ema, kes elasid seal ja olid Vassili joomingutest vaikinud, said väimehelt karmi hoiatuse.

Vassili oli juba harjunud isa mitte kartma. Kõigile isa nahutustele

vastas ta järjekordse "kangelasteoga": kirgliku röövpüüdjana mõtles Vassili välja kalade uimastamise mooduse reaktiivmürsu abil. Kas oli siis tema temperamendile kohane õnge hoida ja tundide kaupa oma kalameheõnne oodata? Lõpptulemusena kujunes plahvatus selliseks, et Vassili kaaslane hukkus ja ta ise sai jalast raskelt haavata, nii et pidi hospidalis lamama.

Stalin andis käsu Vassili teenistusest minema lüüa.

Vassili sai hospidalist välja ja, nagu tunnistas tema onupoeg Vladimir Allilujev, elas mõnda aega nende peres, kaeveldes sageli, et teda ei taheta rindele saata.

"Nende kätega võiks saataneid kägistada, aga mina istun siin, tagalas!"

Lõpuks saadeti ta rindele, seal sooritas ta kakskümmend seitse lahinguleńdu ja tulistas alla ühe saksa lennuki.

Stalin leppis pojaga ära alles 1945. aastal Potsdami konverentsi ajal. Nähtavasti mitte asjata ei nimetanud Maria Svanidze oma päevikus Vassilit kavalaks. Ta varjas oskuslikult inimeste eest oma tüli isaga, tema lähikond aga jätkas isa ees lipitsemist, andes Vassilile aukraade ja aunimetusi.

Meenutab Nõukogude Liidu kangelane, lennuväemarssal Jevgeni Savitski:

"See juhtus Saksamaal sõja lõpupäevil. Enne seda olin aina kuulnud: "Vasja Stalin, Vasja Stalin, kõikvõimas Vasja Stalin..." Kõik kummardasid tema ees, kartsid teda.

Mina juhatasin tollal hävituslennukorpust. Ja saabus käsk: nimetada Vassili Stalin minu korpuse 286. diviisi komandöriks. See oli täielik üllatus. Ja ongi kõik, ebameeldivustest nüüd juba ei pääse. Lõin araks.

Heakene küll, Vassili jõudis korpusesse pärale. Ja mis mind kohe hämmastas – tuli koos saatjaskonnaga: adjutandi ja nelja kaitsemeeskonna liikmega. Ütlesin talle, mis vaja, mismoodi diviisi üle anda ja vastu võtta.

Ta lõi hoolimatult käega:

"Seda veel vaja. Homsest olen juhtkonnas."

Siinkohal andis endast märku juba minu iseloom.

"Oodake. Siin juhin korpust siiski mina, nii et suvatsege käituda nii, nagu mina käsin."

"Ei!" kuulsin ma vastuseks. "Teie hakkate käituma nii, nagu mina ütlen."

Kohe algusest peale üritas ta dikteerida oma tingimusi. Jäin siiski endale kindlaks, et Vassili võtaks diviisi vastu eeskirjade kohaselt. Ent põhimõtteliselt oli ta muidugi juhitamatu.

Kas koostada tema kohta raport? Kõigil, kellele ma võinuks selle edastada, hakkasid põlved tema nime kuuldes värisema: Vassilit peeti kõikvõimsaks. Tema kavalustele saadi jälile alles hiljem. Vassili oli tollal isast võõrdunud, erilise soosinguta. Kuid meie seda ju ei teadnud. Aga oma õe Svetlanaga, kes elas isa juures, oli tema lemmik, suhtles Vassili sageli, kuuldes temalt mitmeid "õukonnasaladusi". Ja oskas neid väga osavalt ära kasutada.

Sõjaõhujõudude ülemjuhataja Veršinin oli millegagi esile kutsunud Stalini tõsise rahulolematuse. Svetlana rääkis sellest Vassilile. Ja Vassili hakkas avalikult rääkima, et Veršinin on paha, ta tuleks kohalt maha võtta. Ning tõepoolest, viie-kuue päeva pärast võeti Veršinin oma kohalt maha. Ja meile kõigile jäi mulje, et seda oli teinud Vasja.

Mitte ükski väepealik, kes nii või teisiti oma elus Vassiliga kokku puutus, ei saanud öelda, et isa aitas poja teenistuslikule tõusule kaasa, kuid Vassili kerkis sõja esimesist päevist peale väga kiiresti majorist kindralmajoriks.

1946. aastal teenis Vassili Nõukogude vägede koosseisus Saksamaal. Ta hõivas enda jaoks kahekorruselise eramu, kus koos temaga elasid ka poeg ja tütar. Kaitsemeeskond koosnes rohelistes vormimütsides piirivalvuritest, kes vedasid talle toiduained kohale kahe hobueesliga. Vassili oli tuntud oma julmuse poolest. Sõjaväelased kartsid teda, kuid eriti pelgas teda saksa elanikkond. Ent samal ajal hoolitses Vassili vägagi ohvitseride perekondade eest.

Pärast järjekordset huligaansust sõitis Vassili Moskvasse. Arvati, et isa karistab teda karmilt, kuid varsti võis "Ogonjoki" kaanepildil näha lennukikabiinis istuva Vassili fotot."

18. juulil 1948. aastal sai kindralmajor Vassili Stalinist Sõjaõhujõudude Moskva ringkonna ülem. Ta oli siis kahekümne seitsme aastane.

11. mail 1949. aastal kirjutas Jossif Stalin alla käskkirjale anda Vassili Stalinile kindralleitnandi auaste. Vassilist sai Ülemnõukogu saadik.

Kui kõigele sellele isa ka kaasa ei aidanud, siis vahele ta samuti ei astunud.

Kadunud poeg, naasnud elama ja töötama Moskvasse, ei mõelnudki muuta oma harjumusi, mis olid üldiselt vastuolus isa harjumustega.

Jossif Stalin töötas tavaliselt öösiti, ja kogu tohutu riik ei saanud koos temaga öösiti sõba silmale – iga alluv ootas jadamisi väljakutset oma ülemuselt.

Vassili Stalinil oli teistsugune režiim: ta ei olnud harjunud tööle kauaks istuma, jääma ning hakkas karistama neid, kes viivitasid asutusest lahkumisega. Talle usaldatud Sõjaõhujõudude Moskva ringkonna staap ärkas ellu. Fuajeesse ilmus teatrikassa – asutuse töötajaile hakati korraldama teatrite ja kontsertide ühiskülastusi. Riigi parimad näitlejannad ei öelnud kunagi Vassilile ära, kui ta neid Moskva lenduritele esinema kutsus. Said alguse jahilesõidud ja -lennud.

Vassili heasüdamlik-julm iseloom avaldus tema suhtumises loomadesse. Ta armastas väga neid "meie vähemaid vendi". Saates naist Šiauliai lennuväljal (tollal oli tema naine Galina Burdonskaja), palus Vassili tal maanduda naaberlennuväljal ja võtta sealt üks saadetis kaasa.

Võimatu on kirjeldada naise imestust, kui ta "saadetist" nägi: "saadetiseks" osutus haavata saanud elus hobune. Galinal polnud võimalik teda kaasa võtta, kuid Vassili saatis siiski haige looma Moskvasse ning ravis ta suvilas terveks.

Ta võis otsustaval hetkel diviisi hüljata, et sõita koos valvemeeskonnaga haiget koera ära tooma.

Teisest küljest – tema lemmikharrastus oli jaht.

Pardijaht Astrahani lähedal.

Hundijaht Arhangelski kandis.

Jänese- ja metsseajaht Moskva lähistel.

Sõjaajal Vassili ja Galina Burdonskaja lahutasid abielu. Nende kooselust jäi kaks last – Aleksandr ja Nadežda. Varsti abiellus Vassili marssal Timošenko tütre Jekaterinaga. Perekonnatuttavad kirjeldavad Jekaterinat kui "sinkjasmustade juuste ja lausa sinetavate silmavalgetega" ilusat naist. Jekaterina Timošenko sünnitas talle kaks last – poja ja tütre. Kuid ka see pereloomiskatse ebaõnnestus: Vassili ei suutnud kuidagi lepitada Jekaterinat Galina Burdonskaja lastega. Ja Jekaterina ei suutnud harjuda Vassili joomisega. Nii nad lahku läksidki.

1960-ndate aastate lõpus viisin oma väikest poega kooli ning käisin tal pärast tundide lõppu vastas. Kool nr. 7, kus ta õppis, asus kvartali sügavuses Leningradi prospektist paremat kätt, meie maja vasakut kätt, kui seista näoga Kremli poole.

Kooli tuli minna läbi väikese pargi, mille keskel asus mingi suur lõpetamata ehitis, kas siis tohutu liuväli või väheldane staadion.

"Mida siia ehitatakse?" päris poeg. "Miks pole kraanasid ega töölisi?"

Tõepoolest, ehitus tundus mahajäetuna. Soovides siiski leida poja küsimusele vastust, pärisin ehitise kohta pargipingil istuvalt elatanud mehelt.

"See on mälestusmärk Vassili Stalinile," vastas tema. "Seda ei ehitata kunagi lõpuni. Nii kõik jääbki."

"Mida siis Vasja Stalin siia ehitada kavatses?" küsisin mina.

"Ei teagi, tundub, et basseini oma armukesele."

1944. aasta. Moskvasse asus elama ujuja Kapitolina Vassiljeva. Ta hakkas tööle treenerina Punaarmee Keskmajas ja võitma ujumisvõistlustel, pälvima auhindu ja autasusid. Kapitolina elas oma ema ja väikese tütrega ühiselamus. Sõbrad tegid talle ettepaneku organiseerida kohtumine Sõjaõhujõudude Moskva ringkonna ülema Vassili Staliniga, ehk aitaks ta korteri hankida. Leidus ka ajend: Kapitolina oli taas võitnud ujumisvõistlused ning kindral Stalin kutsus ta vastu võtma autasu – luksuslikku vaasi ja sanatooriumituusikut. Vaasi võttis Kapitolina vastu, kuid tuusikust keeldus: laps veel pisike, mis puhkusest saab juttu olla.

Möödus mõni päev. Kapitolinale helistas Vassili Stalini adjutant: kindral avaldas soovi temaga veel kord kokku saada.

Kapitolina tuli kohale.

"Kutsusin teid välja korteri asjus," ütles Vassili, "on mõned variandid. Siin on üks, vaadake üle."

Korter oli kahetoaline ja paiknes Horoševski maanteel. Kapitolinale tundus see muinasjutulossina.

Vaevu oli jõutud sisse kolida, kui ilmus Vassili. Tegi Kapitolinale ettepaneku talle külla tulla. Ja ütles kohe, et on lahutatud, vaba ja valmis temaga abielluma.

"Te ei tunne mind ju üldse," sattus Kapitolina segadusse.

"Tunnen. Mulle on teie kohta kõik ära räägitud."

"Mul on peigmees," ütles Kapitolina.

See küttis Vassili üles. Ta kutsus Kapitolina koos tütrega 1. mail Punasele väljakule, ja pärast paraadi viis nad Ussovosse oma suvilasse. Otsutas kõik ise.

Suvila tundus provintsist pärit Kapitolinale luksuslik, kuid laokile jäetud. Ta oli oodanud eest leida külalisi, kuid majas oli ainult kaks last – poiss Saša ja tüdrukuke Nadja, Galina Burdonskaja lapsed. Tüdrukul olid jalas tohutud saapad.

"Miks on lapsed siin, ja mitte ema juures?"

Kapitolina teadis Vassili naiste Galina ja Jekaterina olemasolust.

"Võtsin nad Galinalt ära. Ta on selle ära teeninud. Aga teine naine oli tõeline võõrasema, ei lasknud neid meie ühiste laste juurde. Sinust saab nende ema."

Kolm kuud õnne Vassiliga asendusid nelja aastaga, täis vaevlemist, solvanguid, orgiaid. Kapitolina sattus omaenese kaastunde püünisesse. Nägi Vassilis nõrgavõitu, heasüdamlikku inimest, ja muudkui päästis ja päästis ja päästis. Peletas eemale joomakaaslasi, lõi majast välja pugejaid.

1950. aasta sügisel toimetas Vassili Kapitolina sanatooriumisse Sotši, kus Ritsa järve ääres puhkas ka isa Stalin. Isa kutsus nad endale külla. Sõideti üheks päevaks, jäädi kaheks nädalaks. Stalin esitles Kapitolinat oma lähikondsetele kui miniat.

See kohtumine Ritsa järve ääres võinuks otsustada ujumisbasseini

saatuse väikeses pargis Leningradi prospekti lähedal. Vassili ehitas seda Kapitolinale ja tema õpilastele. Kuid ei jagunud riiklikke vahendeid.

"Kui isa juhib jutu spordile, siis ütle, et me ei saa kuidagi basseini valmis ehitatud," õpetas Vassili Kapitolinat.

Kapitolina otsis pidevalt ajendit selleks vestluseks, kuna oli uuest basseinist äärmiselt huvitatud.

Ükskord hommikul, sirvides ajalehti, ütles Stalin:

"Vaat siis, jälle armee jalgpallurid kaotasid."

"Siin pole midagi imestada," haaras Kapitolina sõnal sabast, "meil pole ju baasi. Vassili hakkas basseini ehitama, aga raha ei ole. Kahe aasta pärast on olümpiaad, ent ujujatel pole kuskil treenida."

"Aga kus teie täna ujusite?" küsis Stalin.

"Järves."

"Nii. Las seal treenivadki."

"See pole väljapääs, on vaja raha..."

"Valgevenes elavad kodumaakaitsjad siiani muldonnides. Oodake vähe aega, varsti on kõik olemas."

"Vassili sülitas tuld ja tõrva," räägib Kapitolina, "ta ei tahtnud seal olla. Ta ei saanud teha, mida soovis, ei saanud isegi juua. Märkasin, et Vassili kardab isa, hoidub omaette, ei alusta ise kunagi vestlust, kuid unistab ärasõidust. Lõpuks võttis siiski julguse kokku:

"Isa, mul on vaja ära sõita."

"Kuhu? Milleks?""

(Stalin teadis, kuhu ja mille poole tema poega tõmbab – topsivendade manu. Isa tal juua ei lubanud. – *L.V.*)

"Lennukite proovilennule. Vaja ette valmistada."

"Küll sinu eest ära tehakse. Sa ju puhkad? Nii, ja puhkagi."

Vassili õhutas mind:

"Ütle, et me sõidame ära."

"Ee-e-ei, mina sellesse küll ei sekku."

Vassili siiski tabas ära Stalini hea meeleolu. Kord pärast õhtusööki saatsime Stalini tema magamistoani. Ja Vassili alustas:

"Isa, mul on vaja ära sõita."

Isa, kes käis meie ees, pöördus äkki ringi:

"Kui vaja, siis vaja!"

Ta ulatas mulle käe ja lahkus pojaga hüvasti jätmata.
Enam ma Stalinit ei näinud."

Nõukogude võimukandjate privilegeeritud seisund oli alati vastuolus vajadusega näida tööliste ja talupoegade riigis tagasihoidlikuna, mistõttu eluhüvesid tuli laiade masside eest varjata, peita Kremli müüri taha. Kuid kui kaua naaskel kotis seisab! Ja ehkki kõik bolševistlikud privileegid – toiduainete jaotuspunktid, polikliinikud ja haiglad, korterid – olid tsaariaegsetega võrreldes armetud ja viletsakesed, siis rahva jaoks, kes oli sunnitud elama kommunaalkorterites ja hankima läbi häda söögipoolist, tundusid need privileegid paradiislikena, seda enam, et neist vähe teati, suutis rahvas andekalt fantaseerida, oletada ja ette kujutada.

Ja veel üks nõukogude eliidile omane detail: need, kellele privileegid laienesid, pärinesid tegelikult ka ise lihtrahva seast. Vahe Stalini, Kaganovitši, Hruštšovi, Budjonnõi ning nende valvemeeskonna ja teenijaskonna vahel oli algusest peale väike: seda tunnetasid mõlemad pooled.

Mõnikord pooldav: "Me kõik tuleme rahva seast."

Teinekord eitav. Ühelt poolt põlgus teenijaskonna vastu: "Kõik nad on vargad ja tallalakkujad," teiselt aga põlgus juhtide aadressil: "Porist vürstiks."

Stalinliku printsi Vassili privileegid olid erilised. Isegi kindraliks saanuna ei erinenud Vassili Stalin ametlikult teistest kindralitest, kuid elas isa nime kasutades suurejooneliselt. Talle meeldis jätta võimsa isiku muljet, ja ta saavutas selles vallas edu. Kuid tunduda ei tähenda veel olla. Kapriisne prints kujutas endast vägagi armetut tegelast, selliste kohta öeldakse: "Härg minnes, vasik tulles."

Meenutab Kapitolina Vassiljeva:

"Kui me Vassiliga ükskord Stalinil külas olime, tundis Jossif Vissarionovitš äkki huvi:

"Kui suur on teie pere sissetulek?"

"Vassili palk on viis tuhat, minul kaks ja pool, Vassili maksab alimente tuhat viissada. Siis veel parteimaksud, laenud. Pere jaoks jääb tuhandet neli. Meil pole veel vigagi, Svetlanal pole sedagi."

"Kui palju siis päeva peale tuleb?" jäi Stalin mõttesse. "Vähevõitu. Vaat kui päevas kulutatakse toidule sada ja veel pudel kuiva veini lõunaks, alles siis on elu normaalne. Aga praegu on niruvõitu.""

Umbes kuu aega pärast seda vestlust said Vassili ja Kapitolina ümbriku Stalinilt. Selles oli tema 1950. aasta detsembrikuu palk – kümme tuhat rubla.

Räägib Kapitolina: "Vassili rõõmustas. "Kuule, mul on tallis üks hobune puudu. Vaja osta."

"Sul pole ülikonda, isegi tsiviilpükse mitte, lastel tikuvad käed varrukatest välja, endast ma üldse ei räägigigi. Raha jääb perekonna vajadusteks."

Õhtul helistasin Svetlanale:

"Sveta, isa andis meile kümme tuhat, saatis meile oma palga. Jagame sinuga ära."

"Mitte mingil juhul," kukkus Svetlana muretsema, "ära kujuta ettegi. Sul on ju perekond."

Kuu aega hiljem aga helistas:

"Kuule, rahune maha! Isa saatis ka mulle raha.""

Sellest ajast peale kuni oma elu lõpuni saatis Stalin oma palga täiskasvanud lastele.

Elu oli Vassilile mäng.

Mäng oli Vassilile nauding, eriti igasugune sportmäng. Olles Sõjaõhujõudude Moskva ringkonna eesotsas, hakkas ta käppa peale panema Armee Kekspordiklubile: hoogustas staadionide ja spordisaalide ehitamist, meelitas üle teiste meeskondade parimaid sportlasi ja treenereid, ei koonerdanud altkäemaksude ja kuulujuttudega, mitte millegagi.

Jäi mulje, et ta suudab kõike.

Tema spordiklubi korvpallimeeskond sai äraütleva vastuse palvele osaleda NSV Liidu meistrivõistlustel. Äraütlemist motiveeriti sellega, et võistkonnal puudub oma spordisaal. Saali tõepoolest ei olnud. Asi jõudis Vassilini. Printsi ambitsioonid lõid lõkkele: saali saame! Kahe ööpäeva jooksul! Meie võistkond osaleb meistrivõistlustel! Või mina pole mina!

48 tunniga oli Moskva võimsate sõjaväeehitusorganisatsioonide osalemisel lennuangaar ümber ehitatud saaliks duššide ja vajalike ruumidega.

Ta osales tingimata kõigil spordivõistlustel. Kuid mitte kunagi ei istunud ta aukülaliste loožis, kuigi just sinna oli talle alati koht varutud. Talle meeldis istuda sportlaste ja spordihaigete seas – elada kaasa koos teistega, end võimubarjääriga eraldamata.

1952. aasta juuli. Lennuväeparaad Tušinos. Pärast paraadi pidulik lõuna kõrgetele riigiametnikele Stalini suvilas. Järgmisel päeval ilmus Nõukogude Liidu marssali Bulganini käskkiri Sõjaõhujõudude Moskva ringkonna juhataja kindralleitnant Vassili Stalini ametist vabastamise kohta.

Mis juhtus?

Selle kohta on mitu versiooni.

Esimene versioon: endine kauglennuväe juhataja Rudenko läks Vassiliga vastuollu ja Vassili kaebas kaitseminister Vassilevskile. See andis riigi sõjaõhujõudude ülemjuhatajale Žihharevile käsu asja selgitada. Nördinud uurimisest, viskas Vassili Žihharevi lauale paberi, milles palus end vabastada vastutusest juuliparaadi eest, arvates, et Žihharev selle peale välja ei lähe. Kuid Žihharev kirjutas rahulikult tagasiastumispalvele alla. Vassili solvus ning kukkus jooma.

Räägib Rudenko: "Vassili Stalin ilmus paraadiharjutusele alkoholijoobes. Üritas sellises seisukorras isegi paraadi juhatada. Kuid me viisime kogu side üle teisele lainele, ja lendurid täitsid ainult meie käsklusi. Juuliparaadi auks korraldatud pidulikule lõunasöögile isa juurde ilmus Vassili purjuspäi. Isa andis käsu ta seltskonnast kõrvaldada, ametist vabastada ning lähetada Kaug-Itta."

Teine versioon: paraadi lõpus avaldas Jossif Vissarionovitš eetri kaudu tänu kõrgema pilotaaži sooritajaile. Purjus Vassili sattus vaimustusse ning otsustas siinsamas tõestada austust isa vastu. Ta sisenes julgelt valvatavasse Tušino lennujaamahoonesse, kus partei- ja valitsusjuhid paraadi õnnestumist tähistasid. Valvemeeskond tundis teda hästi, ning probleemi "lasta sisse – keelata sisseminek" ei olnud. Taaruv Vassili sisenes saali. Isa pöördus tema poole:

"Mida see peaks tähendama?"

"Olen väsinud," vastas Vassili.

"Ja oled sa tihti nii väsinud?"

"Ei!" Purjus aju üritas veel Vassilit kaitsta.

"Tihti!" kõlas sõjaõhujõudude ülemjuhataja Žihharevi hääl.

Vassili pöördus oma ülemuse Žihharevi poole ja sõimas ta ropult läbi.

"Istu!" käratas Stalin.

Vassili kõikus edasi.

Saabus vaikus. Kärbes sumises suupistetaldrikute kohal.

"Välja siit!" lausus Stalin vaikselt.

Järgmise päeva hommikul vallandati Vassili Bulganini käskkirjaga ametikohalt. Stalini poeg ei sõitnud Kaug-Itta – see koht oli lihtohvitseridele, mitte võimsa nime kaitsealuseile.

Sama aasta sügisel kinnitati Vassili sisseastumiseksameid tegemata K. Vorošilovi-nim. Sõjaväeakadeemia lennundusteaduskonna kuulajaks. Loengutel ta loomulikult ei käinud. Õppejõud käisid tema juures kodus.

Sellest perioodist jutustab Kapitolina Vassiljeva:

"Pärast seda, kui isa Vassili vallandas, kukkus ta nii hirmsasti jooma, et viina peale läks isegi minu ema napp pension. Ma piinlesin, kannatasin, võitlesin, lõpuks otsustasin pöörduda Jossif Vissarionovitši poole.

Oli 1953. aasta jaanuari lõpp – veebruari algus. Helistasin. Toru võttis tuttav ohvitser. Palusin tal ette kanda, et soovin Stalini vastuvõtule.

"Mis küsimuses?"

"Isiklikus."

"Ta tunneb end praegu halvasti. Ei võta kedagi vastu. Niipea kui ta enesetunne paraneb, kannan ette."

Kümne minuti pärast helistas mulle Vassili.

"Miks sa isa näha tahad?"

Tuli koju ja korraldas skandaali, kuid mina taipasin asuda rünnakule:

"Isa on haige, ei võta kedagi vastu. Aga sind ja Svetlanat isegi ei

huvita, kuidas ta end tunneb. Mõtlesin, et saan teda kuidagi aidata."

"Ja kes sa selline õige oled, et isale helistad?""

Mõne päeva pärast sattus Kapitolina närvisüsteemi häirete tõttu haiglasse. Kui sealt väljus, kohtus uute skandaalide ja joomingutega. Vassili lõi ta kodunt välja. Lahkudes Kapitolina ütles: "Võta aru pähe. Kui isaga midagi juhtub, litsutakse sind laiaks."

See juhtus 1. märtsil 1953. aastal.

1. märtsi õhtul helistas Vassili otsetelefonil isale. Tema imestuseks ei võtnud keegi toru. Ootas. Helistas uuesti. Lõpuks vastas valveohvitser:

"Seltsimees Stalin puhkab."

See tundus Vassilile imelik. Nelja paiku hommikul helistas Vassili taas, sest teadis, et isa öösiti ei maga. Vastas Beria hääl:

"Seltsimees Stalin on väsinud. Tal on vaja puhata. Siia sõita pole vaja."

2. märtsil kutsuti Vassili ja Svetlana kiiresti Kuntsevosse isa suvilasse.

Purjus Vassili istus mitu tundi suures saalis, kus tunglesid arstid, isa võitluskaaslased, suvila teenijaskond. Siis ta tõusis ning läks valvemeeskonna majja. Seal end täis kaaninud, karjus, et isa tapetakse, et isa on juba tapetud või mürgitatud.

Räägib õde Svetlana:

"Ta istus suvilas ning jõi. Neelanud sõõmukese viina, kukkus ta diivanile ja uinus. Sellises seisundis viibis ta kogu aeg. Isa surm vapustas teda... Ta nägi, et kukub kokku maailm, milleta tema eksistents on võimatu.

Matusepäeval oli ta hirmsas seisundis ning pidas end ka vastavalt üleval: loopis etteheiteid, süüdistas valitsust, arste, kõiki, keda võimalik, et ei ravitud nii, nagu vaja, ei maetud nii, nagu tarvis.

Ta kaotas reaalsusetaju, ettekujutuse oma kohast elus, ta tundis end troonipärijana."

Ei, mitte ainult purjuspäi ei saa kujutada endast midagi sellist: mõned väga ruttu privileegidega harjunud Kremli õnneseened ei kaotanud reaalsustunnet ainuüksi alkoholijoobes. Ka karsklastele lõi pähe, et kogu see õndsus, kõik need autod, teenijad, eritoitlustus ongi igavene. Võimu omavad vanemad ei jaganud algusest peale nendega oma

probleeme ega tööl ettetulevaid ebameeldivusi, ning kõige sagedamini langes isa kukkumine teenistusredelilt neile kaela kui lumelaviin. Ja kui ränk kukkumine viis vangi nii isa kui ema, siis osutus trauma ravimatuks.

Vassili Stalin on erijuhtum. Tema oli esimene avalikult esiletõstetud pojuke. Ühel või teisel viisil võtsid temast eeskuju nii Hruštšovi poeg Leonid kui Juri Kaganovitš, kes oma nooruse maruliselt maha jõi. Vassilist sai Kremli pojukese näidiseksemplar selle kõige eredamas ilmingus sellepärast, et tema isa olin Stalin.

XIX sajandi Venemaa troonipärijad poleks sellist pilgarit isegi unes näinud. Ka nemad polnud mingid süütud tallekesed, kuid tsaari veri nõudis distsipliini. Tulevase valitsemise võimalikkusele pani aluse kohustus olla ja näida iseendast parem: ees terendas troon.

Vassilil tsaariks saamise perspektiiv puudus. Svetlana ja Kapitolina võisid rääkida lõputult, kui halb tal võib olla pärast isa surma – ta ei tahtnud sellest midagi teada ning rohkem kui teised Kremli pojukesed elas nii, nagu ei aimanud lõpu lähenemist, nagu oleks tõepoolest olnud troonipärija. See sai ilmseks pärast Stalini surma.

Vassili joobnud karjed "Isa tapeti!" ei saanud jätta ärritamata neid, kes parvlesid tühjaks jäänud koha ümber, püüdes seda hõivata. Tema karjed kõlasid nende kõrvus vaata et süüdistusena.

Beriale, Hruštšovile, Malenkovile ja Molotovile ei saanudki see meeldida.

Kaitseminister Nikolai Bulganin kutsus orvuks jäänud Vassili välja ning soovitas tal maha rahuneda. Tegi ettepaneku sõita juhtima suvalist sõjaväeringkonda.

Vassili keeldus – ta soovis teenida ainult Moskva ringkonna lennuväes. Siis tehti talle ultimatiivses korras teatavaks uus töökoht.

Ta ei soovinud seda kohta vastu võtta.

"Kas te ei allu ministri käsule?" küsis Bulganin Vassililt.

"Ei allu."

"Tähendab, te ei pea end armeesse kuuluvaks?"

"Ei pea jah."

"Siis võtke pagunid maha!"

Ning Vassili lahkus armeest.

Räägib Svetlana: "Istus kodus ja jõi. Ta oli võimatu... Veetis 1953. aasta aprilli restoranides, jõi, kellega juhtus, ei mäletanud ise ka, mida suust välja ajas. Kirus kõike ja kõiki. Teda hoiatati, et see võib halvasti lõppeda, kuid ta sülitas kõigele – ta unustas, et ajad pole enam endised ja et tema pole enam mingi tegelane... Pärast joomingut mingisuguse välismaalasega ta 28. aprillil 1953. aastal arreteeriti."

Svetlana jutustus ei selgita eriti palju.

Eksisteerib arvamus: ta koristati ära Hruštšovi kava kohaselt. Vassili olevat "teadnud palju tema enda ja ta lähikondsete" kohta.

Kuid oli 1953. aasta aprill, Stalini surmast möödas vaid paar kuud. Veel oli jõuliselt võimul Beria, Hruštšov alles hiilis võimu poole. Arvan, et Vassili Stalin pandi istuma sellepärast, et tema isa aeg oli otsa saanud ja et Vassili oli muutunud ohtlikuks.

Mille poolest võis muutuda ohtlikuks see progresseeruv alkohoolik, kes ei saanudki olla troonipärija? Ja ikkagi ainult võimaluse pärast pürgida troonile. Naljakavõitu on sellest rääkida 50-ndate aastate Nõukogude Liidu kohta, kus juba ammu oli monarhistlike pärijatega arved õiendatud; kuid naer naeruks, ja elu eluks.

Stalin istus võimul ligi kolmkümmend aastat. Pärast tema surma võis alguse saada mis tahes.

Vassilist võinuks saada ettur suures, teadmata veel millises mängus.

Arvan, et Stalini-järgsed juhid kooskõlastasid Vassili arreteerimise omavahel sõbralikult: patust kaugemale.

Algas juurdlus. Ilmsiks tulid raiskamised, ametiseisundi kuritarvitused, võimupiiride ületamised, afäärid, kätega rääkimine ametikohuseid täites, intriigid kõrgemal tasandil, mille tagajärjel paljud inimesed sattusid vangi, mõned ka hukkusid. Vangistusest naasis kindral Novikov, kes oli sinna sattunud Vassili algatusel.

Kui veel hiljaaegu oli peaaegu kogu kindralkond valmis Vassilit varjama ja kaitsma, siis nüüd heitsid kõik lõkkesse hagu juurde. Vassili reetsid nii kindralid, kellel oli temast niigi kõrini, kui ka tema adjutandid.

Süüdistusi oli lausa mitme inimese jagu.

Vassili sai kaheksa aastat türmi. Temale tundus see karistusaeg koletuslik. Ning ta hakkas kirjutama valitsusele meeleheitlikke kirju.

Svetlana arvab, et Vassilile anti armu siis, kui ta 1954/1955. aasta talvel paigutati haigena vangla hospidali, kust teda hiljem pidi saadetama haiglasse, seejärel veel Barvihha sanatooriumi ja lõpuks suvilasse. Sellest plaanist rääkis Svetlanale Hruštšov, kes Svetlana arvates otsis väljapääsu, kuidas Vassilit normaalsesse ellu tagasi tuua.

Paljastades Stalini kultust, mõtles Hruštšov... endale. Oma õudsest "magusast" elust diktaatori kanna all, oma allkirjadest mahalaskmisdokumentidel, sellest, millest meie kunagi midagi teada ei saa, kuid mis segas tal rahulikult magada. Mõtles ajaloost, kuhu ta sisenes sihikindlalt kui türanni troonilt tõukaja, aga mitte kui tema käsilane.

Hruštšovi suuremeelsus Vassili suhtes oli lõiv 1954.–1957. aasta vahelisele raskele ajale, kui Beriat ENAM ei olnud ja Hruštšovi kui ainuvõimalikku juhti VEEL ei olnud.

Arvatakse, et saanud teada Vassili raskest tervislikust seisundist, taipas Hruštšov: kui Stalini poeg sureb vanglas, annab see tema tegevusele ebasoovitava värvingu – sel ajal jälgiti Mao Zedongi Hiinast tähelepanelikult NSV Liidu uuendusi.

Sattunud hospidali, astus Vassili vanadele radadele: "külastama sõitsid vanad sõbrad, sportlased, treenerid, grusiinlased pudelitega. Vassili kukkus jooma ning tundis end taas kroonprintsina, kes on päranduses ilma jäänud. Tulemus: hospidalile järgnes taas Vladimiri vangla." See on Svetlana oletus, kuid läbi kumab üks detail: grusiinlased. Vassili äratab enda vastu huvi Gruusias. "Kroonprints" Vassili viiakse tagasi Vladimiri vanglasse.

Svetlana meenutab: "Sõitsin Vladimirisse Vassilit külastama koos tema kolmanda naise Kapitolina Vassiljevaga, kes üritas kogu südamest teda aidata. Seda piinarikast kohtumist ei suuda ma kunagi unustada. Saime kokku vanglaülema kabinetis. Seinal rippus ikka veel isa tohutu portree. Pildi all oma laua taga istus vanglaülem, aga meie istusime tema ees diivanil... kaks pealinna daami kallites kasukates ja Vassili... Ülem piinles, tema näos peegeldus mõttepinge."

Vassili anus Svetlanat ja Kapitolinat kirjutama igale poole, et ainult teda türmist välja aidata.

1960. aasta jaanuaris kutsus Hruštšov Vassili enda juurde. Suudles teda. Mõlemad kukkusid nutma. Uus juht andis Stalini pojale korteri Frunze kaldapealsel ja suvila Žukovkas. Tegi ettepaneku vahetada perekonnanimi – Vassili keeldus.

Talle ennistati kindrali auaste, pension, auto ja parteipilet staaži säilitamisega.

Hruštšov palus ainult üht: ära sõida Gruusiasse (!).

Tegelikult reetis Vassili oma isa sel kohtumisel Hruštšoviga, kes tollal oli juba Stalini peamine paljastaja. Tahtmatult meenutad Jakovit, kes märgatavalt julmemas olukorras ei suutnud reeta...

Kuid Jakov oli poeg, Vassili aga pojuke. Erinevus.

Vassili elas Moskvas kolm kuud, kohanedes tasapisi endise elurütmiga: inimesed Gruusiast, pudelid... Teda kutsuti Gruusiasse elama luksuslikku elu. Lagedale ilmus isegi vanem grusiinlanna, kes oli valmis seadusliku naisena koos temaga sõitma Suhhumi.

Lapsed Aleksandr ja Nadežda olid juba täiskasvanud. Vassili sõitis tütrega Kislovodskisse. Tagasiteel sattus purjuspäi koos välissaatkonna esindajaga avariisse. Ja taas vangla, soovitati istuda karistusaja lõpuni, kuid 1961. aasta kevadel lasti ta tervislikel põhjustel Lefortovo vanglast välja. Vassilile anti luba elada seal, kus ta vaid soovis, välja arvatud Moskva ja Gruusia (!).

Ta valis Kaasani. Sinna siirdus temaga kui abikaasa ka medõde Maria Nusberg.

Selline on ametlik versioon. Kuid on veel tema tütre Nadežda versioon, kes arvab, et joomingute ja prassingute teema Vassili Stalini viimastel eluaastatel on tugevalt üle paisutatud. Nadežda jutustab isa elust pärast esimest vanglast vabanemist.

"Siis vaatas isa läbi professor Bakulev. Tema järeldus oli järgmine: süda on korras, maks terve, ettevaatusele võiksid sundida haiged jalad, mis on pikaajalise suitsetamise tagajärg. Vabaduses viibis ta kõigest kaks ja pool kuud. Selle aja olime temaga sanatooriumis. Ükskord toodi talle veini, kuid andsime selle õde-perenaisele.

Pärast puhkust kiskus teda tööle. Rääkis mulle, et ta tahaks töötada

basseini direktorina... Meie arvates oli tema avariisse sattumisel ja seejärel Lefortovo vanglasse saatmisel tegemist lavastusega. Kõik toimus minu silme all, sõitsin ju koos isaga. Pärast Lefortovost vabanemist saadeti isa kohe Moskvast viieks aastaks Kaasanisse. Edaspidi suhtlesime temaga telefoni teel. Ta helistas mulle 18. märtsil. Rääkisime kaua. Palus väga tema juurde sõita... Isa surm on tänase päevani minu jaoks mõistatus. Ekspertiisiotsust tema surma kohta ei ole."

Vassili Stalin suri 19. märtsil 1962. aastal neljakümne ühe aastasena.

Matustele tuli vaat et kogu Kaasan. Moskvast sõitsid kohale Kapitolina, Vassili lapsed Aleksandr ja Nadežda. Kõik vaatasid neid imestusega – medõde Maria oli kõiki veennud, et oli olnud Vassili ustav sõber kogu tema elu.

Huvipakkuv detail: Vassili vabastamisel vanglast seavad võimud Hruštšovi ja Vassiliga otseses kontaktis olevate isikute näol iga kord ühe ja sama tingimuse: mitte sõita Gruusiasse. Arvan, et Vassili Stalini pidev naasmine türmi on seletatav sellega, et tema sidemed Gruusiaga võtsid üha suuremad mõõtmed. Mida pelgas Hruštšov, kui ei soovinud Vassili sidemeid Gruusiaga? "Kroonprintsi" ideid?

Gruusia ei ole homogeenne. Grusiinid oskavad hoida surnud isade mälestust, seda enam juhtide mälestust, seda enam ainsa grusiini mälestust, kes ligi kolmkümmend aastat valitses Venemaad. Venemaad!

Loomulikult kartis Hruštšov Vassilit pooldavate meeleolude kasvu Gruusias, pelgas, et seal võib tekkida liikumine, mis on mingil moel võimeline esile tõstma Stalini poja ja vastandama ta... Kellele?

See kaunikesti tobe mõte võis mitte just eriti tobedana tunduda nende jaoks, kes olid tõstnud käe Stalini vastu.

Meenutab Vassili Stalini tütar Nadežda:

"Pärast isa arreteerimist läksin nagu tavaliselt kooli. Kuid garderoobis võttis mind vastu direktor. Tõmmanud nagist mu mantli ja visanud selle mulle näkku, karjus ta:

"Käi siit välja oma isa ja vanaisa juurde!"

Jahmusin sedavõrd, et tahtmatult rõõgatasin:

"Mul pole kuhugi minna. Isa on vanglas, aga vanaisa hauas."

Kuid koolist tuli lahkuda. Õppisin tollal seitsmendas klassis."

Õnneseente kool ei võtnud vastu äratõugatute lapsi ja lapselapsi. Kool ei võinud end häbistada.

Ei kolmekümnendatel ega viiekümnendatel aastatel.

Üheksakümnendate aastate keskel saatsin ma mõnikord kooli oma lapselast. "Vasja Stalini mälestusmärgi – armukese basseini" jäänused painasid ikka veel. Räägiti, et suviti ööbivad nendes poolelijäänud ehitise varemetes kodutud.

Ja ükskord nägime Natašaga tornkraanat. Algas kaubanduskeskuse ehitamine. Siin hakkab käima palju inimesi, kuid vähesed teavad, millisel vundamendil see hoone seisab.

SALADUSLIK POEG

Vassili Stalinist ei levinud vähem legende kui Jakov Džugašvilist, kuigi erinevalt Jakovist oli Vassili lapsest saati kõigi silma all.

Muinasjutu sellest, et Vassili ei surnudki Kaasanis, vaid redutab siiani Hiinas, olevat ta ise provotseerinud: pärast isa surma vangis istudes kirjutas ta paljudesse instantsidesse ning palus end saata "edasi teenima Hiinasse". Nähtavasti andis mõte Hiina diktaatori Mao Zedongi tugevatest tiibadest ja tema stalinlikule nii sarnasest režiimist Vassilile lootust, et Hiinas suudab ta isa nime varal elada nii, nagu oli harjunud. Sellisest soovist oli ta rääkinud ka õe Svetlana ja Kapitolina Vassiljevaga. Võib arvata, et mitte ainult nendega.

Vassilit arvati ka bolševik Artjomi pojaks. Omal ajal võtsid Stalin ja Allilujeva Artjomi enda kasvatada. Sel legendil oli ka mõnesugust alust: Stalini peres Kremlis kasvatati mõnda aega koos Vassili, Jakovi ja Svetlanaga Artjomi poega.

Räägiti, et Vassili oli tegelikult Kodusõja kangelase Aleksandr Parhomenko poeg.

Omapärane kuuldus levis Vassili vanuse kohta. Ta olevat olnud tundmatu naise ja Stalini poeg, kelle viimane olevat võtnud Kremlisse kohe pärast abiellumist Allilujevaga. Kuid et poiss oli sündinud 1916. aastal, mil Allilujeva oli vaid viieteistkümnene ning ei saanud veel olla Jossif Vissarionovitši naine, siis märgiti poisi sünniaastaks 1921.

Kõige püsivam, kuigi ka kõige udusem oli legend, et Vassili ema oli naine, kelle juures oli korteris tsaariajal Turuhhanski krai Zimoveika külla asumisele saadetud Stalin. Kui Budjonnõi oli 1920-ndate aastate lõpul Siberis inspekteerimisreisil, olevat Ida-Siberi Kraikomitee esimene sekretär Irkutskis talle rääkinud Turuhhanskist pärit õpetajannast, kes "tüütab teda nõudmisega määrata talle toetus Stalini poja kasvatamiseks".

Budjonnõi rääkis õpetajannaga, kes andis 1916. aastal sündinud Vassili temale, ning Stalin ja Allilujeva panid ta kirja kui lihase poja, lisades sünniaastale tubli viis aastat, et Allilujeva ja Vassili vanusevahe tõepärasem tunduks.

Kõik see võis ka tõsi olla, kuid geneetika lükkas kuuldused ümber: ruugepäine Vassili meenutas nii isa kui Nadežda Allilujevat, seda kinnitavad nii kirjanik Uvarova, kes suutis tänu oma elukutsele vaadelda ja läbi näha, kui ka lähedased ja mittelähedased inimesed, kes olid Vassili Staliniga kokku puutunud. Ent kõigist neist Vassili päritollu puutuvaist tobedusist jäi siiski kõrva midagi, mis lubas arvata veel ühe poja olemasolu.

Vaieldamatult leidub Kremlisse isa juurde sõitnud poisi loos midagi Jakov. Džugašvili Moskvasse sõidust, kuid õpetajanna, Budjonnõi, kraikomitee esimene sekretär...

Liikus kuuldus, et Vassili sündis tollal, kui Jossif oli asumisel Solvõtšegodskis, Uhta-Petšoora laagrites ja elas seal ühe naisterahva korteris.

Nii Turuhhanski kui Uhta-Petšoora laagrid Solvõtšegodskis on tõepoolest Stalini asumisel viibimise paigad, kuid neid lahutab tohutu kaugus. Ons võimalik, et nii siin kui seal jäi Stalinist maha poeg? Miks ka mitte? Võis küll.

1960-ndate keskpaigas viis kirjanduslik väljasõit läbi Siberi mind Turuhhanskisse. Seal nägin ma poollagunenud sammastega maja – Stalini muuseumi, mille marmorpõrandal lainetas vesi, läbi mille kumas suure juhi bareljeef.

Kui seisin keset seda paleed, mis isegi lõhutuna oli räiges vastuolus ümbritsevate armetute puitehitistega, ja mõtlesin igavesele teemale *sic transit gloria mundi* (nii möödub maailma kuulsus), tulid äkki meelde ammuunustatud read keskkooli üheksanda või kümnenda klassi ajalooõpikust, kus räägiti asumisel viibinud Stalini kohta, et ta oli majutatud linnakodanik Kuzakova juurde.

"Kas teil on meeles, et Stalin elas asumisel linnakodanik Kuzakova juures?" küsisin ma kahelt kirjanikult, kes koos minuga Turuhhanskis viibisid.

Nad mõlemad mäletasid suurepäraselt seda perekonnanime. Üks neist, siberlane, ütles, et Kuzakova elas siin.

"Kas ta on veel elus?" tundsin ma huvi.

Vastust ei järgnenud. Küsida polnud kelleltki – kiirustasime lennukile. Ka Kuzakova nime vastu ei tundnud ma tollal veel erilist huvi. See nimi oleks jäänudki mu mällu, kui poleks sekkunud... televisioon.

Sisemise vabanemise tunne kasvas Stalini-järgses ühiskonnas oludest sõltumata. 1964. aastal kukutati Hruštšov, troonile tõusis Brežnev, ning tundus, et vabamõtlemise, vabameelsuse ja vabategevuse surus ta maha, kuid dissidentlik liikumine sai üha hoogu juurde – inimesed tunnetasid intuitiivselt, kuidas võim nõrgeneb, ja igaüks väljendus vastavalt oma vaadetele-kavatsustele. Minu kui lüürilise poetessi jaoks osutus mõnigi asi kergemaks kui meeskirjanikele ja poeetidele, kes sööstsid poliitikasse: minul viskas tsensuur raamatutest välja kümmekakskümmend armastusluuletust, millised asendasin teiste samasugustega – ja kõik. Mõnedel literaatidel läks asi nii hulluks, et nad kas kukkusid jooma, sattusid konfliktidesse või emigreerisid.

Kuuekümnendate alguses hakkasin ma osalema televisioonivestlustes kirjanduse ja näitekunsti teemadel – olid luulekohtumised, intervjuud ja "Kutsuva tulukese" õhtud.

Kas siis sisemise vabaduse tunnetamise või eelkõige siiski uue moega kaasamineku mõnu pärast, ilmusin proovi... pükstes. Saate proov läks rahulikult, kuid kui olin juba lahkumas, astus minu juurde mu ülikoolipäevade sõber ja selle saate toimetaja Ljonja Jeršov:

"Ära mõtlegi homme salvestusele ilmuda sellises riietuses. Lapin ei luba ekraanile habemega mehi ja pükstes naisi."

Sergei Lapin juhtis riigi televisiooni ja raadioringhäälingut. Tal oli õigus ära keelata kõike, mida heaks arvas. Aga mina olin just kirjutanud luuletuse, kus sellised värsid: "Kus võimatu on võimalik, miks siis võimalikku ei saa?"

Tõepoolest, miks ei tohi olla pükstes? Ega ma alasti tule. See on põikpäisus, tobedus, provintslus, jama.

"Kui on öeldud, et ei tohi, siis ei tohi," rahustas mind ema, kes oli üle elanud 1937. aasta. "Lõppude lõpuks, oma reeglitega võõrasse

kloostrisse ei minda. Kas tahad öelda, et sul pole kleite või kostüüme?"

Ma ei mõistnud, miks pidi televisioon olema Lapini klooster. Aga homme võetakse ta kohalt maha ja tuleb keegi teine, kes lubab nii habemeid kui pükse.

"Mine," ütles ema, väsinud mind veenmast. "Kuid ära halise, kui sinu esinemine lõigatakse saatest välja sellise pisiasja pärast nagu püksid."

"Just nimelt pisiasja pärast," mõtlesin mina, olles veendunud oma õiguses. Ning läksin, nagu tahtsin.

"Kas teed seda meelega, mis?" küsis minult Jeršov, kuid ei kurvastanud, vaid ütles operaatoritele: "Vassiljevat võtke ainult vööni, et pükse näha ei oleks."

Ei tea, kas operaatorid unustasid või tegid lihtsalt koerust, kuid minu puhul nad Ljonja Jeršovi nõudmisi ei arvestanud.

Ljonja helistas mulle järgmisel päeval:

"Küll põhjustasid sa mulle ikka sekeldusi. Juhtkond vaatas materjali läbi, ja justkui nimme olid igas kaadris sinu püksid. Kõik olekski õnnestunud, kui mitte režissööri assistent – ütleb ühe naise nime – poleks pahvatanud: "Teda ju hoiatati, et ta ei tuleks saatesse pükstes. No muidugi, poetess." Miks ta sind ei salli?"

"Ei tea, Ljonja," vastasin mina. "Parem ütle, kas mu ülesastumine lõigati välja?"

"Ei, probleemi lahendas Kuzakov. Ütles, et selles pole midagi hirmsat. Ja üldse on mul tunne, et ta pole sinu vastu ükskõikne."

"Kes on Kuzakov? Ma pole teda kordagi näinud!"

"Milleks sinul teda näha, peaasi, et tema sind ekraanilt näeks. Kuzakov on meie peatoimetaja. Muuseas, Stalini poeg."

"Jäta naljad."

"Ei mingit nalja. Vallaslaps – seda räägivad kõik. Tema nägu. Mäletad – koolis õppisime, et Stalin elas asumisel linnakodanik Kuzakova juures."

Ja mulle meenus kooliprogramm.

Meenus ja samas ka unus. Ning peale selle ei kohanud ma kordagi kirjandussaadete peatoimetajat – minuga tegelesid toimetajad, režissöörid, operaatorid ja režissööri assistendid. Ent naiselikust edevusest ei

unustanud ma Jeršovi sõnu selle kohta, et Kuzakov polnud minu vastu ükskõikne. Võibolla, kuid kõige tõenäolisemalt midagi taolist ei olnudki, lihtsalt oli tegemist Jeršovi tabava ütlusega või lausus ta seda minu meeleheaks.

Leonid Jeršovist tasub üksikasjalikumalt rääkida.

Moskva Riikliku Ülikooli filoloogiateaduskonnas, kus õpetati vene keelt ja kirjandust, olid neiud justkui välja valitud, aga ilmetud filoloogidest noormehed polnud nende silmis midagi väärt.

Nende noormeeste üksluisel foonil märgati kohe Ljonja Jeršovi: pikka kasvu, tumedate, peaaegu ronkmustade lokkidega, rahuliku ja kindla pilguga mustade silmade ning imeilusa sügava häälega – Levitan tahtis Ljonjast oma järeltulija teha. Tema omapärane, justkui paindumatute jalgadega astumine sai varsti selgituse: Ljonjal polnud jalgu kuni puusadeni – kaheksa-aastasel poisil lõikas tramm jalad alt.

Räägiti, et Ljonja võtab kodus proteesid alt ning liigub korteris kätel kõndides, et teda piinavad tugevad valud. Kuid mitte keegi ei rääkinud iialgi sellest, et peaaegu kõik filoloogiateaduskonna vene keele osakonna, aga ka romaani-germaani ja slaavi keele osakonna neiud olid Ljonjasse armunud. Ei räägitud sellepärast, et see oli niigi näha. Nii mõnegagi, ikka kõige ilusamatega oli Ljonjal armuseiklusi.

Tema pärast nuteti ja lubati end tappa – õnneks ei täitnud keegi oma lubadust.

Talle pühendati armsaid, abituid tütarlapselikke luuletusi, mis kõnelesid lahusolekust ja anusid armsama tagasipöördumist.

Täiesti heidan kõrvale oletuse selle kohta, et naised teda haletsesid. Üks kõrvalejäetu ütles kord mulle:

"Jeršov on tõeline mees. Ja ma olen talle tänulik selle eest, et ta minu elus oli."

Aga kes on tõeline mees? Selle lõputu teema kohta võiks lausuda palju totrusi: tugev, heasüdamlik, mehine, vapper. Ja püsiv oma tunnetes – vägagi harv selle soo omadus, mis on nagu vastuolus mehe füsioloogiaga ning mitte kuidagi ei seostunud Jeršoviga...

Arvatavasti olin mina teaduskonnas üks väheseid, kellega Ljonjal romaani ei olnud. Kohe meie tutvumise esimesel päeval, kui olin juba peaaegu ta tuliste silmade vangi sattunud, astusime koos mööda järsku

raudtreppi alla hoone ülemiselt korruselt, kus asus filoloogiateaduskond. Ootamatult Ljonja kukkus, veeres koos proteesidega ülemiselt astmelt alumiseni välja. Ning jäigi sinna trepikäänakule lamama, jalad kehast kuidagi eraldi. Loomulikult sööstsin talle järele: aitama, päästma, peatama. Kuid ta veeres alla kiiremini, kui mina jõudsin joosta. Kui ma lõpuks tema ette pidama jäin, valmis teda üles aitama, tardusin ta sallimatu pilgu ees, mis justkui püstitas müüri meie vahele. Läheduses polnud kedagi – ainult mina ja tema. Kummardusin tema poole – tema pilk tõukas mu eemale. Ja tundub, et taipasin. Lõin end sirgu.

"Tõuse üles," ütlesin järsult ning pöörasin selja, tundes end... närakana.

Ta ajas end kiiresti jalule. Nähtavasti oli tal väga valus, kuid me läksime edasi, nagu poleks midagi juhtunud, ta astus oma paindumatute proteesidega osavalt trepiastmetel ning isegi toetas mind.

See sündmus tegi meist erilised sõbrad. Nii tudengisööklates kui televisioonikohvikus ei teinud ma märkamagi, et ta on invaliid.

"Ljonja, võta mulle seenesupp, kala ja pirukas. Mine too leiba. Too kohvi. Hangi kahvlid."

Ning ta astus rõõmsalt oma paindumatuil jalgel.

Meie läheduses istuvad inimesed silmitsesid mind hukkamõistvalt, kuid see ei olnud nende asi. Kuidas ma ise end seejuures tundsin, oli juba minu asi – ja tundsin ma end vastikult. Kuid teadsin, et nii on vaja.

Aastaid hiljem ostis Ljonja endale auto, ja ta sõitis sellega mõnikord koos minuga, olenemata ilmast, hoolimata Moskva lörtsist ja kiilasjäätst. Sihtkohta jõudnud, lülitas Ljonja süüte välja, sammus ümber auto, avas minupoolse ukse ning aitas mul välja astuda. Ja mina istusin, ootasin, põlastades ennast.

Ljonja oli kolm korda abielus. Iga kord läks tema naise juurest minema, jättes tolle piinlema. Naised jäid teda armastama, mäletama ja tagasi ootama.

"Mis sinus küll on? Miks naised sind nii väga armastavad?" küsisin ma Ljonjalt, aga tema kehitas õlgu.

"Ei tea. Ei midagi erilist."

"Miks sa Anna Tanjakesega maha jätsid? Laps ju? Pidasin sind tõeliseks meheks."

"Mis teha, ei armastanud enam. Ja pealegi... Saad aru, niipea kui hakatakse haletsema, ei suuda seda taluda. Aga Tanjakest ei jäta ma kunagi maha."

Mulle ei meenu ühtegi tervet eakaaslast, kes oleks mind autost välja aidanud nagu Ljonja.

Ta suri viiekümneaastaselt. Teda jäid taga nutma abikaasad ja armsamad – kõige ilusamad naised televisioonistuudios. Nad kõik, nagu minagi, kaotasid tõelise mehe, ise teadmata, mida see tähendab.

Kuzakovi nime jutuajamistes esile ei tulnud. Ainult ükskord Ljonja mainis, et kui mingisugust saadet ekraanile ei lasta, läheb ta Kuzakovi juurde:

"Konstantin Stepanovitš on terve mõistusega inimene, saab kõigest aru."

"Kas see on tõsi, et ta on Stalini poeg?"

"Räägitakse, et tõsi. Mis tähtsust sel on? Meie juures töötab ka Stalini naise vennatütar, režissööri assistent Politkovskaja. Ja mis sellest? Töötab ja kõik."

"Küll nüüd võrdles. Režissööri assistent ja kogu ringhäälingu ülemus. Kas ta despoot ei ole?"

"Pole tähele pannud. Arvan, et ei."

"Kas ta sulle hinnaalandust ei tee?"

Ljonja silmitses mind tähelepanelikult ja ütles siis midagi sellist, mida ma kunagi ei suuda unustada:

"Ei tee. Nagu sinagi. Olen sulle nii tänulik – kõigi meie sõpruse aastate jooksul pole sa kordagi andnud mulle mõista, et olen õnnetu invaliid."

"Sa oled tõeline mees," ütlesin ma talle, soovides julgustada, kuid ma polnud eriti kindel oma sõnade õigsuses: siiski jättis tütre maha, lahkus oma paindumatutel jalgadel.

Mulle meenus kõnelus Kuzakovist vaid sellepärast, et see oli ainus kord, kui Ljonja Jeršov hindas kuuldavalt minu käitumist, mille pärast ise kannatasin, aga intuitiivselt tunnetasin, et teisiti ma ei saa.

1995. aastal rääkis Konstantin Kuzakov esmakordselt avalikult oma päritolust.

"Olin veel väga väike... Solvõtšegodskis ehitasid meie kodu lähedal laiuvale tühermaale asumisele saadetud jalgpalliplatsi, ja ma jooksin sageli sinna mänge vaatama. Korjasin väljaku äärest palle ning viskasin need mängijaile tagasi. Sellal ma loomulikult ei mõistnud, kuivõrd ma oma eakaaslastest erinesin. Süsimustade juustega Kaukaasia päritolu laps – nagu praegu öeldakse.

Kõik vaatasid mind uudishimulikult. Ning mingil hetkel ma märkasin, et üks väljasaadetu jälgib mind üksisilmi. Hiljem astus ta minu juurde ja küsis, mis on mu nimi.

"Kostja," vastasin mina.

"Sina siis oledki Jossif Džugašvili poeg. Sarnane, sarnane."

Ma ei pärinud kohe emalt isa kohta. Ema oli heasüdamlik, kuid raudse iseloomuga. Uhke, mõnikord ka karm, huuled alati tihedalt kokku surutud. Väga vastupidav. Ja väga arukas – oma elupäevade lõpuni.

Kui ma lõpuks siiski südame rindu võtsin ja küsisin, kas see on tõsi, mis minu kohta räägitakse, vastas ta järgmist:

"Sina oled minu poeg. Muu kohta ära kunagi kellelegi räägi.""

Kirjeldatud isik ei sarnane kõige vähematki tolle õpetajannaga, kes olevat tüüdanud Irkutski parteijuhti.

"Mul oli kolm venda ja kaks õde," räägib Konstantin Kuzakov, "minu ema seaduslikust abielust Stepan Kuzakoviga, kes suri kaks aastat enne minu sündi. Ja mis kõige huvitavam – mind, ebaseaduslikult sündinud jõmpsikat, jumaldas kogu perekond. Eriti hellitasid mind õed. Naljakas, kuid vanem õde oli abielus sandarmiga."

Elu põimis kokku inimsaatused, paiskas ette ebaloogilisi situatsioone, paradoksaalseid sidemeid ja sündmusi. Ja see, et põhjas asuvas vene Solvõtšegodskis armastati ühes sõbralikus perekonnas mustaverelist sohlilast, on normaalne, tavaline, inimlik. Teda ei kiusatud, tal ei olnud koduseinte vahel erilisi komplekse, sest kodus tehti kõik selle heaks, et poiss rahulikult suureks sirguks.

Konstantin Kuzakov vahendab ema mälestusi:

"Enne Stalinit oli minu juures korteris asumiselesaadetu David. Pärast tema ärasõitu ilmus meile üks grusiin.

"Kas David elas teie juures?"

"Elas küll."

"Ta soovitas mul end siin sisse seada."

See oligi Jossif Vissarionovitš."

Ema rääkis Kostjale, et ta aitas Stalinil seltsimeestega suhted sisse seada; rääkis naabritega kokku, et kirjad Stalinile tuleksid nende nimele. Ta ise korjas nii mehe kirjad kui ka kogu muu posti kokku ning tõi Stalinile.

Ema jutustas: "Ükskord suvel põgenes Stalin asumiselt. Tookord põgenesid paljud, Stalin ise mitu korda – järelevalve polnud asumiselesaadetute üle eriti karm. Mõne aja pärast jõudis meieni kuuldus, et kaks jooksikut olid Võtšegda jõge ületades uppunud. Stalinist polnud kaua midagi kuulda. Olin väga mures, mõtlesin, et ei ujunud välja."

Solvõtšegodskis oli ka teisi asumiselesaadetuid. Üsna Kuzakovide lähedal elas Jakub, vist Tšetšeeni päritolu. Tema ei olnud poliitiline väljasaadetu, vaid kriminaalkurjategija. Selliseid polnud Solvõtšegodskis palju. Jakub ise rääkis südamerahuga, et oli tapnud mitu inimest. Armastas lapsi, tegeles nendega vahetpidamata. Kuzakovi ema rääkis pojale, et Jakub oli füüsiliselt kohutavalt tugev inimene, sõbrunes mingil kombel Staliniga ning saatis teda igal pool justkui ihukaitsja. Kuid saanud Kremli juhiks, ei võtnud Stalin teda enda juurde. Jakub jäi Solvõtšegodskisse ning sai surma, kui vedas naabruses asuvast Kotlasest toiduaineid: hobune ei suutnud libedal tõusul koormat üles vedada, regi libises alla ning lömastas Jakubi.

Ema ütles: "Sina oled minu poeg. Muu kohta ära kunagi kellelegi räägi." Ja poeg vaikis. Ent kooli viimases klassis, kui Solvõtšegodskisse jalgpalli sõprusmatšile saabus Veliki Ustjugi meeskond, astus tema juurde ringkonnakomitee sekretär Vasja Slepuhhin.

"Mida kavatsed teha pärast kooli lõpetamist?"

"Tahaksin õppida poliitökonoomiat."

Vasja lubas muretseda talle komsomolilähetuse.

Ning sõitiski Konstantin Leningradi majandusinstituuti eksameid tegema. Sai instituuti sisse. Tema juurde astus seesama Slepuhhin, kes oli juba aasta instituudis õppinud.

"Noh, Stalini poeg, isa on nüüd siis rahul."

Konstantin ehmus. Mõtles: "Latrab sellest kõigile, tõmbab häda kaela." Kuid Slepuhhin ei ladranud.

Pärast instituudi lõpetamist jäeti Kuzakov sinna õppejõuks. Ta pidas instituudis loenguid. Ning peagi kutsuti ta partei oblastikomitee lektorite gruppi. Parteisse ta siiski veel ei kuulunud: kui ta oli otsustanud parteisse astuda, käis seal parajasti puhastus ning vastuvõtt oli katkestatud. Kommunistiks sai Kuzakov alles 1939. aastal. Pärast seda sattus ta väga kiiresti tööle Moskvasse NLKP Keskkomiteesse. Kuzakov jutustab sellest nii:

"Pidasin loenguid rajoonikomitee sekretäride kursustel. Äkki nägin, et saali sisenes Ždanov. Istus, kuulas. Hiljem anti mulle edasi, et talle olevat meeldinud. Mõne aja pärast saadeti mulle telegramm ja kutsuti Moskvasse Keskkomitee agitatsiooni ja propaganda osakonda, mille eesotsas oli Ždanov. Mulle tehti ettepanek hakata instruktoriks. Nõustusin. Sõitsin ringi, kontrollisin, kuidas kulgeb "ÜK(b)P ajaloo lühikursuse" omandamine. Varsti sain osakonnajuhataja asetäitjaks, siis juhatajaks, ja läks, läks...

Kas Ždanov ikka teadis minu päritolu? Arvan, et see ei olnud suur saladus. Ka tema jaoks. Kuid ma hiilisin alati sellele küsimusele vastamisest kõrvale. Oletan, et minu tõus teenistusredelil oli seotud ka minu võimetega, kuigi ei saa eitada, et mind endale lähendades tahtis Ždanov pääseda lähemale Stalinile.

Väga hästi suhtus minusse Stalini abi Poskrjobõšev. Tema andis mulle edasi ka Stalini isiklikud ülesanded. Üksvahe tunnetasin ma Malenkovi erilist tähelepanu enda vastu. Ta üritas mulle korraldada vastuvõttu Stalini juures, kuid minu süü tõttu ei tulnud sellest midagi välja: me töötasime Staraja väljakul Keskkomitees hommikuni välja, jõudnud koju, vajusin sügavasse unne. Pere oli suvilas. Mulle helistati nii otsetelefonil (valitsustelefon – märk sellest, et Kuzakov oli jõudnud stalinlikus Keskkomitees päris kõrgele. – *L.V.*) kui linnatelefonil, kuid mina magasin. Ärkasin, helistasin oma osakonda, uurimaks, kuidas asjad edenevad. Öeldi, et on vaja kohe helistada Poskrjobõševile. Too kukkus minu peale karjuma:

"Kuule, me otsisime ja otsisime sind. Malenkov ise helistas sulle,

Stalin tahtis sind näha. Nüüd on juba hilja, tema juurde läksid marssalid."

Lihane poeg töötab isast poole kilomeetri kaugusel, töötab temale, tema jaoks, tema nimel. Pole end millegagi kompromiteerinud, pigem vastupidi: on suurepärane, võimekas töötaja! Ja isal ei teki vajadust temaga kohtuda. Isa jälgib eemalt tema elu, aitab nähtamatult kaasa tema teenistusalasele tõusule – miks siis nüüd äkki teda isale tarvis läks?

Konstantin Kuzakov jutustab edasi:

"Enne seda juhtus selline lugu: partei kongressidel ja NSVL Ülemnõukogu istungitel moodustati redaktsioonikomisjon. Delegaadid ja saadikud andsid päev enne ülesastumist oma teksti sellesse komisjoni. Komisjoni kuulusid inimesed Keskkomitee aparaadist, Rahvakomissaride Nõukogust ja Ülemnõukogu Presiidiumist. Keskkomiteest määrati sellesse komisjoni mind. Viimistlesin neid kõnesid poliitiliselt.

Mõni päev enne ärajäänud kohtumist Staliniga andis üks istungjärgu delegaat kontrollida kõne, milles ta ründas Baltikumi valitsus- ja parteitegelasi. Aga salajane juhend keelas baltlasi kritiseerida. Läksin vaheajal Ždanovi juurde.

"Mida teha?" küsisin.

Ždanov süvenes kõnesse. Vaikis. Siis ütles:

"Lähme, peame Molotoviga nõu."

Ning me läksime Ülemnõukogu presiidiumi puhvetisse. Molotov hakkas kõnet lugema. Äkki märkasin, et Stalin vaatab mind. Ta seisis minu lähedal, paari sammu kaugusel. Molotov ütles: "Ma ei laseks seda ette kanda, kuid tuleb nõu pidada," viidates silmadega Stalinile. Ma ei jõudnud tema poole sammugi astuda, kui kõlas kell. Poliitbüroo liikmed sisenesid saali. Stalin seisatas korraks ning vaatas taas minu poole. Tundsin, ta tahab mulle midagi öelda. Tekkis tahtmine söösta tema juurde, kuid miski peatas mind. Nähtavasti ütles alateadvus, et midagi muud peale suurte ebameeldivuste suguluse avalik tunnistamine mulle ei too. Stalin viipas piibuga ning eemaldus aeglaselt...

Hiljem nägin teda üsna mitu korda. Nägin teda nii kaugelt kui lähedalt. Kuid enda juurde ta mind enam ei kutsunud. Arvan, et ta ei tahtnud mind muuta intrigaanide tööriistaks.

Ükskord jälgisin teda väga lähedalt. Keskkomitee orgbüroo istungil istusin päris tema ligidal. Istung oli pühendatud filmikunstile. Täiesti ootamatult astus sisse Stalin. Minu mällu sööbisid tema käed, kummalised, ebatavalised. Orgbüroo istungil tegi ta paberilehekestele pidevalt ülestähendusi, hiljem rebis need kõik puruks. Pisikesteks, mikroskoopilisteks tükikesteks. Mitte keegi poleks olnud võimeline neid uuesti kokku sättima. Täiesti enesesse sulgunud inimene. Suletud nii vaenlastele, sõpradele kui lihtsatele inimtunnetele."

1940-ndatel aastatel seaduslikud lapsed Stalinit ei rõõmustanud: Jakov hukkus vangilaagris, Vassili kukkus pummeldama, Svetlana ei valinud kallimaid, kes oleksid meeldinud isale. Aga Konstantin võinuks rõõmu pakkuda... Kuid juht kujutas endale ette, kui keeruline oleks olnud Kuzakovi ilmumine perekonda, kus nii Vassili kui Svetlana poleks teda võrdsena võtnud. Samuti võis ta ette kujutada ülisalajaste suvilate ja Kremli perekondade sekka sattunud Konstantini. Ning kõige tõenäolisemalt otsustas Stalin mitte ära rikkuda seda ainsat, rikkumata jäänud poega – mitte midagi muuta. Ei maksa hea otsast paremat otsima minna. Tähendab, oma vaieldamatus pojas nägi ta head? Tähendab, naine Solvõtšegodskist, kes ei nõudnud juhilt kunagi midagi, pidas ise perekonda üleval, üürides tube asumisele saadetud bolševikele, ning rääkis pojale: "Ära mõtle rahale, elame vastavalt võimalustele," – kasvatas teda õigesti, lihtsalt ja rangelt, nõudes vaikimist kõige tähtsama kohta...

1947. aastal tagasihoidliku Solvõtšegodski poisi hiilgav karjäär katkes. Tal on seda aega raske meenutada:

"Hilja õhtul kutsus mind välja Ždanov. Tema juures istus julgeolekuminister Abakumov. Mulle öeldi, et minu asetäitja NLKP Keskkomitees Boriss Sutškov on spioon ja et ta reetis ameeriklastele Nõukogude aatomiprogrammi saladuse. Mul lõi silme ees mustaks. Ma ei uskunud, et Boriss on reetur, kuid sellel ei olnud enam mingit tähtsust. Muide, tagantjärele ta rehabiliteeriti. Aatomiküsimustega tegeles Beria isiklikult, ja ei saanud loota mingit halastust ei Sutškov ega ka teised, kes teda tundsid. Eriti mina, sest mina vastutasin Borissi eest tema tööle võtmisel Keskkomiteesse. Tollal eksisteeris selline vastastikuse

vastutuse tava. Mitte üheski dokumendis polnud see küll fikseeritud, kuid Sutškovi soovitas Keskkomitee aparaati Ždanov, mina ainult kirjutasin tema palvel käendusele alla. Beria üritas Ždanovit hävitada ning tahtis, et mina annaksin Ždanovit kompromiteeriva materjali Stalini kätte. Loomulikult teadis Beria kõike ning võis ise ette kanda, kuid ta eelistas hankida tunnistaja, keda Stalin tingimusteta oleks usaldanud. Ždanov tegi näo, nagu poleks tal Sutškoviga mingit pistmist. Rääkis, et tunneme halvasti oma kaastöötajaid. Ždanov ei palunud mind teda kui Sutškovi käendajat mitte välja anda, kuid ma taipasin suurepäraselt – nimetanuks ma tema nime, muutunuks me kõik automaatselt grandioosse vandenõu osalisteks, meid poleks suutnud kaitsta mitte keegi.

Minu üle mõisteti kohut Keskkomitee aukohtus valvsuse kaotamise pärast. Visati parteist välja. Vallandati kõikidelt ametikohtadelt. Oli raske, kuid tegemist polnud siiski laagriga, mahalaskmisega.

Beria arreteerimise päeval ennistati mind parteisse. Parteikontrolli esimees Švernik näitas mulle minu isiklikku toimikut. Paljud, keda pidasin sõpradeks, olid minu kohta kokku kirjutanud hirmsaid väljamõeldisi. Tookord päästis mind Stalin. Beria tõstis Poliitbürool üles küsimuse "aatomispionaaži" kohta ja nõudis minu arreteerimist, nagu mulle rääkis Ždanov. Ta taipas, et vanglas sunnitakse mind alla kirjutama suvalisele ülestunnistusele.

Stalin käis kaua ümber laua, suitsetas ning lõpuks ütles:

"Kuzakovi arreteerimiseks pole mingit alust.""

Kaotanud oma parteilise printsipiaalsuse tõttu esimese poja Jakovi, oli kaotamas oma seisusliku kuuluvuse tõttu teist poega Vassilit, lubas isa endale lõppude lõpuks pehmust kolmanda, ebaseadusliku poja suhtes, keda tema, kogu rahva tõeline mees, heakene küll, ei tihanud oma eluajal emmata, oleks võinud ta oma Kremli kabinetis vastu võtta ning pärida naise kohta, kes kunagi juhile nii raskeil päevil ulualust oli pakkunud...

Meenutab Stalini naise vennatütar Kira Politkovskaja:

"Kui ma töötasin televisioonis ja see Šabolovkast Ostankinosse kolis, kuulsin, et meie peatoimetajaks saab Konstantin Kuzakov – Stalini

vallaslaps. Juhtus see juba pärast Jossif Vissarionovitši surma, seega pärast minu ja minu ema vanglast vabanemist. Loomulikult olin üllatunud. Läksin ema juurde ja rääkisin kuuldust ka temale. Ema ütles: "Õige. Jossif rääkis mulle, et tal oli asumisel ühe venelannaga poeg."

Loomulikult ei söandanud ma minna Kuzakovi juurde, sest tema oli väga kõrge ülemus, mina vaid režissööri abi. Kuid hakkasin jälgima ta kõnnakut, tema söömis- ja joomismaneeri. Et ma juba varasest lapsepõlvest tundsin väga hästi Jossif Vissarionovitši, panin tähele, et Kuzakov nagu Stalingi lõngub käies põlvist. Liigub poolkükakil. Idamaine kõnnak. Stalinil olid alati pehmed saapad, Kuzakovil aga poolsaapad – ent kõnnak oli ühesugune.

Siis jälgisin sööklas, kuidas Kuzakov sööb. Stalinil olid väga elegantsed käed – ka Kuzakovil olid samasugused käelabad. Sõi täpselt nagu Stalin.

Ent tema juurde minna häbenesin. Alles siis, kui läksin pensionile ja ta sai teada, et oleme sugulased, helistas mulle ning kutsus oma kabinetti. Läksin. Saime tuttavaks. Mul oli palju huvitavaid perekonnafotosid, mis sain tagasi pärast vanglast vabanemist. Ta vaatas neid, imestas. Ja ütles:

"Ent minu vastu pole Stalini lapsed huvi üles näidanud."

"Nii kui teie olemasolust teada sain, tundsin huvi, kuid häbenesin teie juurde tulla.""

Imelik on see inimelu.

Isa ei tutvunud pojaga, kes töötas tema vahetus läheduses.

Vennad ja õde ei tundnud huvi oma poolvenna vastu, võibolla nad isegi ei teadnud tema olemasolust.

Vapper ja rõõmsameelne Kira Politkovskaja ei ületanud barjääri, mida arvatavasti ei olnudki: Stalini poeg, sellesama Stalini naise vennatütre ülemus, aga Stalinit ennast polnud ju enam elavate kirjas?!

Naasen vanade kuulujuttude juurde. Stalini Solvõtšegodskist pärit poeg oli kindlaks tehtud. Ent kas võis olla ka poeg Turuhhanskis? Ja kui oli, siis milliseks kujunes tema saatus? Seda ei teata ...

Ei imestaks, kui teda tegelikult ei olnudki.

Ei imestaks, kui selle, Irkutski parteisekretäri tüüdanud õpetajanna

poeg ükskord välja ilmub ning tema saatus õige äraarvamatuks kujuneb.

Ent küsimus tõelisest mehest jääb minu jaoks lahtiseks. Kes ta selline on?

Kas Ljonja Jeršov, kes kirglikult kinnitas oma õigust olla selline kui teised, ületas tontlikke valusid selle nimel, et mitte paista invaliidina? Konstantin Kuzakov, kes hoidis end tagasi sööstmast isa juurde, peljates suuri ebameeldivusi? Või Stalin, kes ei kaisutanud ebaseaduslikku poega?

Ei tea.

Suudan mõista Kira Politkovskajat. Nagu tõeline naine, kes elas ju stalinlikel aastatel, kartis ta selles tõeliste meeste maailmas kõike.

Nimekas teleajakirjanik Tatjana Zemskova töötas aastatel 1970-1986 Konstantin Kuzakovi alluvuses. Ja ta jutustab järgmist:

"Kuzakov oli isiksus. Hallide juuste ja suursuguse näoga ilus mees kütkestas naisi. Tal olid head maneerid, ilus hääl ja kõik see, mida nimetatakse *comme il faut*. Kui ta hakkas juhtima ringhäälingu esimese programmi kirjandus- ja draamasaadete toimetust, tahtsin ma sealt just lahkuda. Mind kutsuti ajalehte "Knižnoje Obozrenije". Kuzakov sai minu kavatsustest teada ning kutsus välja:

"Ei soovitaks. No mis on ajaleht? Televisioonis on huvitavam. Mõtelge järele."

Ja pidaski mu kohal. Tunnetasin ta tahtejõudu. Leonid Leonov rääkis, et Stalinil olid läiketa silmad, Kuzakovil oli aga särav, samas ka raske pilk. Ta justkui pitseeris su sellega kinni. Naelutas paika.

Aastate jooksul üritasin ma mitu korda toimetusest lahkuda. Mind kutsuti "Literaturnaja Gazetasse", kutsuti teletoimetusse "Russkaja Retš" juhtima programmi. Mul olid juba isegi asjad pakitud, kõik oma mapid olin lahkumiseks korda sättinud. Ja iga kord veenis Kuzakov mind ümber."

Tunnetasin Tatjana Zemskova jutus midagi isiklikku, mitteüksköikset. Ning puudutasin seda delikaatset teemat:

"Kas ta kurameeris teiega? Aga teiste toimetuse naistega? Oli tal romaane oma kollektiivis?"

"Kurameeris. Kuid see nägi suursugune välja. Tegelikult polnud ta õrnema soo vastu ükskõikne. Ja naised tema vastu. Kui ta kutsus mõne naiskolleegi enda juurde, kukkus see end ilmtingimata mukkima, lõi selja sirgu."

"Milline ülemus ta oli? Võimukas? Tugev?"

"Tark. Haritud. Maitsekas. Armastas väga raamatuid, kodus oli tal hea raamatukogu. Jumaldas teatrit, ja kultiveeris seda ka televisioonis. Tema ajal peeti kirjandus- ja draamasaadete toimetust elitaarseks ja stabiilseks. Inimesed lahkusid äärmiselt harva."

"Kas teda kardeti? Vihati?"

"Peljati pisut, kuid austati. Ta ei olnud väiklane ülemus. Kunagi ei laskunud ta ise administratiivkaristuseni – see oli tema asetäitjate ülesanne. Tema ise seisis tühisusest kõrgemal. Tundis inimesi. Ei sallinud poolharitlasi ega kõiksugu sahkerdajaid."

"Te ütlesite, et ta oli haritud. Kuid tal tuli ju püsida lubatu ja mittelubatu piirides?"

"Kuzakov oli süsteemi inimene. Jälgis rangelt kõiki keelde. Seltsimees Lapini käsk oli loomulikult seaduseks, sellest üle astuda oli võimatu. Ja siiski...

1970-ndatel aastatel olid Marina Tsvetajeva ja Anna Ahmatova televisioonis soovimatud külalised. 1980-ndate alguses tegi meie toimetus Kuzakovi toetusel saate Ahmatovast. Tookord oli see julgustükk."

"Aga millest ta toona siis ikkagi üle ei astunud?"

"Mäletan, et tahtsime lindistada saadet "Šukšin loeb oma jutustusi". Šukšiniga oli väga raske kokku saada. Irina Dialektova leidis hea nõu – leppis Vassili Šukšiniga kokku laupäevaks. Tookord oli aga väga range kord, iga võte tuli registreerida. Kuzakov sai meie kavatsustest teada ning tühistas võtte. Muidugi oleks saanud lindistada ka salaja, kuid meil selline kogemus puudus.

Ükskord lindistasime Vassili Aksjonovit. Tema raamat seeriast "Leegitsevad revolutsionäärid" oli lubatud, kuid Aksjonov ise oli keelatud. Ja saade ei läinud eetrisse."

"Kas tal olid omad kirjanduslikud kiindumused?"

"Olid. Ta ei armastanud kirjanikke-maakaid: Fjodor Abramovit,

Valentin Rasputinit, ent Viktor Astafjevisse suhtus ta hästi."

Tatjana Zemskovast sai neil aastail saatesarja "Õhtud Ostankino kontserdistuudios" hing.

Ta jutustab:

"Kuzakov ei tahtnud, et ma sellele õhtule Abramovi kutsuksin. Ning olin sunnitud kavaldama: sosistasin Abramovile, et ta läheks Lapini juurde ning räägiks ise õhtu suhtes kokku. Kõik toimis."

1989. aastal andis Tatjana Zemskova välja raamatu "15 kohtumist Ostankinos". Need olid Viktor Astafjevi, Juri Nagibini, Vladimir Tendrjakovi, Nodar Dumbadze, Fjodor Abramovi, Jevgeni Nossovi, Juri Bondarevi, Dmitri Lihhatšovi, Sergei Zalõgini, Valentin Pikuli, Valentin Rasputini, Leonid Leonovi, Tšõngõz Ajtmatovi, Grigori Baklanovi ja minu esinemiste stenogrammid.

Sellisel õhtul osalejana võin öelda: tolle aja kohta oli see saade aken vabadusse, julgusse. Kõik need erinevas vanuses, erinevate iseloomude ja võimetega inimesed olid sarnased ühes: võimaluse korral soovisid väljendada peamist, valulist. Õhtul, kus osalesin ja mis kestis kolm tundi, kuid ekraanile lasti poole võrra lühendatud variant, oli minul ainult üks soov: rääkida kõigest, mis piinab, kõigest, millest elan, kõigest, mida tahan. Mitte midagi peljata, ja siis – tulgu mis tuleb.

Oma raamatu sissejuhatuses kirjutas Tatjana nii: "Venemaal võttis kirjandus alati enda kanda rohkem, kui talle ette nähtud: oli nii filosoofia, sotsioloogia kui religioon."

Lugedes seda raamatut uuesti ning juba teades Zemskovalt kuuldud Kuzakovi-Abramovi episoodi, nägin ootamatult Kuzakovi varju ühe vaataja küsimuses ja Fjodor Abramovi vastuses.

Küsimus: Kas teis pesitseb sisemine tsensor?

Vastus: ...Jääd mõtlema, kuidas sind mõistavad ühed, kuidas teised, kuidas vaatab sellele juhtkond? Ja nii edasi?.. Mis seal ikka salata? Jah, ka mina mõtlen sellele, kuigi püüan neist mõtteist vabaneda.

"Mis te arvate, miks talle maakad ei meeldinud?" pärin ma Zemskovalt.

"Pidas neid provintslikeks. Ent toona olid nad ju kõvasti moes."

"Imelik, ka ta ise pärines ju provintsist."

"Seda enam."

"Ent kuidas ta ise juhtkonnaga käitus?"

"Kunagi ei lipitsenud..."

"Kas inimesed teadsid, et ta on Stalini poeg?"

"Ise ei rääkinud ta sellest kunagi. Kõik oli kuulduste tasemel."

"Kas oli inimesi, kes teda vihkasid?"

"Oli. Just nemad rääkisidki: näe, mida oodatagi Stalini pojalt. Kuid neid ei olnud palju – enamasti halvad töötajad."

"Kuidas ta kaheksakümne kuuendal televisioonist lahkus?"

"Läks pensionile. Rahulikult. Ta sai 75-aastaseks. Mõistis, et pole enam tema aeg. Niipea kui ta oli lahkunud, hakkas meie toimetus lagunema. Kõik ülemused, kes tulid pärast teda, olid temaga võrreldes kaotajad. Nii käitumis- kui üldkultuuris.

Kogu väline suursugusus ei seostunud mingil kombel millegi negatiivsega. Ta käis ruttamata, justkui libisedes, mitte kunagi ei jooksnud, ei rahmeldanud. Temas oli midagi õilsat..."

1996. aasta augusti "Pravdas" ilmus Jakov Džugašvili poja Jevgeni artikkel. Ta eitab täiesti Kuzakovi pärinemist Stalinist selle põhjal, et Maria Kuzakova majaraamatusse oli märgitud poja sünniaastaks 1908, kuid Stalin sai tema üüriliseks alles 1909. aastal.

Kuid mida küll ei tule ette neis majaraamatuis, eriti kui tuleb registreerida ebaseaduslikke lapsi. Muide, ka Jevgeni isa daatumisse oli lipsanud viga – kirjutasin sellest eespool: 1907-nda asemel oli sünniaastaks märgitud 1908.

Hämmastav on hoopis midagi muud – 1996. aastal on Kuzakov ja Džugašvili mõlemad elus, võiksid ju kohtuda. Arvatava onu käest saaks Džugašvili kindlasti teada üksikasju, mis on ajakirjandusel kahe silma vahele jäänud.

Kas pole mitte aeg kõigil Stalini järglastel leida endas jõudu kokku saada? Siis saaksid avalikuks paljud saladused.

KAHTLANE POJUKE

Ja leiti neljaski. Ei, ei, mitte Turhhanski õpetajanna poeg, hoopis keegi teine. Leiti nagu musta ruudu neljas nurk, kus keskmes juht, aga äärtes:

poeg-tagöödia Jakov,

poeg-komöödia Vassili,

poeg-draama Konstantin,

poeg-farss Zakir.

Kes on see Zakir? Ja kus on tõendid, et ka tema on Stalini poeg?

Tõendid pole mitte käes, vaid näos.

Kui Jakov sarnanes ema Jekaterina Svanidzega,

kui Vassili sarnanes Stalini ja Nadežda Allilujevaga,

kui Konstantini sarnasust Staliniga mahendasid Maria Kuzakova õrnemad, venelikumad näojooned, siis Zakir oli Staliniga täpselt ühte nägu.

Tal oli Staliniga märksa sarnasem kõnnak kui Kuzakovil – aastate jooksul välja töötatud.

Keha- ja peapöörded karvapealt sellised kui juhil.

Ka hääl täpipealt samasugune.

Zakiril on Stalini vuntsid, juuksed laubal Stalini moodi.

Zakir suitsetab piipu nagu tema lihane isa, papa, issi Jossif Vissarionovitš.

Zakir jagab juhi viimast kui vaadet ja seisukohta, kandes enda kukil Nõukogude riikluse koormat, vaatamata perestroikale, NSV Liidu lagunemisele, privatiseerimisele ja presidendi institutsioonile, mis kõik kujutavad endast ei midagi muud kui stalinliku epohhi lõpptulemust.

Pole teada, millal levis Kaukaasias teade aserbaidžaanlasest, grusiin Stalini väljaspool abielu sündinud pojast. Räägitakse, et Zakir sarnanes juhiga juba noorest peast, kuid vanemaks saades muutus üha enam ja enam tema sarnaseks, kuni oli väliselt temaga täiesti identne. Ning siis

sõitsid tema juurde kokku tühised varimajanduse tegelinskid. Nad jäädvustasid fotole tema vastupandamatu välimuse ning levitasid fotosid kõikjal, kus vaid avaldati soovi saada endale unustamatute näojoonte jäädvustus. Ei saa öelda, et need osavad kelmid ei soovinud oma sissetulekuid originaaliga jagada – ta ise ei soovinud oma isa arvel teenida, pidades seda sündsusetuks. Seejuures ei olnud Zakir töötanud mitte kunagi ja mitte kuskil, elatas end juba noorest põlvest õueaiamaa sissetulekuist.

Teda kutsuti alati meelsasti pulmadesse, kuhu ei jagunud pulmakindraleid, kuid aja jooksul muutusid sellised kutsed haruldaseks: uute põlvkondade pruudid pelgasid ammu surnud juhi hirmuäratavat kuju – justkui kadunuke ise osalenuks pulmas.

Siis panid mõned Stalini sünnipaiga Gori linna truualamlikud elanikud rahad kokku ning kinkisid Zakirile valge "Fordi", mis olevat kunagi Juri Gagarini käest ostetud. "Fordi" ilmumine tõi Zakirile pulmakindrali koha tagasi: peigmeestele ja pruutidele meeldis sõita valge välismaise autoga Stalini nägu inimese seltskonnas.

Kui oletada, et Zakiri isa oli tõepoolest Jossif Vissarionovitš, siis oleks päris huvitav teada tema ema kohta ja millistel asjaoludel toimus kohtumine, mille tulemusena Zakir nägi ilmavalgust.

Legend on järgmine: "Noor aserbaidžaanlanna oli sihvakas ja imeilus. Kuid veelgi suurepärasemad olid tema töösaavutused viinamarja- või puuvillakasvatuse vallas. Just nimelt saavutused tõid ta Kremlisse vastu võtma autasu, mille andis üle juht ise."

Edasine on lihtne nagu tõde, isegi kui tegemist on lausa väljamõeldisega: juht süttis, neiu samuti, ning üheksa kuu pärast kuuldi Aserbaidžaanis vastsündinud Zakir Izmail-oglõ Mamedovi esimest kisa.

Stalini teisik tema pojana?

Stalini poeg tema teisikuna?

Naeruväärne ja armetu kordus?

Spekulatsioon sarnasuse arvel?

Kahekümnenda sajandi näidendi viimane vaatus, kus peategelane ilmub juba kui iseenda mask, mitte päris omas ajas ja mitte päris mõistuse juures?

Vaieldamatu rahvaste juhi kahtlane pojuke?

Selles viimases tähenduses on Stalin tõepoolest Zakiri isa, ja tema sünnitas rahvajutt, mis iidseist aegadest on olnud aldis igasugu imedele, mida nii vähe oli rahval tegelikkuses, kus me kõik ühel või teisel määral oleme Stalini lapsed, tema kolmekümneaastase poliitika sigitised – ühed, kes armastavad, teised, kes vihkavad, kuid kõik viimse kui üheni paljude erinevate joonte poolest temasarnased ning võimetud kogu tahtmise kiuste saada teistsuguseks, sest see teine aeg sellel plaanedil ei kuulu enam meile.

NELI TÄHTE ÜHES TAEVAS

TSAARITAR SVETLANA EHK MÖÖDA ILMA JOOKSJA

1962. aasta aprilli lõpus läksin ma polikliinikusse arsti juurde kõhtu mõõtma, ootasin iga päev lapse sündimist. Arstikabineti ukse taga helekollasel puupingil radiaatori juures, mis oli kaetud samasuguse helekollase puupaneeliga, istus kõigest üksainus patsient – minu mäletamist mööda väike, ei paks ega peenike naisterahvas pruunis pesemisest kulunud sviitris. Tavaliselt riietusid Kremli daamid polikliinikusse minekuks uude ja uhkesse, et teiste ees kekutada. Neil oli pidevalt palju rõivaid ja vähe kohti, kuhu minekuks end üles lüüa: riiklikud vastuvõtud esimese mai ja seitsmenda novembri auks – ja ka sinna ei kutsutud kõiki.

Naine arstikabineti ukse taga tundus vanem, kuigi praegu pean tema tollast iga – nii kolmekümmend kolm-neli aastat – väga nooreks. Tal olid tumeruuged juuksed ja näol, tundub et isegi kätel tedretähnid. Täpselt nagu iirlannal. Kõrvuti istudes hakkasime rääkima millestki lõbusast. Neil päevil enne sünnitust tundsin end justkui suurvõistluse eel, olin hingestatud ja isegi teravmeelne. Nii paiskuski tundmatule naisele kaela huumorilaviin. Me naersime, ja kui patsient väljus arstikabinetist ning minu naabrinna pidi sisse minema, ütles ta mulle:

"Minge teie enne mind. Teil on vaja ainult kõhtu mõõta, minul läheb rohkem aega."

Tänasin teda.

"Mille üle te Svetlana Jossifovnaga naersite?" päris minult arst. "Kas te siis ei teagi? Ta on Stalini tütar."

Ma ei langenud minestusse, ei avaldanud vaimustust, mind huvitas ainult minu tulevane laps.

Nädala pärast sattusin Vesnini tänavas asuvasse Kremli sünnitushaiglasse. Selles sünnitusmajas oli tolle aja kohta parim aparatuur ja

parim meditsiinipersonal, ainult patsiente ei jagunud. Kremli rahvas oli juba nii vana, et Kremli ja Kremli polikliinikus arvel olevate juhtide naiste puhul ei saanud sünnitamisest juttugi olla: naiste vanus oli vastavuses meeste omaga. Kõne alla võisid tulla nende lapsed, kuid neid ei olnudki nii palju. Mina kuulusin nende laste hulka.

6. mai õhtul algasid tuhud ja mind viidi sünnitama. Sünnitus oli kerge, olin ülemeelikus tujus, lõbustasin mind hulganisti ümbritsevaid õdesid ja arste, kes nähtavasti rõõmustasid, et ometi on nende haiglasse üks sünnitaja sattunud. Ma isegi laulsin, kuigi mulle on elevant kõrva peale astunud; esitasin Puškini luulet. Kui poeg oli sündinud ja häält tegi, ei näinud ma teda – olen niivõrd lühinägelik, et ei saanudki oma lapsukest üle vaadata. Ta viidi kohe minema. Öösel tekkisid tüsistused. Mind toodi palatisse tagasi alles kell kuus hommikul, olin peaaegu teadvuseta. Toibununa ei suutnud kuidagi aru saada, miks pole mind omaksed õnnitlemas, miks pole lilli; ja mul hakkas kurb, kavatsesin oma mahajäetuse tõttu isegi nutma puhkeda, kui äkki haaras mind rahutus lapse pärast: kus ta on, kuidas ta on, kas temaga on ikka kõik korras? Aga äkki on midagi tema käekeste-jalakestega? Kas ta silmad ikka näevad? Ei tea, kui kaua ma taolises sõnatus paanikas lamasin, kuid veel enne arstide ja õdede visiiti pistis keegi palatiuksest sisse tumeruuge pea.

"Nii ma arvasingi, et see olete teie. Sanitaritädi ütles, et neil oli öösel üks lõbus piiga lapsega maha saanud. Viskas nalja, laulis, luges luuletusi.

"Palun," anusin ma, ei mäletanud, kes on see naine või kelle tütar, olin vaid õnnelik košmaarist vabanemise võimaluse üle, "palun võtke viiekas, minge sinna... noh, kus lapsi hoitakse, las teile näidatakse minu poega, vaadake, kas kõik on omal kohal."

Ei mäleta, mida ma talle veel võisin rääkida. Naine võttis raha ja kadus. Mulle tundus, et ta oli kaua ära. Lõpuks naasis.

"Kõik on korras. Käekesed, jalakesed, silmakesed – kõik on omal kohal. Imeline noormees! Ka kõik muu on korras. Õnnelik naine!"

Pärast seda ei näinud ma teda enam kunagi. Rääkisin sellest juhtumist oma suureks sirgunud pojale:

"Esimene naine peale arstide ja õdede, kes sind isegi enne mind

paljana nägi, oli Stalini tütar."

"Ja mis siis?" küsis poeg, inimene teisest ajast.

Tõepoolest – ja mis siis?

Palju me siis ikkagi teame tsaaritaride elust? Nad on muinasjutuliselt kaunid. Neid jumaldatakse, neid kummardatakse. Omal ajal saabuvad tsareevitšid ning, sooritanud imekaunite tsaaritaride auks enneolematuid kangelastegusid, viivad nad altari ette. Saabub niisugune õnn, mille kohta midagi isegi teada ei tohi. Sellepärast lõpevadki kõik muinasjutud tsaaritaridest pulmadega.

Nõukogude tsaaritar Svetlana sündis 1926. aastal, kaheksa aastat pärast seda, kui neli Vene tsaaritari Olga, Tatjana, Maria ja Anastassia haihtusid ajaloo musta kurku. Nende traagiline saatus ei olnud kuidagi seotud Svetlana helge tulevikuga.

Tüdrukut ümbritses üleüldine tähelepanu. Ta seisis pidulike paraadide päevil mausoleumi tribüüni ees, ja mööda Punast väljakut marssivad juubeldavad inimmassid vaatasid teda vaimustunult:

"Seal! Seal! Tema, Svetlana!"

Teda kiigutasid kätel ja pildusid lae alla kuulsad riigitegelased. Teistest sagedamini võttis teda sülle suur Stalin, tema isa. Tsaaritar suples oma kasvatajate õrnustes ja hellitustes, teadmata, et need kasvatajad on palgalised, kes võtavad teda kui ametikohta; mattus tädikeste ja onukeste hoolitsusse ja tähelepanusse, teadmata, et tegemist on kohustusega, võlaga, hädavajalikkusega, huvitatusega, härdusega. Erilise koha tema elus hõivas hoidja, kelle kohta tsaaritar ise on kirjutanud: "Kui see tohutu heasüdamlik ahi poleks mind oma tasase ja pideva tulega soojendanud, oleks ma võibolla juba ammu hulluks läinud."

Tsaaritari isa oli kõige tähtsam ses tohutus riigis, kuid tüdruk oli harjunud mõtlema, et tema on veel tähtsam: armastav ja temaga õrn isa lubas tütrel endale kirjutada naljatlevaid käske ja korraldusi, ise neid meeleldi täites.

Tüdrukul oli kõik lapsele vajalik, kuid puudus igasugune luksus – isa juhtis tööliste ja talupoegade riiki, kus luksust ja rikkust peeti võõraks rahva vaimule.

Kõigil teistel lastel oli ema. Sel tüdrukul ema ei olnud. Tähendab, ka ses suhtes oli ta erandlik. Aja jooksul ta mitte ei harjunud – harjuda on võimatu –, vaid kuidagi leppis sellega.

"Esimest korda nägin Svetlanat Gorkis vanaisa suvilas 1934. aastal. Stalin tõi ta sinna. Olime eakaaslased ja täiskasvanud tahtsid meid sõpradeks teha," jutustab Maksim Gorki lapselaps Marfa Peškova. "Varsti viidi mind Zubalovosse Stalini suvilasse talle külla. Esimene mulje: mind võtab vastu Svetlana hoidja, juhatab ülakorrusele, kus ühes toas istub tüdruk ja lõigub kääridega midagi musta.

"Mis see on?" pärin mina.

"Ema kleit. Pärlitega. Teen nukule ümber."

Tal ei olnud ema, minul oli hiljuti surnud isa.

Hakkasime nutma."

Tsaaritar oli 6-aastane, kui tema ema 1932. aastal suri.

Ta meenutab:

"Mulle on ta meelde jäänud väga ilusa naisena. Nähtavasti ei tundunud ta sellisena ainult minule. Ma ei mäleta täpselt tema nägu, kuid mälus on üldmulje millestki ilusast ja elegantsest. See on alateadlik lapsepõlvemulje, lihtsalt sellisena tunnetasin tema kerget liikumist, meeldivat lõhna, tema loomust."

Nähtavasti just sellistena tunnetasid oma varakult elust lahkunud emasid aadlike ja tsaaride lapsed.

Niiviisi kujutas oma ema ette temast varakult ilmajäänud Lev Tolstoi:

"Kui ma püüan ema niisugusena meenutada, nagu ta tol ajal oli, näen ma ainult tema pruune silmi, mis alati väljendavad ühesugust headust ja armastust, sünnimärki kaelal, pisut allpool sellest kohast, kus lühikesed udemed käharduvad, väljaõmmeldud väikest valget kraed, õrna kuiva kätt, mis mind sageli silitas ja mida ma sageli suudlesin, kuid üldpilti ma tabada ei suuda."

Svetlana mälestusis emast jääb domineerima üks noot:

"Ema oli meiega range, järeleandmatu, ligipääsmatu. See ei tulenenud hinge kaledusest, vaid sisemisest nõudlikkusest meie ja enda vastu...

Ta hellitas mind harva, kuid isa kandis mind pidevalt kätel, armastas tugevasti ja mahlakalt suudelda ja kutsus hellitusnimedega – värvuke, kärbseke. Ükskord lõikasin kääridega puruks uue laudlina. Issand, kui valusalt laksas ema mind käte pihta! Ulusin nii jubedalt, et töölt tulnud isa võttis mind kätele, lohutas, suudles ja rahustas mu kuidagimoodi maha... Nii mõnedki korrad päästis ta mu kupuklaaside ja sinepiplaastrite käest – ta ei suutnud kannatada lapse nuttu ja karjumist. Ema aga oli järeleandmatu ja isa peale tige "hellitamise" pärast."

Nõukogude tsaaritarile on jäänud emast mälestuseks kõigest üks temale adresseeritud kiri. Seda kirja tsiteerisin juba osaliselt selles raamatus Vassili Stalini peatükis, nüüd toon ta teieni terviklikult:

"Tere, Svetlanake!

Vasja kirjutas mulle, et mu tüdruk on millegipärast usinalt vempe viskama hakanud. Jube tüütu on saada selliseid kirju tütarlapse kohta. Arvasin, et jätsin maha suure ja mõistliku tüdruku, kuid tuleb välja, et ta on veel siiski väike, ja mis peamine – ei suuda elada täiskasvanu moodi. Ma palun sind, Svetlanake, räägi N.K.-ga, et kuidagi sinu tegemisi rööpasse seada, ja et ma enam selliseid kirju ei saaks. Räägi kindlasti, ja kirjuta koos Vasja ja N.K.-ga mulle kiri selle kohta, kuidas te kõiges kokku leppisite. Kui ema hakkas ära sõitma, lubas tütreke väga, väga palju, kuid tuleb välja, et korda saadab vähe.

Nii et vasta mulle kindlasti, kuidas oled otsustanud edasi elada, kas tõsiselt või siis kuidagi teistmoodi.

Mõtle järele, kuidas vaja, oled ju juba suur tüdruk ning oskad mõtelda. Kas loed ka midagi vene kirjandusest? Ootan vastust.

Sinu ema."

Kirja lõpus pole isegi tavalist valvesuudlust. Mis see on? Hingeline kurtus? Kaledus? Täiskasvanud tsaaritar räägib ka ise sellest kirjast: "Ei sõnakestki hellust. "Suure tüdruku", kes oli tollal viie ja poole või kuueaastane, üleastumised polnud nähtavasti eriti suured; olin rahulik ja kuulekas laps. Kuid aru päriti minult täie rangusega."

Isa aga saatis siis tütrele lühikesi ja õrnu kirjakesi:

"Tere, Svetlanake! Tänan sind kingituste eest. Samuti tänu käsu eest. On näha, et pole oma isa unustanud. Kui Vasja ja õpetaja

sõidavad Moskvasse, jää sina Sotši ning oota mind. Nõus? Hea küll, suudlen.

Sinu isa."

Kuid lapse süda on seletamatu ja tunnetamatu. Svetlana jumaldas oma ranget ja ligipääsmatut ema. Käis pidevalt oma hoidjale hinge peale:

"Miks on see nii, et vanaisa armastan ma rohkem kui vanaema, aga ema armastan rohkem kui isa?"

Svetlana Stalina onutütar ja Nadežda Allilujeva vennatütar Kira Allilujeva oli Svetlanast mõni aasta vanem. Ta meenutab:

"Kui minult päritakse, kas ma kartsin Stalinit, vastan alati – ei! Teda ma ei kartnud. Ma pelgasin Nadežda Sergejevnat. Ta ühmatas midagi, tundus rangena, kinnisena. Tema nägu oli morn ja valvas. Välimus oli tal madonnalik – mandlitaolised silmad, sirge nina, voogavad juuksed. Ma ei näinud teda kunagi naeratamas. Vaid ühel korral... Svetlana sai neljakuuseks, Nadežda Sergejevna kutsus mind teda vaatama. Svetlana oli imeline, roheliste silmadega punapäine paksuke. Sel korral nägin ma Nadežda Sergejevna näol naeratust ja õrnust lapse vastu."

Lähedaste surm põhjustab lastes hirmu ja arusaamatust. Tavaliselt üritatakse neid kaitsta, eemale viia, ära peita.

Svetlana ja Vassili saadeti hommikul, tavapäratul ajal, ootamatult jalutama. Nad jalutasid kaua. Svetlanale on mällu jäänud, kuidas kasvatajanna taskurätikuga silmi pühkis.

Siis tulid erilist tähelepanu ilmutavad inimesed.

Siis riigimaja, suur saal, lilledes puusärk.

Tüdruk haaratakse kätele ja viiakse lillede keskel lebava ema näo juurde. Hüvasti jätma. Ta ei mõista, mis see on. Kuid tal hakkab õudne, sest tunnetab surma, karjub, tõmbub eemale ema tardunud näost. Ta viiakse kiiresti saalist välja mingisugusesse tuppa, kus taas hakkavad tähelepanelikud ja lahked inimesed temaga mängima, ning tuhmub ja kustub mälust surma esmakogemus.

Palju oli, on ja arvatavasti leidub ka tulevikus huvilisi, kes meeleldi räägivad taga ja piitsutavad sõnadega julma Svetlana Stalinat, kes 1967. aastal jättis saatuse hoolde oma kaks peaaegu täiskasvanud last: poeg

oli juba tudeng, tütar aga elas oma isapoolse vanaema kindlas perekonnas. Kui mõelda, et moraalsest vaatevinklist oli tema tegu küllaltki solvav, tuletan meelde tsaaritari lapsepõlve: ta kasvas üles ilma emata ja teab, et ka ilma emata on võimalik ellu jääda. Tema tütretundel oli lapsepõlves vaeslapse maik – tema ematundes avaldus see puudus omamoodi. Milles on ta süüdi? "Ärge mõistke kohut, et teie üle kohut ei mõistetaks."

Kuidas kulges tsaaritari elu pärast ema surma kuni selle päevani, mil ta täiskasvanuna tundis, et on armunud?

Pool aastat pärast Nadežda Allilujeva surma sõitis tüdruk suveks suvilasse ega leidnud seal enam kiikede, rõngaste ja Robinsoni majakesega armsat mänguväljakut. Majas ei olnud enam kasvatajanna Natalja Konstantinovnat, kes õpetas Svetlanale ja Vassilile lugemist, joonistamist ja saksa keelt. Mõne aja pärast kadus ka Vassili õpetaja Aleksandr Ivanovitš, kes oli suutnud laiskvorsti isegi õppima sundida.

Pärast naise surma vahetas Stalin korteri, ei tahtnud jääda sinna, kus oli kõlanud saatuslik lask. Uus korter asus sealsamas Kremlis, Senatihoone esinduskorrusel. Elamiseks oli korter ebamugav ja Stalin ehitas endale teistest eraldi asuva suvila Kuntsevosse ning kolis sinna. Lapsed, teenijaskond ja kadunud Allilujeva vanemad elasid Moskva lähedal Zubalovos.

Märkamatult võttis kogu orvuks jäänud maja koos kahe kasvava lapsega oma kätte nürimeelne kroonuhing tšekist Vlassik. Ta tõi majja mõlemast soost tšekistid: kokad, ettekandjad, riikliku julgeoleku leitnandi auastmes õde-perenaise.

Hädaoht rippus ka Svetlana lemmikhoidja pea kohal: tšekistid olid välja kaevanud, et tema endine mees – hoidja oli temast lahku läinud juba Esimese maailmasõja päevil – teenis omal ajal politseis kirjutajana. Juba enne revolutsiooni!

Stalinile kanti ette: "Bõtškova on mitteusaldatav element."

Svetlana meenutab:

"Saanud teada, et hoidja tahetakse minema lüüa, kukkusin uluma. Isa ei kannatanud pisaraid, ja võibolla tekkis temas mingi mõistlik protest mõttetuse vastu – ta sai äkki maruvihaseks ning nõudis, et minu hoidja rahule jäetaks."

Mida ka ei räägitaks Nadežda Allilujeva raske, külma või ebasõbraliku iseloomu kohta, kirjeldavad inimesed, keda ta oma majja võttis, ainuüksi oma olemasoluga teda paremini kui kuuldused ja keelepeks.

Seesama hoidja, kes oli lastele osaliselt ema eest.

Arukas ja delikaatne majapidajanna Karolina Vassiljevna, kelle õlul Allilujeva ajal lasus kogu majapidamine. Ta oli, nagu öeldakse, "saksa soost". Nadežda Allilujevat see ei häirinud, kuid Vlassik koristas ta ära just nimelt "rahvusküsimuse" tõttu.

Vana kokk Jelizaveta Leonidovna vahetati välja kahe isikupäratu sõjaväelasest koka vastu, kes teineteist üle päeva välja vahetasid. Vahetusid ka ettekandjad, ilmus nöbininaline ja naerusuine Valjake Istomina. Tal tuli veeta Stalini kõrval palju aastaid, kuni juhi surmani välja.

Kogu elustiil muutus kodusest kroonulikuks, ametlikuks, tšekistlikuks.

Hirmuäratav ja suur juht Stalin, kes hekseldas läbi nii sõpru kui vaenlasi, osutus üksikuks ja abituks argielus, kust nii hirmsal moel oli lahkunud tema naine. Tema koha hõivas sõjaväestatud struktuur, mis juhtis Stalini veelgi sügavamale jäisesse poissmeheüksindusse. Ta võis nautida oma võite vaenlaste üle, oma võimu rahva üle, võis lõpmatuseni nautida lemmikooperit "Ivan Sussanin", ballette ja näidendeid teatri valitsusloožis – sinna teatrisse, kus seda looži ei olnud, Stalin ei läinud; teda võisid aeg-ajalt rõõmustada laste edusammud, eriti oivikust Svetlana omad, samuti rahva edusammud esimestel viisaastakutel. Kuid saabus hetk, kui ta jäi üks ühe vastu oma mälestustega, oma südametunnistusega...

Ei!

Stalin ei saanud end lõdvaks lasta, tema õlul lasus riik.

Räägib Svetlana:

"Minu, koolitüdruku jaoks olid need sõjaeelsed aastad kõige ema poolt loodu väljajuurimine ja hävitamine, tema vaimsuse järjekindel mahatallamine, et miski ei järgiks tema kehtestatud korda, et kõik oleks risti vastupidi...

Ning isegi selliste emale lähedaste inimeste nagu Buhharini, Kirovi,

Ordžonikidze hukkumist võtsid lähedased ja kodused siis kui kõige selle hävitamist, mis oli seotud emaga."

Julmas naise ja mehe kahevõitluses osutus võitjaks mees.

Kuid kas pole mitte iga võit Pyrrhose võit?

Olen juba kirjutanud ühest Stalini iseloomujoonest: ta armastas väikseid lapsi, mängis nendega; ent kui nad olid suuremaks sirgunud ja enam ei kuuletunud, kaotas isa huvi ja õrna armastuse laste vastu.

Kuni tüdruk polnud suureks kasvanud, oli isa ja tütre vahel kõik suurepärane.

Räägib Svetlana:

"Enne Euroopas alanud sõda käis isa kodus peaaegu iga päev, tuli lõunale, tavaliselt koos seltsimeestega; suveks sõitsime koos Sotši. Siis nägime teineteist sageli... just need aastad jätsid mulle mälestuse tema armastusest minu vastu, tema püüdlustest olla isa, kasvataja...

Kui isa tuli lõunale ja möödus koridori minu toast, tavaliselt veel üleriietes, hõikas valjusti:

"Perenaine!" Jätsin õppetükid kus see ja teine ning tuiskasin tema juurde söögituppa, mille kõik seinad olid raamatukappe täis lükitud ning kus seisis nikerdatud kapp ema tassikestega, aga värskete ajakirjade ja ajalehtedega lauakese kohal rippus suur ema portree."

Neil aastail viis isa tsaaritari teatrisse ja kinno. Loožis pandi tütar istuma esimesse ritta, isa ise jäi tahapoole.

Tüdruk kasvas, tal tekkisid omad huvid, teda kiskus eakaaslaste poole. Tal hakkas isaga igav.

Enne sõda esitas isa tütrele "veidralt isemeelseid nõudmisi", nagu väljendas Svetlana. Kui ta oli kümneaastane, oli isa Sotšis suvitades nördinud selle üle, et tütar kandis tema arvates liiga lühikest kleiti.

"Mis, kas käid nüüd päris alasti või?"

Tema lastepüksikud ajasid isa vihale:

"Sündsusetus, kehakultuurlased! Käivad puha paljalt!"

Ta tõi toast kaks oma batistist alussärki ning andis need hoidja kätte:

"Vaat, õmmelge talle ise püksid, ja et põlved oleks kaetud. Aga kleit peab olema allapoole põlvi!"

"Isa," anusin mina, "praegu ju ei kanna keegi sedasi!"

Kuid see ei olnud talle mingi argument. Ning mulle õmmeldi tobe-

dad pikad püksid ja pikk põlvi varjav kleit – ja kõike seda kandsin ma ainult isa juurde minnes. Hiljem ma järk-järgult lühendasin kleiti – ja tema ei pannud seda tähele, sest tal polnud selleks enam mahti. Ja varsti naasin ma tavalise riietuse juurde."

Stalin noris selle kallal, et Svetlana kandis suvel sokke, mitte sukki: "Käid jälle paljaste põlvedega." Ta nõudis, et kleidid oleksid mitte taljes, vaid laia baldahhiiniga. Hruštšovi väimees ja nimeka Moskva õmblejanna Niina Gupalo poeg Aleksei Adžubei meenutas, kuidas oma tütre tualettidega rahulolematu Stalin, kellele need väljakutsuvad tundusid, ütles:

"Võta see ära. Kanna Gupalo õmmeldud rõivaid."

Stalin kiskus tütre peast bareti;

"Mis pliin see õige on? Kas sa ei suuda endale paremat mütsi muretseda?"

Svetlanat üllatas isa selline suhtumine temasse. Ta üritas seda endale seletada, et isa ärritab tema mittesarnasus emaga, tema sportlik stiil. Svetlana arvas, et tal jäi midagi välimuses puudu.

Arvan, et just siis toimuski temas murrang: suhtumine tütresse kui lapsesse muutus suhtumiseks tütresse kui neiusse. Stalinit ärritas, ajas marru tema isekus ja iseseisvus, tema üha kasvav vabanemistunne isast.

"Veel veidi, ja ta armub kellessegi minusarnasesse või veelgi hullemasse lurjusesse, kellele hakkabki kuuluma – mulle tema elus enam kohta ei jää." Just niiviisi võis ta mõelda, selliselt mõtlevad paljud isad...

1941. aasta maikuus, sõja eelõhtul, kirjutas Svetlana isale järjekordse naljateate, milliseid nad olid omavahel vahetanud aastaid:

"Minu armas sekretärike. Ruttan Teile teatama, et Teie perenaine sai kirjandi eest "väga hea". Nüüd on esimene katsumus sooritatud, homme seisab ees teine. Sööge ja jooge terviseks. Suudlen issit kõvasti 1000 korda. Sekretäridele tervisi. Perenaine." Sellele kirjale jättis Stalin resolutsiooni: "Tervitame meie perenaist. Sekretärikeste nimel – isake J. Stalin."

Liigutavad kantseleistiilis suhted.

Lapsepõlves oli Svetlana helge ja avatud tütarlaps. Tema sõbratar Marfa, kenake ja hesüdamlik, peaaegu Svetlana eakaaslane, istus

temaga privilegeeritud koolis ühes pingis:

"Svetlana õppis suurepäraselt, aga mina kehvasti, ja ta aitas mind. Sattusime kord Krimmis Stalini suvilas koos puhkama. Olime mõlemad hulljulged – ronisime mööda katuseid, kihutasime jalgratastega. Otsustasime tormiga merre ujuma minna. Tagasi tulime üleni sinikates, olime löönud end vastu kive. Peitsime valvurite eest ära."

Algas sõda, ja kõik muutus.

Räägib Marfa:

"Kui Vasja Stalin võttis mind oma lennukisse, et mind sõja ajal Kuibõševi Svetlana juurde viia, ja kui mina lõpuks Kuibõševi jõudsin ning Vasja sinna hiljem oma lennukiga ilmus, lendasime me koos sellel lennukil linna kohal, pikeerisime. Svetlana hoidis juhtkangi.

Kuibõševis rääkis ta mulle, et oli juhuslikult leidnud Ameerika ajakirjast artikli oma ema kohta ning et teab nüüd tõde: ema ei surnudki pimesoolepõletikku – ta lasi end maha. Ning siis kirjutas Svetlana luuletuse, kuidas ta läks kalmistule ning nägi talle vastu tulevat ellu ärganud emaskulptuuri.

Need värsiread jätsid mulle väga sügava mulje. Tookord luges Svetlana mulle ette ka oma, minu arvates suurepärase jutustuse "Võiduajamine" uljast autojuhist, kes tahtis rongist mööda kihutada – saigi mööda, kuid hukkus.

Koolis oli Svetlana tavaline sümpaatne piiga, keda kõik armastasid.

Meie sõprus oli selline, et mõnikord lugesime isegi teineteise mõtteid, ükskord aga nägime ühte ja sama und: sõitsime koos rongiga lõunasse. Ärkasin hommikul ja rääkisin Svetlanale:

"Nägin imelikku und, justkui peaksin sulle midagi ütlema, kuid ei suuda, olen tumm."

Tema oli unes näinud täpselt sedasama.

Tal oli tugevalt arenenud ettenägemisvõime. Näeb und: suur pesa, selles kotkas poegadega, ning kotkas lükkab pojad pesast välja.

"See unenägu on Jaša kohta. Temaga on midagi juhtunud," räägib mulle Svetlana.

Varsti saadi teada, et Jaša oli vangi langenud.

Kui meie ellu tekkisid esimesed armumised, sai meie sõprus teise

näo: Svetlana muutus kinniseks ning ei jaganud enam minuga oma mõtteid. Üksvahe tundus mulle, et ta on armunud Sergo Beriasse ning abiellub temaga."

Nii ei tundunud ainult Marfale. Kira Allilujeva jutustab:

"1942. aastal lendas Svetlana ootamatult Sverdlovskisse, kuhu oli evakueeritud meie pere. Ta viis meid Beria perekonda. Ka nemad elasid Sverdlovskis. Nägin seal esimest ja viimast korda Niina Beriat. Ta oli armas, külalislahke, punapäine megrellanna. Tema poeg Sergo aga oli tõeline iludus. Siis lendas Svetlana minema. Pidasime perekonnas nõu ning jõudsime arusaamisele, et ta oli siia sõitnud vaid Sergoga kohtuma."

Käib sõda, aga tüdruk sõidab vabalt Kuibõševist Moskvasse, Kuibõševist Sverdlovskisse – külastab sõpru ja sugulasi. Pole midagi imestada – tsaaritar.

Talle on lubatud see, mis keelatud kõigile teistele.

Talle on keelatud see, mis lubatud kõigile teistele: käia mööda tänavaid ihukaitsjateta. Ja veel palju muudki.

Arvan, et Sergo-Svetlana abielu võimalikkus ei tiirutanud mitte ainult sugulaste ja tuttavate peas, vaid ka Beria riiklikus ajus, samuti tema naise Niina Teimurazovna, Sergo ema ilusas peakeses.

Beria ja ta naine võisid tõepoolest seda abielu soovida – see kindlustanuks ilmselgelt Lavrenti Pavlovitši positsiooni. Kuid teisest küljest – lähedus juhile oli ohtlik, Stalin oli etteaimamatu.

Stalin ei mõelnud nähtavasti üldse millelegi selletaolisele.

Kuid inimene mõtleb, Jumal juhib, seda enam, et südant juba ei sunni: Kremli laste saatused kujunesid sageli vanemate tahte vastaselt.

Oo, ajastu õhkkond, kus tsaaritar tundis end olevat valmis armastama ja õnne leidma!

Neljakümnendad! Sõda on haripunktis, kuid läheneb anastajate lüüasaamine!

Vaenlasele alistumata jäänud Moskva elab eelaimdustes. Kõik ootavad midagi.

Levitani hääl on sametiselt pidulik: "...Meie väed vabastasid..."

Kinoteatrite afiššidelt naeratavad vastu nõukogude filmitähed Ljudmila Tselikovskaja ja Valentina Serova. Kõigis kodudes, kõigil huultel on poeet Simonovi värsid, Serovale pühendatud armuloits:

Oota mind, küll tulen veel
surma kiuste sealt.
Kes on juba heitnud meelt,
öelgu siis, et "veab..."
Ega mõista nendest muist,
kellel jahe rind,
oma ootusega kuis
päästsid sõjas mind. *(Tõlkinud V. Beekman)*

Aga kõrval on midagi muud... Kremli laste lõhestatus erielu ja argielu vahe tunnetamisel süveneb seoses kolmanda, kaugelt luksuslikuma ja vabama, roiskunud kapitalistliku elulaadi ilmingutega, kui sõjaareenile ilmusid liitlased. Erielu kahvatub ja tuhmub selle elulaadi ees. Seda enam argielu.

Moskva tunneb rõõmu ameerika pakkide üle – toiduainete, plaatide, filmide, Hollywoodi tähtede fotode üle. Fantaasia kannab uued ideaalid üle neile, kes on kõrval ja lähedal.

Viimne kui üks Kremli tüdruk armub Sergo Beriasse. Gorki lapselapsele Marfale tundub, et "Sergo ja ameerika näitleja Robert Taylor sarnanevad teineteisega nagu kaks tilka vett" – Taylori osalusega filme näidatakse kõigepealt valitsussuvilates, alles seejärel antakse need filmilaenutusse.

Poeet Konstantin Simonov ja filmistsenarist Aleksei Kapler paeluvad naiselikku kujutlusvõimet oma vaba käitumisega.

Ljubov Orlova, kes juba kolmekümnendate aastate lõpus lõi Ameerika filmitähtedega sarnase ekraanikuju, on nüüd sunnitud taanduma Hollywoodi staari Dina Durbini ees, kes laulab valgustatud sõõris istudes vigases vene keeles. Film "Tema ülemteenri õde" Dinaga peaosas – milline kummaline, ahvatlev pealkiri!.. Ununenud, tsaariajast pärit sõna: "ülemteener"! See ei ole perekonnanimi, see on teenistuskoht kõrgest soost isanda juures...

"Päikesepaistelise oru serenaad"... Virtuoosne iluuisutaja Sonja Henie.

Meeste põtradega sviitrid ja kaelasidemed...

Kõikides nurgatagustes ja soppides kõlab sordiini all Glenn Milleri muusika. Louis Armstrongi kähe hääl viirastub vabaduse häälena.

Lukuauk Läände on pooleldi avatud – kes kord sinna on vaadanud, ei suuda end enam lahti kiskuda. See ava ähvardab laieneda, saada aknaks raudses eesriides, aknaks Euroopasse, Ameerikasse, aknaks keelatusse...

Kas siis selleks oli Stalin kolmekümnendatel lahti saanud kogu sellest rämpsust, et neljakümnendatel saaks see roojus veelgi suurema jõu?!

Tsaaritar Svetlana selleks ongi tsaaritar. Ta ei lange läänelike ahvatluste küüsi. Ta valmistub ülikooli astuma. Temast saab ajaloolane.

Stalini imepärane eelaimus: sel ajal õppisid kõik ümberringi saksa keelt, mõned prantsuse, ja ei keegi inglise keelt. Ent Stalin tahtis, et tütar õpiks inglise keelt. Ja just seda keelt läks Svetlanal vaja selles elus, mida Stalin tema jaoks isegi ette kujutada ei osanud.

1942. aasta sügis.

"Vassili kaasati mingisuguse lendurite elu kajastava filmi konsultandiks. Nii tutvus ta Vassili Kapleriga, aga tema kaudu paljude kirjandus- ja kunstitegelastega. Zubalovos algasid pummelungid ja orgiad, neist võtsid osa A. Kapler, R. Karmen oma iludusest naise Niinaga, K. Simonov, M. Slutski, V. Voitehhov, A. Messerer ja tema õetütar Sulamif, V. Serova, L. Tselikovskaja ja paljud teised, kõiki ei mäleta," kirjutab Zubalovos Stalini suvilas elanud kadunud Nadežda Allilujeva vennapoeg Vladimir Allilujev. "Vassili hakkas kokku elama Karmeni naisega, Svetlanal algas romaan Kapleriga."

Vaat millisena paistab see romaan Marfa Peškovale: "Tema esimene tõsine armumine on seotud Kapleriga. See mees ajas tal pea segi. Tundide ajal näitas ta mulle ajalehte artkiliga "Kirjad rindelt", mis oli vaieldamatult adresseeritud temale. Lugesin artiklit lehte pingi all hoides.

Oma sünnipäeval näitas Svetlana klassis mulle tema kingitust –

suurepärast vanaaegset emailist kaelaripatsit: rohelist lehekest põrnikaga.

See oli talle esimene täiskasvanud mehe tähelepanuavaldus.

Nad kohtusid, jalutasid mööda Moskva tänavaid, loomulikult oli Svetlanal temaga väga huvitav, ta rääkis talle kohutavalt palju, juhtides teda ümbritsevasse maailma. Arvan, et see teostumata armastus murdis temas nii mõndagi ja määras ette tema tuleviku."

Aga mida räägib Svetlana: "Pärast lärmakat olengut hakati tantsima. Ljusja – nii kutsusid teda kõik – küsis minult ebalevalt: "Kas te fokstrotti tantsite?"

Mul oli seljas esimene hea õmblejanna juures õmmeldud ilus kleit, rinnas ema vana granaatkivist pross, jalas aga madalad kingad. Arvata võib, et sarnanesin naljaka tibupojaga, kuid Ljusja kinnitas mulle, et ma tantsin väga kergelt, ja mul oli tema kõrval nii hea, nii soe ja nii rahulik!

Tundsin mingit tavatut usaldust selle heatahtliku paksukese vastu, äkki tekkis tahtmine panna oma pea tema rinnale ning sulgeda silmad...

"Miks te täna nii kurb olete?" päris tema, mõtlemata sellele, mida ta vastuseks kuuleb. Jätkates jalalt jalale tammumist, kukkusin rääkima kõigest – kui igav on mul kodus, kui ebahuvitav on mul venna ja sugulastega, et täna möödus kümme aastat ema surmast, aga keegi ei mäleta seda ega pole ka kellegagi sellest rääkida. Kõik pääses äkki südamest valla, ja meie aina tantsisime...

Meid tõmbas vastupandamatult teineteise poole...

Ljusja tuli minu kooli juurde ning jälgis mind kõrvalmaja trepikojast. Minul aga tõmbus süda rõõmust kokku, sest teadsin, et ta on seal.

Ljusja tõi mulle raamatuid: Hemingway "Kellel on ja kellel pole" ja "Kellele lüüakse hingekella", Aldingtoni "Kõik inimesed on vaenlased".

Ta andis mulle "täiskasvanute" raamatuid armastuse kohta, olles täiesti kindel, et ma saan kõigest aru. Ei tea, kas ma ikka toona sain kõigest aru, kuid ma mäletan neid raamatuid, justkui oleks neid lugenud alles eile...

Tohutu "Vene poeesia antoloogia sümbolismist tänapäevani", mille Ljusja mulle kinkis, oli täis linnukesi ja ristikesi tema lemmikvärsside juures. Tean siiani peast toona loetud Ahmatovat, Gumiljovi, Hodassevitšit... Oi milline antoloogia see oli – hoidsin seda kaua oma kodus, ja millistel hetkedel ma ka selleṣse ei vaadanud!"

Veider ühendus: koolitüdruk ja neljakümneaastane Moskva elumees, kes süttis äkki... millest? Veetleva Svetlana noorusest?

Svetlana oli Gorki lastelaste Marfa ja Darja ütluste kohaselt tollal kenake: "Imeilusa ruuge juuksepahmakaga roheliste silmadega elurõõmus neiu. Ja arukas."

Marfa ja Darja ema Nadežda Aleksejevna maalis Svetlanast portree ning nautis tema ilu.

Kuid kas Moskvas oli siis vähe kaunitare? Ah, kas osavõtlik Kapler mitte ei tunnetanud tsaaritari üksindust ning otsustas teda hingeliselt toetada? Või lihtsalt tahtis Stalini enda väimeheks, kujutamata ette sellise julge soovi tagajärgi?

Nad tkondasid mööda Moskvå tänavaid, ei suutnud kuidagi rääkimist lõpetada, ent nendest pisut tagapool lonkis tsaaritari alaline saatja, tšekistist valvur Klimov.

Mõnikord pakkus uljas Kapler talle suitsule tuld ning tervitas alati lahkelt.

Stalin juba teadis kõike. Tütar ise rääkis talle Kaplerist, näitas tema näidendit – isa naeris seda lugedes laginal, kuid tõmbus pärast pilve ja ütles, et tütar peab end lubamatult ülal.

Varsti sõitis Kapler Stalingradi – oli Stalingradi lahingu eelõhtu. 1942. aasta novembri lõpus luges Svetlana "Pravdast" erikorrespondent A. Kapleri artiklit pealkirjaga "Leitnant L. kiri Stalingradist". Artikkel kujutas endast kirja armastatule. Vihjetega Svetlanale.

Saabus vaikus, justkui enne tormi.

Enne uut, 1943. aastat naasis Kapler Stalingradist. Ta kohtus Svetlanaga, kes anus, et nad enam ei kohtuks ning teineteisele ei helistaks. Mees õigustas end, et see artikkel polnud mõeldud "Pravdale", et teda "vedasid alt sõbrad".

Seda on raske uskuda. Arvan, et Aleksei Kapler, olles tõepoolest

tüdrukusse armunud, soojendas end selle paistel, et Svetlana oli Stalini tütar, ent tema kui kirjaniku jaoks oli see ajalooline kollisioon ning ta kaotas reaalsustunde, kui tal seda tollal üldse oli. Loomulikult soovis ta, et kogu maailm teaks, milline armastatu tal on, kui suurepärane, kadestamisväärt armastatu, kelle aknast võib "näha Kremli hambulist müüri".

1943. aasta jaanuar, Kapler ja Svetlana ei helista teineteisele. Neiu ei pööra telefonilt pilku. Mees ka mitte. Lõpuks ei pea Svetlana enam vastu, helistab esimesena. Ja kõik algab algusest.

Veebruar. Nad käivad kinos, teatris, jalutamas. Kaplerile üritatakse aru pähe panna. Talle helistab polkovnik Rumjantsev, kõikvõimsa Vlassiku abi. Teeb ettepaneku Moskvast ära sõita. Kuhugi komandeeringusse. Kaugemale.

Kapler saadab ta kuradile.

Veebruari viimane päev – Svetlana sünnipäev. Nad lähevad kahekesi Kurski vaksali lähedal asuvasse tühja korterisse, kuhu aeg-ajalt kogunesid Vassili lendurid. Koos nendega Svetlana lahutamatu saatja Klimov. Ta istub kõrvaltoas ja teeb näo, et loeb lehte, ent samas kikitab kõrvu.

Svetlana ja Kapler suudlevad vaikides. Nad näevad teineteist viimast korda. Mees sõidab Taškenti, kus tehakse tema stsenaariumi järgi filmi "Ta kaitseb kodumaad". Nad suudlevad, nad on õnnelikud, neil mõlemal on pisarad silmis.

1. märtsil sätib Kapler end Taškenti sõitma. Meeleolu on rõhuv.

2. märtsil ilmuvad kaks meest ja viivad ta Lubjankale. Seal võtab teda vastu Vlassik. Ta otsitakse läbi ning teatatakse, et on arreteeritud. Põhjuseks sidemed välismaalastega. Kapler oli tõepoolest viibinud piiri taga ning teadis peaaegu et kõiki Moskvasse akrediteeritud välismaa korrespondente. Svetlanast ei sõnakestki.

3. märtsi hommikul asutab Svetlana kooli minema. Ootamatult siseneb isa ja, lämbudes raevust, pärib:

"Kus, kus kõik see on? Kus on need kirjad sinu kirjanikult? Mulle on kõik teada! Kõik sinu telefonikõned – kõik nad on siin! Noh, anna aga siia! Sinu Kapler on Inglise spioon, ta on arreteeritud!"

Svetlana ulatab justkui unes lauasahtlist Kapleri kirjad ja Stalin-

gradis tehtud fotod, märkmikud, jutustuste visandid, Šostakovitši filmistsenaariumi. Kapleri pika lahkumiskirja.

"Kuid ma armastan teda!" elustub Svetlana.

"Armastad?" Isa annab talle kaks kõrvakiilu. Esimest korda elus. "Mõtle, hoidja, kuhu ta on omadega jõudnud! Käib selline sõda, kuid tema on hõivatud..."

"Ja ta tõi kuuldavale rõveda mehesõimu – teisi sõnu ei leidnud," meenutab Svetlana.

Oo, kui keegi sel hetkel tuletanuks Stalinile meelde, millega ta ise oli tegelnud 1917. aastal revolutsiooni ajal! Kas mitte isegi sellesamaga?

Neljakümneaastasena, nagu Kaplergi, ahvatles ta tollal kuueteistkümneaastast tüdrukut Nadja Allilujevat, nagu oli praegu Svetlana.

Miks siis pole tema tütrele lubatud see, mida võis teha Stalini sõbra Allilujevi tütar?

Miks vanake Allilujev, kes oli 1943. aastal veel hea tervise juures, ei tuletanud Stalinile meelde neid kaugeid päevi? Miks keegi ei kaitsnud armunud koolitüdrukut?

Miks oli Stalinile seitsmeteistkümnendal lubatud see, mis oli keelatud Kaplerile neljakümne teisel? Kas mitte sellepärast, et siis oli revolutsioon, aga nüüd – tsaaririik? Juut hakkas himustama stalinlikku tsaaritari...

Paistis, et miski ei võinud mustata Kaplerit Svetlana silmis. Ei mingi väljamõeldud inglaste spioon. Kuid isa sai hakkama kõige jubedamaga:

"Vaadanuksid ennast kõigepealt, kellele sellist vaja?! Tal eitesid jalaga segada, tobu!"

Ei ole võimsamat sõnast!

Ei ükski kõrvakiil poleks suutnud tütarlapse hinge purustada nii, nagu tegid seda sõnad.

Ei maksnud midagi tekitada tugevat alaväärsuskompleksi selliste sõnadega, mida Svetlana kuulis isalt.

Tõepoolest, ta on inetu.

Tõepoolest, teda pole kellelegi vaja.

Tõepoolest, kuidas võiski niivõrd kuulus inimene kinomaailmas armuda koolitüdrukusse?

Järelikult oli kõik läbi kaalutud? Ta ei tahtnud mitte teda, vaid tahtis Stalini tütart, milline ebard too ka poleks olnud!

Milleks talle Stalini tütar? Isa ütles... Inglise spioon...

Kui ta sel päeval koolist koju tuli, istus isa söögitoas, rebis tükkideks tema kirju ja fotosid.

"Kirjanik! Ei suuda mõistlikult vene keeles kirjutadagi. Kas ei suutnud siis endale venelast leida!"

Aasta pärast abiellus Svetlana üliõpilasega, vend Vassili sõbraga. Ka Grigori Moroz oli juut, kuid Stalin oli oma viha juba ühe juudi peale ära kulutanud. Väimees talle ei meeldinud, ent ta oli justkui leppinud ja andis abiellumiseks nõusoleku.

Räägib Svetlana: "Oli mai, isa suvilas kõik ümberringi õitses – toomingas kobrutas, oli vaikne, mesilased sumisesid..."

"Tähendab, tahad mehele minna?" küsis isa. Siis oli tükk aega vait, vaatas puid.

"Jah, kevad," ütles ta äkki. Ja lisas: "Kurat sinuga, tee, mida tahad..."

Ühes asjas jäi isa endale kindlaks – et mu mees ei näitaks end tema kodus.

Meile anti korter linnas, me olime sellega rahul... Isa ei kohtunud kordagi minu esimese mehega ning ütles kindlalt, et seda ei juhtugi.

"Liiga arvestav on ta, see sinu noor mees. Vaata aga, rindel on ju hirmus, seal tulistatakse, ent tema, näete, kindlustab end tagalas."

Võimalik et Stalin osaliselt kahetses, et oli hävitanud Svetlana ja Kapleri suhted. Kuigi juut, ent siiski kuulus inimene. Võimalik et, harjunud mitte midagi kahetsema, ta püüdis Kaplerit üldse mitte meenutada?

Kremli tütreid ja poegi ümbritses alati palju heaolu ihalejaid, pidevalt ringles omapärase saagi – papakese jahtijaid.

Maia Kaganovitši mees lahutas naisest kohe pärast seda, kui Lazar Moissejevitš sattus ebasoosingusse. Paljud käitusid samamoodi.

Tõeliste tsaaritaride dünastiaabielud tõeliste tsareevitšite ja kroonprintsidega nägid alati ette võrdseid võimalusi.

Tsaaritar Svetlana nägi ilmavalgust teisel ajal. Abielust troonipärijaga ei saanud ta isa olemasolu tõttu mitte mõeldagi. Dünastia-

abielu Kremlis, näiteks Sergo Beriaga, ähvardas tagajärgedega: mis siis, kui isad tülli pööravad?

Ning tsaaritar "vaatas tänavale".

Muide, Kremli isad ei tahtnudki nii väga oma väimeeste ja miniatena näha võõraid tänavailt. Ent kust siis otsida???

Kremli naised teadsid oma meestest paremini teid ja radu laste toredateks abieludeks. Neil oli täielik ülevaade soliidsetest ringkondadest.

"Mu emale helistas Žemtšužina, rääkis, et tema tütar Svetlana on armunud Volodja Iljušinisse, tuntud lennukikonstruktori pojasse, ent Volodja kurameerivat minu õe Darjaga. Kas ei saaks seda kurameerimist lõpetada?

Darja polnudki Volodjast eriti huvitatud ning mees abiellus õnnelikult Svetlana Molotovaga, kuid hiljem nad lahutasid," räägib Gorki lapselaps Marfa.

Tsaaritar Svetlanal ei olnud ema, kes võinuks helistada ja organiseerida, ta ujus elulainetel iseseisvalt.

Pärast kolm aastat kestnud abielu Svetlana lahutas Grigori Morozist. Jäi poeg Jossif. Stalin ei sekkunud kunagi sellesse abiellu, kuid lahutusega jäi rahule.

Svetlana elas aastatel 1947-1949 igavalt ja üksildaselt, poeg kasvas, ise lõpetas ta ülikooli. Pärast isa võitluskaaslase Andrei Ždanovi surma hakkas ta tihti viibima tema perekonnas: seal oli lõbus – noorus, vestlused, vaidlused.

Räägib Svetlana: "Minu isa armastas Ždanovit väga, austas ka tema poega, ning oli alati soovinud, et perekonnad "sugulasteks saaksid". Varsti see ka juhtus, 1949. aasta kevadel, erilise armastuseta, erilise kiindumuseta, lihtsalt terve mõistuse ajel...

Majas, kuhu sattusin, puutusin kokku näilise, formaalse, variserliku partilisuse ja kõige eidelikuma väikekodanlikkuse kombinatsiooniga. Juri Ždanov, ülikooli kasvandik, sealse nooruse alatine lemmik, kannatas oma Keskkomitee töökoha pärast – ta ei saanud aru, kuhu oli sattunud... Tal olid omad tööd ja tegemised, ja oma sünnipärase kuiva iseloomu tõttu ei pööranud ta absoluutselt tähelepanu minu hinge-

seisundile ja kurbusele... Oma vaba kasvatuse tõttu polnud mul üsna varsti enam midagi hingata."

Stalini surm lõikas Svetlana elu kaheks: seljataha jäi muinasjutumaailm, mis sest, et aeg-ajalt ka karm, ees ootas aga tegelikkus. Ja kohe tulid ilmsiks kõik näod, paled, maskid.

Kahekümne seitsme aastane tsaaritar, kahe erinevalt mehelt hangitud lapse ema seisis vastakuti kohe Stalini esimesist surmajärgseist päevist alguse saanud suure juhi aupaiste aeglase, ettevaatliku, tagasipöördumatu hajutamisega. Ja kui tema vanem vend uputas reetlikkuse kibeduse viina sisse, siis karsklasena oli Svetlanal märgatavalt raskem vaadata, näha ja mõista.

Beria langus.

Seejärel Malenkovi ja Molotovi langus.

Svetlana kadunud ema ammuse tuttava Hruštšovi trooniletulek.

Kahekümnes kongress laienes tsaaritari elus ja ka hinges.

Svetlanal oma positsiooni tõttu nõukogude ühiskonnas, kus valitsejast isa pärijal, seda enam naisterahval, oli võimatu pääseda võimu juurde, uued valitsejad ostsid end vabaks ikka nendesamade Kremli hüvedega: söökla Kremli kaldapealsel, polikliinik Sivtsevi Vražekil, üks haigla Granovski tänavas, teine Kuntsevos, ateljee Malõi Tšerkasskis, auto nõudmisel trepi ette. Mida veel tahta? Proovigu see nõetud Jossifi plika veel öelda, et inimesed, kes kõige eest olid tänu võlgu isale, tema järelkasvuga halvasti ringi käivad.

Svetlana ei visanud vempe nagu tema vend, temaga oli lihtsam.

Ent tuli välja, et siiski keerulisem.

Kuuekümnendad.

Pommikärgatusena levis Kremlis teade: Svetlana Stalina läheb taas mehele!

Stalini tütar abiellub välismaalasega?! Heakene küll, mees on kommunist, kuid samas ka aristokraat!

Paljud ei suuda tänase päevani mõista seda romaani eaka, haige hinduga.

Võin mõista enamgi kui mõnd teist tema suvalist suhet.

Hindust aristokraadi isikus kohtas tsaaritar tundmatut ja kõrget tsivilisatsiooni, millega ta võinuks sobida. Tsaaritar nägi tõelist printsi, võttis vastu tema õilsa suhtumise. See oli hoopis midagi muud kui nõukogulik kohtlemine.

Koht ise – Kremli haigla – oli romantiliste tunnete tärkamiseks soodus. Leebed ja reibastavad protseduurid, aeglased jalutuskäigud, argiaskeldustest eemalolek, homse, tänasega sarnase päeva ootus, see tähendab kõik oli ette teada ja arstide kaitse all. Ah millised armulood said alguse Granovski tänavas või Kuntsevo metsas asuva haigla seinte vahel!

Mäletan viiekümnendatest oma jalutuskäike unistava tõmmunahalise liibanonlasega, poeedi ja filosoofiga, niivõrd kütkestava inimesega, et vaid kiire haiglast väljakirjutamine ja ema sõnad "Isa salastatuse juures pole välismaalastel võimalik meie poole tulla" – säästsid mind otsustavate elumuutuste eest.

"Svetlana võis olla alati erinev. Kui ta oli abielus Ždanoviga, hoolitses ta enda eest: kandis naaritsanahkseid kasukaid ja väärisehteid, aga kui elas hinduga – lihtsalt õudne, mismoodi ta välja nägi," meenutab Marfa.

Tsaaritar oskas assimileeruda.

Senitundmatu, saladuslik välismaailm tungis tsaaritari ellu Singhi kujul selle Chambali orgude hõrgu kumaga, mida tunnetad igas intelligentses hindus.

Nad osutusid teineteisele vajalikuks: veel noorepoolne elujõuline tsaaritar ning kustuv India prints, nii üksildane võõral maal. Paistab, et esimest korda ilmus Svetlana ellu võrdne...

Nad abiellusid.

Varsti mees suri.

Surnud printsi põrm osutus selleks võlulõngakeraks, mis juhtis tsaaritari välja nõukogude suletusest. Alguses võitles ta õiguse eest viia abikaasa põrm mahamatmiseks Indiasse, pärast võitles võimaluse eest pikendada oma viibimist Indias. Ja ei pidanudki vastu, rebis vabaks ahelaist ning jooksis, jooksis, jooksis mööda ilma vastu oma kadunud noorusele, vastu Dina Durbini, Robert Taylori ja sviitritel kappavate

põtrade maailmale, vastu sellele, mida Lääne elus enam ei olnud. Ja ka tsaaritar ise oli nende olemasolu ammu unustanud, kuid nooruse ilus unistus jääb hinge ning alati on võrdselt tugev tunne nõukogude inimesel, kes on saanud sisse hingata esimese sõõmu vabadust. Olgu see tunne petlik, las saabub pärast julm kainenemine – sõõm on unustamatu.

Kui palju soppa talle kaela valati!

"Isa mälestuse reetja."

"Degenerant."

"Käoema – jättis lapsed saatuse hoolde."

Isegi heatahtlikud mõistsid tsaaritari oma kitsukeselt positsioonilt: aga kuidas siis mitte pageda türannia eest, mille on loonud tema isa, oma käitumisega kriipsutas ta läbi isa elu, ja õigesti tegi..

Kuid ta oli superelu supertegelane, eriilmutis erimaailmast.

Meie sajandile ei leidu Svetlana Stalina üle kohtumõistjat, ei leidu kirjanikku, kes teda portreteeriks. Vaid üks joon on eredalt rõhutatud: tsaaritar käitub majesteetlikult ka nüüd, kui lagunevasse riiki ilmuvad mine tea kes nõudma tagasi maid ja mõisu, Svetlana ei nõua tagasi ei suure Stalini kingitusi ega tema suvilaid.

Ah, tal ei ole õigust!

Aga kellel on?

Läänes sattus Svetlana paradokside maailma.

Sissepääsupiletiks vabadusse sai tema enda mittevaba elu.

Otsis vabadust minevik unustada – sai vabaduse minevikku meenutada.

Ta pidi avama end miljonite tundmatute ees kogu maailmas, et need tunneksid lõbu lugedes tema valust ja kurbusest. Kuid seda tuli teha nende stiilis: lühidalt ja informatiivselt. Nõuandjaid juba jagus.

Svetlana avaldas Läänes üksteise järel raamatud "Kakskümmend kirja sõbrale" ning "Ainult üks aasta" – väärtuslikud faktide poolest, kuid lugedes neid täna ja teades, kelle dikteerimise all need omal ajal kirja pandi, arvan, et neid ei tasuks ümber kirjutada, kui oled juba rikkunud kõiki oma vabadusi ja piiranguid. Vaid tema võib öelda seda, mida keegi teine ei julge.

Ja veel üks paradoks: Stalin pidas oma elukäigu ja -looga ülal lemmiktütart Läänes. Mitte nende miljonitega, mis olevat varjul Šveitsi pangas, aga mida tegelikult polnud, vaid tütre raamatutega isast ja tema ajastust.

Svetlana Stalina abikaasad ja armastatud on kui teetähised tema fantasmagoorilises elus: lüheldasevõitu tüse Moskva seelikukütt Aleksei Kapler; esimene abikaasa – nägus, tark ja tõsine Grigori Moroz, Svetlana venna Vassili koolivend; Kremli poeg Juri Ždanov – ühed ütlevad hiilgav teadlane, teised igav inimene; Džonik Svanidze, Svetlana sugulane kolmandast põlvest, fenomenaalse mäluga inimene, kelle kohta tema ema lapsepõlves vägagi ettevaatamatult ütles: "Sa oled niivõrd tark, et suureks saades asud Stalini kohale"; dissident Andrei Sinjavski, tuntud kui kirjanik Abram Terts, kelle "Jalutuskäigud Puškiniga" said huvitavaks katseks vaimustuda geeniusest eitamise kaudu; kuulus arst-sanake Višnevski; india aristokraat ja kommunist Radj Bridge Singh; ameerika arhitekt, rühikas iludus Peters...

Keda otsis Svetlana kõigis neis ja teistes meestes? Muinasjutuprintsi? Mõtlemata sellele, mispärast muinasjutud tsaaritaridest lõpevad, aga kunagi ei alga pulmadega?

Kas tõepoolest oli õigus julmal poeedil:

Otsing otsekui sonimine –
päev põgus, öö lõputu kuid,
nagu vaenlase tagalasse
naise otsing on rahutu reid?

Kas tõepoolest niikaua, kuni mehed ja naised näevad üksteises vaenlast, on isegi tsaaritarid õnnetud?

Või seda enam tsaaritarid?

Svetlana asus elama Ameerikasse.

Seitsmekümnendate alguses tundis arhitekt Tate'i lesk, slaavi juurtega naine, kes oli matnud Svetlana-nimelise tütre, huvi samanimelise Nõukogude põgeniku vastu.

Tsaaritar märkas Tate'i lese ja tema lähedase abilise arhitekt Petersi käitumises puhast materiaalset huvi enda vastu ning seletas sellega oma abiellumist Petersiga ja ka lahkuminekut temast.

Arvan, et ta nägi kõike liiga mustades värvides, sest isa oli õpetanud mõtlema, et teda tahetakse ilmtingimata ära kasutada. Ta oli võõrdunud sellest mõttest pärast isa surma, eriti hinduga abielus olles. Ameerikas tõusis Svetlana taas mingil määral "sadulasse", aga see tähendab, et pugejad olid kohal nagu viis kopikat.

Ameerika arhitekt jättis Svetlanale tõepoolest kuningliku kingituse – tütar Olga.

Ning taas hakkas tsaaritar ilma mööda jooksma, kuid nüüd juba väikese tütrega, ei otsinud enam Jumalariiki endas, kuigi oli juba ammu õigeusku ristitud, vaid tahtis leida lihtsat inimlikku õnne.

Lääne maailm, mis oli petnud Svetlana ootusi, pettus omakorda Svetlanas ning sulges arved, olles ammendanud enda jaoks tema mälestused.

Tsaaritar kasvatas tüdrukut, võitles eluraskustega alguses Ameerikas, hiljem Inglismaal, vajudes somnambuulsesse hingeseisundisse, mis ikka omane kontinentaalses kliimas elanud inimestele, kes on asunud elama Briti saartele. Üha enam ja enam tõmbas teda minevik.

Peale Inglismaa ei lase ükski teine riik maailmas välismaalasel tunda end nii kõrvale jäetuna riigi elust ja kuuluvana ellu, kust tulid. Tean seda oma kogemusist ning kujutan suurepäraselt ette, mis toimus Svetlanaga enne seda, kui ta soovis tagasi kodumaale joosta.

...Tundus, nagu oleksin mingil võõral laval mulle võõraste osalistega, esinen võõras näidendis, ent minu oma näidendit mängitakse kaugel-kaugel, kus tegelase puudumist eriti ei märgatagi...

Kaheksakümnendad aastad.

Tsaaritar jooksis tagasi koju, tagasi minevikku, mida enam ei olnud. Kuid veel oli alles tema isa valatud vorm: Nõukogude Liit. Svetlana oli ikka endine: tugev, kirglik, vastandlik, reliktne. Ta kandis endaga tõde Ameerika muinasjutust, mis osutus pettuseks. Kuid seal, kuhu ta naasis, seda kogemust enam ei vajatud – igaüks otsis oma kogemust, soo-

vides, minna läbi hõredaks jäänud raudse eesriide, ning vananenud tsaaritari läbiloetud muinasjutt jäi muinasjutuks vaid neile, kes seda polnud lugenud. Kuid siin oli kodune maailm ja inimesed selles tohutu pere: lapsed, lapselapsed, õed, vennad, vennalapsed, Moskva, Tbilisi, Gori, jälle Moskva.

Relikt... Lähedaste jaoks osutus tsaaritari iseloom imelikuks vasturäägivuste sasipuntraks, sisaldades endas kõiki tema kogemusi. Mõned sugulased kahtlesid tema terves mõistuses. Nad täheldasid

suurushullustust: "Istu vagusi oma Urjupinskis, ära tiku sealt välja, vastasel juhul tuleb sul tegemist minuga. Ära mõtlegi Gruusiasse sõita!" – käsutas ta oma vennapoega Jevgeni Džugašvilit;

jälitusmaaniat: "Igal pool jälgivad mind need neetud tšekistid!" – kaebas ta lähedastele;

ülesandmismaaniat: pärast naasmist Inglismaalt NSV Liitu kirjutas Svetlana oma vanema poja peale kaebusi töökohta.

Mis siis, kõik on tema minevikus.

Sugulased räägivad, et ta võis sanatooriumi ettekandjat selle aegluse pärast näkku lüüa, korraldada suvalise avaliku stseeni, lipitseda inimese ees ning samas ta läbi sõimata: selline käitumine lähendab teda vend Vassiliga.

Ta suutis enda vastu ässitada erinevate riikide avalikkust ja igasuguseid inimesi.

"Mulle jäävad arusaamatuks ajakirjanduse vaimustusavaldused selle olendi puhul, kes ei suutnud sooritada tagasihoidlikku patriootlikkuse eksamit, mida meil tehakse selle tarvis, et kaubelda kotlettidega garnisoni poes," kirjutas nördinult Ameerika ohvitser.

"Tema lapsed tegid õigesti, et ei tahtnud näha sellist ema nagu Svetlana Jossifovna, kes jättis oma lapsed ilma hoolde. Sellisele emale ei saa andestada. Tüli pärast pojaga nõudis Svetlana ta väljasaatmist Sahhalinile. Olnuks tema võimuses, olekski pojaga arved õiendanud, nagu tegi tema timukast isa kogu rahvaga," kirjutas ärritunud nõukogude naine.

Ja veel palju samalaadset.

Kas ma olen võimeline mõistma sellist Svetlana Stalinat? Ja kas see on üldse vajalik? Arvan, et tema iseloom poleks allunud isegi Shakespeare'i sulele, sest tema draamades oli naine alati vaid dekoratiivne foon, mille taustal lõid lõkkele meeste kired.

Svetlana ei klappinud lähedastega, kaugetega, üksikisikutega ega kogu nõukogude rahvaga. Ning taas pages ta piiri taha, seekord juba avalikult, ametlikult, Gorbatšovi perestroika ajal.

Kuid kuhu pageda iseenda eest? Kuhu pageda teadmatuse eest, et jooks mööda ilma ei päästa jooksjat, kui ta ei tea või ei taha teada teed Taevani.

Nõukogude tsaaritar tegi oma kingituse Inglismaa valitsusele: läks omavalitsuse vanadekodusse, selle riigi täielikule ülalpidamisele. Kas Winston Churchill, kes tõusis tugitoolist Stalini ilmumisel 1945. aastal Jalta konverentsi aegu, kui jagati Euroopat, oleks võinud arvata, et tema riik annab Nõukogude diktaatori tütrele SELLISE peavarju?

Üheksakümnendad aastad.

Tsaaritar ilmub taas olematusest teleriekraanile saates "Svetlana – Jossifi tütar".

Vaatan ja näen, kui haige ta on, ja haigused pole need, mida talle omistatakse ja mis on märgitud Inglismaal tema meditsiinikaardile, vaid haigus on üksainus ja lihtne kui tõde – nostalgia mineviku, oleviku, tuleviku, kõige järele, mis juhtus temaga, kõige järele, mis temaga ei juhtunud, kõige järele, mis pidanuks temaga juhtuma. Ja siis tundub, et ma mõistan teda täielikult, sest ta on täpselt samasugune kui mina, mis sest, et mina ei ole tsaaritar. Ja selliseid on palju. Kuid elu on lihtne, piirnedes lapse esimese häälitsuse ja väsinud olevuse viimse ohkega, sisemuses vaid illusioon...

Kuid elu ei lõpe.

Üle kogu maailma kandub teade – Svetlana pühitseti nunnaks ning elab Itaalias katoliku kloostris. Ja kohe selle teate kohta õiendus – talle ei meeldinud kloostri range režiim ja ta lahkus sealt. Tuleb välja, et mõlemad teated olid valed.

Ei imestaks, kui homme teatataks, et ta abiellus mingi kroonprintsiga ja sõitis koos temaga elama kuhugi saarele. Ja see ongi tõde. Suu-

dan ette kujutada isegi üsna noort printsi. Tsaaritar on eatu, tema vananev nägu ja figuur on vaid kest, põhiolemuselt on ta surematu nagu iga naine, kes on end realiseerinud lastes ja raamatutes.

Jumal olgu tema kohtumõistja.

KAEVIKUTÄHT

Miski segab mind punkti panemast Svetlana peatükile. Midagi jääb puudu kuju viimistlemisel. Pinnale ujuvad minu enese juba ammu unustatud isiklikud kohtumised ja aistingud.

Millal see oli? Tundub, et 1969. aasta kevadel. Neil päevil loeti "Vabaduse" raadios Svetlana Allilujeva "Kahtekümmet kirja sõbrale" – sensatsioonilist raamatut Stalinist, ajast ja endast.

Mina "Vabadust" ei kuulanud – mulle oli juba salaja see raamat toodud ja ma olin selle läbi lugenud.

Kirjanike Keskmaja. Astusin sisse kohvi jooma, minu juurde istusid Aleksei Kapler ja tema rindepoetessist abikaasa Julia Drunina. Ammu vanglast vabanenud Kapler oli saavutanud veel suurema kuulsuse kui sõjaajal. Ta juhtis suurepäraselt riigis populaarset telesaadet "Filmi-panoraam" – targalt, teravmeelselt, lõbusalt.

Hallipäine Kapler sarnanes minu arvates heasüdamliku vanaemaga. Donžuani, südametemurdja, Stalini tütre kunagise armastatu kuulsust hoidis ülal vaid alati tema kõrval viibiv oivaline Julia.

Esimest korda nägin Julia Druninat viiekümnendate lõpul filmi läbivaatusel "Literaturnaja Gazetas". Ta oli minust 10-11 aastat vanem, paistis vanem, märkamatu, hallivõitu. Tema kõrval oli abikaasa, poeet Nikolai Staršinov, kõhnuke, lüheldane, tohutute silmadega ja ka kuidagi märkamatu. Kuid ma ei võinud neid mitte märgata, mind erutasid sõnad "poeet", "luuletused", "poetess". Drunina ja Staršinov olid minu unistuste inimesed, ilmutused luulemaailmast.

Mõni aasta hiljem, kui ka mina olin selles maailmas omainimene, elasid Julia Drunina ja Nikolai Staršinov juba lahus. Üks tuttav, kes elas suvilalinnakus Pahris, ütles möödaminnes: "Minu naaber on Kapler. Tema suvilas on käinud palju daame, kuid viimasel ajal näen seal ainult üht. Ta varjab küll nägu salliga, kuid ma tunnen ta ära – see on Julia Drunina."

Kapler ja Drunina abiellusid.

Juhtus nii, et me sattusime Juliaga üsna sageli kokku kirjanike ringreisidel. Sõprust meie vahel ei olnud, vaenu ka mitte. Ta oli väga palju muutunud sellest ajast, kui teda esimest korda nägin. Värvid olid kuidagi erksad, juuksed pikad, lopsakad ja kaunistasid Juliat väga. Kena sihvakas eatu figuur.

Mulle meeldis tema väline rahulikkus, mitte et enesekindlus iseendas, vaid elus üldse. Mõneti häiris tema luuletuste üksluine temaatika – sõda, kaevikud, jälle sõda, kaevikud. Ühe tema kogumiku nimi oli "Kaevikutäht". See hoolitsetud välimusega iludus ja kaevikud ei tahtnud kuidagi kokku sobida. Kõikjal ajalehtedes ja ajakirjades tsiteerisid kriitikud tihti tema värsse:

Üksainus kord ma lähivõitlust nägin,
kord ilmsi, unes tuhat ööd ehk reas;
kes ütleb: mis see siis nii väga tegi,
see sõjast mitte midagi ei tea.

Minule tundusid need kõiki vaimustanud värsid võltsid.

Ja kes siis räägib, et sõjas pole õudne? Ükskord ütlesin seda ka Juliale, ja ta vastas:

"Õigus. Kuid need on ju värsid, neis on kõik võimalik."

"Ei mõista, mis on Kapleris erilist, et ta naisi nii köita suudab. Näe, kuidas Juliake on temaga koos elades õitsele löönud. Ent kui seda Kaplerit vaadata, siis head sõna ta nüüd küll ei vääri," torises Pavel Nilin kirjandusõhtul Drunina esinemise ajal. Ma armastasin seda karmi, järsku, kiuslikku, sõnades ettevaatamatut kirjanikku, ja eelistasin tema seltskonda paljudele. "Tartuffe!"

Vanaema, Don Juan, Tartuffe, Stalini tütre armastatu, Julia abikaasa Kapler tundus mulle täiesti ebahuvitav. Ning isegi tema liigutavlipitsev käitumine Juliaga jahutas lähemal vaatlusel esialgse vaimustuse: vana mees – Julia oli temast 20 aastat noorem. Julia sündis 1924., Kapler 1904. aastal.

Viimane armastus.

Kapleri tunded Drunina vastu olid kõigile teada. Ja kõigile näha.

Julia sõidab delegatsiooni koosseisus kuhugi. Kapler saadab teda lilledega, teel olles tassitakse talle vagunisse lõputult telegramme Kaplerilt ja lõpp-peatuses on tal mees lilledega vastas. Ükskord ütles Nilin kadedalt, nähes vaguniaknast Kaplerit buketiga:

"Kapler pole originaalne. Nii käitus lendur Serov, kui taotles oma tulevase naise Valentina armastust."

"Mis sellest, et pole originaalne," ütlesin mina. "On meeldiv näha, kuidas naist armastatakse."

Sel õhtul ostis Pavel Nilin mulle lillekimbu.

"Ma ei ole Kapler," ütles ta häbelikult, "ei oska kurameerida."

"Teil on ka tulemused teistsugused," vastasin mina julmalt.

Kapler ja Drunina reisisid palju kahekesi. Neile meeldis kevadel stepimoonide õitsemise ajaks sõita Koktebeli ning jalutada kümneid kilomeetreid mööda Karadagi.

"Hauda ajab ta vaese Kapleri," klatšisid rannas jutumoorid. "Ei saa ju võimalik olla, et talle, vanakesele, need retked meeldiksid."

"Liikumine on elu," vaidlesid vastu teised klatšimoorid. "Kapler pikendas Juliaga abielludes oma noorust. Tema juba mõistab naiste olemust. Svetlana ise oli temaga..."

Vestlus rauges, võimalik et konkreetse materjali puudumise tõttu.

Kuid pöördun tagasi alguse juurde.

Kapler ja Drunina istusid minu juurde, aga nende juurde istus idamaise välimusega hallipoolne lennuka soenguga naisterahvas, keda mina ei tundnud.

"Kas sa "Vabadust" kuulad?" päris ta Kaplerilt, kõlgutades naerunäol käes väikest kella pika keti otsas. "Pole sind unustanud."

"Ah, milline jätis ta ikka on! Väikekodanlane! Ei taha seda kuulata! Kõik see, mida kuulen, on vale!" Kapler erutus, punastas, ta põsed vappusid.

Julia vaikis, justkui poleks see temasse puutunud, kuid tema näole libises vari.

Kaplerid jõid kähku oma kohvi ning lahkusid. Kuid mina mõtlesin: "Miks ta küll sedaviisi? Kui ka Svetlana on tema ees milleski süüdi, ikkagi, miks? Ja miks ta närveerib?"

Kuid mul polnud õigust kohut mõista. Kapler oli stalinistliku ajastu inimene. Ta oli oma kannatused kannatanud ja võibolla tundis hirmu, et vaenutsejad norivad taas tema nime kallal, ja pole veel teada, kuidas ja millega lõpevad tema jaoks Svetlana mälestused.

Kui aastaid hiljem jalutasime pärast luuleõhtut Pihkva linna vaikses pargis, ütles Julia mulle:

"Tahaksin lugeda sulle luuletuse, selle pealkiri on "Tsaaritar":

Mis kurbust õhkub Kremli pargis
Oktoobripäeva värinast!
Siin koolitüdrukuna vargsi
ta õnnelikult mõtles Tast.

Mis tüdrukuna – kui tsaarinna
ehk Kremli onnis elas ta.
Nii magusalt, nii laulvalt kellad
sääl kõnelesid temaga.

("Millised tornikellad?" mõtlesin mina. "Kremli tornikellad on surnud. Kuid "need on värsid, neis on kõik lubatud".")

Ah, kuidas hiilgasid ta silmad,
kui ootas oma kallikest –
kuid kelle Vorkutasse saata
just jõudis hirmsaim isadest.

Läks vaikimisse. Lahkus lõppu.
Mis aga tsaaritarist sai?
Ta südamesse surmahambad
lõi igaveseks Kremli sein.

Vaikisin.

"Ära räägi midagi," ütles Julia. "Ma lihtsalt tahtsin selle sulle ette lugeda."

Luuletuses muutus Julia justkui Svetlanaks, elades läbi tema rüvetatud armastust. Ja ta luges selle mulle, meenutades kohtumist kohvilaua taga, justkui vabandades Aleksei Kapleri sõnade pärast, mis tegelikult ei olnudki mulle öeldud, kuid hädas vajalikud kuuekümnendate lõpus, kui veel peljati varje, mida tegelikult enam ei olnud.

Ning ma mõtlesin: kui Stalin mõistnuks tütre tundeid, uskunuks Kaplerit ja soostunuks nende abieluga – mis olnuks siis?

Raske ette ennustada. Võimalik et vangla säästis Aleksei Kapleri millestki mitte vähem hirmsast kui mitte füüsiliselt, siis hingeliselt.

Kremli elulaadi laostavast mõjust?

Või siis mõttetust vastuhakust sellele elulaadile?

Kõikidest illusioonidest, mis seotud isikukultuse paljastamisega?

Svetlana iseloomu ettearvamatusest?

Elasime Kapleriga ühes tänavas. Ükskord kohtasin Aleksei Jakovlevitši turul. Käisime koos lettide vahel, ta rääkis ainult Juliast, ostes talle parimat kohupiima, lemmikõunu, kasulikku porgandit, rääkis, et Julia tunneb end halvasti ja et tema on sellepärast mures.

See oli igav.

Sattunud Juliaga ühte kupeesse, kui rong viis meid kirjanduspidustustele, sain teada tema õnnetusest – unetusest. Ärkasin – olime kupees kahekesi –, Julia istub vastasistmel ning kõigutab pead paremale-vasakule.

"Mis sinuga on?"

"Ei midagi. Maga. Kõik on korras."

Taas ärkan keset ööd. Julia on ikka samas seisundis. Tõusen voodis istukile.

"Juliake, selgita."

"Ah, see on mul juba sõjapäevist. Öösel on nagu kaevikus."

"Rongis on üldse raske uinuda."

"Mitte ainult rongis. Ma ei maga üldse."

"Kodus ka? Kapleriga?"

Ta puhkeb naerma:

"Ka Kapleriga."

Sattusime mitu korda temaga ühte hotellituppa. Ma ei näinud kunagi Druninat magamas.

"Tunneb end halvasti," ütles tookord turul Kapler.

Ja mismoodi saabki end tunda, kui sa kunagi ei maga?

Teades seda Julia omapära, hakkasin millegipärast tähelepanelikumalt suhtuma tema värssidesse ja nägin nende taga terviklikku, järjekindlat, kompromissitut loomust, kes on kindel oma õigsuses – tüüpilist oma ajastu inimest.

Kaevikutäht... Tähepeegeldus rindekaeviku loigus?

Meie kirjandusmaailmas, mis on jagunenud paremtiivaks – slavofiilideks ja vasaktiivaks – läänemeelseteks, oli kirjaniku ühte või teise leeri kuuluvuse lakmuspaberiks juudiküsimus.

Kui sa oled juut, siis oled läänemeelne, progressiivne inimene. Kui oled pooleldi juut, siis samuti. Kui sa ei ole ei üks ega teine, siis annab juudist abikaasa sulle õiguse ühineda vasaktiivaga. Kui pole ei üht, teist ega kolmandat, pead loomingus olema juudiküsimuses lojaalne. Täpselt samamoodi oli slavofiilidega, nemad jälle ei usaldanud võtta oma ridadesse juuditunnustega loojaid. Mäletan, et minu juurde koju pressisid end kaks poeeti, lahkumisel ütles üks, olles tugeva auru all:

"Tulime üle vaatama sinu ema, kas ta pole mitte juut."

"Ja kuidas on, vaatasite üle?"

"Justkui pole sarnane. Ükskõik, kuigi sul on venelikud luuletused, pole sa hingelt meie oma. Kuid sa ei sobi ka nendega. Kõige tõenäolisemalt ei lööd sa läbi."

Läänemeelsed omakorda soovitasid mul loobuda luules rõhutatud venelikkusest ning kirjutada midagi juudilikku. Kuid mina mõtlesin, et solvan juute just nende liigse meelitlemisega. Ja üldse oli kogu see möll minu jaoks allpool igasugust kultuuritaset.

Rääkisin seda enda kohta, mõeldes Druninale. Ta oli ema poolt juuditar. Samuti Kapleri poolt. Kuid vasaktiib ei kaevelnud eriti tema sirgjooneliste patriootiliste luuletuste pärast. Paremtiivale ta ei sobinud, nähtavasti ema ja Kapleri tõttu.

Juliat valiti alati NSVL Kirjanike Liidu juhatuse liikmeks, autasustati ordenitega, riiklike preemiatega. Tema raamatud nägid trükivalgust üks teise järel.

Drunina oleks sobinud nende väheste ametlike literaatide ridadesse, kes võisid endale lubada olla ei vasakul ega paremal, kuid tal ei jagunud selleks ilmselgelt ühiskondlikku temperamenti: ta hoidis end kõrvale

istungitest, nõupidamistest, pleenumitest ja istungjärkudest.

Jääb üle tunnistada, et Drunina määras oma koha kirjandusmaailmas täiesti iseseisvalt, end gruppidega sidumata. See lähendas meid, sattunud aga juhuslikult kupeesse või hotellituppa, kaebasime mõnikord teineteisele raskuse üle olla väljaspool gruppe või tundsime uhkust oma näiliku iseseisvuse üle.

"Olen omaette."

"Ka mina olen omaette."

Rääkisin talle, et meil oleks keerulisem end kirjandusmaailmas määratleda, kui me ei oleks naisterahvad. Ta ei olnud minuga nõus ning naeris mind välja, kuidas ma jaotan inimesed ainult meesteks ja naisteks.

"Saa aru," veensin mina, "miks me oleme sinuga asendamatud väljasõitudel? Õnnetud inimesed, kes on väsinud ideoloogiast, näevad sind sinu juustega. Ja sa alustad:

Gorki tänaval, on alles kõnnak,
ujub neiu kui purjekas.

Nad ohkavad kergendatult – midagi inimlikku."

Julia ei vaielnud vastu.

Kapler suri. Julia tõmbus endasse. Inimesed rääkisid:

"Drunina ees on kolm teed. Lesepõlve pidada. Kohaneda olmega, hoida tervist, kirjutada, tunda rõõmu elust. Kõik selle jaoks on olemas. Teiseks: elada koos noore mehega. Pärast Kaplerit oleks see kõige õigem. Kasulik tervisele, kuigi ebakindel – noor hakkab varsti kõrvale vaatama. Drunina seda ei talu ning nad lähevad lahku. Kuid kolmas tee – otsida Kaplerile asendaja. Kuid teist Kaplerit ei saa olla."

Julia valis kolmanda tee – Boriss Pidemski, Leningradi kirjastuse "Aurora" direktori, kes mõneti isegi meenutas Aleksei Kaplerit.

"Näed, Drunina uue Kapleriga," õelutsesid kirjanduskiibitsejad.

Pidemski-päevil ütles Drunina mulle juhtumisi:

"Ma ju lõin Borissi perelt üle. Naine needis mu ära. Ütles: "Et ta kunagi enam ühtegi luuletust ei kirjutaks!" Üldiselt on see halb. Juba teist korda lõin üle. Ei ehita õnne võõrale murele."

"Kelle sa siis esimest korda ära ajasid?" pärisin mina.

"Kapleri."

"Sa olid ju temaga õnnelik."

"Olin jah, kuid enam teda ju ei ole. Mis õnn see ka on? Karistus."

Ma ei küsinud tookord Julialt, kellelt ta Kapleri üle lõi. See ei huvitanud mind.

Julia ja Pidemski käisid koos Aleksei Kapleri kalmul. Julia sängitas ta mulda Krimmis, kus nad kahekesi mööda steppe ja mägesid uidanud olid. Krimmist naasnuna luges ta mulle ette värsirea: "Sinu tulbid tema kalmul". "Ma ei tea, kuidas paremini öelda, võibolla: "Tema tulbid sinu kalmul"?" kõhkles ta.

Pidemskist ei saanud teist Kaplerit. Ning Julia pöördus tagasi lesepõlve, ikka veel lootes uue kohtumise imele.

1991. aasta novembri keskel kohtusin Juliaga Kirjanike Liidus. Kurtis, et paljudes ajakirjades olevat tema luuletused tagasi lükatud, sellist loomingut, näed, polevat praegu kellelegi vaja. Ta oli NSVL Ülemnõukogu viimase koosseisu saadik, elas raskelt üle ühiskonnas toimuvat, võttis negatiivsete tendentside laviini kui pühaduse rüvetamist.

"Ei tea, mida teha," ütles ta nõutult.

"Sa oled naine, sul on võimalus minna naisliikumisse, vaid seal saab kõlbelisi ideaale ellu äratada. Meeste maailm on end ammendanud," kinnitasin Druninale, kuid tema kirtsutas nägu.

"Ah, teie ajate kogu aeg oma. Mulle on see võõras."

"Kuidas saab olla võõras see, mida ei tea, millele ei mõtle?"

Üleelamistele vaatamata nägi Julia novembri keskpaigas suurepärane välja: heledad kohevad juuksed moodustasid fantastilise kontrasti mustast sametist šanellkostüümiga.

Nähes teda piduliku ja reipana, ütlesin alati: "Olen uhke tutvuse üle." Ja Julia vastas õnneliku naeratusega mu komplimendile.

Mõne päeva pärast – kuupäev jäi meelde, oli 23. november, minu sünnipäev – helises õhtul telefon. Julia. Me polnud kunagi teineteisele helistanud, mistõttu olin üllatunud.

"Larissa, tahtsin sinult küsida. Sinu raamatus "Tulepilv" on ülevaade

Aleksandr Jašinist. Mõni aeg enne surma palus ta tulla oma matusele ja tuua kaasa kolm kollast roosi. Miks kolm? Surnule tuleb tuua paarisarv lilli."

"Ei tea, Julia. Millegipärast kolm. Tema käest seda enam ei küsi."

Ta puhkes naerma.

"Kas sina ja Jašin ei sõbrustanud?"

"Tundsin teda üldse vähe. Nagu öeldakse, kurameeris väheke."

"Ütle, kas meil on omavahel kõik korras?"

Ma ei saanud küsimuse mõttest aru.

"Noh, me ei ole ju kunagi riius olnud? Ma ei ole sind kunagi solvanud?"

"Ei kunagi. Minu meelest ka mina sind mitte."

Sel hetkel kõlas uksekell. Abikaasa läks ust avama. Tuppa astus naiskülaline, nelgikimp käes. Ta ei unusta kunagi meelde tuletamast, kui vana ma olen.

Julia rääkis veel midagi, minu tähelepanu oli aga juba hajunud, kuid mällu jäi fraas, mille ütles kas siis Julia või meile tulnud Olja: "On vaja kuut punast nelki."

Mõne päeva pärast läks Julia Drunina garaaži, istus autosse, lülitas süüte sisse ning tegi selliselt endale otsa peale. Panin talle kirstu kuus punast nelki – nagu ta oligi mulle telefonitsi öelnud.

Miks ta seda tegi?

Mõni aeg hiljem juhtisin ma õhtut Kirjanike Keskmajas, mis oli pühendatud Drunina mälestusele. Saal oli rahvast täis. Õhtu kukkus välja liigutav, terviklik, nagu õhtu kangelannagi. Kuid kõiki huvitas üks küsimus: miks?

Arvan, et sellistele küsimustele ühest vastust ei leidugi.

Antud juhul oli kokku kogunenud palju: murdeline aeg ja soovimatus mitte näha teist aega. Perspektiivitu uus armastus. Pole hea kolmas kord inimene perekonnalt üle lüüa, kuid just see oli Julia ellu tulemas. Solvavad äraütlemised toimetustest.

Ja... Kapler.

Jah, ta ei elanud Kaplerist kauem, ei kannatanud välja tema armastuse kaotust, kuigi füüsiliselt elas edasi. Kapler oli tema mälestustes, võitis võrdluse igaühega ja surnuna andis mõista, et tema lahkumi-

sega sai otsa ka Drunina õnn.

Kes on tunda saanud õnne, ei saa seda unustada...

Andnud Druninale aega tunnetada, milline on elu ilma temata, viis Kapler ta siit maailmast ära. Kuid mitte hauda.

Hiljuti avastasid astronoomid taevas uue tähe ning andsid sellele Julia Drunina nime.

Ta oli tõepoolest täht, mille virvendav sära tõi õnne ühele, õnnetust teistele, kes jäeti tema armastuse pärast, kes tõi rõõmu neile lugejaile, kes armastasid tema lihtsaid, siiraid ja puhtaid värsse.

Ta särab seal üleval ning mõnedele siin maa peal tundub, et vaid juhuslikult, tähetargast lugeja veidruse tõttu sattus nii kõrgele.

Mina aga arvan, et Julia kui oma aja armastuse täht, kaevikutäht, on just õiges kohas.

RIVAAL TOKARSKAJA

Kirjutan oma kremliaadi mingisuguste endale mitte alati mõistetavate seaduste järgi. Ei jõudnud veel panna punkti Julia Drunina peatükile, kui sigines uus rahutu mõte: ots ei lähe otsaga kokku. Kaevikutäht Julia – kõik on õige, kuid milline on seos Svetlanaga? Võimalik et lahusolek Kaplerist muutis tsaaritari iseloomu rohkem kui kõik saatuselöögid kokku? Võimalik, kuid seda peab veel tõestama. Mulle pole aga praegugi selge, miks Kapler nii karmilt arvustas Svetlanat Kirjanike Majas – kuulsin seda ju ise.

Mis siis ikkagi juhtus Svetlana ja Kapleri vahel pärast viimase naasmist mitte just eriti kaugeist paigust? Mees lihtsalt ei saanud ainult peljata Svetlana mälestusi. Ja kes oli tema elus Svetlana ja Julia vahepeal – milline naine? Need mõtted ei andnud mulle rahu juba sellepärast, et tuli meelde – kunagi olin lugenud paljundatud materjali, mis ei mahtunud Svetlana esmaväljaandesse "Kakskümmend kirja sõbrale".

Kus need on?

Leidsin üles.

Svetlana rääkis seal kohtumisest Ljusjaga (Kapleriga) pärast mehe naasmist, tema elust Vorkutas, kus ta elas kokku näitlejanna Valentina Tokarskajaga. Ent kui ta oli koos Tokarskajaga Moskvasse naasnud ning hakkas uuesti kohtuma Svetlanaga, nagu neil kaugetel aegadel, kui isa oli Svetlanat karistanud, tuli Kapleril esimesena mõistus pähe. Ta ütles Svetlanale, et "on kohustatud oma ülejäänud eluaastad pühendama Tokarskajale".

Svetlana ei vaielnud vastu, kuid...

"Svetlana armus meeletult. Korraldas skandaale, läks endiste meeste naiste juurde, lõi aknaid sisse, lahku minnes võttis kingitused tagasi," – kirjutas ajakiri "Times".

"Kui olime juba Sergoga abielus, helistas Svetlana talle ja määras

kohtamisi," meenutas Marfa Peškova.

Räägib Svetlana: "Helistasin Tokarskajale ja läksin teatrisse, et teda näha. Ei tea isegi, miks. Mul oli ähmane tunne, et pean seda tegema. Ta oli minuga väga armas – tark ja särav aastates naine, pealaest jalatallani näitlejanna. Ta tahtis olla heasoovlik ja suuremeelne. Ning teda nähes mõistsin, et kõik on omal kohal, et mul jääb üle ainult lahkuda, ja võimalikult kiiresti...

Suutsin siiski endast välja pigistada: "Ma armastan Ljusjat," mille peale ta suuremeelselt naeratades ütles: "Las ta teeb, mis tahab, peaasi et mina sellest midagi ei teaks." Ja ta ütles veel, tunnetades oma sõnade jõudu: "Jah, olen alati teadnud, et Ljusja on väga truudusetu inimene. Ärge laske end ahvatleda. Ta on oma elus armastanud ainult Tasja Zlatogorovat, kuid isegi talle ei suutnud truu olla. On juba selline inimene."

Mul ei olnud enam midagi rääkida. Sain kõik need löögid, mida olingi otsinud... Ma teadsin – see on kõige lõpp.

Ljusja alustas nüüd sõda minu vastu, tema meelepahal polnud piire. Teda lihtsalt enam ei olnud.

"Miks sa seda tegid? Milleks? Kas sa suudad mulle selgitada?"

Ei, ma ei suutnud selgitada. Midagi kihutas mind takka vastu oma tahtmist."

Situatsioon selgineb. Tuleb välja, et tsaaritar on võimeline käituma nagu tavaline naine. Kapleri lausutud "väikekodanlane" saab selgituse. Ning selgeks saab ka nende lahkumine, millega peakski punkti panema.

Ei jõudnud ma veel seda punkti panna, kui helistas näitlejanna Vera Vassiljeva ja kutsus oma benefissile Satiiriteatrisse. Mängiti Jean Cocteau näidendit "Vagad peletised ".

Saabusin kohale vara, andsin palitu riidehoidu, pöördusin peegli juurde soengut kohendama ning märkasin kohe näitlejate fotode keskel vanema naise portreed, näol justkui sunnitud naeratus: Valentina Tokarskaja.

Ostan kava. Esinejate seast loen: "Vana daam – rahvakunstnik Valentina Tokarskaja."

Näen teda täna!

Näidendis räägib üks peategelane visalt oma emast, kes ei näe ja peaaegu ei kuule. Ta kordab neid sõnu nii tihti, et vaataja ootab kogu aeg ema ilmumist.

Vana daam ilmub nagu Tšehhovi näidendis jahipüss, mis kogu etenduse vältel seinal ripub ning alles viimasel minutil pauku teeb. Õgin teda silmadega. Tokarskaja on väga vana, pisikene, kühmus. Ta tantsiskleb, naeratab ja tundub, et kohe-kohe kukub kokku. Saal naerab, aplodeerib. Eesriie sulgub. Lähen kulisside taha Vera Vassiljevale vaimustussõnu lausuma. Lifti juures seisab Tokarskaja. Lähedalt paistab ta täiesti muldvanana. Sõidan temaga koos liftis ja tahaksin küsida... Mida? Svetlana, Kapleri kohta? Liftis?

Astun Vera garderoobi , ta on erutatud nagu ikka näitlejad, kes teavad, et olid oma võimete kõrgusel. Räägin sõnu, mis taolistel puhkudel kunagi ei ole vastavuses tunnetega, ent lõpuks võtan julguse kokku:

"Mul on vaja näha Tokarskajat."

"See pole keeruline. Neil päevil on meie Tokariku juubel. Ta saab üheksakümneseks. Kas tahate minuga koos tulla?"

4. aprillil 1996. aastal olen koos Vera Vassiljevaga juubelil. Saal on puupüsti täis. Kaheksa telekaamerat. Mõtlen: väga vana daam hakkab terve õhtu vaikides igavaid õnnitlussõnu kuulama.

Lavale tulevad, üleni mustas, Satiiriteatri noored näitlejad ja näitlejannad. Nad istuvad poolringis vanaaegse tugitooli ette – tugitooli istub juubilar. Ma ei kujuta ette, kuidas saab juubeliga hakkama peaaegu et elust väljalülitunud vanake, kellega hiljuti ühes liftis sõitsin.

Ma ei usu oma silmi: hunnitus kahkjaskollases maani kleidis ja sama värvi pikas sallis, mis hetke pärast turbaniks muundub – elegantse kostüümi on teinud Slava Zaitsev –, ilmub lavale õhtu kangelanna – rühikas, hea figuuriga, säravate silmadega. Üheksakümmend? See pole võimalik!

Istub kergelt tugitooli.

"Olen tänulik kõigile, kes on täna tulnud vaatama allahinnatud kaupa, mis valminud 1906. aastal."

"Kapler sündis 1904, Svetlana Stalina 1926. aastal," arvutan mina.

"Valentina Tokarskaja on Svetlanast täpselt 20 aastat vanem."

"Minu isa oli näitleja, aga ema sakslanna (naer.saalis). Ükskord sõitis isa väiksesse, puitsillutisega linnakesse Tsaritsõni Volga jõe kaldal. Seal elasid sakslased. Nägi ema, palus tema kätt. Ema vanemad olid sepad, nende silmis oli näitleja kelm. Nad polnud selle abieluga nõus. Isa sõitis Peterburgi, kus mängis kõrvalosi. Ema jooksis salaja kodunt minema ning sõitis isa juurde. Nad läksid kirikusse laulatusele jalgsi, sest polnud raha üürida voorimees. Kuid oli peiupoiss, kuulus näitleja Monahhov. Minu ristiemaks sai operetiprimadonna, kes ütles mu emale: "Tule hommikul läbi, kingin oma ristilapsele midagi."

Hommikul rüüpas minu ristiema šampanjat ning kinkis emale karbi, milles oli kakskümmned viis rubla. Tollal oli see – ohoo! Elasime tsaariajal. Milline aeg see oli!

Peterburi kliima mõjus mulle halvasti ja isa viis meid Kiievisse. Ma õppisin Funduklejevi gümnaasiumis. Selle asutas keisrinna Maria Fjodorovna, Nikolai II ema. Nägin ka tsaari. Üldse nägin kõike. Tsaarinna sõitis siia suurteks pühadeks, nägu oli tal nagu portselannukul.

Ma ei sallinud õppimist silma otsaski. Kuid esinesin kontsertidel. Lugesin Tšatski monoloogi näidendist "Häda mõistuse pärast". Menu oli meeletu. Selle "Hädaga mõistuse pärast" oli esimene auhind mulle alati garanteeritud.

Tantsima õppisin Tšistjakovi koolis. 1914. aastal algas sõda. Isa esines haavatutele, ja tsaar kinkis talle lipsunõela. Briljandiga.

Siis algas revolutsioon ja kõik lendas tuulde. Isa jättis meid maha, läks teise naise juurde. Elu oli väga raske, vahetasime asju toidu vastu. Sokutasin end tantsima idamaist tantsu "Aiše".

Järgmisel päeval ilmus ajalehes artikkel. Seal kirjutati: "Õhtu mustaks plekiks osutus baleriin Tokarskaja oma kabareestiiliga."

Õppisin ära teise tantsu, selle nimi oli "Juudi bakhanaal".

Kiievis vahetus võim iga päev. Punased, valged, deniikinlased, sakslased... Ema sõbranna kirjutas Taškendist, et seal elatakse väga hästi, kõike leidub, pole vaja midagi hankida...

Taškendis sain tööd balletis. Mõtlesin endale kahtlasi tantse välja. Mul oli edu. See aga ei meeldinud peaballetmeistrile, pearežissööri naisele.

Ilmus artikkel: "Enesekontrolli kaotanud perenaine vallandab andeka baleriini".

Abiellusin kuueteistkümneselt. Mu mees oli tenor. Töötu. Moskvas läks ta tööbörsile, sõitsime koos Novonikolajevskisse, praegusesse Novosibirskisse.

Kõik oli hästi. Kuid lõppes ka see. Sõitsime Jumal teab milliseid linnu mööda. Moskvas keegi ütles kellelegi, et Tokarskaja laulab midagi "Bajadeerist". Kuid minu lemmiknumber, mille tõttu mind ka Varieteeteatrisse võeti, oli tants lehvikuga operetist "Rose-Marie".

Mul oli Varieteeteatris suur menu. Musttuhat austajat. Mulle kirjutati kavalaid kirju: "Minu võrratu Valentina Georgijevna, kas tõesti olete endistviisi nii julm ja ei kingi mulle oma fotot? Hauani Teie A.A.", "Valja, riieta end paljaks, ma hakkan Sind voolima, voolima, voolima..." Anonüümne.

Aga hiljem mõtles keegi kõrge tegelinski välja, et varieteekunst ei ole meie žanr. Rahvale polevat seda tarvis. Ning selle asemel avati rahvaloomingu teater. Varem oli teater rahvast täis, kuid kui tuli rahvalooming, kadus rahvas – saalis oli ainult viis inimest.

Mind võeti Satiiriteatrisse. Mängisin Beatricet, tütarlast, kes riietub mehe rõivaisse.

Saabus 1941. aasta. Näitetrupp sõitis rindele ning sattus vangi. Minu partner Rafail Holodov oli juut. Me rebisime ta passi katki ning ütlesime, et ta on Doni kasakas.

Olime Vjazmas. Süüa ei midagi. Läksime linnavalitsusse, rääkisime, et oleme näitlejad, hakkame esinema, las maksavad. Ilmus sakslane: "Tõestage, et olete näitlejad."

Hakkasime laulma: "Volga, Volga, mat rodnaja, Volga russkaja reka." Meid suunati linnateatrisse. Seal tegutses kuulus konferansjee Werner Berliini kabareest. Hakkasime teda armastama. Meiega koos kukkusid vangi ka tsirkuseartistid. Werner sõitis Berliini, tõi muusikainstrumente. Ent ükskord läks komandeeringusse ja ei tulnudki tagasi. Liikusid kuuldused, et ta olevat maha lastud.

Meid anti üle väga kehvale sakslasest ülemusele. Ta vedas meid mööda Valgevenet, viis Berliinini välja. Meie omad tungisid peale. Keegi andis Holodovi üles ja ta nabiti kinni. Luiskasin, et olen tema

naine, otsisin teda. Holodovi peksti vanglas. Mulle anti siiski luba temaga kohtuda. Sakslastel oli reegel: juudid ei tohtinud ruumides töötada, võisid ainult tänaval. Kuid leidus üks vene naine, kes sokutas ta pükse triikima, öösiti, et mitte tänavale sattuda. Holodov pääses, sest oli juba sõja lõpp ning sakslased ei saanud teda kontsentratsioonilaagrisse saata.

Tulid meie omad. Koju hakkasid pöörduma need, keda oli omal ajal Saksamaale veetud. Meid Holodoviga jäeti kontserte andma Zagani linnas.

1945. aasta novembris saadeti meid lõpuks koju. Premeeriti trofeepianiinoga.

Saabusime Bresti. Brestist Moskvasse jõuda tundus võimatu: rongid olid ülekoormatud, inimesed sõitsid vagunikatustel ja astmelaudadel. Holodov andis kahe pileti eest Moskvasse jaamaülemale pianiino.

Pealinnas võeti meid soojalt vastu, öeldi, et saadetakse kuurorti. Nii kui olin andnud passi sissekirjutuse saamiseks, tuldi mulle järele. Ka Holodov võeti kinni. Meid mõlemaid viidi Lubjankale. Ilma kohtuta mõisteti meile vabadusekaotus. Mina sattusin Vologdasse. Otsisin pidevalt Holodovi. Tegin üldtöid – tassisin puid veest välja. Oli raske, sest polnud harjunud. Naisarst võttis mu sanitaarosakonda, õpetas süstima. Hiljem ma siiski kohtasin Holodovi. Meie kohta tuli Vorkutast nõudmine, et meid saadetaks sinna "karistust kandma oblastiteatris". Etendustele läksime konvoi saatel.

Mängisime imelisi tükke. Siin, Moskvas, ei oleks ma iialgi saanud selliseid rolle...

Kandsime oma karistuse lõpuni ning jäime Vorkutasse.

Sõitsime rindele kuuks ajaks, kuid jäime pidama kaheteistkümneks aastaks.

Kui suri juht ja õpetaja, naasime Moskva Satiiriteatrisse. Holodov suri 1975. aastal, oma voodis, mitte vangis."

Tardunud saal kuulas Valentina Tokarskajat. Aeg-ajalt ta katkestas oma jutustuse, kadus kulisside taha, ja siis tantsisid noored näitlejad tema vanu tantse ning laulsid tema vanu laule: "Käratseb öine Marseille", "Aga mina tahan, et sa võtaksid mu Paraguaisse kaasa".

Tokarskaja ilmus taas lavale, nüüd juba mustas kleidis, peas suled või must müts, tantsis koos noorte näitlejate ja näitlejannadega. Ning kõik see oli naer läbi pisarate ja pisarad läbi naeru, kuigi keegi ei nutnud – ei tema, ei näitlejad, ei publik.

Hiljem, kui ma hallis ootasin, kuni kaob garderoobijärjekord, istus minu kõrvale elatanud naine ning küsis:

"Ega te ei tea, kas Valentina Georgijevnal on kedagi, kes tema eest kodus hoolitseb?"

"Ei tea. Kas te tunnete teda?"

"Ta oli minu lemmiknäitlejanna. Duett "Holodov ja Tokarskaja" oli kuulus. Ma ei jätnud vahelę ühtegi nende esinemist."

Alles Vana Arbati õhtutuledes sain järsku aru, et oma imetlusväärselt sisuka ja paljutähendusliku juubelimonoloogiga, milles meenutas kõike läbielatut, ei vastanud Tokarskaja ühelegi minu küsimusele. Polnud sõnakestki suhetest Kapleriga, ei sõnagi vestlusest Svetlanaga. Kas kogu see lugu oli Tokarskajale ebameeldiv või 90 aasta kõrguselt tähtsusetu?

Mõne päeva pärast palusin Vera Vassiljeval helistada Tokarskajale, paluda, et ta mind vastu võtaks.

"Nähtavasti tahab ta mind küsitleda Kapleri kohta?" oletas vana daam.

Kremli kaldapealsel asuv maja on Moskvas tuntud kui linna geomeetriline keskus ning koht, kus enne revolutsiooni elasid ainult poissmehed ja vallalised neiud, ent pärast revolutsiooni kolisid sinna korteritesse kirjanikud, näitlejad ja kunstnikud. Esimesel korrusel oli Nikita Balijevi teater, kus toodi lavale laineid löönud "Nahkhiir". Viimasele korrusele seadis end hiljem sisse kirjastus "Sovetski Pissatel", kus võis kohata kõiki nõukogude kultuuri loojaid Maksim Gorkist alates.

14. aprillil 1996. aastal sisenesin selle maja esimesse trepikotta ning helistasin korteri 245 ukskella. Ukse avas Valentina Tokarskaja.

Hämmastav.

Ühe nädala jooksul nägin kolme Tokarskajat: seniilset vanakest näidendis ja lifti juures, sädelevat juubilari ning, lõpuks, hoolitsetud

eakat naist mugavas koduses pükskostüümis. Viimane Tokarskaja panigi punkti Svetlana Stalina esimese armastuse loole.

"Kohtusin Kapleriga Vorkutas, kus ma mängisin kohalikus draamateatris, aga tema oli fotonduse ülem, sõitis loaga mööda linna ringi ning "istus" üldse mugavalt. Mina aga tõeliselt, barakis koos rottidega. Hiljem eraldati mulle sellessamas barakis nurgake, riputati üles eesriie, kukkus juskui toakese moodi välja: voodi ja tool."

"Miks teid eraldati?"

"Minust sai linna teatris väga vajalik inimene. Mängisin peaosi. Teatrisse viidi mind konvoi saatel. Kohalikes ajalehtedes kirjutati: "Näitlejanna, kes mängib Sofja Kovalevskaja või Diana või Jessie osa, sai oma rolliga päris hästi hakkama." Ei nime ega perekonnanime."

"Kuid rahvas siiski teadis?"

"Rahvas teab kõike. Laagriülema naine oli meie trupis, ta toetas meid, tõi alati midagi kaasa...

Kapler vabastati minust varem. Vabastati õiguseta elada ja sõita pealinna, kuid esimene asi, mida ta tegi – sõitis Moskvasse. Sinna oli jäänud kogu tema elu. Arvan, et ta tahtis kohtuda ka oma peamise armastuse Tasja Zlatogorovaga, kuigi Moskvas elas ka tema ametlik abikaasa, näitlejanna Sergejeva, kes on tuntud filmist "Paksuke". Kuid nad ei elanud enam koos, kui Kapler Svetlanaga kohtus."

"Kes on Tasja Zlatogorova?"

"Oli Kiievis gümnaasiumiõpilane. Kapler on ju pärit Kiievist. Tema isa oli kuulus rätsep, väga rikas, saatis neli tütart ja poja välismaale. Ljusja oskas hästi prantsuse keelt. Ka Tasja sattus vanglasse, poos end seal üles, nagu kuulsin. Kuid Kapler seda veel ei teadnud, kui üritas Moskvasse sõita. Teel nabiti ta uuesti kinni ning pandi juba tõsiselt istuma, Intasse. Sealt ta kirjutas mulle, olime kirjavahetuses oma karistusaja lõpuni. Kirjades Intast ta kirjutas, et kannab mind elu lõpuni kätel...

Kui olime taas vabad, abiellusime kohe, kui Kapler oli Sergejevast lahutanud. Üldse elasime me temaga kenasti."

"Aga kui Svetlana Stalina tuli teie juurde suhteid klaarima..." alustan mina.

Valentina Georgijevna vaatab mind üllatunult:

"Kust teie seda teate?"

Ta on niivõrd huvitatud, et tekib tunne, justkui oleksime Svetlanaga kohtunud alles eile.

Ja ma jutustan talle, mida olin lugenud Svetlana trükis avaldamata jutustusest: tema "retkest" Tokarskaja juurde.

"Mäletan kõike väga hästi. Ta helistas, palus kohtumist. Rääkisin telefonikõnest Kaplerile, kes kukkus närveerima.

Päeval pärast proovi polnud mul teda kuskil vastu võtta, olin sunnitud viima ta looži. Ta esitas mulle mingeid põhjendusi, et tal justkui olevat Kapleri peale mingeid õigusi.

Oli viisakas, intelligentne, kuid mina poleks kunagi elus midagi sellist teinud. Nähtavasti oli ta harjunud, et suvaline tema soov täidetakse ning et ta võib teha kõike, mida tahab.

Kuulasin ta rahulikult ära, ütlesin: mind paneb imestama, et te palute Kaplerit tagastada. Justkui mingit asja. Kui mees tahab, läheb ta ise ära. Teda kinni hoida pole mul mõtteski. Kuid Kapleri tunded Svetlana vastu olid juba varem maha jahtunud."

"Miks ta peale käis?"

"Mehed, kes teda ümbritsesid, meie jumaluste pojad, olid haruldaselt ebahuvitavad inimesed, ning loomulikult armus ta Kaplerisse, kes on ääretult sarmikas.

Kui ma pärast seda kohtumist koju tulin, tormas Kapler mööda korterit ringi nagu tiiger puuris. Ei suutnud mõista, millega see kõik võib lõppeda. Ja oli tige Svetlana peale."

Nii kinnitas Valentina Tokarskaja, ise seda kahtlustamata, minu oletust: Kapler ei peljanud uuesti olla seotud Stalini tütrega – Svetlana alandas mehelikku väärikust.

Mis peitub sõnaühendis "mehelik väärikus"? Au, uhkus, eneseväärikus, ustavus põhimõtetele? Kuid ustavus millistele põhimõtetele? Mehed ja naised, elades iidsetest aegadest kõrvuti, teavad nii vähe teineteise kohta, mõistavad teineteist nii halvasti.

"Ljusja Kapler oskas naist ümbritseda sellise tähelepanuga, et see, kellele tähelepanu oli suunatud, ei suutnud vastu panna. Ja üldse oli ta huvitavaim inimene, keda oma elus olen kohtanud," räägib Valentina Tokarskaja.

"Kuid mulle tundus ta igavana," ütlen mina.

"Mis te nüüd!" pahandab Tokarskaja. "Te olete esimene, kellelt ma midagi taolist kuulen. Täiesti võimalik, et aastad on teda muutnud."

"Miks te lahku läksite?"

"Ta kohtas Druninat ning enam ei kavatsenud mind oma elu lõpuni kätel kanda. Kuid kui ta temasse armus, kannatas rängalt, lebas minu juures diivanil ning süüdistas kõiges meid mõlemaid – naisi, kes olid ta keerulisse olukorda pannud. Üldiselt pidas ta alguses end õilsalt üleval, tegi mulle ettepaneku esimesena lahutust nõuda, et mitte riivata minu väärikust. Kuid mina valet ei soovinud.

Kohtusse ma ei läinud, ootasin oma advokaati autos. Advokaat pidi kohtus minu nimel ütlema, et ütlen lahti kogu meie ühisvarast.

Advokaat jutustas mulle, et Kapler oli kogu aeg vait ja alles siis, kui kuulis, et loobun varandusest, lausus: "Ta käitub õigesti, teab, et saab märgatavalt enam minult mitte nõudes."

Mitte midagi ma ei saanud. Sõbrad noomisid mind, kuid mina ei kahetse."

"Kas te pärast lahutust kohtusite temaga?"

"Mitte kunagi. Ma armastasin teda ikka veel, ja mul oli väga valus."

Hiljuti nägid ilmavalgust kaks täiesti erinevat raamatut: "Gulagi teater", kus teiste materjalide seas on peatükk Valentina Tokarskajast, ning "Kohtutund", millesse on kogutud Julia Drunina luuletused erinevatest aastatest läbisegi Aleksei Kapleri kirjade ja telegrammidega temale.

Toon read Kapleri kirjast Tokarskajale 1950-ndate algusest:

"Minu armas, lõpmata kallis!

...peenike kiireke Sinu tähevalgusest on mulle absoluutselt hädavajalik. Kuigi see on viirastuslik, kuigi seda pole võimalik isegi puudutada, on see siiski minu ainus orientiir. Tuleb välja, et imeliselt täpne on määratlus: "mida pimedam öö" – seda eredamalt särab Sinu täht süsimustas taevas...

Kujutlen, et kui saaksin olla hetkegi Sinuga, ahmiksin jõudu igasugusteks katsumusteks. Kui hea oleks, kui tõekspidamine "kõik voolab, kõik muutub", poleks meie suhete puhul aksioom. Seepärast

paneb ahastama, milline tasakaalutus minu hinges valitseb – kord olen veendunud, et mingid juhtumused ega ajad ei suuda midagi muuta Sinu suhtumises minusse, siis äkki kerkib kogu reaalsuses silme ette see tohutu karistusaeg, mille kestel me juba pole teineteist näinud, ja tulevased kaks lõputut aastat – nii paistavad kõik minu lootused absurdsena ning tundub, et samasuguse eduga võiksin proovida säilitada head ilma."

Ent nüüd read Kapleri kirjast Druninale juba teistest aegadest:

"On möödunud veel kuus aastat, ja ma armastan Sind veel tugevamalt, veel kindlamalt. Juba ammu saime Sinuga üheks inimeseks, kes võib rumalusest isegi tülitseda iseendaga, kuid eralduda, muutuda taas kaheks ei suuda. Pane tähele, kui ülbeks ma olen läinud, varem kirjutasin ainult oma tunnetest, ent nüüd seletan kahe eest ega karda, et Sa selle valeks tunnistaksid. Tänu Sulle kõige eest, minu elu."

Mõni lugejanna on võimeline nördimust avaldama: "Usu siis peale seda veel mehi!" Ja tal on omal kombel õiguski.

Kuid kui tähelepanelikumalt süüvida mõlemasse kirja, võib märgata nende vaieldamatut erinevust. Kirjas Tokarskajale hoiab vanglasse suletud Kapler justkui õlekõrrest kinni naise armastusest enda vastu. See aitab ellu jääda.

Kirjas Druninale kingib ta ennast.

Erinevad hingeseisundid.

Tahtmatult mõtled: mehe suhtes – kui see on armastus – on alati kas poja või isaarmastuse elemente. Nagu, muide, ka naise puhul: ema- ja tütrearmasust on kerge märgata.

Tokarskaja vastu tundis Kapler midagi pojalikku, Drunina vastu aga täiesti isalikku.

Oo, kuis me elu pöördel arm
on tulvil õrnusi ja aimust,
kirjutas Tjuttšev.

Lahkun Valentina Tokarskaja juurest, ent mu peas vasardab Bunini värss: "pole minevikku naise jaoks".

Jah, ka suured eksivad, kahju ainult, et nende eksimust on lihtsad

inimesed sageli valmis võtma kui reeglit, kui tõde, kui aksioomi.

Selles pikas loos – Svetlana, Kapler, Tokarskaja, Drunina – pole süütuid ega süüdlasi. Pasternaki määratluse järgi on elu, mis "keeras vindi" nende inimeste südamesse.

Ja veel selle ammuse draama viimased etteasted.

1996. aasta maiõhtul Sofia õdusas restoranikeses "Valge Kass" meenutas kuulus bulgaaria poetess Liljana Stefanova, endine kirjandusisntituudi üliõpilane ja Julia Drunina sõbratar:

"Kõik arenes minu silme all. Oh kui keeruline see oli! Kapler ei söandanud maha jätta naist, kes oli nii palju vanglas üle elanud. Kõik pani paika Julia haigus. Tal oli raske operatsioon, ta kutsus Kapleri enda juurde, et hüvasti jätta. Kapler oli tema voodi ees põlvili, nuttis ja rääkis, et jääb temaga igaveseks...

Kaks aastat enne Kapleri surma helises nende korteri uksekell. Julia avas ukse. Lävel seisis Svetlana Stalina, kes oli just naasnud välismaalt, lootes end taas kodumaal sisse seada.

"Kas ma võiksin näha Aleksei Jakovlevitši?"

"Muidugi, muidugi, astuge sisse."

Julia jättis nad omavahele. Nad rääkisid kaks tundi. Julia ei pärinud Kaplerilt kunagi, millest nad rääkisid..."

KIRA ALLILUJEVA SAATUS

Pärast Nadežda Allilujeva enesetappu 1932. aastal jäid lesestunud Stalinit ümbritsema mõlema naise sugulased.

Stalini esimese naise Jekaterina vend Aleksandr Svanidze, bolševistlikus ringkonnas enam tuntud oma parteilise nime "Aljoša" all; tema naine, matsakas iludus Maria, kelle päevikuid meenutatakse selles raamatus; tema poeg Anatoli esimesest abielust ning Aleksandri ja Maria ühine poeg Džonik.

Nadežda Allilujeva vend Pavel, kes kinkis õele selle kurikuulsa püstoli, millest Nadežda end maha laskis; Paveli naine Jevgenia ning nende lapsed Kira, Sergei ja Aleksandr.

Nadežda õde Anna koos tšekistist abikaasa Stanislav Redensi ning laste Leonidi ja Vladimiriga.

Nadežda noorem vend Fjodor, imelikuvõitu inimene, keda peeti veidi ebanormaalseks ja kellel järglasi ei olnud.

Peale sugulaste ümbritsesid Stalinit võitluskaaslased Kirov, Ordžonikidze, Jenukidze, Kalinin, Molotov, Vorošilov, Kaganovitš ja teised.

Alguses paistis kõik ühtse sõbraliku maailmana, kuid varsti hakkas Stalini luud pühkima.

Saladuslikel asjaoludel lasti maha Kirov.

Ametlikult tegi endale otsa peale, kuid kuulduste järgi tapeti Ordžonikidze.

Jenukidzele sai osaks vangla ja mahalaskmine.

Vanglasse läks Kalinini naine, süüdistatuna trotskismis.

Kaganovitši vend sooritas enesetapu.

Vorošilovi perekonnas oli oma ussiauk: türmi sattus Vorošilovi kasupoja naise isa.

Sugulastega Stalin väga ei kiirustanud, kuigi tõenäoliselt 1937. aastaks olid nad hakanud teda ärritama oma kohalolekuga, tavapäraste koduste intriigidega, mõned aga ka loomupärase sõltumatusega.

Esimestena sattusid vanglasse Aljoša Svanidze ja tema naine Maria. Seejärel Stanislav Redens. Mehed lasti maha, Maria suri aga suure mure kätte, kui sai teada mehe hukkumisest.

1938. aastal suri ootamatult äsja kuurordist naasnud Pavel Allilujev.

Algas sõda – Stalin tegi vaheaja. Pärast sõda pöördus ta tagasi idee juurde hävitada allesjäänud sugusèlts.

Läksid vangi kummaliselt surnud Pavel Allilujevi naine Jevgenia, nende tütar Kira, kadunud Nadežda õde ja Redensi lesk Anna Allilujeva ning Aljoša Svanidze poeg Džonik. Maria Svanidze poeg Anatoli hukkus rindel.

Ülejäänud Allilujevite suguvõsa lapsed olid veel liiga väikesed vanglaelu jaoks.

Ainsad, keda ei puutunud kõikvõimsa sugulase käsi, olid Nadežda Allilujeva isa ja ema ning tema noorem vend, imelikuvõitu Fjodor.

Tänaseks on jäänud kõige vanemaks Allilujevite lapseks Kira Politkovskaja, näitlejanna, kes on oma vastumeelse perekonnanime asendanud esimese abikaasa perekonnanimega. Tema saatuses on näha nagu peeglis kõigi Svanidzede ja Allilujevite saatus ning võibolla kerkib veidigi selle hävitatud soo saladuse loor.

Väikest sõbralikku tüdrukut kahekümnendate aastate Kremlis armastasid kõik.

"Kirka!" Stalin astus piipu popsutades õue, soovides värsket õhku hingata.

"Mis on?" Naise vennatütar jooksis onu juurde.

"Peas on auk!"

"Ah teid küll!" Tüdruk ajas huuled prunti ning eemaldus.

"Hea küll, enam ei tee," lubas onuke suuremeelselt ning laps mängis edasi. Ent viie minuti pärast kostus uuesti:

"Kirka!"

"Mis on?"

"Peas on auk!"

"Ning siiski oskas Stalin lastes enda vastu poolehoidu äratada," meenutab Kira, "ma olin kindel, et ta mind armastab. Mäletan, kui papaninlased kinkisid talle tohutu kala, mida tuli süüa toorelt. Hakkasin mossitama: ei taha."

"Ära mossita, see on maitsev."

"Ei hakka sööma!"

"Söö," räägib tema, lõikab õhukese viilu ning paneb mulle suhu. Neelan alla.

"Tõepoolest, maitsev!"

"Just nimelt!""

1996. aasta. Istun Kira Politkovskajaga tema ühetoalises korteris Jõevaksali lähedal. Aeg kord peatub, kord voolab tagasi, kord kihutab kaugele ette. Tohutu materjal tohutust perekonnast on lukustatud tema mällu, ning kohe ei teagi, millest alustada. Lepime kokku: mina esitan küsimusi ja peatan ta hetkel, kui ta tahtmatult teemat muudab.

"Rääkige oma perekonnast, isast, emast."

"Kui mind Novgorodist Kremlisse toodi, olin neljane. Elasime tookord Kremlis kõik koos ühes korpuses, Stalin, Ordžonikidze, seal oli elanud Lenin, siis küll juba surnud.

Minu isa ja Stalin olid sõbrad. Stalin oli üllatunud, et isa abiellus minu ema Jevgenia Zemljanitsõnaga, vaimuliku tütrega. Ironiseeris: papi tütar.

Ta saatis isa koos perega tööle Saksamaale, sealsesse kaubandusesindusse. Elasime Düsseldorfis, hiljem mõne aasta Berliinis. Nadežda Allilujeva sõitis Berliini konsulteerima saksa arstidega oma tugevate peavalude asjus. Arstid keeldusid tema rasket haigust – koljuluude lausühendit – opereerimast.

1938. aastal pöördus isa tagasi kuurordist ning läks esimest päeva tööle, varsti aga helistati emale:

"Mida te talle süüa andsite? Tal on halb, oksendab."

Ema ütles:

"Andsin muna ja kohvi. Võibolla peaksin kohale sõitma?"

"Pole vaja, me helistame teile hiljem."

Teine telefonikõne tuli juba haiglast ning taas polnud justkui midagi hirmsat, polevat põhjust kiirustada.

Kui ema lõpuks siiski haiglasse sõitis, ütles arst:

"Kus te siis nii kaua olite? Ta ootas teid nii väga, tahtis midagi ütelda. Nüüd on juba hilja..."

Maria Svanidze päevikus on read: "Jossif viskas Ženjaga nalja, et too on taas täidlasemaks läinud. Nüüd, kui juba kõike tean, jälgisin neid pidevalt."

Kas on võimalik neile sõnadele mitte tähelepanu pöörata?

"Kas on tõsi, et teie emal oli Staliniga romaan?"

Kira Pavlovna naeratab salapäraselt:

"Ema meeldis igaühele, kes oli teda kas või korra näinud. Suur, särav, tugev naine. Aus, õiglane.

Ükskord esines Stalin ettekandega, isa läks kohale, kuid ema jäi hiljaks – õmblejanna ei jõudnud tema uut jakki varem valmis. Astus end veidi küüru tõmmates saali, istus kohale, kuid Stalin ütles siiski talle pärast ettekannet: "Miks siis teie, Ženja, hilinesite?" Ema vastu:

"Kuidas te seda tähele panite, et ma hilinesin?"

Stalin vastas:

"Ma näen kaugele. Ning üldse, kes siis veel peale teie söandanuks hilineda minu ettekandele?"

Ema ei kannatanud valet ja teesklust. Kord vestles Stalin Molotovi naise Žemtšužinaga, kes pidevalt temaga koketeeris. Žemtšužina juhtis kogu riigi parfümeeriatööstust ning tahtis kiidelda uute nõukogude lõhnaõlidega.

"Sellepärast te nii hästi lõhnategi," räägib Stalin.

"Jah," sekkub vestlusse ema, "ent lõhnate "Chanel nr. 5" järele."

Pärast isa surma tegi Beria emale ettepaneku hakata Jossif Vissarionovitši majapidajannaks. Stalini juures töötas väga ebasümpaatne grusiinlannast emand. Beria oli kindel: kui ema võtab Stalini majapidamisohjad enda kätte, saab kõik korda.

Ema ehmus.

"Ei mingi hinna eest!" rääkis ema palju aastaid hiljem. "Beria oli kõigeks võimeline, kas või Stalinit mürgitama, aga pärast oleks öelnud, et see oli minu kätetöö."

Ning ta kiirustas abielluma Nikolai Molotšnikoviga, kellega oli tuttav olnud palju aastaid, juba Saksamaast saati. Tema naine oli arreteeritud, sest oli rahvuselt poolatar. Varsti pärast abiellumist sattus ema haiglasse. Just neil päevil Stalin helistas meile mitu korda ning küsis ema."

"Maria Svanidze kirjutab oma päevikus Jossifi ja Jevgenia suhetest 1935. aastal. Kas need suhted ei võinud jätkuda 1938. aastani ja hiljemgi?" pöördun ma tagasi küsimuse juurde, mis oli jäänud vastuseta.

"Ema abiellus Molotšnikoviga. Molotšnikov oli leiutaja ning töötas Nižni Tagilis. Aga kui algas sõda ning tuli evakueeruda, tahtis Stalin, et ema sõidaks evakuatsiooni koos Svetlana ja teiste sugulastega. Ema rääkis end välja sellega, et tal on suur pere: omad lapsed pluss mehe kaks last, ja et ta peab sõitma mehe juurde. Ta ju abielluski sellepärast, et end kaitsta..."

"Kaitsta end Beria või Stalini eest?"

Kira Pavlovna ei vastanud.

Nadežda õe Anna poeg Vladimir Allilujev kirjutab oma raamatus "Ühe perekonna kroonika" järgmist: "Lahkhelisid meie perekonnas tekitas ka Jevgenia Aleksandrovna, kui ta pärast Paveli surma Molotšnikoviga abiellus. Molotšnikov oli lesk ning tal oli kaks täiskasvanud last – Lev ja Ksenja. Minu vanaisa ja vanaema pidasid seda abielu sündsusetult kiireks pärast poja surma."

Perekondlike vasturääkivuste keerukas sasipundar. Sarnastes või siis veelgi keerulisemates situatsioonides räägivad inimesed tavaliselt oma probleemid sirgeks, kuid siin on tegemist Stalini perekonnaga, ja Stalin on kõikvõimas. Võib ka oma sugulased riigis spioonideks ja vaenlasteks kuulutada.

Stalini sõjajärgse rünnaku sugulastele provotseeris Anna Allilujeva mälestusteraamat. Kira Pavlovna ei suuda veel tänapäevalgi mõista, mis Stalinil selles raamatus hinge nii täis ajas.

Võtan raamatu, loen rida-realt ja ridade vaheltki. Poleks justkui millestki kinni hakata. Ent siiski...

Anna Allilujeva kirjutab:

"Stalin tunnistati 1916. aastal sõjaväeteenistusse kõlbmatuks.

"Arvati, et minust saab seal mittesoovitav element," rääkis ta meile, "ja pärast noriti mu käe kallal."

Stalini vasak käsi paindus küünarnukist halvasti. Ta oli seda lapsepõlves vigastanud. Vigastusest sai alguse mädanik, aga et keegi ei

osanud poissi ravida, siis tekkis veremürgitus. Stalin oli surmasuus.

"Ei tea, kas tookord päästis mind tugev organism või küla soolapuhuja salv, kuid ma paranesin," meenutas ta ükskord.

Kuid vigastus jäi kogu eluks."

Lihtne on ette kujutada, kui ebameeldiv tundus Stalinile, rahvaste isale, võitjale, generalissimusele, oma kuulsuse tipul 1946. aastal lugeda neid ridu, mis tuletasid meelde ka seda, et kätt ei saa peaaegu üldse enam liigutada.

Hea küll, ei saa liigutada, seda võib varjata, kuid milleks mitmemiljonilisel, juhti ülistaval rahval on vaja tema kohta teada selliseid vähemeeldivaid, alandavaid üksikasju?! Alatu eidekeel! Tegi seda nimme?

Ja veel mõned leheküljed Anna Allilujeva mälestusist:

"Selgitasime Peterburis Stalinile, et kolime teise korterisse.

"Ja ongi tore," märgib Jossif rahulolevalt, "jätke üks toake ka minu tarvis." Ja noogutanud hüvastijätuks, kordab: "Ärge unustage minu tuba!""

Teises kohas jälle:

"Aga teie tuba ootab teid, tuba, mida te palusite."

Stalini nägu lööb naeratusest särama:

"Las jääb, jätke see kindlasti minu jaoks alles... tuba pidage minu omaks.""

Millegipärast seda lõiku Anna Sergejevna mälestustest lugedes meenusid mulle Saveljitš ja Pugatšov Puškini "Kapteni tütrest": teener Saveljitš meenutab kangekaelselt Pugatšovile reisikasukat, mis kingiti talle neil aegadel, kui Pugatšov oli alles hulgus; ent noor Pugatšov tsaar Peeter III rollis saab tigedaks, ei soovi meenutada kasukat kui oma alandavat minevikku.

Anna Allilujeva saatus oli otsustatud.

Kuid alguses arreteeriti Kira ema Jevgenia Allilujeva. Kümme aastat pärast mehe surma, 1947. aasta lõpus süüdistati teda mehe mürgitamises. Toimus ekshumatsioon, mis ei tõestanud midagi, kuid Kira ema jäi ikkagi vahi alla.

Kira Politkovskaja kirjeldab ema arreteerimist: "Harjutasime kodus Tšehhovi "Abieluettepanekut". Äkki helises uksekell. Avasin ukse.

Väljas seisid kaks meest, kes küsisid ema. Kutsusin nad sisse, hüüdsin ema ning läksin uuesti harjutama. Siis kuulsin ema häält: "Vanglast ja kerjakotist ei keelduta." Jooksin oma toast välja, sööstsin ema juurde, tema jättis käigupealt minuga hüvasti ja astus korterist välja. Palju aastaid hiljem rääkis ta mulle, et tahtis kaheksandalt korruselt alla viskuda. Peaaegu kuu aja pärast, kell kaks öösel, arreteeriti ka mind. Siis nabiti kinni Anna Allilujeva.

"Kira Pavlovna," tüürin ma tagasi keelatud teema juurde, "võibolla pani Stalin teie ema istuma kättemaksuks selle eest, et ema eelistas Molotšnikovi? Kas Stalin armastas teda?"

"Teate," vastab mulle Stalini naise vennatütar, "las ma parem räägin teile, kuidas ma vanglas istusin ja asumisel elasin. Te ju tahate teada, milline ma olin, Kremli õnneseen?

Uurimise all istusin ma Lefortovos. Ma ei saa üldse elada, kui ei tunneta aega, ei tea, mis toimub väljas, mis päev on," räägib Kira Pavlovna. "Meisterdasin leivast pesa ja väikesed munad: viis väikest tähendasid viit päeva ja üks suur – puhkepäeva. Seda pesa varjasin erinevate esemetega niimoodi, et seda ei võinud keegi märgata. Ja teadsin alati, mis päev parasjagu oli.

Mind arreteeriti jaanuaris. 23. veebruaril, Punaarmee aastapäeval, jätsid valvurid kõik kinnipeetavad kui rahvavaenlased lõunasöögist ilma. Ise läksid pidu pidama. 8. märtsil toimiti täpselt samamoodi.

Kui näljane ma ka polnud, ei söönud ma ära oma pesakest – see oli minu kalender. Mul oli kaasas 25 rubla. Palusin valvuritel osta mulle vanglapoest sibulat, et hoiduda skorbuudist, šokolaadi ja vist ka küpsiseid. Istusin seal viis kuud.

Öösiti põles tuli... päeval lubati lebada vaid lahtiste silmadega. Selga pöörata ei tohtinud – äkki kägistan end, pressin endast orjahinge välja. Saad vaevu silmad sulgeda, kui kõlab käratus: "Üles tõusta!" Ja tõusedki.

Hommikul anti pool pätsi leiba terveks päevaks. Siis veel mingit sogast vedelikku – kohvi või teed. Hommikusöök oli kell kuus, lõuna kell kuus õhtul. Kõik.

Lõunasöögiks kalalurr ja justkui sõduritele kruubiputru. Seda oli võimatu närida. Anti ka kaerahelbeputru. Sõin kõik ära.

Kaebasin uurijale:
"Mul on magu haige, ei saa leiba süüa."
Tema mulle:
"Aga mina annan sulle kuivikuid."
Sain julgust:
"Kaks suhkrutükki on vähevõitu!"
Tema vastab:
"Aga mina annan sulle neli."
Nähtavasti lõid nad kartma, et Stalin kutsub kellegi neist välja ja küsib:
"Millega te minu sugulast toidate?"
Nii tuldi mulle vastu. Mõnikord pärast ülekuulamist lubati mul tõusta kell kaheksa hommikul.
Kuulan Kira Politkovskajat, seda lõbusat, leidlikku, artistlikku naist, ja mõtlen: milles siis Stalin süüdistas oma naise vennatütart, keda tundis juba mähkmeist peale?
"Tegelikult ei milleski. Uurimisel räägiti igasuguste näideteta, et olen rahvavaenlane, et olen Stalini vastu. Aga emale räägiti, et ta mürgitas mu isa nimme, soovides abielluda Molotšnikoviga, kes pandi samuti istuma. Teda peksti vanglas julmalt, pähe jäid armid.
Kui ema oli arreteeritud ja teda esimest korda ülekuulamisele viidi, istus üks ülekuulaja tema ees, kepp käes, teine sõimas ropult.
Ema küsis siis:
"Kas olen Gestaaposse sattunud?"
Need valasid ta taas ropu sõimuga üle, kuid ema tõusis nende ette püsti:
"Ah teid, lapsi, te pole mereväes teeninud! Vaat õpetan teile praegu tõelist sõimu."
Sõimas neid viiekordsetega, ja nood jäid tummaks. Pärast seda nad ema kuuldes enam ei ropendanud.
Juurdlus on lõppenud. Kolmik kutsub Kira Politkovskaja välja.
"Madala laega saal. Istuvad kolmekesi. Igaühel tohutu nina – pööran alati tähelepanu välimusele, mul on juba selline maania.
"Kodanik Politkovskaja, loeme teile kohe ette kohtuotsuse."
Mu süda vajus kuhugi, nii et vaevu-vaevu kuulsin: "Viis aastat

asumist Ivanovo oblastis."
Üks neist ütleb:
"Kas tahate midagi küsida?"
Vastan:
"Jah. Kas Ivanovo oblastis õunu on?"
"On, on!"
Mulle anti kätte pajuk – tükk leiba ja heeringas. Mõtlesin: mitu päeva sinna siis õige sõidetakse? Öeldi – pool päeva. Mind viidi koerte ja konvoi saatel rongile. Vagunil trellid, vaguni sissekäigu ees seisev soldatike heitis mulle pilgu ja ütles:
"Zoja Fjodorova, oh, Zoja Fjodorova, ja millest sul puudus oli?"
"Kuid mina ei ole ju Zoja Fjodorova."
"Ah, Zoja Fjodorova..."
Sel ajal istus ka kuulus Zoja Fjodorova türmis.
Jõudsin Ivanovo vanglasse, kus selle Fernandelile sarnanev ülemus ütles:
"No selge, läksite perekonnas isekeskis riidu ja ta panigi teid istuma. Pole midagi, möödub mõni aeg, ja lepite taas ära. Meie paneme su roosasse kongi, kütame sauna."
Ja tõepoolest, paigutas mu roosasse kongi. Ja ütles:
"Sa oled siin vaba, võid minna, kuhu aga soovid."
"Mul pole ju raha, pole kuhugi minna."
"Kirjuta sugulastele, vendadele," soovitas ülemus.
Kirjutasin ja põdesin, et ei tulnud pähe neile helistada.
Fernandel õpetas:
"Käi siin Ivanovos, kus aga tahad, kuid ööseks tule siia tagasi."
Kuulsin kaugusest kostmas muusikat.
"Kust see tuleb?" pärisin.
"Siin läheduses on kultuuripark, ja seal teater. Võid sinna minna."
Läksin parki. Nägin – Kammerteatri külalisetendused. Ja minul ses teatris sõbranna, iludus Marianna Podgurskaja, Romain Rolland'i õetütar. Nägin, et ta tuleb, üleni helesinises, ja hüüdsin:
"Mariannake!"
Tema tuli kohe minu juurde:
"Kuule, kas põgenesid vanglast või?"

"Kas siis sealt on võimalik põgeneda?"

Tahtsin jääda Marianna juurde hotelli, kuid hotellis oli range passirežiim ja ta ei lasknud mind sinna.

Kolmest mulle valikuks antud linnast – Ivanovost, Kinešmast ja Šujast – valisin viimase, sest sealses teatris polnud mul tuttavaid, sest NKVD tahtis Allelujevite nime kõigi eest varjata.

Läksin vaksalisse, et Šujasse sõita. Seal aga valitses segadus nagu sõjaajal, kõikjal trügisid kotimehed, ei pääsenud kuidagi läbi. Läksin tagasi Ivanovo vanglasse, kuid mind ei lastud sisse.

"Kirjutage avaldus, et tahate vanglas ööbida."

Kirjutasin, ja Fernandeli nägu ülemus viis mind jälle roosasse kongi. Hommikul viis ta ise mind vaksalisse ja pani rongi peale. Kena inimene. Ja üldse polnud Ivanovo nagu Lefortovo: kodune vangla, põrandal vaibad, ei piinatud, kõik oli kuidagi lastepärane...

Kas pole see artistlik kergus, kuidas Kira Politkovskaja räägib oma elust, oskuses näha kõige inetumas ilusat? Ta armastab inimesi ja andestab kergesti isegi alatuse. Ei andesta aga enda umbropsu süüdistamist.

"Kuidas nii?" ärritub Kira. "Volodja Allilujev (tema tädipoeg. – *L.V.*) kirjutab oma raamatus, et meie emaga kaebasime tema ema Anna Allilujeva peale ning ema pandi vangi. Ta oli neljakümne kaheksandal aastal kaheteistkümneaastane, mida ta võis mõista? Uurijad kirjutasid ju vangide eest ise protokollid ja võisid kokku valetada mida tahes.

Nõustun täiesti Kira Pavlovnaga, olen tundide kaupa lugenud Kalinina, Žemtšužina, Ruslanova, Okunevskaja, Jegorova, Budjonnaja ja teiste toimikuid ning võin kinnitada tema sõnu, isegi lisada veel mõndagi.

Kõigepealt erinevad kolmekümnendate aastate toimikud neljakümnendate aastate lõpu omadest. Esimesed on õhemad, lihtsamad. Neis on palju vangi kirjutatud tunnistusi, tavaliselt on isegi käekiri justnagu hirmunud. Oma käega kirjutatud tunnistustes peegeldub isiksus, iseloom, hingeseisund tol hetkel, kui tunnistused anti. Isiku kohaloleku efekt.

Neljakümnendate aastate paksudes toimikutes olid ülekuulamisprotokollid kirjutatud kirjutusmasinal ja mõnele polnud ülekuulatav isegi alla kirjutanud, tunnistuste stiil ja toon oli täpselt ühesugune.

Vangla jõhkrate politseinike stiil lämmatas täiesti iga ülekuulatava individuaalsuse. Neljakümnendate aastate uurijaid huvitas üks ja sama teema – ülekuulatava intiimelu üksikasjad, millel ei olnud mingit seost "spiooni toimikuga". Mis see oli? Milleks? Kas olid põhjuseks uurijate liialdused või hoopis kammitsetus? Toimikutes nad kindla peale fantaseerisid ja elasid karistamatult välja oma salaihasid ja komplekse.

Arvan, et Vladimir Allilujev süüdistab ilmaasjata Kira Politkovskajat: tema tunnistused sepitses arvatavasti uurija, ta ei kirjutanud millelegi alla ega isegi ei teadnud, et Vladimiri ema Anna Allilujeva on samuti vangis.

"Mis sai siis, kui te Šujasse saabusite?" küsin ma Kira Pavlovnalt.

Me kohtume juba mitmendat korda ja mida rohkem me räägime, seda rohkem tuleb ilmsiks uusi fakte: Stalini, Allilujeva, Svetlana, olude, meelelaadi ja Kira Politkovskaja enda kohta.

Oma armsa onu vangilaagri õudused üle elanud Kremli tüdruk pole tigestunud, õnnetu, vaid on hoopis õitsele puhkenud.

Saab kevadel ka kurbus
vaid lumes sulavaks –
vaenlase kiuste muutus
ta veelgi kaunimaks.

Saabusin Šujasse," jätkab Kira, "seal oli loomulikult Lenini tänav peatänav. Seal aga KGB. Istub niisugune korralik, justkui isegi intelligentne, meeldiv noormees. Ütlen talle: "Ma pean saama teatrisse tööle, mingit muud tööd ma ei oska."

Ta tõstab telefonitoru:

"Kas Gorki-nimeline teater? Olete sealt. Siia saabus väljasaadetu, ta peab töötama teatris."

Talle vastatakse, ja ta annab mulle edasi, et "kohti ei ole", kuid seal on võimalus töötada teistel ametikohtadel.

Mis mul sest? Olin seal nii näitlejanna, klaverisaatja kui rekvisiitor. See noormees saatis mind hotelli, et seal end mõneks päevaks sisse

seada. Lähen hotelli. Istub seal üks rätikus mutt nagu Nõia-Ella. Annan talle paberi: "Allilujeva, viieks aastaks välja saadetud Ivanovo oblastisse."

Mutt vaikib, vaatab ja kukub äkki uluma:

"Sa mu kallike, ka minu mees on vanglas, annan sulle parima numbritoa!"

Vaikin, ei suuda mõista, millises maailmas viibin.

Hakkasin teatris mängima. Mulle väljastati pass mehe perekonnanimega. Olin enne arreteerimist olnud abielus ainult kaks aastat. Mees sõitis minu juurde, aga mis oli tal teha Šujas. Ta töötas Väikeses Teatris režissööri abina, kui me tutvusime, aga enne minu arreteerimist astus diplomaatide kooli. Oli natuke aega minu juures, vaatas, et mängin näidendis, aga saalis istub kaheksa inimest. Me mängime enda jaoks, naudime oma mängu, ja siis makstakse meile rubla palka. Saan pajuki – rukkileiva.

Sõitis ära. Tema vanemad saatsid mulle kirja: "Päästke meie poeg! Kui te ei anna talle lahutust, ta hukkub." Ma pole ta peale pahane: kui oled parteilane, tuleb teha nii, nagu neile tarvis. Armastus sai otsa, sellest on kahju.

Teater kõrbes põhja ja ma läksin tööle koorijuhina vaimupuuetega laste kooli. Pean ütlema, et need vaimselt mahajäänud olid sageli targemad kui targad. Sain nendega sõbraks, nad saatsid mind koju, teised õpetajad armukadetsesid, rääkisid: "Teie armastate neid, aga nemad andisd teile hüüdnime Girja Pavlovna Pollitrovskaja-Polbutõlkina." Vastasin neile: "Mis vaimselt alaarenenud nad on – väga vaimukad."

Minu asumisaeg lõppes 1953. aastal. Sõitsin Moskvasse, kuid selgus, et mul polnud õigust elada pealinnades. Kui tahtsin minna Kremli kaldapealse majja vendi vaatama, ütles valvur:

"Lasen teid sisse, kuid pärast ühtteist peate lahkuma. Teil pole õigust jääda majja ööseks."

Ma sõitsin ema õe, tädi Katja juurde, elasin veidi aega tema juures ja sõitsin siis tagasi Šujasse. Pärast Stalini surma kutsus vend Sergei mind Moskvasse. Vend oli mul jaamas vastas. Sõitsime Lubjankast mööda, ma pöörasin pea ära, aga tema ütles:

"Kas sa ei tea? Beria arreteeriti ja lasti maha."

2. aprillil 1954. aastal helistati mulle Lubjankalt:

"Tere, me saadame teile auto, võite emale ja tädile järele tulla."

Olen šokis. Küsin:

"Kas see pole mitte aprillinali?"

Sõitsin emale järele. Ta oli kohutavalt muutunud, põskede puna oli muutunud lillaks. Sülelesime, ema taganes veidi, vaatas mind ja ütles:

"Kas enam maitsetumalt ei saanud end riidesse panna?"

Noh, kõik on korras, ema pole muutunud. Kui läksime trepist alla ja talle ütlesin, et Beria on vangi pandud, hakkas ta kõva häälega kisama, et minu tädi Anna teda kuuleks:

"Njurake, kuuled, Beria on vangi pandud!"

Pärast Moskvasse tagasitulekut oli Stalini sugulane otsinud tööd – kuskile ei võetud. Mihhail Tsarjovil ei olnud õigust teda teatrisse mitte tagasi võtta, kuid leidis ettekääande:

"Te töötasite Šujas, teil on teine käekiri."

Ja ütles ära.

Toonud ettekäändeks "käekirja", näitas suurepärane Mihhail Tsarjov oma "käekirja": tema äraütlemise taga peitus kõige tõenäolisemalt juhi ettevaatlikkus, eelistas Stalini paljastamise aastatel oma teatrit tema sugulase töölolekuga mitte alt vedada. Nii sai oma onukese pärast kannatanud "rahvavaenlane" Kira Politkovskaja uue nähtamatu häbimärgi – "türanni sugulane".

Kuid maailmas leidub häid inimesi. 1957. aastal asus ta tööle televisioonis, kust jäi pensionile 1980. aastal. Oli režissööri abi ja muusikatoimetuse režissöör.

"Rääkige, palun..." alustan mina.

"Stalini seksuaalsusest?" kissitab Kira Politkovskaja kavalalt silmi. "Sellest räägin ainult dollarite eest."

Vaatan talle juhmilt otsa. Kas ta mõtleb seda tõsiselt? Või siis ei mõista ma inimesi, ei mõistnud teda üldsegi? Aga võibolla on temagi nagu kogu üheksakümnendate aastate ühiskond läinud nende roheliste rahatähtede pärast segaseks?

"Palun nimetage summa," ütlen mina ja mõtlen: "Millist summat ta ka ei nimetaks, isegi mulle sobivat, ei kasuta ma seda saladust. Milleks pean midagi sellist teadma? Ma ei kirjuta ju pornoraamatut. Milline õigus on mul teada intiimseid üksikasju inimese kohta, kes täna on aja ees kaitsetu, milline ta ka ei olnud?"

"Kas te tõepoolest jäite uskuma, et olen võimeline kauplema tema intiimeluga?" räägib Kira. "Niisugune-naasugune, kuid ta oli minu onu. Ja ma olen talle andestanud selle, mis minuga toimus..."

LÕKS "TORMILINNU" PEREKONNALE

1933. aastal ilmus Moskvasse maaliline grupp – suur proletaarne kirjanik, "revolutsiooni tormilind" Maksim Gorki perekonnaga: poja, minia ja kahe võluva lapselapsega – Marfa ja Darjaga. Nad tulid Itaaliast. Gorkit võeti pidulikult vastu. Tänavatel tunglesid rahvahulgad, lehvitati punaste lipukestega; tema siiasõidust tundsid rõõmu ka nõukogude kirjanikud, nimekad näitlejad, režissöörid, kunstnikud – kogu intelligentsi eliit; samuti kõik juhid, parteiülemused, kes ei olnud veel jõudnud saladuslikult hukkuda või haihtuda Lubjanka musta kurku.

Kirjanik naasis kodumaale pärast enam kui kümneaastast äraolekut. Ta hülgas leninliku Venemaa 1922. aastal, peamiselt sellepärast, et ei nõustunud Vladimir Iljitšiga paljudes poliitika- ja kultuuriküsimustes. Aleksei Maksimovitš, kes oli alati inimesi armastanud, lõi emigratsioonis enda ümber terve eriliste isiksuste maailma, kus valitses eriline suhtlusstiil: lõbus, aasiv-naljatlev, varju- ja hüüdnimedega, igasuguste ümberrõivastumistega – säärane kodune karneval või maskeraad. Mõned sellest seltskonnast sõitsid koos Gorkiga 1933. aastal Venemaale.

Aleksei Maksimovitši isiklik elu oli keeruline – Moskvas elas tema esimene naine Jekaterina Peškova, kes oli talle kunagi kinkinud poja Maksimi ja kelle kirjanik 1922. aastal endaga välismaale kaasa võttis. Teine oli vabaabielunaine, näitlejanna Maria Andrejeva, kes ilmus aegajalt Gorki ellu, kuid nende vahel oli kõik lõppenud naise lahkumisega Caprilt 1913. aastal.

1920-1930-ndate aastate alguses imbusid vahetevahel Moskvasse uudised Gorki elust Itaalias, lapselaste sündimisest, kellestki parunessist, kes oli võtnud võimu Gorki majas ning peamise koha kirjaniku südames.

Pärast esiletõusu pöördus Stalin üha enam mõtte juurde tuua Gorki tagasi Nõukogude Venemaale ning teha temast majakas kirjandusmaailmas, kus omavahel riidlesid ja võitlesid vaimuinimesed. Ta saatis

korduvalt Gorki juurde oma emissare, nende seas ka Leonid Leonovi, et veenda Gorkit tagasi tulema. Nõukogude inimestele jäid need keelitamised tavaliselt saladuseks, kuid liikusid kuuldused Stalini tõepoolest muinasjutulistest lubadustest, rikkalikest võimalustest, mis pidavat ootama Gorkit Venemaale naasmisel.

Naasnud Venemaale, sai Gorkist Kremli inimene, ainus kirjanik, kellel olid tohutud privileegid. Isegi suuremad kui juhtidel. Stalini käsu kohaselt anti talle eramu Moskva kesklinnas. See oli arhitekt Šehteli projekteeritud ilus modernstiilis maja. Samuti sai Gorki valitsussuvila Gorki-10 Moskva-lähedases maalilises paigas.

Pärast kirjanike esimest kongressi, mille initsiaator oli kodumaale naasnud Gorki, hakkas ta juhtima taasloodud Kirjanike Liitu ning temast sai meie kirjanduse ametlik juht.

Gorkit ümbritsev meeldiv, intelligentne seltskond elavdas Kremli elu. Tema pehmeloomuline sümpaatne poeg Maksim, kes armastas napsitada ja-uljalt autoga sõita, kogus kohe enda ümber sõbrad..

Maksim Gorki ilusast naisest Nadeždast, keda kutsuti Timošaks, sai üleüldise vaimustuse objekt. Temasse armus riigi peatšekist Genrihh Jagoda.

Kaks üliarmast koolialist tüdrukut, Gorki lapselapsed Marfa ja Darja, suurepäraselt kasvatatud ja intelligentsed piigad, kõlbasid sõbrannadeks kõrgete juhtide tütardele.

Stalin ise suhtles sageli suure kirjanikuga ning lähendas tema perekonnaliikmeid oma lastele. Kõik sujus liigagi hästi.

Piiri taha jäi vaid saladuslik paruness, kellele, muide, anti võimalus külastada Gorkit Moskvas.

MÄLESTUSED ITAALIAST

1996. aasta jaanuar. Istun Gorki lapselapse Marfaga Moskva lähistel Barvihha puumaja suures toas, mis on tulvil lilli ja raamatuid. Selle maja ostis tema vanaisa 1922. aastal enne ärasõitu välismaale oma esimesele naisele Jekaterinale. Siin veetsid kolmekümnendatel ja neljakümnendatel aastatel oma suved vanaema juures pojatütred Marfa ja Darja. Need seinad kaitsesid Marfat ka raskeil hetkil.

Marfa Peškova meenutab:

"Minu ema Nadežda Vvedenskaja sündis 1901. aastal Tomskis arsti perekonnas, kus kasvas kaheksa last – ema oli eelviimane. Kui ta sai kaheteistkümneseks, kolis pere Moskvasse, seadis end sisse Patriarhi tiikide lähedal kahekordses majas – praegu asub sellel kohal kuulus lõvidega maja. Teisel korrusel oli tollal korter, esimesel ravis isa haigeid, ka haavatuid, kui algas Esimene maailmasõda. Kaheksast lapsest kolm õppisid arstiks, kes asusid isale appi.

Nadežda õppis Suvorovi bulvaril prantsuse gümnaasiumis. Tema ema suri 1918. aastal "hispaania tõppe" (grippi). Lastega jäi isa. Minu ema oli tollal mehelemineku eas. Isa haigestus, arvas, et tal on vähk, ning kiirustas oma ilusa tütre elu korda seadma. Tema juures töötas ordinaator, kes oli Nadeždasse armunud, kinkis lilli ja kompvekke. Isa nõudis, et tütar temaga abielluks. Nende laulatus toimus Brjussovi põiktänava kirikus. Pärast pulmi jõi peigmees end täis, millest pruut nii ära hirmus, et hüppas aknast välja ja põgenes. Sellega kõik lõppeski. Nadežda ütles, et ei suuda temaga isegi ühes toas viibida.

Maksim Peškoviga kohtus ta koolitüdrukuna liuväljal, mis asus tema kodu kõrval. Kui Maksim sai teada, et Marfa on abielus, kuid pole kunagi oma mehega koos elanud, hakkas temaga kurameerima. Nad kohtusid, kuid ema keeldus temaga abiellumast. Maksim tegi ta vanaisaga tuttavaks, Nadežda meeldis Gorkile.

1922. aastal veenis Maksim ema sõitma koos tema ja Aleksei Maksimovitšiga välismaale. Nad sattusid Berliini. Vanaisa tuttavad Lida Šaljapina ja Valentina Hodassevitš keelitasid teda Maksimiga abielluma. Ja saidki ta nõusse. Nad registreerisid oma abielu 1922. aastal Berliinis. Pärast sõitsid Tšehhoslovakkiasse Mariánské Láznesse, kus jäid ootama Itaalia viisat. Ja kui olid viisa saanud, seadsid end sisse Napoli lähistel, hiljem kolisid Sorrentosse hertsog Serra di Capriolole kuuluvasse villasse. Hertsogi ema oli pooleldi venelanna. Hertsogil oli küll kaks tütart, ent ise oli vallaline. Ta oli väga ekstravagantne inimene, kellele ei sobinud hertsoglik elukorraldus. Kui ta ükskord sai kutse perekonnajuubelile Santa Luciasse, rääkis ta teenriga kokku ning maksis talle, et too seoks laua kohal rippuva lühtri külge niidi ja kui kuulutatakse hertsogi saabumisest, tõmbaks niidist, et lühter kildudeks kukuks. Nii juhtuski. Üleüldises tohuvabohus istus hertsog autosse ning sõitis minema.

Gorkit ümbritses Sorrentos vene emigrantlik kogukond. Maksim andis välja ajalehte "Sorrento Tõde", kuhu saatsid oma kirjatükke sõbrad ja külalised, Boriss Šaljapin, vend ja õde Hodassevitšid. Paruness Maria Budberg kirjutas "Koerakese memuaarid". Vanaisa hüüti itaalia keeles *duca*'ks (hertsog).

Eriti elavaks muutus suviti: saabus Aleksandr Benois, käis ka teisi kunstnikke. Käidi koos etüüde tegemas, pärast näidati joonistusi vanaisale, kes riputas isegi ühe Benois' pildi – "Kamin" – oma tuppa üles.

Kunstnikud hakkasid joonistamist õpetama ka minu emale, kui olid temas tõepoolest ande avastanud. Minu isa Maksim Aleksejevitš osutus heaks karikaturistiks. Ta aitas vanaisa palju, ka maja Sorrentos leidis vanaisa jaoks tema.

Eriti jäi mulle meelde vanaisa üks sagedane külaline Ivan Rakitski. Ta sattus meile kui kunstnik Valentina Hodassevitši tuttav. Invaliidistus esimeses maailmasõjas, elas üle ipriidirünnaku. Tal sai magu kõrvetada, mistõttu oli sunnitud sööma vähehaaval ja pärast sööki alati lamama.

Rakitskil oli selgeltnägemise võime. Võis käekirja järgi kindlaks teha inimese iseloomu, kuulutas nii mõndagi ette. Sõna otseses mõttes ei lasknud vanaisa teda enda juurest minema. Juhtus, et Rakitski tuli

hommikusöögile ja ütles: "Täna on seal või siis seal maavärin või üleujutus."

Maksim kirjutas Rakitski ennustused üles. Teated toimunu kohta jõudsid meieni paaripäevase hilinemisega. Ning kõike seda, mis Maksim oli Rakitski sõnade järgi kirja pannud, lugesime hiljem ajalehtedest: kõik klappis.

Rakitskile ei meeldinud käe järgi ennustada lähedastele inimestele.

Hertsog Serra di Capriolo tütar Helena ei suutnud kuidagi otsusele jõuda, kas abielluda oma austaja, varaka Ameerika itaallasega või mitte. Noored käisid Helenale peale ja ta nõustus: "Olgu, abiellun teie meeleheaks." Peigmehele teatati, et pruut on nõus. Peig saabus kohale isikliku jahiga. Minu ema ja Maria Budberg valmistasid pruuti ette, tellisid Roomast hertsog Serra di Capriolo vapiga pesutikandid. Õnnelik peig kutsus kõik jahi pardale ja kogu seltskond seilas Iske saarele.

Seilamise ajal vaatas Rakitski peigmehe peopesa ja ennustas talle meeldivat tulevikku.

Ameeriklane elas hotellis "Minerva" meie maja vastas, seal peatusid tavaliselt vanaisa külalised Marina Tsvetajeva, Valentina Hodassevitš.

Hommikul suundus kogu seltskond heas meeleolus jalutuskäigule. Pruut jäi koos peiuga maha. Kui neid lähemale kutsuti, nägi minu ema esimesena, et nad tülitsevad. Siis ütleski Rakitski Maksimile: "See tüli ei ennusta head. Peigmehe käejooned näitavad surma."

Järgmisel hommikul leiti peigmees oma numbris surnuna – ei suutnud üle elada pruudi järjekordset äraütlemist ning laskis end maha.

Maja ümbritses armumiste ja draamade õhkkond. Meie paruness Maria Ignatjevna armus kellessegi itaallasesse – Aleksei Maksimovitš sai sellest teada, tahtis endale otsa peale teha, kuid noored aimasid halba, ja avastanud Gorki taskust püstoli, ei jätnud meest kunagi üksi. Berberova hakkas kohe vanaisaga koketeerima, Maria Ignatjevna märkas seda ning tegi kõik, et Berberova ära sõidaks. Kõik ajas üldiselt korda Maria Ignatjevna ise. Möödus palju aastaid, enne kui ta minu emale üles tunnistas, et sõidab igal aastal Itaaliasse – panema lilli sellesama itaallase hauale.

Minu vanaema Jekaterina Peškova vihkas Maria Andrejevat, kes

lõhkus tema perekonna, kuid Maria Budbergi suhtus hästi. Kui vanaisa tegi Maria Ignatjevnale abieluettepaneku, ütles too talle ära, lausudes: "Ainult Jekaterina Pavlovna võib kanda teie perekonnanime.""

Nii jutustab Marfa Peškova.

Ah, see kaval paruness! – mõtlen mina. Tabas ühe äraütlemisega korraga kaks kärbest: võitis Jekaterina Pavlovna südame ning samas ei loobunud oma huvidest: Läänes on paruness olla märgatavalt kasulikum kui kirjaniku naine, seda enam vene poolemigrantliku kirjaniku naine, olgu pealegi kuulsa Gorki naine. Läänes on paruni, krahvi ja hertsogi tiitli kandjail hulk privileege, sealhulgas õigus tasuta lennule või rongisõidule esimeses klassis koos kõigi austusavaldustega. Sellepärast ei abiellunud Maria Budberg ametlikult ka sellise kuulsusega kui Herbert Wells – mehel puudusid parunite võimalused.

Marfa Peškova rääkis mulle, et pärast Gorki surma sai kõik välismaised honorarid endale Maria Budberg, kes säilitas enda juures osa kirjaniku arhiivist, ning kui ta pärast Gorki surma aeg-ajalt NSV Liitu sõitis, tõi endaga kaasa mingi asjakese, näiteks mõne vaasikese, mille Gorki olevat talle justkui kinkinud.

Kohtumistel Maria Budbergiga läks meil jutt tihti arhiivile.

Ta rääkis:

"Minu vana teenijanna kirjutab Eestist, et Benckendorffide pärusmõisa panipaigas asub siiani läbisorteerimata arhiiv, mille jätsin maha sakslaste eest põgenedes. Seal on hulganisti Aleksei Maksimovitši pabereid. Et nad ometi kaotsi ei läheks."

Võimalik et Maria märkas minu võltsimatut huvi selle arhiivi vastu, sest mõni päev hiljem mainis ta põgusalt:

"Muide, meie Eesti pärusmõis põles möödunud nädalal maani maha. Koos Gorki arhiiviga."

Ning vaatas mind läbitungimatul pilgul.

See arhiiv põles tema juttudes maha mitu korda: kord revolutsiooni ajal, kord Eesti astumisel NSV Liidu koosseisu, kord "tunaeile". Arvatavasti kontrollis ta erinevate inimeste peal huvi arhiivi vastu ja tegi omad järeldused.

Jätkab Marfa Peškova: "Itaalias oli igaühel oma ülesanne. Maria Ignatjevna tegeles vanaisa asjadega, kirjutas kirju koos minu isaga, kes valdas prantsuse ja itaalia keelt. Samuti tegi isa väljavõtteid raamatutest ja ajalehtedest ning andis need vanaisale, et see üleliigset ei loeks. Minu ema Timoša oli majas perenaiseks..."

"Miks teie ema Timošaks kutsuti?" pärin mina.

"Tol ajal, kui emast sai Gorki perekonna liige, olid tal suurepärased juuksed. Maani. Ta sattus Maria Ignatjevna suure mõju alla ning võttis temalt palju üle: kuidas riietuda, kuidas hoida käekotti. Oli hädas oma juustega – moes oli lühike soeng, ka tema tahtis juuksed lühikeseks lõigata. Kellelegi ütlemata läks ta juuksurisse. Pats lõigati ära, juuksed sätiti soengusse, ent hommikuks oli kogu tema soeng turri tõusnud – ta ei suutnud sellega midagi ette võtta. Vanaisa vaatas ema ning tuletas meelde, et vanasti olid Venemaal kutsarid, kelle hüüdnimi oli Timofei – kiharad tolknesid neil mütsi alt välja nagu emalgi.

Timofei, Timoša... Nii see külge jäigi.

Vanaisa juures anti kõigile hüüdnimed: minu isa oli Laulev Ussnugiline, kunstnik Valentina Hodassevitš – Kaupmeheemand, vanaisa sekretäri Krjutškovi naine – Tsetsekärbes.

Ajavahemikul 1922–1933 käis Gorki Nõukogude Venemaal kõigest kaks korda. Teda veeti pidulikult ringi, talle näidati paise, tehaseid, kolhoose, tema auks organiseeriti hunnituid Potjomkini külasid. Ta oli kaua kodumaale naasmise vastu. Tagasi olles ei tahtnud ta elada Šehteli projekteeritud majas, kaebles oma kirjades: "Mulle organiseeriti palee."

Teda ajas närvi Kremli kroonulikkus, lipikud kõigil esemetel, talle ei meeldinud modernne stiil. Ja ta hakkas elama suvilas Gorki-10, kuhu saabusid otsekohe Maksim, Timoša, lapselapsed Marfa ja Darja, Vsevolod Ivanov, Babel, ajaloolane Mints, Jekaterina Pavlovna lähedase sõbra Nikolajevi sugulased, vanaisa erasekretär Krjutškov.

"Eriliseks inimeseks vanaisa kaaskonnas sai medõde Lipotška. Kui vanaisa elas Leningradis Kronverkil koos Maria Andrejevaga, oli Lipotška nende juures koristaja. Lipotška kutsuti isegi Itaaliasse, kus tema õlul seisis kogu majapidamine. Ta oli jäänud üksikuks, mees ja

poeg olid surnud," jutustab Marfa Peškova.

Kuid nende inimeste kõrval astusid Gorki ja tema perekonna ellu teised, ametiisikud – nad tõid endaga Kremli õhkkonna: alateadliku ja seletamatu, loogikale allumatu, kuid vaieldamatu kahtlustamise ja hädaohu hinguse.

Kust see tuli? Stalinilt? Tema inimestelt, kes nii või teisiti sattusid Gorki ja tema pere juurde? Pärast kerget, läbipaistvat Itaaliat osutus Venemaa raskeks ja süngeks, ning võimatu oli ette aimata, mida toob homme.

MAKSIM JA TIMOŠA

Marfa Peškova jõuab kurbade mälestusteni:

"Vanaisa tundis end kehvasti ning ei suutnud mööda kolhoose sõita. Tema asemel sõitis minu isa, tema oli ainus perekonnas, kes esimesena mõistis olukorda riigis. Algasid ebameeldivused tema sõbra Kostja Bleklovi isaga; algasid vanaema esseeridest sõprade arreteerimised."

Gorki poeg kaasati pidustuste ringi: valmistuti Gorki pidulikuks vastuvõtuks, sõitis kohale poeg – ta joodeti täis. Piknikud, joomingud. Hõiked: "Joo, kas sa meid ei austagi?"

Ta hakkas joomasena koju jõudma. Naisele ei saanudki see meeldida, ja algasid nendevahelised hõõrumised.

Timoša ümber kukkus mehkeldama riigi peatšekist Genrihh Jagoda: kutsus enda juurde suvilasse, kinkis viski "White Horse", puistas üle orhideedega.

"Jagoda nagu ka paljud teised oli emasse armunud. Ema oli pehme, peaaegu iseloomutu, väga naiselik naine, hiljem sai ta väga targaks, tema juurde sõitsid paljud nõu küsima, kuid tollal ei suutnud ta kuulujutte takistada, aga inimesed, kel oli tegemist julgeoleku-organitega ja kes käisid ka meie majas, tõstsid pidevalt üles Jagoda ja ema teema," räägib Marfa Peškova.

Maksimi kohta liikusid samal ajal omad kuuldused: justkui ta olevat kiindunud Suure Teatri baleriini, kellessegi Ljaljasse. Timoša tahtis temast isegi lahku minna, kuid Gorki oli vastu.

Hiljem rääkis üks vanamees, endine organite töötaja Marfa Peškovale, et ta ise sõidutas selle baleriini Jagoda juurde, et ülemtšekisti Timošast eemale juhtida.

Maksimi saatis kõikjal Pjotr Krjutškov, Gorkile kinnistatud alkohoolikust erasekretär. 1934. aasta kevadel sõitsid Maksim ja Krjutškov koju Jagoda suvilast. Nagu hiljem Marfale rääkis roolis olnud autojuhi

poeg, tundnud Marfa isa end halvasti. Tavaliselt meeldis talle ise autot juhtida, oli üldse autohull, müüs isegi margikogu maha, et auto osta, võttis selle lahti ja pani kokku tagasi. Ent äkki ei suutnud juhtida, istus tagaistmel ja kurtis: "Sattusin saatnalikku seltskonda, ei suuda kuidagi välja rabelda."

Kuid purjus ta ei olnud.

Ütles: "Tunnen end halvasti."

Autojuht küsis: "Kas võtsid oma annuse sisse?"

Maksim Aleksejevitš vastas: "Ei, isegi juua ei suutnud."

Palus auto kinni pidada, väljus pisut taarudes. Krjutškov, kes sõitis temaga koos, rääkis vahetpidamata: "Pole midagi, läheb üle."

Jõudsid suvilasse. Krjutškov läks oma majakesse, lahkudes ütles: "Sa peaksid pikali heitma."

Maksim vastas: "Istun veidi õues."

Ta istus pingile. Mõne aja pärast jäi aga magama, ise ainult särgiväel.

Kuid maikuu esimestel päevadel oli veel külm, mõnes kohas isegi lumi maas. Ja ta haigestus."

"Teda raviti imelikult: anti kastoorõli, kui tal oli palavik ligi nelikümmend," räägib Marfa, "teda ajas pidevalt iiveldama. Kas teda mürgitati Jagoda juures? Nii võis, kuid ka ei pruukinud olla. Pole võimalik tõestada. Ta oli tugev, vastupidav inimene – tennisist, mootorrattur. Isa eest salaja osales Itaalias võiduajamistel."

"Mispärast salaja?" pärin mina.

"Lapsepõlves oli ta nõrguke, Jekaterina Pavlovna ja Aleksei Maksimovitši esimene laps, tütar, suri – seepärast hoiti Maksimi nagu hingeõhuga."

Gorki ei saanudki poja surmast üle. Nii mõtleb Marfa Peškova, nii tundsin ka mina, kui temaga vestlesin, ja kohatuna tundus küsimus: "Kas mitte Stalin ei mürgitanud suurt proletaarset kirjanikku, kui sai aru, et ei kutsunud päikeselisest Itaaliast kodumaale tagasi sugugi mitte liitlast?"

Gorki palus Stalinilt luba sõita talveks Itaaliasse, kus ta ravimatu tuberkuloos tagasi andis; kuid Stalin, nähtavasti peljates, et kirjanik ei pöördugi enam kodumaale tagasi, vastas talle:

"Meil on Krimm."

Ning perekond siirdus Forosile, tuttavasse paika, suvilasse, mis varem kuulus Uškovile, kelle tütar Margitisse kunagi nooruses oli armunud Maksim.

Gorki poeg suri 1934. aastal, Gorki ise 1936. aastal. Minu nooruspäevil tuli koolis kirjutada kirjand teemal "Mille eest vaenlased tapsid Gorki?" Vaja oli kirjutada "revolutsiooni tormilinnu" teostest, mida vihkasid trotskistid ja buhhaarinlased, ning tõestada, et just suurepäraste teoste pärast hävitasid vaenlased nende autori. Tookord tundus see mulle imelik: Gorki oli ju oma peateosed kirjutanud juba tükk aega tagasi, mispärast siis trotskistid-buhhaarinlased märkasid teda tappa alles kolmekümnendatel aastatel?

Aleksei Maksimovitši valel ajal öeldud mõtted kujundasid Stalini jaoks soovimatu ühiskondliku arvamuse.

Miks peibutas Stalin Gorki koos perega oma püünisesse? Kas lootis teda kodustada? Lootis. Eriti võisid turgutada tema soovi näha Gorkit NSV Liidus tolle ammused lahkarvamused Leniniga. "Iljitšiga läks lahku – minuga saab sõbraks," võis Stalin mõelda, ja see mõte võis rahustada tema enesearmastust. Kõige järgi otsustades põlastas ta paljusid inimesi, pidas neid äraostetavaks. Stalin ostis ära isegi Kollontai. Kuid Gorki puhul eksis.

Timoša jäi meheta ja Gorkita.

Räägib Marfa Peškova:

"Emal oli jube saatus. Pärast vanaisa surma hakkas ta koguma materjale ning organiseerima muuseumi. Muuseumi etteotsa sai Ivan Luppol, suurepärane inimene. Esialgu käis ta lõunal. Meie Darjaga olime tema pärast ema peale armukadedad. Lipotška hoolitses tema eest, tahtis, et ema ei jääks üksi. Siis räägiti avalikult, et nii Maksimi kui Gorki tapsid vaenlased. Inimesed lakkasid meil käimast, kuid lähedased jäid: Vsevolod Ivanov, Valentina Hodasevitš. Ning siiski oli ema elust ära lõigatud. Vanaisa mälestuspäeval kutsus ta Šehtelevi eramusse ametiisikuid ja kõiki, kes vanaisa tundsid.

Ivan Luppol kurameeris emaga kaks aastat. Nad organiseerisid kahekesi muuseumi, Luppolist sai selle direktor. Teise aasta lõpul

sõitsid nad kahekesi Rustaveli-pidustustele – kõik pereliikmed mõistsid, et neist saab paar.

Ema pöördus tagasi üksinda – Ivan Luppol oli arreteeritud. Ta istus Smolenski vanglas ühes kongis Nikolai Vaviloviga. Suri nälga või siis lasti maha..."

1943. aastal kohtus Timoša arhitekt Miron Meržanoviga, kes oli tuntud kui valitsussuvilate projekeerija. Ta tuli meie majja, sai meile lähedaseks. Tema soovitusel otsustas Marfa astuda arhitektuuriinstituuti. Pool aastat pärast kolimist Timoša juurde tuldi Meržanovile öösel järele. Marfa kuulis öösel samme ja nägi uksepilust nelja võõrast meest. Nad marssisid Timoša magamistuppa ja tõid sealt välja Miron Meržanovi. Marfa kuulis tema sõnu:

"Nadja, anun sind, ära usu midagi halba! Olen alati aus olnud!"

Timoša nuttis: "Toon kõigile õnnetust. Ma ei tohi kedagi koju tuua, olen saatuslik naine."

Viiekümnendate alguses tuli perekonda Vladimir Popov. Timoša tegi veel ühe katse õnne leida. Popov oli ehitusinsener, sõjaajal teeninud tankivägedes. Timošast kümme aastat noorem. Tema esimene naine oli Kremli laps, Mihhail Kalinini tütar. Veel Kalinini tütremehena kurameeris ta Timošaga.

"Väga omapärane inimene," räägib Marfa. "Ta oli kõigi lemmik, lõkkeõhtute ja piknike korraldaja, armastas suurt seltskonda ja reise lõunasse. Ema muutus temaga koos olles iseendaks. Kuid kui kolis meie majja, hakkas ära ajama sõpru ja tuttavaid, et nad kõik olevat priileivasööjad. Läks riidu ema kõige vanemate sõpradega. Samas püüdis seista ema huvide eest: saavutas, et ema saaks kõrgendatud pensioni ja suvila, juhtis kõiki läbirääkimisi Kirjanike Liiduga. Darja ei sallinud teda – ja ema sai jälle vatti, kuid ta armastas Popovi, armastas rohkem kui kunagi kedagi. Vaid mehe suhted teiste naistega, tema lõputud kiindumused tegid emale palju valu. Mees arreteeriti aasta enne Beria langemist..."

Armsast, pehmest, õrnast Timošast sai talle võõra poliitika ohver. Teda kasutati peibutussöödana, et hävitada järjekordne tugev isiksus, kes julges läheneda püünisele, millesse juba oli sattunud suure kirjaniku perekond.

Marfa Peškova mäletab, kuidas tema ämm, Beria naine, korrutas mõnikord isegi paarematel päevadel ühte ja ainust fraasi: "See on needus, et sõitsime Tbilisist Moskvasse!" Justkui oleks tulevikku ette aimanud.

Ka Timoša võinuks öelda: "Justkui needus, et sõitsime Sorrentost Moskvasse."

Kas Gorki tegi Stalini aega tagasi pöördudes vea? Loomulikult tegi, mille eest ka maksis laste ja lastelaste elu ja saatusega. Siiski kumab igas kaotuses võit, nagu igas võidus ka kaotus.

Oma ennatu teoga andis Gorki tohutut uurimismaterjali tulevastele kirjandusloolastele ja ajaloolastele. Teises ajas paistab tema traagiline naasmine märgatavalt täisverelisem ja dramaatilisem, kui olnuks välja näinud väsinud emigrandi ühetaoline elu.

Kuid püünis on püünis ja inimesed on inimesed. Neil oli väga valus.

MARFA EHK "TÜTARLAPS JA SURM"

Rohkem kui sada aastat tagasi kirjutas noor Maksim Gorki romantilise muinasjutu armunud tütarlapsest, kes ei kartnud isegi surma.

"Olgu," lausus Surm. "Las sünnib ime!
Ela edasi! Kuid igal pool
Saadan sind kui ustav seltsiline,
Armastusega käin ikka koos." *(Tõlkinud A. Sang)*

Mingil imepärasel viisil kandusid need read palju aastaid hiljem üle Gorki lapselapse Marfa saatusele, kui ta oli sattunud Beria perekonda, saanud Beria poja naiseks.

Mulle küll ei meeldi, kuid siiski tuleb kasutada sõna "iludus". Jah, see sõna nivelleerib isiksuse, ei iseloomusta teda, sel võib olla isegi negatiivne mõju: kui ütled nii naise kohta, valmistad inimese ette, ja äkki too heidab pilgu – ei midagi erilist.

Vanasõna "Ära sünni ilusana, sünni õnnelikuna" on samuti tõsi vaid koos teise vanasõnaga "Mis ühe meelest kuld, see teise meelest muld". Ja kuidas siinkohal mitte meenutada veel üht, puht kirjanduslik-filmilikku väljendit: "Ilu on hirmus jõud." See viimane justkui ei käi Marfa Peškova kohta: tema on peen, mahe, elegantne, tekitab pigem esteetilisi kui lihalikke tundeid. Oma nooruses ei olnud ta Vassili Stalini moodi prassivate Kremli pojukeste iharuse, vaid pigem õhkamise objekt: "Minu unelmate tüdruk!" Kuid just tema ilu tõmbas ligi Beria rangelt kasvatatud poega.

Kui me Marfaga üritasime mõista, miks mõranes tema sõprus Svetlana Stalinaga just siis, kui nende neiuellu olid vaevu-vaevu jõudnud poisid ja armumised, avaldasin arvamust:

"Võibolla sellepärast, et teie olite iludus, aga tema mitte?"

"Svetlanal olid väga kaunid, tukatikuldsed lokkis juuksed ning suured rohelised silmad. Ja mina pole end kunagi iluduseks pidanud," vaidles Marfa vastu.

Itaalias sündinuna, Maksim Gorki võimsa tiiva all kasvanuna, lapsepõlvest peale hoidjate ja guvernantide, aga ka isa ja vanaisa sõprade hoituna oleks Marfa võinud kogu elu elada Sorrentos, Napolis, Milanos või Roomas, abielluda mõne krahvi või hertsogiga ning käia Venemaal vaid külalisena, kui juba lokid hallid ja näos sügavad kortsud, mida pole tekitanud mitte elu vulkaanide jalamil, vaid kosmeetika kuritarvitamine, külastada Moskvas või Nižni Novgorodis üha tagasihoidlikumaid pidustusi vanaisa Aleksei Maksimovitši auks ning jutustada meile, Euroopa haletsusväärseile, pretensioonikaile provintsiaalidele, kui kallis on tänapäeval elu Itaalias.

Selle asemel elab Venemaal kolme täiskasvanud lapse ema, nõtke, eatu ja eriliste kortsudeta naine, pigem väsinud kui vananenud näoga, ent väsimus lisab naise näole saladuslikkuse võlu. Mis puutub aga tema saatusesse, siis kõige paremini suudab sellest rääkida ainsana Marfa Peškova.

"Kui olime naasnud Venemaale, sattusin privilegeeritud 25. näidiskooli, kus õppisid paljud Kremli juhtivate tegelaste lapsed. Itaalias meeldis mulle väga kool, kuhu ma pidin minema, lobisesin ju itaalia keeles; seal oli lõbus, vaba õhkkond, vahetundides joosti, hüpati, mängiti, naerdi.

Moskva kooli hakkasin vihkama – lapsed käisid justkui nööri mööda, naisõpetajad sebisid ringi, kuulasid pealt, kes mida räägib. Meie klassis oli ka üks pealekaebajast poiss.

Seal õppis ka välismaalasi – Paul Robsoni lapsed, välismaiste kompaniide juhtide lapsed võõra nime all.

Mäletan, kui kooli saabus kaks välismaalast, neid pidi vastu võtma oivik Svetlana Molotova. Teised lapsed rivistati üles trepile. Külalised tõusid astmeid mööda üles, Svetlana astus neile vastu, ehitud kui printsess, ning juhatas nad kuhugi. Kõik see tundus kuidagi veider ja ebaloomulik.

Moskvas jäin kohe sarlakitesse – jätsin aasta vahele. Ent kodus oli

hea – mina ja õde Darja kasvasime vabalt, lõbusalt, mängisime indiaanlasi, kasakaid-röövleid, ronisime puude otsas. Suvilasse kogunes alati palju inimesi – vanaisa külalised oma lastega. Meil oli suurepärane kasvatajanna, sakslanna Magda – ta ei keelanud meile midagi."

Üleminek ühest elukorraldusest teise on delikaatne ja keeruline. Arvatakse, et lastel läheb see kergemalt kui täiskasvanuil, kuid kas on keegi kunagi huvi tundnud laste olukorra vastu uutes tingimustes peale nende vanemate, kes samal ajal samuti mitmete vastuolude küüsis siplevad. Ent Marfa Peškova ei sattunud oma itaalia Lapsepõlve Aiast mitte lasteaeda, vaid Kremli Lapsepõlve Aeda; kuid oma tundliku südamega mõistis, et talle on orgaaniliselt võõras uue elukorralduse peamine erinevus: eriteenused, ebaloomulikkus, ebalapselikkus.

Saatus ja aeg juhtisid Marfat üha sügavamale eriellu, võib öelda et otse Kremli-nimelise vulkaani kraatrisse, mis ei sarnanenud sugugi Vesuuvile, mida ta oli näinud Gorki maja akendest Itaalias.

Räägib Marfa Peškova:

"Sergo Beriat kohtasin Svetlana Stalina juures suvilas. Tundus, et siis ei pööranud ta mulle mingit tähelepanu, suhtles ainult Svetlanaga. Hiljem kohtusime mõne korra juhuslikult Moskvas, ja mõlemad kohmetusime teineneist nähes. Kuidagi sattus ta koos mu sõpradega meie juurde suvilasse. Sellest ajast peale hakkasimegi kokku saama. Pärast kooli lõpetamist astus Sergo Leningradi Budjonnõi-nimelisse Sõjaväeakadeemiasse. Käisin tal seal külas. Ma ei unusta kunagi päevi, mil külastasime Ermitaaži, tegime väljasõite Leningradi lähiümbrusse – kõik see oli ju esmakordne! Mina astusin arhitektuuriinstituuti, siis aga lõin kartma matemaatikat ning läksin üle võõrkeelte instituuti.

Olime Sergoga kirjavahetuses. Kirjavahetusse sekkus polkovnik Sarkissov, öeldes, et pole mõtet kirju tavalise posti teel saata, sest neil on kiirem otseside. Ja mina, lollike, andsingi oma kirjad tema kätte. Kui olime juba Sergoga abielus, rääkis ämm Niina Beria, kuidas nad koos Lavrenti Pavlovitšiga meie kirju avasid ning olid pettunud, et ei saanud neid lugeda – meie Sergoga otsustasime praktika mõttes kirjutada teineteisele inglise keeles, sest õppisime inglise keelt. Kui ämm oli mulle selle ära rääkinud, oleksin nagu vastu nina saanud.

Enne pulmi algas tohuvabohu. Saanud teada, et Sergo kavatseb minuga abielluda, tormas Svetlana Stalina Niina Beria juurde:

"Marfal on tuberkuloos! Ta on haige inimene! Vanaisalt päritud haigus!"

Ei olnud mul mingit tuberkuloosi, lihtsalt olin lapsepõlves tihti haige.

Svetlana ilmus ka minu vanaema Jekaterina Pavlovna juurde:

"Mida Marfa küll teeb, ta läheb Sergole mehele!"

"Nad armastavad teineteist," ütles vanaema.

"Ta satub sellisesse hirmsasse perekonda!"

Kuid Svetlana ju sõbrustas Niina Teimurazovnaga. Ma ei taibanud tookord, miks Svetlana end selliselt üleval peab, ta oli ju abielus."

"Aga nüüd taipate?" pärin mina.

"Jah."

"Ja miks siis?"

Marfa Peškova vaikib.

"Võibolla Svetlana armastas Sergod ikka veel?"

"Arvan, et jah. Ta ei rääkinud minuga kunagi Sergost, kuid ühel hetkel ma mõtlesin, et nad abielluvad. Niina Beria hoidis Stalini palvel Svetlanal silma peal, võttis ta enda juurde suvilasse. Svetlana sõitis tema juurde nõu saama, mõnikord jutustasid nad teineteisega kaua, ja Svetlana lahkus alati ülevas meeleolus. Niina Berial oli temast kahju, üritas alati talle meelehead teha: saatis Svetlanale lõunast saadud esimesi lilli, kinkis talle gruusia käsitöömeistrite väljaõmmeldud jaki või räti. Svetlana armastas teda väga, ning osakese emalikust armastusest, millest tal nii puudu oli, sai ta Niina Berialt.

Sergo erines meeldivalt paljudest – tark, ilus, väga hästi kasvatatud: aitas mantlit selga, lasi enda ees uksest välja, mida meie ajal nii tihti ei kohanud. Mulle tundus, et ta sarnanes kuulsa filminäitleja Robert Tayloriga, keda me kõik Ameerika filmide linastudes vaatama jooksime. Kui Beria peres mõisteti, et oleme Sergoga valmis abielluma, hakkas Niina Teimurazovna mind kutsuma enda juurde suvilasse ööbima. Õppis mind tundma. Tuli ette kontrollimisi: tänaval saadeti minu juurde auto välismaalasega, jälgiti, mil kombel ma välismaalasele reageerin.

Ema rääkis mulle: "Ole ettevaatlik. Mõtle selle üle, millisesse perekonda sa lähed." Kuid meie Sergoga armastasime teineteist. Ja peab ütlema – kõik, kes temaga tuttavaks said, sattusid tema lummusse. Minu lähedased ja sõbrad armastasid kõik teda väga."

Kuulan Marfa Peškovat ning pähe tikuvad read tema vanaisa muinasjutust:

Armastad, kuid mitte tsaarina –
tsaaridel siis aega lobiseda!
Vahel põleb peene küünlana
Armastus kesk kuuma pühakoda.

Marfa Peškova ei läinud oma armastusega Jumalakotta, vaid sattus Kremli nõukogulikku tsaaririiki.

Räägib Marfa Peškova:

"Silmitsesin teraselt tulevast äia – tal oli läbitungiv pilk, mille all alguses kössi tõmbusin. Peale minu vanaema Jekaterina Peškova kartsid teda kõik. Kui olime Sergoga juba abielus, sõitis vanaema Beria suvila väravasse ilma igasuguse ettehoiatamiseta, kuigi oli ette nähtud sellest varakult komandatuuri teatada; astus autost välja, koputas väravale ning teatas: "Avage, olen Marfa vanaema." Ükskord ilmus ta suvilasse Lavrenti Beria juurde, tundes muret arreteeritute pärast. Beria oli just suvilas, teda hoiatati minu vanaema saabumisest; ja ta peitis end ära ning istus terve päeva oma kabinetis, kuni vanaema lahkus. Vanaema astus välja kõikide kaitseks. 1937. aastani oli tal luba külastada kõiki vanglaid.

Keegi rääkis talle Koltšaki armukesest Anna Timirjovast, kes istus kinni, ja vanaema sõdis talle vabaduse välja. Aitas paljud vangist välja.

Pärast abiellumist asusime elama eramusse koos Sergo vanematega.

Olin harjunud, et meie majas viibis alati palju rahvast: tuldi lõunale, teed jooma. Huvitavad inimesed, huvitavad vestlused. Niisamuti oli ka minu vanaema Jekaterina Pavlovna juures. Tema Tšaplõgini tänava korteris elas pidevalt keegi; tema juures peatusid inimesed, kes sõitsid Moskvasse ravile. Pühapäeviti läks tema Barvihha suvilasse rongilt rahvast lausa hulgi.

Beria perekonnas polnud sellele ligilähedastki.

Niina Beria oli üllatunud, et ma ei kuulunud komsomoli: "See on suur miinus sinu biograafias."

Seletasin seda lünka oma eluloos evakuatsiooniga, et Taškendis ei õnnestunud mul kuidagi komsomoli astuda, kui sõda käis. Siis võttis ta minu poliitilise kasvatuse tugevalt enda kätesse.

Igal hommikul pärast Sergo tööleminekut viis Niina mu verandale ja sundis tuupima partei ajalugu. Ma pidin seda sõna-sõnalt peast teadma, et pärast parteisse astuda. Kuid ma jäin ikkagi parteituks, kuigi olen tänulik ämmale selle eest, et ta äratas minus huvi ühiskonna vastu.

Meie elu Sergoga Beria majas oli pideva järelevalve all. Alguses ma veel kannatasin selle kuidagi välja, kuid aastatega hakkas kõik üha enam närvidele käima. Ma ei tundnud end selles majas perenaisena ning otsustasin selle küsimuse üles tõsta. Pidasin Sergoga nõu. Ta läks ema juurde ja ütles, et me tahaksime elada omaette korteris nagu kõik teised, nii tunneks Marfa end perenaisena.

Niina Beria oli siiralt üllatunud: "Aga mis segab teda siin perenaine olemast?"

Mind segas kõik – kogu elustiil. Minu juurde ei saanud keegi tulla, isegi ema ja õde mitte, kui ma polnud enne komandatuuri helistanud.

Ämm kutsus mu enda juurde: "Kui sa veel selle küsimuse tõstatad, kordama ei hakka. Võta teadmiseks, et te jääte alati minu kõrvale, ma ei lahku Sergost; aga sina ei näe isegi oma lapsi mitte, lähed siit nendeta ja meheta."

Hirmutas väga minu ema: "Teie tütar tahab meie majast lahkuda, ja veel minu pojaga. Võtke teadmiseks, et kui teie ei suuda teda mõjutada, siis ei näe ei teie ega tema kunagi lapsi."

Ema ütles mulle: "Anun sind, ei sõnakestki enam sellest!"

Ja äkki hakkas muret tundma Svetlana Stalina, kes oli kuskilt kuulnud minu kavatsustest. Ta ilmus Niina Beria juurde: "Miks te ei taha, et mina tuleksin siia majja? Lapsed jagame ära."

Sergo ise rääkis mulle tema käigust ämma juurde, taipas, et Svetlana on väga ohtlik naine."

Mille poolest ohtlik? – tahaksin ma Marfa Peškovalt pärida, kuid mulle meenuvad Stalini sõnad, mis ta kirjutas Gorki muinasjutule

"Tütarlaps ja Surm" – neid pidi minu nooruses teadma iga õpilane: "See lugu on tugevam kui Goethe "Faust": armastus võidab surma." Kõikvõimas juht, tahtes kiita väärt teost, tappis selle, andes eelistuse aja poolt veel kontrollimata loole absoluutse kirjandusliku suuruse ees.

Iga isale öeldud Svetlana sõna võis kutsuda esile Stalini suvalise reaktsiooni, ning siis oleksid tema vastuöeldud sõnad avaldanud ettenägematut mõju neile, kellele need sõnad oleksid olnud suunatud.

Teeme koos Marfaga suitsu. Ta meenutab, kuidas Niina Beria tegi talle esimest korda ettepaneku suitsu teha raseduse ajal, selles ajast ta suitsetamisse kiinduski. Tunnen kannatamatust ja ebamugavust, kui lähenen 1953. aasta ebameeldivale teemale, Beria langusele ning minu tegelase elumuutusele. Justkui aimates minu üleelamisi, räägib ta ise:

"Aga nüüd ma jutustan teile selle loo lõpu.

1953. aasta suvi. Olin koos Sergo, laste ja Niina Teimurazovnaga suvilas. Öösel sõitsid sinna mingid mehed, ajasid meid voodist välja ning ütlesid: "Korjake kähku midagi kokku, me viime teid mõneks päevaks teise kohta..."""

Ikka seesama vana bolševistlik, Dzeržinski-Beria käekiri: öösel, igasuguste selgitusteta. Nii viidi mahalaskmisele Ipatjevite majas ka Nikolai II oma perekonnaga, kuigi Beria perekonnaga käituti palju pehmemalt.

Marfa kandis kolmandat last.

Ärevil perekond kukkus voodipesu ja laste asju kokku korjama ja kompsu siduma. Hiljem tuli Niina Beriale meelde, kuidas Marfa oli temalt küsinud:

"Kas võtta ka tennisereket?"

"...Meid viidi mingisugusesse suvilasse – nagu mulle on öeldud, elas seal hiljem Brežnev.

Maja oli muust maailmast ära lõigatud: kõik juhtmed puruks rebitud, telefonid ripakil. Siin me taipasime, et asi on tõsine. Ent hommikul toodi piinlikkust tundmata meile menüü: "Tellige, mida soovite."

Sergo ütles: "Riigipööre."

Lubati jalutada mööda teeradu, mis kulgesid ümber maja. Olukord oli masendav, valitses täielik teadmatus. Niinake ajas liblikat taga, ta toodi tagasi – ei tohi. Noorim, 3-aastane Nadja viskas kogemata kivi tunnimehe pihta.

Soldatite vahtkonnavahetus jättis mulle mulje, et meid viiakse mahalaskmisele. Kogu aeg mängis suvila aia taga raadio, eriti tihti kõlas Beria lemmiklaul "Tuvike".

Sergo ütles: "Kõik on väga imelik."

Olime nõutud. Ei mäleta, mitu päeva me selles suvilas viibisime. Pärast viidi meid üle teise – seal oli vabam olemine, iga põõsa taga ei seisnudki tunnimees. Ükskord öösel võeti kinni Sergo. Hommikul ilmus vaikiv, sünge naisterahvas, kes hakkas mind jalutuskäikudel saatma. Küsimused, mis minu mehest on saanud, jäid loomulikult vastuseta. Järgmisel päeval sõitis suvilasse auto, mind koos laste ja minu asjadega viidi Barvihhasse vanaema suvilasse. Meid juba oodati trepil. Minu juurde sööstis nuttev ema, vanaema seisis vaikides. Minu esimene küsimus oli: mis on juhtunud? Nad näitasid mulle ajalehte.

Algas uus elu. Minu juurde vanaema suvilasse sõitsid mingisugused inimesed, küsisid, kas pole midagi vaja. Kui sündis väike Sergo, palusin neil anda tema foto mehele. Andsid. Siis sain loa kohtuda mehega Butõrka vanglas. Sinna viis mu kindral Kitajev. Astusin mööda vanglakoridori, vastu talutati üht meest ning keerati näoga seina poole, et ma teda ei näeks. Kes see oli?

Sergo toodi minu juurde. Püksid olid tal nööriga üles seotud, ise nii kõhnaks jäänud. Millest rääkida kindrali juuresolekul? Ainult lastest, sellest, et neil on kõik hästi. Ma ei poetanud pisarakestki, kindral Kitajev isegi kiitis: "Teil on tugev iseloom."

Hiljem saadeti Sergo koos emaga pulmanvagunis Sverdlovskisse. See oli 1954. aasta sügisel, 1955. aasta jaanuaris sõitsin Moskva–Pekingi rongiga tema juurde. Kohtusime, embasime. Hämmastav, kuidas pisipoiss kohe tema poole upitas. Puhkesin nutma.

Sverdlovskis organiseeriti Sergole erialast tööd. Elasime alguses linna keskel võõrastemajas "Uralskaja". Sergol vahetati perekonna- ja isanimi. Raha oli vähe. Lõhkusime kogemata vaasi meie numbritoas,

üritasime seda kokku liimida, kuid see lagunes ikka ja jälle.

Sergo ütles: "Jäta, maksame kinni, kui raha saame."

Mingil määral mõjutas meie lahkuminekut Niina Beria, veendes mind, et Niinake peab õppima Moskvas, et minu jaoks peaksid tähtsamad olema lapsed, küll tema siin Sergo järele vaatab. Ning ma sõitsingi lastega koolivaheaegadel edasi-tagasi. Üheksa aastat, aga see ei ole lühike aeg – lõpptulemusena viiski selline elu lahutuseni.

Otsustasime säilitada head suhted. Hiljem viis Semitšastnõi ta üle Kiievisse. Pakkus küll Moskvat, kuid Sergo ütles, et Moskvas on liiga palju inimesi, kes olid teda laimanud."

Marfa Peškova lõpetab jutustuse endast, istudes suures toas Barvihha puumajas, sellessamas, mille 1922. aastal ostis tema vanaisa, kirjanik Maksim Gorki tema vanaemale Jekaterina Peškovale. Ka nemad läksid kord lahku, jäädes sõpradeks. Siis olid teised ajad, teised asjaolud.

Vaatan muutumatult kaunist Marfat ning mõtlen, et selle maja seinad, mis andsid talle ulualust berialiku tragöödia päevil, võibolla isegi päästsid ta, soojendavad veel praegugi. Marfa andis meie uutel aegadel Moskva korteri üürile ning elab looduses. Lapsed on suureks sirgunud, lapselapsed kasvavad, pakuvad rõõmu. Ja mulle näib, et midagi suurepärast ootab ees sel usukumatu saatusega intelligentsel venelannal: Gorki lapselapsel – Beria minial.

"Laul tormilinnust", nille kirjutas Marfa vanaisa, lämbus veres, mille lasksid valla tema äi ja lapsepõlvesõbranna Svetlana isa. Kuid mil moel puutub siia Marfa?

Aga nii, et oskas minna läbi surmahingusega ajastu ning jääda elavaks inimeseks, sellekssamaks igaveseks tütarlapseks, kes võitis surma, mis varitses Marfa hinge kõikjal Kremlis, kõigi selle esindajate ja esindajannade näol.

P.S. Peatükk Marfa Peškovast sai tänapäeva ajakirjanduse tõttu kannatada veel enne selle raamatu trükis ilmumist. Olen süüdi – tegin järeleandmisi uue ajakirja "Profiil" kaastöötajatele, andsin neile peatüki nullnumbri tarvis, hoiatades, et kõigi muudatuste ja lühenduste suhtes peavad nad enne minuga kokku leppima.

Noored ajakirjanikud ei muutnud midagi ega kärpinud midagi – nad andsid olukirjeldusele lihtsalt oma pealkirja: "Marfa Beria: Svetlana Stalina tahtis minult mehe üle lüüa".

Piisab vaid tagasi pöörduda selle peatüki lehekülgede juurde, et veenduda: midagi taolist tekstis ei ole.

"Milline õudus!" helistas Marfa mulle jalamaid, kui ajakiri oli ilmunud. "Ma pole kunagi perekonnanime muutnud, pole kunagi olnud Marfa Beria, olen kogu aeg olnud Marfa Peškova. Kuid peamine – kas ma rääkisin teile selliseid sõnu: "Svetlana tahtis minult mehe üle lüüa?" Seda ju ei olnud. Kõik oli märgatavalt keerulisem ja peenem."

Pärast Marfat helistas mulle Kira Allilujeva-Politkovskaja.

"Minu vend ütles, et ilmus teie olukirjeldus, kus Marfa Peškova "valab poriga üle" Svetlana Stalinat, rääkides, et too olevat tahtnud Sergod üle lüüa."

Minu nördimusel polnud piire. Saatsin "Profiili" toimetusse õienduse. Ning jäin mõtlema: mis on hullem, kas vanad nõukogude tsensuuri pihid ja keelud või uue tsensuurivaba aja seadusetus? Skylla või Charybdis?

Nüüd, kui ma tunnen uut kurjust, jääb mulle vaid üks: ka see üle elada, seda enam, et süžeed, mida ma ei otsi mitte uudishimust, vaid valin soovist mõista, "mis juhtus minu ajal", maksavad mulle omapäraselt kätte oma ebaharilikkusega – küll raamatu "Kremli naised" arvukate piraatväljaannetena, küll "Kremli laste" kiirväljaannetena, kus autorid tegutsevad kääride ja liimi abil või järgides valemit "Ma pole Pasternakki kunagi lugenud, kuid mõistan hukka" kirjutavad: "Üritasin Tatjana Mihhailovnat üles otsida, kuid ei leidnud teda" – ja teevad samas tegelikult elavast Tatjana Mihhailovnast jutustuse väljamõeldud tegelase.

Inimesed ei vaevu kohtuma kangelastega, kes elavad nende naabruses.

Mind erutas selle sandistatud pealkirjaga olukirjelduse puhul minu kangelannade terav huvitatus, kelle jaoks pole stalinlikud ajad mitte kauge minevik, vaid etendavad tohutut osa nende praeguses elus. Kui elav on minevik! Kui kustumatu see on! Kui mitmetähenduslik on minevikumälestus!

Svetlana ja Marfa – kaks lapse- ja noorpõlve sõbrannat, kaks parimat Kremli tüdrukut – asuvad täna teineteisest kolme ja pooletunnise lennusõidu kaugusel Šeremetjevo-2 lennujaamast Heathrow lennujaamani. Kui tahta, on Moskvast Londonisse vaid kiviga visata.

"Olen alati tahtnud Svetlanaga kokku saada ning koos lapsepõlve meenutada," rääkis mulle mitu korda Marfa Peškova...

PARUNESS

Maria Ignatjevna nimi tõmbab ligi justkui magnetiga.

Berberova "Raudne naine" vaid irriteeris kujutlusvõimet, osutudes raamatuks, kus peategelane, keda autor ilmselgelt ei salli, pigem libiseb Berberoval käest, kui ilmub lugeja ette.

Aeg-ajalt tundub mulle, et see naine, kes pole mitte millegagi tähelepanu pälvinud, astub XX sajandi tähelepanuväärsete naiste hulka.

Mis tähendab – pole mitte millegagi tähelepanu pälvinud?

Ta ei kirjutanud raamatuid nagu Ahmatova.

Ei teinud revolutsiooni nagu Krupskaja.

Ei avastanud raadiumi nagu Curie.

Ei lennanud kosmosesse nagu Tereškova.

Ta oli vaid mõne XX sajandi kuulsa mehe armastatu või vabaabielunaine. Ja on see kõik?

1973. aasta sügisel tähistati Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva. Oma Inglismaale akrediteeritud "Izvestija" korrespondendist mehega olime Londoni-elu alles alustamas ning vastuvõtt Nõukogude saatkonnas 7. novembri auks oli mulle esimene. Käisin pokaal käes mööda rahvast tulvil saali ringi ja vaatlesin tundmatuid nägusid. Ligi astus saadiku nõunik Vladimir Semjonov:

"Larissa, sinuga tahab tuttavaks saada Gorki naine."

"Millise Gorki?"

"Kirjaniku. Revolutsiooni tormilinnu naine."

Semjonov ajas ilmselgelt midagi segamini.

Teadsin Jekaterina Peškovat, kelle juures olin isegi ühe korra Moskvas Tšaplõgini tänavas olnud kui ajakirjanik: küsitlesin teda selle kohta, kuidas valmis maal "Gorki ja Lenin kuulavad Beethoveni "Appassionatat"".

Kirjaniku teine naine Maria Andrejeva oli ammu surnud.

"Ons see võimalik? Üks naine Moskvas, teine surnud," ütlesin ebakindlalt.

"Ei, tegemist on kolmanda naisega, Herbert Wellsi naisega. See tähendab... olen omadega täiesti sassis... Paruness..."

Minu süda seisatus. Kas ta räägib tõepoolest sellest legendaarsest aristokraatlikust iludusest, kellele on pühendatud Gorki romaan "Klim Samgini elu"? Mida ma temast tean? Noore krahv Benckendorffi lesk, kelle mehe tapsid talupojad tema enda mõisas Eestis, kes jäi pärast Oktoobrit Moskvassè ning kelle koos Inglise diplomaadi Bruce Lockartiga tšekistid vahi alla võtsid. Hiljem, kui nad mõlemad vabastati ning Lockart pöördus tagasi Inglismaale, sattus ta Maksim Gorki majja ja muutus kirjanikule asendamatuks. Enesekaitseks astus abiellu parun Budbergiga, kelle saatis kohe alatiseks elama Lõuna-Aafrikasse. Veel tean, et parunessil ja Benckendorffil oli kaks last. Ja kõik.

Erinevalt paljudest eakaaslastest kirjanduspõllul, seda enam noorema põlvkonna kirjanikest, olin Maksim Gorkit alati pidanud tõeliselt suureks kirjanikuks. Paljude intellektuaalide snobistlik suhtumine temasse – kuigi mõnedki neist on Gorkile tänu võlgu oma elu või heaolu eest, kuid inimestele ei meeldi meenutada võõraid heategusid – seletub põlvkondade tüdimusega bolševikest, kes samuti on paljuski tänu võlgu Gorkile ja osaliselt ka oma võidu. Loodan, et kui ajalugu paneb paika kõik sündmused ja määratleb XX sajandi poliitika ja kultuuri aktsendid, muutub Gorki kõigile mõistetavaks ning inimesed hakkavad taas lugema tema raamatuid. Eelarvamusvabalt.

Vladimir Semjonov juhatas mu paksu suuresuulise monstrumi juurde, kes kunagi oli olnud naine. Lühike loor langes alla pisikeselt mustalt kübaralt, mis istus viltu sassis juustel. Loorike oli üle puistatud mustade võbelevate täpikestega.

"Oo, unistasin teiega kohtumisest," ütles olend tugeva bassihäälega, "jumaldan teie värsse."

"Jätke, kust te minu värsse teate, ma pole nii kuulus," vastasin ebaviisakalt, sest pettusin kohe selles isikus ega soovinud teeselda.

""Ent elu on ju kord jõhvikas, kord vaarikas, kord näsiniine mari,"

tsiteeris see imelik olend minu värsse. Ning mina, edev nagu ma olen, punastasin, avasin juba suu õilsateks sõnadeks, kui "see" kõmistas taas oma jämeda häälega:

"Noh, kuidas on? Olen kohtumiseks hästi valmistunud? Kõik on lihtne: meil on ühised tuttavad, laenasin teie luulekogu neilt."

Nii tuli minu ellu parun Budbergi seaduslik naine, krahv Benckendorffi lesk, ukraina mõisniku Zakrevski tütar, Inglise diplomaadi ja spiooni Lockarti armastatu, Maksim Gorki elukaaslane, kirjanik Herbert Wellsi vabaabielunaine Maria Ignatjevna.

Olime tuttavad lühikest aega. 1973. kuni 1975. aastani, tema surmani. Ja kui võtta arvesse, et 1974. aasta lõpus sõitis ta Londonist igaveseks ära Itaaliasse poja juurde, siis oli see tutvus üsna lühike. Kohtumisi võib sõrmedel-varvastel üles lugeda – neid polnud üle kahekümne. Kuid iga kohtumine temaga oli etendus.

Ta oli kõige ebaaristokraatlikum aristokraat, keda olin kohanud või endale ette kujutanud. Vaatamata inglise aktsendiga erilisele vene keelele, vaatamata eksootilisusele ja lohakusele riietuses, vaatamata paljudele peadpööritavatele legendidele, mida ma tema kohta kuulsin, tundus ta mulle täiesti oma, venelik, kodune, isegi nõukogulik või sovetlik, nagu praegu on kombeks öelda. Ma ei tundnud tema vastu mingit erilist austust, ta ei kutsunudki seda esile; kui me rääkima hakkasime, kadus isegi mu kirjanduslik uudishimu lugude vastu, mida ta võinuks pajatada. Kadus meie vanusevahe ja vestlusi võinuks nimetada lihtsalt lobisemiseks.

Kohtusime saatkondade vastuvõttudel – ta käis igal pool –, tema sõbranna Salomeja Andronnikova kodus, tõlkija Susanna Lepsiuse ja kunstiteadlase Jefim Šapiro kodus – imekenas ümmarguses majakeses Notting Hill Gate'i lähedal ning muidugi meie juures Sheringhamis. Enda poole Maria Ignatjevna mind ei kutsunud, öeldes:

"Minu juures on mustus, korralagedus. Vanaduse tõttu ei meeldi mulle eñam külalisi vastu võtta – tülikas. Ja kallis. Vahel kutsun mõned inimesed ainult napsi võtma."

Ta hakkas mind kohe sinatama. Mulle see ei meeldinud. Ükskord Salomeja juures olin otsustanud kaitsta revolutsiooni kolme vana

emigrandi rünnakute eest, ja ma ütlesin:

"Polnuks revolutsiooni, peseksin ma praegu põrandaid Maria Ignatjevna majas. Tema ütleb mulle sina, kuigi me pole sinasõprust joonud. Justkui teenijale."

Mura silmitses mind tähelepanelikult. Tõstis nimetissõrme oma nina ette, liigutas seda paremale-vasemale ning kõmistas aeglaselt:

"Sina juba ei oleks põrandaid pesnud. Pole selline iseloom. Sina oleksid läinud linna ning hankinud endale mingisuguse tiitli."

Märganud, et ma punastasin, lisas:

"Nagu minagi. Lahkusin Lozovajast, pisikesest linnakesest..."

"Lozovajast?!" Ma peaaegu karjatasin. "Minu isa on pärit Lozovajast."

"Mis sa ütled? Kui huvitav. Peaaegu ühekandimehed. Meil oli künkal uhke maja. Kui ma Washingtoni saabusin ja mind lennujaamast läbi kesklinna sõidutati, silmasin täpselt samasugust maja nagu meie oma ja karjatasin: "Vaadake, just sellises majas me Lozovajas elasime." Aga mulle öeldi: "See on Valge Maja." Sündisin ma aga Berjozovaja Rutkas, endõisas..."

Kui ma juba Moskvas tagasi olin, rääkisin isale Murast. Isa sündis 1907. aastal, oli temast palju noorem. Ei riskeeri nimetada Maria Ignatjevna sünniaastat, mäletan, et Jefim Šapiro ütles juba pärast tema surma: "Minu teada peitis Mura taskusse aastat kuus, aga võib-olla ka kümme."

"Zakrevskaja?" jäi isa mõttesse. "Tegelikult õppisin gümnaasiumis ühe Zakrevskajaga, kes oli mu ema sugulane neljandast põlvest. Oli ilus tüdruk."

Londonis ei jätnud ma Murale ütlemata, mida olin isalt kuulnud.

"Näed siis," muigas tema, "me oleme sugulased, aga sina kavatsesid minu juures põrandaid pesta. Muide, kõik meie aristokraadid on tegelikult plebeid. Minu esiisa, Grigori Zakrevski oli muide tsaarinna Jelizaveta salapärane poeg. No ja siis? Tsaarinna ise oli ema poolt Jumal teab kes! Parem mitte meelde tuletada, vaid manada ette õilis ilme." Ja ta tegi upsaka grimassi.

Millalgi ma küsisin temalt:

"Kas te teate, et Niina Berberova kavatseb teist raamatu kirjutada?"

Niina Berberova oli emigrantlik poetess ja kirjanduskriitik, esimestel emigratsiooniaastatel elas ta koos poeet Vladislav Hodassevitšiga Itaalias Gorkiga lähestikku.

"Hahaa," reageeris Maria Ignatjevna. "Las kirjutab. Andsin talle hulga desinformatsiooni."

"Kirjutaksite parem ise endast raamatu."

"Ei, kui juba kirjutada, siis Gorkist. Oi millise raamatu ma võiksin temast kirjutada! Ning ühtlasi endast. Paistab, et ta armastas mind rohkem kui teisi naisi."

"Mitte ainult tema," rääkisin mina, olles valmis üles lugema kõiki mulle tuntud kuulsaid Maria Ignatjevna armsamaid ja mehi, et võimaluse korral saada jälile mittenimekaile.

"Ei," sai ta mu mõttele jälile, "tõeliselt armastas mind vaid Aleksei Maksimovitš."

"Kuid kas teie teda armastasite?" kleepusin mina talle külge.

"Kuule," ütles paruness, "kalla mulle veel viina."

Ning viina ära joonud, ohkas:

"Gorki perekonna lugu, tema poja, Timoša ja pojatütre Marfa lugu on vapustav romaan. Kes võtaks kätte sellest kirjutada? Mina olen vana, aga Berberova ainult valetab, võtab asja kergelt. Kirjutab, et Gorki magas oma minia Timošaga, et Timoša magas Jagodaga, et Jagoda saatis Gorki poja Maksimi teise ilma, et Stalin mürgitas Gorki, aga pojatütar Marfa abiellus Beria pojaga või Beria poeg temaga kasusaamise eesmärgil."

"Kas need kõik on kuulujutud?" pärisin mina.

"Kõik need on püünisrauad, kuhu perekond sattus," vastas tema.

Maria Ignatjevna ei kannatanud, kui tema juuresolekul kedagi teist kiideti. Ükskord oli ta meil külas ja ma ütlesin:

"Jefim Šapiro on tõeline entsüklopedist. Ta teab kõike."

"Isegi seda, mida ei tea," haaras Maria Ignatjevna torisedes lennult. "Õige mul Brockhaus. Kõike teab, aga raha ei ole. Ja see on juut? Ka mina tean palju, mõndagi, mida ei tea keegi. Ka mingisugusest

Brockhausist ei leia. Se-e-e-llist tean! Maailm pöörab ümber, kui ma suu lahti teen."

Harjumuslikult käis mul peast läbi mõte, kas on tõepõhja kuulujutul, et ta olevat nooruses spioon olnud...

"Mis sa arvad, kelle heaks ma töötasin?" küsis ta, olles tabanud minu mõtte või oma jätkates. "Londonis arvasid paljud, et olen punane luuraja. Moskvas seostati mind küll Inglismaa, küll Saksamaaga. Üks väga informeeritud sakslane seostas mind Itaalia luurega. Siin oli kõik ilmselge: töötas Lockartile, elas temaga – tema spioon. Elas Gorkiga – nõukogude Mata Hari. Sidus end Budbergiga – töötas kodanliku Eesti heaks. Ent Budbergiga me päästsime teineteist: tema pass ja tiitel säästsid mind paljudest ebameeldivustest, mina omakorda päästsin tema reputatsiooni. Teda süüdistati homoseksualismis, aga siis oldi selle asjaga rangem kui praegu..."

Ta oli juba päris purjus. Minu mees vaatas teda juba rahutult: ega pole esimene kord tema tüsedat keret üles upitada ning vaevaga autosse tassida. Äkki hakkab tal halb – iga on auväärne, kuid joob nagu noor inimene.

"Ütlen sulle: ma ei spioneerinud kellegi heaks. Aga kui mitte valetada, siis nuhkisin venelastele inglaste, inglastele venelaste järele. Ei, ma polnud topeltagent, nad ei registreerinud mind oma neetud paberites. Ma olin vaba kasakas. Ma vihkasin spioone. Jaa, ja kogu nende salajast sõda samuti. Nad purustasid mu elu. Oleksin olnud täht ja säranud õukondades, kui poleks olnus neid kuradima revolutsioone. Spioneerisin enda kasuks ja ei reetnud kedagi, kuid nemad jooksid ühe ideekese juurest teisele, revolutsionäärid! Ütled, et ma polegi nii väga aristokraat? Olen ikka küll! Kas sa üldse tead, mis on aristokraatlikkus? See ei ole ainult maneerid. Neid võib nagu kassile kirpe koguda suvaliselt tühiselt guvernandilt. Kahe päevaga.

Aristokraatlikkus on olla vaba eelarvamustest. Pea meeles: vaba eelarvamustest. Ei mingi Berberova, ptüi tema peale, kirjuta kunagi minu kohta: Mura on aristokraat, eelarvamustest priil"

"Anun sind, ära laiskle, kirjuta üles kõik, mida ta rääkis, kuni veel mäletad. Kunagi läheb sul seda tarvis," ütles minu elutark Oleg, hoolitsevalt vaevalt jalul seisvat Maria Ignatjevnat välja aidates. Ta

sõidutas naise tolle elukohta Cromwell Roadile, aga mina läksin seosetuid sõnu üles kirjutama.

Ja läkski vaja.

Jõudnud tagasi, laiutas Oleg käsi:

"No on alles naine! Tassisin ta suuri vaevu korterisse, aga seal istus inimest kümme. Tuleb välja, et ta määras neile kõigile kokkusaamise üheks ja samaks kellaajaks ning hoiatas igaüht, et hilineb kõigest viis minutit. Nad ootasid teda kannatlikult neli tundi, kuni ta meiega õhtustas. Näinud kogu seda summa, ta rõõmustas, koukis kotist välja šampanjapudeli ja karjus: "Joovad kõik! Vene šampanja, otse Moskvast!" Potsatas tugitooli ja sosistas mulle kõrva: "Olen millegipärast väga nõdraks jäänud.""

See lugu juhtus umbes aasta enne tema surma.

Maria Budberg suri 1975. aastal Itaalias poja juures, kuid kiriklik matusetalitus peeti Londonis õigeusu kirikus. Vaimulik – isa Vladimir Rodzjanko – pidas tundeküllase kõne vaskkäepidemetega tohutu tammepuust kirstu juures. Matustel olime mehega ainsad nõukogude inimesed nende seas, kes olid tulnud parunessi tema viimsele teekonnale saatma.

Millised inimesed olid kogunenud pühakoja võlvide alla! Peente, õilsate näojoonte, kõrgilt kokkusurutud huulte ja traagilise pilguga inimesed. Igaüks tähtsust täis, mis lähemal tutvumisel enamasti kinnitust ei leidnud.

Kirstu juures, just tema jaoks pandud toolil istus lahkunu sõbranna, üheksakümneaastane Salomeja Andronnikova,. Tema "hukutavad silmad", nagu ütles nende kohta kunagi Anna Ahmatova, olid kuivad, tema ka vanana kaunis käsi lebas rahulikult kirstul.

Kui Maria Ignatjevna saanuks tõusta oma kirstukaane alt, näinuks ta teda saatma tulnute hulgas välja lihtne ja jämedakoeline, kuid tema mõjujõus ei oleks ükski kohalviibinu kahelnud, vaatamata tema kahtlasele reputatsioonile: armuke, sekretär, vabaabielunaine, rahvusvaheline spioon. Peale kõige muu veel joodik.

Eelarvamustest vaba?

Ta rääkis mulle Gorkist:

"Miks ta otsustas Venemaale tagasi minna?

Kõik on lihtne: raha sai otsa. Ta oli väga hea südamega, toitis karja priileivasööjaid, kõiki neid Hodassevitšeid ja Berberovasid." Ilmselgelt ei sallinud ta oma tulevast biograafi. "Seejuures julgesid nad tema üle ironiseerida ning talle ülevalt alla vaadata. Neile tundus, et nad on temast andekamad. Kuidas siis! Stalin tõotas Gorkile kõiksugu hüvesid. Ja andis ka. Kuid samas lõi lõksu kinni."

"Taas räägib ta lõksust," mõtlesin mina, "pealetükkiv kujund." Ja esitasin küsimuse:

"Kas te usute, et Stalin saatis Gorkile mürgitatud kompvekke? Või on see kõigest kuulujutt?"

Kuuldused jätavad kauaks haava. Mõnikord lõhuvad inimestevahelised suhted. Mõnikord tapavad. Mina oma iseloomuga ei peidaks midagi endasse, peletaksin tühjad jutud endast eemale, et ei sigineks uusi ega koguks mürki. Kuid tavaliselt inimesed pelgavad kuulujutte, kardavad neis sisalduvat tõde, mis võiks kahjustada lähedasi inimesi. Mõistan. Ja siiski on kergem üks kord piinlikkustundest jagu saada, kui kanda pikki aastaid oma ja võõra vale taaka.

"Miks nii? Ma ise söötsin talle neid kompvekke ja mõnulesin tema piinu pealt vaadates."

Selles vastuses peitub kogu tõde Maria Ignatjevna kohta – oma aja elutark, sarkastiline, traagiline naine, üheaegselt ere isiksus ja must lammas. Kas ta siis ei teadnud, et mürgitatud kompvekkideks võisid olla ka suurte intriigimeistrite sõbralikud sõnad ja heateod, sest nood olid harjunud rääkima üht, tegema teist, mõtlema kolmandat ning plaanitsema neljandat.

Maria Budbergi elule ja isikule pühendatud Niina Berberova raamat "Raudne naine" nägi ilmavalgust 1982. aastal. Murat polnud siis ammu enam elavate kirjas.

"Minu eluajal ei avalda Niina midagi," rääkis paruness, kui talle igast kandist Berberova kavatsustest ette kanti, "pelgab, sest hakkan teda mööda kohtuid vedama. Ta ei mõista mind üldse, ei m-õ-i-s-t-a. Teab palju. Korjas nurkadest prügi kokku. Kuid seda pole piisavalt. Kõik pimedusest ja kirjaoskamatusest väljarabelnud inimesed püüdlevad teadmiste poole. Gorki oli teadmiste järele hull. Wells polnud küll pimedusest, kuid oli samuti tume – takerdus poliitikasse nagu kärbes ämblikuvõrku. Ning kinnitas samamoodi: teadmised päästavad maailma. Jama. Keda on enne teadmised päästnud?"

Kuulasin teda ja mõtlesin: miks ei võtnud Mura tarkust kuulda tema aja helgemad pead? Ning kiirustasin tema juttu üles kirjutama. Mõnikord, kui ta meil oli, läksin ma toast välja ja jätsin ta Olegi seltsi, ise aga kirjutasin, kuid naasnuna nägin mehe ilmest, et olin millestki tähtsast ilma jäänud.

Maria Ignatjevna oli Niina Berberova vastu karm. Kui ta teadnuks, et raamat "Raudne naine" võitis lugejate poolehoiu ja tegi "Mura legendist" suure raamatu, kus suurepäraselt kajastuvad naise eluperioodid, kes oli võimeline enda kohta ütlema oma kaasmaalase, ukraina filosoofi Grigori Skovoroda sõnadega: "Maailm küll püüdis mind, kuid ei saanud kätte."

Ei maailm ega Berberova saanud Maria Ignatjevnat kätte. Kuigi temast jutustatakse "Raudse naise" kolmesaja viiekümnel leheküljel, jääb ta siiski mõistatuseks.

Mul pole eriülesannet koguda Berberova raamatust ebatäpsusi, kuid ühte tema kinnitust tahaks siiski ajastu tarvis vaidlustada lootuses, et Maria Zakrevskaja-Budberg-Boreišo-Benckendorffi nimi ja kuju veel edaspidigi järeltulijate kujutlusvõimet erutavad.

Kohe oma raamatu esimestel lehekülgedel eitab Niina Berberova Maria Ignatjevna põlvnemist Arseni Zakrevskist (1783–1865), kes sai krahvi tiitli 1830. aastal ning abiellus Agrafenaga, keda Puškin nimetas "Vaskseks Veenuseks" (minu meelest kahtlane kompliment) ning kellele pühendas kaks luuletust – "Portree" ja "Soosik".

Raamatu "Raudne naine" viimasel leheküljel kirjutab Niina Berberova nöökavalt: "Mura ei lahkunud andmata oma legendile sobivat koodi, mis nagu kooda muusikas kordas tema elu peateemat: ajalehes "Times" ilmunud nekroloogi lõpus leiame tema siiamaani teadmata jutustuse selle kohta, et ta on keisrinna Jelizaveta otseliinis järglane seisusevastasest abielust Aleksei Razumovskiga. *1742. aastal* (minu rõhutus. – *L.V.*) sündis Peeter I tütrel poeg, kes pani aluse krahvide Zakrevskite soole.

Seda tema viimast nalja hinnanuks Ulenspiegel, kes, nöör kaelas, ei jõudnudki enda oma lõpetada. Maria Ignatjevna ootas viiskümmend aastat, et seda välja öelda, veenis oma vestluskaaslast, et kui teda tähelepanelikumalt silmitseda, sarnaneb ta näo poolest vaieldamatult Peeter Suurega."

Nii mürgiselt lõpeb raamat "Raudne naine". Kuid elu jätkub, nüüd juba ilma Maria Zakrevskaja ja Niina Berberovata. Ning toob üllatusi.

Minu alaline korrespondent Sankt Peterburgis Natalja Matvejeva, kes varustas mind sensatsioonidega Uljanovite perekonna kohta, lobises kord telefonis midagi ka Zakrevskite perekonna kohta, et on üht genealoogilist liini pidi Zakrevskaja, ja järelikult Maria Ignatjevna kauge sugulane.

Erinevalt minust, kes ma komnoore mitteuudishimulikkuse tõttu küll tean, et mu isapoolse vaarema ema vanaema oli Anna Zakrevskaja, koostas Natalja Matvejeva üksikasjaliku sugupuu, millest tegelikult ei järeldu, et Mura oli Moskva kuberneri naise Agrafena Zakrevskaja lapselapselaps või lapselapselapselaps. Talle pühendasid värsse Puškin ja Vjazemski. Kuid ilmneb midagi muud.

Oma ülestähendustes kinnitab Matvejeva: "Keisrinna Jelizaveta, kes nagu kõik Narõškinid kannatas päriliku epilepsia all, oli üleni "tahe ja kirg" – tal oli palju armukesi, umbes pooled kinkisid talle lapse, mõni isegi kaks. Kui isa ei saanud oma võsukest endale võtta, andis Jelizaveta nad headesse kätesse: kas siis oma isapoolsetele sugulastele Narõškinitele või Razumovskitele.

Aleksei Razumovski õel Anna Zakrevskajal oli kolm kõrgest soost heitlast: Marina Zakrevskaja, Andrei Zakrevski – *sündinud 1742. aastal* (minu rõhutus. – *L.V.*), esimene laps pärast Jelizaveta troonileastumist ja laulatust Razumovskiga – "Romanovite seaduslik troonipärija", nagu kirjutati tema portreedele, ja Grigori Zakrevski.

Marina ja Andrei olid Aleksei Razumovskiga, Grigori aga Mihhail Vorontsoviga."

Natalja Matvejeva sensatsioonid sunnivad mind tavaliselt tugevalt närveerima ja kaua otsima, aga ka võitlema omaenda intuitsiooniga, et eelistada sellele fakte ja ainult fakte.

Kuid asjaolude imelikul kokkusattumisel elab minu majas igivana tindipott. Selline kõrvadega, mille külge kinnitatud nööriga kirjutajad selle endale kaela riputasid, sule tindi sisse kastsid ja kirjutasid. Isapoolne vanaema Anna Fjodorovna kinkis selle mulle kaheksateistkümnendaks sünnipäevaks:

"Sa kirjutad luuletusi, las see aitab sind. Kuid ära kellelegi räägi, kust see tindipott pärit on."

"Aga kui küsitakse?"

Ta jäi mõttesse:

"Ütle, et leidsid õuest. Või siis kingiti."

"Miks ma ei tohi rääkida?"

"Nii on vaja."

Need olid ajad, kui sugulus, isegi nii ürgkauge, võis ühiskonnale mitte meeldida. Loomulikult kindlustas vanaema end üleliiga: ei teda ega mind vajanud keegi. Kuid mu isa oli salastatud isik ja vanaema teine poeg, minu onu, vastutusrikkal administratiivtööl. Paljugi mis võis juhtuda?

Aastaid hiljem küsisin vanaema käest:

"Kelle oma see tindipott siis oli?"

"Selle kinkis minu vaaremale Arseni Zakrevski, tema nõo vanaisa, kes oli omal ajal Moskva kuberner. Liikus kuuldus, et tema isa Andrei olevat olnud keisrinna Jelizaveta ebaseaduslik poeg. Kõik see võib muidugi olla kõigest kuulujutt. Kes seda praegu teab ja kes tõestab?"

"Sa, vanaema, oled ju siis sinivereline?"

"Mis sinivereline! Isa oli väikekodanlane, samuti ema. Aga tagantpoolt enam ei tea. Nüüd võib rääkida, pole enam nii hirmus, kuid pärast revolutsiooni aina päriti: sotsiaalne kuuluvus, sotsiaalne kuuluvus. Justkui inimesed oleksid süüdi oma sotsiaalses päritolus."

Kui oletada, et Andrei (1742) ja Grigori Zakrevski (1744) on saladusliku ema, keisrinna Jelizaveta poolt vennad ning Andrei omakorda Moskva kindralkuberneri Arseni Zakrevski isa, aga Grigori Aleksei (1767–1834) isa, Aleksei Platoni (1804–1882) isa, viimane aga Ignati Zakrevski (1839–1906) isa ning Maria Ignati tütar, siis tuleb välja:

Maria Ignatjevna Zakrevskaja oli Jelizaveta ja Mihhail Vorontsovi

poja Grigori lapselapselapselaps, Jelizaveta ja Aleksei Razumovski poja Andrei onupoja lapselapselapselaps, Puškini "Vasest Veenuse" onupoja lapselapselaps, keisrinna Jelizaveta seitsmenda põlve esindaja, Katariina üheksanda põlve esindaja ning lõpuks Peetri ema Natalja Narõškina üheteistkümnenda põlve esindaja. Viimane võis ainukesena teada, ja sedagi mitte päris kindlasti, kes oli tema poja isa, sellesama poja, kes vahetas Kremli Neeva-äärsete soode vastu. Aga kui see on nii, siis oma sugulussidemete poolest on Maria Ignatjevna mingil määral muinasaegne Kremli tütar.

Ainult sel tingimusel, et kuuldused Jelizaveta lastest vastavad tõele. Kuid seda on raske tõestada ammuste aegade ja teema delikaatsuse tõttu.

Siinkohal peaks tingimata meenutama Maria Ignatjevna enda sõnu, mis ma kirjutasin üles kohe pärast meie vestlust aristokraatlikkusest: "Minu esiisa Grigori Zakrevski oli keisrinna Jelizaveta saladuslik poeg. Ja mis sellest? Keisrinna Jelizaveta ise oli ema poolt Jumal teab kes." (Keisrinna Jelizaveta ema Katariina I oli lihtsat päritolu ja kahtlase käitumisega naine. Tema nimi on teada – Marta Skawronska. – *L.V.*)

Alates Peetrist ja tema naisest Katariina I on tsaari veri plebeilik, nagu tõdeb Maria Ignatjevna.

Ja kui järele mõtelda, mis siis on siniverelisus? Nii tsaaril kui talupojal on veri ühtemoodi punane.

Maria Zakrevskaja tütar esimesest abielust elab Londonis. Tema nimi on Tatjana Benckendorff-Alexander. Sattunud välismaale lapsena, on Tanja – nii kutsutakse teda Inglismaal – kogu elu nii või teisiti olnud seotud Venemaaga: ema kaudu Gorki muuseumi ja Peškovide perekonnaga, ise ta töötas aga kaua vene ooperi ja balleti konsultandina. Mõni aasta tagasi andis Tanja Alexander Inglismaal välja raamatu "Eesti lapsepõlv" – oma vastuse arvamuste kohta emast Niina Berberovale ja kogu inimkonnale.

Võrdlen Berberova raamatut Alexanderi omaga. Kui ma poleks Murat tundnud, eelistanuksin Berberova elegantseid, arukaid, teravaid ja kohati põnevaid väljamõeldisi. Kuid eelistan tütre raamatut, sest näen seal sedasama Maria Ignatjevnat, kes mind vaimustas ja kes

valmistas mulle pettumusi seitsmekümnendatel aastatel. Kahju, et raamatut pole Venemaal välja antud.

1996. aasta aprillis Londonis olles helistasin Tatjana Alexanderile. Ta määras kohtamise: kolmapäeval kell neli. See on inglaste teejoomise aeg. Teades londonlaste täpsust, olin täpselt kell neli tema majakese ukse taga. Tänav (inglise keeles *mews* – tallid) on kujunenud palju aastaid tagasi siin asunud kuninglike hobusetallide kohale. Selliseid *Mews*'e on Londonis palju, seal asuvad linna kõige kallimad ja elegantsemad majad.

Helistasin uksekella. Ei mingit vastust. Ootasin minutit kümme, pöördusin aeglaselt minekule. Mulle sõitis vastu takso. Klaasi tagant paistis kuivetuvõitu naiseprofiil. Läksin tagasi. Takso peatus Tanja majakese ees. Kuni eakas naine taksost väljus, arve tasus ja väikesel tüdrukul välja astuda aitas, jõudsin juba talle ligi astuda.

"Mitte kolmapäeval, vaid neljapäeval," ütles mulle Tanja Alexander, "homme kell neli. Täna on lapselaps minu juures."

Erilist heatahtlikkust ma tema juures küll ei täheldanud. Naasnud majutuspaika, vaatasin märkmikusse – seal oli kirjas kolmapäev. Heakene küll.

Järgmisel päeval võttis Tanja Alexander mind lävel vastu. Istusime külalistuppa. Ent jutuajamine ei klappinud. Hakkasin rääkima Berberova raamatust.

"Berberova oli ema peale tige, et ema ja Gorki armastasid teineteist. Ta kadestas."

Vaikus. Siis vestlesime pool tundi eimillestki.

"Millist jama teie televisioonis näidati, justkui ema oleks Gorki ära mürgitanud," ütles Tanja Alexander järsku, ning ma mõistsin tema jaheduse ja kidakeelsuse põhjust. Kuid minul ei olnud selle saatega mingit pistmist, ja totter oli üleval hoida pugejalikku vestlust: "Jaa, jaa, teie ema ei mürgitanud suurt kirjanikku."

"Aitäh teile selle eest, et te mulle midagi ei rääkinud." Ma tõusin, ja sel hetkel tundus mulle, et Tanja Alexander oli peaaegu valmis asendama viha armulikkusega ning jätkama vestlust, peaaegu...

Ma lahkusin, viies endaga kaasa "vana saladuse saba".

"Jah, Tanja solvus väga selle telesaate peale," ütles mulle Moskvas Marfa Peškova. "Gorki muuseumis leiduvad meie koduabilise Lipotška mälestused. Lipotška kirjutab Mura imelikust käitumisest sureva vanaisa voodi ääres, ta ei lubanud kedagi vanaisa juurde, vandus ja kihutas Lipotška toast välja, kamandas pidevalt. Tõsi küll, see ei tõesta midagi...

Mura meeldis väga Stalinile. Kokkusaamistel lipitses Stalin alati tema ees, kord saatis tohutu kimbu helepunaseid roose.

Veel musta kohvri lugu. Selle kohvri jättis vanaisa Murale, kui Itaaliast jäädavalt Venemaale sõitis. Kuhu kohver kadus? Küsisime Tanjalt, tema ei tea sellest midagi. Selles kohvris olid vanaisa käsikirjad, mida ta ei tahtnud Venemaale viia. Mis neis oli?"

Kas Maria Ignatjevna võis tuua kohvri Nõukogude Liitu ning anda üle tšekaale?

Selle küsimuse juures hakkab minu kangelanna jagunema kaheks, kolmeks...

Üks Mura võis täiesti vabalt pärast Gorki surma kohvri Lubjankale viia, et kindlustada oma suhteid nõukogude võimuga, mis olid talle hädavajalikud... Mille jaoks? Vastust sellele küsimusele teadis ainult tema. Ning sel juhul on käsikirjad hävitatud või ootavad oma tundi salaarhiivis.

Teine Mura ei andnud kohvrit ära, vaid müüs Gorki salajas peetud käsikirjad kasudega toimetustele ning Euroopa ja Ameerika erakogudele maha. Kui nii, siis miks ei ole nad siiani välja ilmunud? Kas sellepärast, et veel on elus Gorki otsesed pärijad? Kuid Aleksei Maksimovitš tegi just Murast kõigi välismaiste honoraride pärija, jättes perele õiguse nõukogude honoraridele. Kolmekümnendatel aastatel avaldati Gorkit Läänes juba vähe.

Kolmas Mura... Muide, kas polnud mitte need peidetud käsikirjad "Liiga varajasteks mõteteks", mida loeme praegu?

Mural ja Gorkil võis olla ka oma saladus, mida kumbki ei kavatsenudki avaldada ei lastele ega lastelastele, vaid sulgesid selle musta kohvrisse. Vähetõenäoline on aga see liiga romantiline ja udune mõte,

mis ei vasta üldse Aleksei Maksimovitši avatud loomusele ega Maria Ignatjevna leidlikule iseloomule.

Kuid kas ei võinud sündida mürgitamise kuuldus mitte samamoodi kui pealkiri artiklile Marfast ajakirjas "Profiil"?

XXI sajandi kirjandusloolasel on, mille üle järele mõelda, kui "ürikuilt sajandite tolmu maha pühkinud", näeb Maksim Gorkit tema loomulikus suuruses.

Milles seisneb Mura menu kuulsate meeste juures? Neid sõnu olen kuulnud erinevatelt inimestelt – nii Mura Londoni sõbrannadelt, vanadelt vene emigrantidelt kui moskvalastelt, raamatu "Raudne naine" lugejatelt. Berberova valgus oma raamatus vastustega nii laiali, et õieti ei vastanudki.

Minu vastus ei pretendeeri tõele, kuid ma siiski vastan, et peatükile punkt panna.

Aadlipreili, saanud naiseks ja emaks, keereldes aristokraatide ja diplomaatide ringkonnas, satub ootamatult verise revolutsiooni keerisesse. Ta jääb selles ellu – ellujäämiseks on kõik vahendid head. Ta jääb ellu ka rasketel emigratsiooniaastatel. Gorkist saab tema tugi ja vastutasuks saab toeks Gorkile. Nii oli hiljem ka Herbert Wellsiga.

Mural oli anne kokku sobitada elu ja suhteid enda ümber. Ta oskas luua õdusa aristokraatliku hõnguga õhkkonna. Gorkil ja tema intelligentsel seltskonnal seda hõngu polnud, nende jaoks olid aristokraadid olevused äsja haihtunud Atlantiselt. Kuid nad tundsid juba selle järele igatsust.

Mura kandis endas mineviku jooni ning, jagades neid laiali paremale-vasakule, tekitas illusiooni tagasipöördumise võimalikkusest, kuid hinges võis valitseda külm ängistus teadmisest, et midagi enam ei tule.

Minu arvates just seepärast köitis ta mehi ja naisi, tuntuid ja tundmatuid.

NEETUD SEISUS

ERITOITLUSTUS, ERIRAVI, ERIHINGAMINE JA ERIÕPINGUD

1941. aasta septembris evakueeriti üheksanda klassi õpilane Svetlana Stalina Kuibõševi. Oktoobri lõpus tekkis isal tahtmine teda näha. Tütar saabus Moskvasse samal päeval, kui Suurele Teatrile, ülikoolile Mohhovajal ning Keskkomitee hoonele Staraja väljakul kukkusid pommid. Stalin oli hõivatud, kaardid ümberringi, tütart ei märganudki. Igalt poolt kanti talle ette olukorrast kohtadel. Lõpuks ta siiski märkas Svetlanat:

"Noh, kuidas on, kas oled mõne kuibõševlasega sõbraks ka saanud?"

"Ei, seal organiseeriti evakueeritud lastest erikool..."

Stalin heitis talle kiire pilgu.

"Kuidas? Erikool? Eh teid, neetud seisust!

Kas sa näe, valitsus, moskvalased jõudsid kohale, anna neile eraldi kool!"

Svetlana meenutab: "Tal oli õigus – eriseisus, pealinna ladvik sõitis linna, mis oli poolenisti ümber asustatud, et ära mahutada kõik need pered, kes olid harjunud mugavustega eluga ning sattusid siin, tagasihoidlikes provintsikorterikestes "kitsikusse"... Kuid seisusest oli hilja rääkida, see oli juba olemas ja loomulikult elas oma seisuse seaduste järgi.

Eriti oli seda märgata Kuibõševis, kus moskvalased haudusid omaenese mahlas. Meie "emigrantlikus" koolis kujutasid kõik kokkukogutud Moskva lapsed sellist hirmuäratavat vaatepilti, et mõned kohalikud pedagoogid isegi keeldusid tundi andmast."

Sellel neetud, muide stalinlikul seisusel, mis loodi, kujunes ja tugevnes Stalini aegadel, võibolla vastu tema tahtmist, kuid kooskõlas tema ajastu vaimuga, kui kuulutati üht, tehti teist, mõeldi kolmandast

ja plaanitseti neljandat, jätkus küllaga "ideolooge" – Kremli naine pidas oma kohuseks lapse heaks mitte millestki keelduda: "Ise olime poolnäljas ja pooljanus, las siis vähemalt lapsed saavad isu täis." Kuid mida tähendab "isu täis"?

Palju võib rääkida Kremli laste privileegidest, mis nii otsustavalt muutsid nende iseloomu. Ja ka privileegidest ilmajäämisest, mis samuti otsustavalt mõjutasid nende iseloomu. Ja kas üldse on võimalik seisuse privileege üles lugeda? Milles need seisnesid ning kuidas "see" välja nägi?

Salapärasus sünnitab kuulujutte, klatši, fantaasiaid. Mida rohkem oli bolševistlikes ringkondades salastatust, seda enam fantaseeris rahvas elu kohta üleval. Tänapäeval on raske lõhkuda neid fantastilisi stereotüüpe juttudega sellest, et bolševikud elasid või püüdsid elada tagasihoidlikult, sest on teada: "Oma võimu esimesist päevist peale nad krahmasid ja rabasid."

Võib kuipalju tahes rääkida partmaksimumist (parteilisest maksimumist), millega Lenin ja Stalin kärpisid võitluskaaslaste isu, võib kuipalju tahes meenutada mitmete juhtide tõelist tagasihoidlikkust olmes ja töös, tegelikult võrreldamatuid tsaaride ja vürstide luksuslike harjumustega, aristokraatia väljasõitudega, kroonitud isikute lõuna- ja õhtusöökidega – meie päevil ei võrdle mitte keegi maailmas bolševikke tsaaridega. Kõik võrdlevad neid... endaga. Nimelt sellepärast, et bolševikud kuulutasid end rahva võimuks.

1940-ndate aastate lõpust Moskvas elades sattus meie pere erielu sfääri. Tuleb meelde: eksisteeris kaks erisõlme – NLKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu.

Privileegid: ümbrikud rahaga – palgalisa; eritoitlustus – toiduainete jaotuspunkt Kremlis; polikliinik Sivtsevi Vražekil ja haigla Granovski tänavas. Hiljem tulid haiglakorpused Kuntsevos, Moskva külje all maalilises metsas; valitsuse ja ametisuvilad, mis lubasid Kremli peredel äri- ja puhkepäevadel värsket õhku hingata; Kremli eriateljee Väike-Tšerkasski põiktänavas. Riigi erinevais paigus, Moskva lähistel ja kuulsates kuurortides, ehitati ja võeti kasutusele Kremli asukate jaoks erisanatooriume ja -puhkekodusid.

Eritoitlustus ilmutas end meie majas iga kuu väikese märkmikuna, kus olid ühe kuu talongid iga päeva kohta.

Üks talong vastas ühele Kremli lõunale, millele oli õigus minu isal. Mulle jäi meelde summa – 8000 rubla, nii palju maksis ühe kuu märkmik. Lõuna järele pidi sõitma kuulsasse majja Kremli kaldapealsel – söökla asus selle maja hoovis. Loomulikult tuli sinna sõita märkmiku omanikule kinnistatud autoga, see komme juurdus kiiresti, sest nii ei torganud silma pappkastid ja anumad toiduainetega. Kuid minu isa auto oli pidevalt kinni ja ta ei näinud mingit võimalust seda emale "kremljovkale" järelesõitmiseks loovutada.

"Mis ma siis teen?" päris ema segaduses.

"Võtad takso. Või siis lepid mõne naisega kokku ja sõidate koos."

Kokku leppida ema ei saanud – meie läheduses ei elanud Kremli peresid. Mõnikord kasutas ta taksot, mõnikord ühissõidukit, võttes kellegi appi. Tavaliselt võttis ta "kuivpajuki" nädalaks või kaheks, et mitte liiga tihti sõita. "Kuiv" erines "märjast". Viimane sarnanes tõelise, umbes kolme inimese lõunaga: supp või borš, kotletid, hautatud liha või maks ning kohustuslik kompott. Kõige mugavam oli tuua "märga pajukit" anumates, kuid seda muidugi autoga – ühissõidukis oleks supp ja kompott nõust välja loksunud.

"Kuivpajukis" leidus mõni purk häid konserve, vorstijupp, 400 grammi kuumsuitsu sevrjuugat, karbid suurepäraseid küpsiseid ja kompvekke. Mõnikord oli sevrjuuga asemel ka purgike punast või musta kalamarja. Kõik kodumaine kaup.

Kõrvutasin seda neljakümnendate lõpu ja viiekümnendate alguse lõunat kahekümnendate lõpu ja kolmekümnendate alguse lõunaga, millest mulle rääkis Kamenevi minia Galina Kravtšenko:

"Inimese peale kanti kuus üle viissada rubla. Lõunad olid arvestatud kahele – Lev Borissovitšile ja Olga Davidovnale, kuid neist said söönuks üheksa inimest. Käisin neil järel Lev Borissovitši autoga... Lõuna juurde anti alati pool kilo võid ja pool kilo musta kalamarja. Koos lõunasöögiga või siis selle asemel võis alati võtta "kuivpajuki" – kuivaineid, maiustusi, alkohoolseid jooke. Vaat sellised kalapurikad, imelised karbonaadid. Kõike, mida vaid soovite. Kui läks vaja rohkem toiduaineid, sai alati tellida.

Valmis lõunad olid väga maitsvad – kokad olid suurepärased. Vastlapäevaks anti kuumi pliine; vedasin neid nõudes, katsin need tekiga, et pliinid ei jahtuks. Elasime jaotuspunkti läheduses, peale selle oli Lev Borissovitši autole alati roheline tuli."

Silmanähtav erinevus. Kas oli kahekümnendatel-kolmekümnendatel toiduainetega lihtsam? Asi pole selles. Galina Kravtšenko selgitas mulle erinevust nii: "Toiduainete jaotuspunkt jagunes omakorda kaheks: üks Kremli inimeste, kõrgemate ametnike jaoks, teine keskmise koosseisu tarvis. Kõrgkihi jaoks eksisteeris isegi eraldi tsehh, kus küpsetati leiba."

Minu pere kuulus keskmisesse kategooriasse, seda enam, et isa viidi oma otsekohese ja järsu iseloomu tõttu aeg-ajalt teenistuskohal allapoole, lõpuks Kremli lõunasöögid kadusid. Esialgu ema kurvastas: "Kahju, oli nii mugav." Kuid ta harjus kiiresti – tollal oli poodides kaupa küllalt, langes ära ka vajadus iga päev nuputada, kuidas jaotuspunkti sõita.

Nõukogude võimu esimestest päevadest alguse saanud seisusevahed Kremlis ja selle lähikonnas aastatega üha suurenesid. Eriti ilmnes see ravisfääris. Sivtsevi Vraženki polikliinikus ei näinud ei ema ega mina järjekorras kordagi ühtegi valitsuse liiget – neil oli eraldi osakond. Arstikabinettide ukse taga järjekorras istusid ministrite, ministrite asetäitjate, ministeeriumi kolleegiumide liikmete ja teiste keskmisesse koosseisu kuuluvate isikute perekonnaliikmed. Tõsi, kui tuli Kremli keskmises auastmes isik, polikliiniku kaardi omanik, pidid naised ja pereliikmed talle koha loovutama. Võis oletada, et ta tõttab tööle.

Haiglates (otse Kremli vastas Granovski tänavas, hiljem Moskva-lähedases Kuntsevos) oli Kremli ja Kremli-lähedase maailma kihistumine eriti märgatav.

Valitsusliikmetele olid eraldi osakonnad, sinna ei pääsenud ükski "reahaige". Ja ega keegi tükkinudki: distsipliin. Valitsusliikmed ei söönud kunagi Kremli lähikondsete jaoks ettenähtud üldsööklas. Neile serveeriti söök palatisse. Nende toit oli mõneti mitmekesisem kui lihtsamatel inimestel, kuigi ka viimased ei kurtnud: menüüst võis valida meelepäraseid ja tervisekohaseid toite.

Kremli haiglates olid tavaliselt kaheinimese palatid, kuid piisavalt

kõrgel ametikohal ülemused said omaette palati. Sinna seati sisse ka telefon, et saaks sealtsamast juhtnööre jagada.

Kremli haigla arstide kohta liikusid aforismid: "Parkettpõrandad – ankeetarstid" (*Polõ parketnõje – vratši anketnõje*). Kuigi "arstide vandenõus" süüdistatud "arstidest mõrtsukad" õigeks mõisteti, ei tahetud pärast seda Kremli haiglasse ja polikliinikusse tööle võtta juute, eelistati suvalisi teisi rahvusi, eriti venelasi. Veel oli ankeetarsti jaoks kohustuslik kuuluda parteisse, tal ei tohtinud olla sugulasi välismaal ning loomulikult kohtulikku karistust.

Meditsiinipersonal käitus polikliinikus ja haiglas ääretult viisakalt, lausa õrnalt. Arstid kirjutasid haiguslugudesse isegi mittevajalikke üksikasju – seda ei teinud nad mitte ainult soovist kõige täiuslikumalt haiguspilti kirjeldada, vaid ka varjatud eesmärgil: maksimaalselt kaitsta end haigega juhtuda võiva õnnetuse puhuks. Iga arst teadis suurepäraselt, milline on haige ühiskondlik positsioon ning suhtus igaühesse vastavalt tema kohale ametiredelil.

Mäletan, et lamasin kord ühes palatis vanamutikesega, personaalpensionäriga, kes oli kunagi töötanud Kremlis ametnikuna. Meid kumbagi ei hellitatud üleliigse tähelepanuga. Mulle see meeldis, kuid mutike solvus.

"Oleme sinuga teenijarahvas," rääkis ta.

Ükskord õhtul, nagu ette nähtud, astus meie palatisse valvearst, meeldiv noor naine.

Mutike oli end kogu õhtu halvasti tundnud.

"Kuidas end tunnete, kas kõik on korras?" See ei olnud küsiv pöördumine kellegi poole.

"Tunnen end väga halvasti, päev läbi on pea valutanud. Suudan vaevu tõusta ja laua taha istuda. Ja vererõhku tuleks mõõta," rääkis mutike. Aga mina vaatasin arsti poole ja nägin, et ta on mõtetega hoopis kuskil mujal.

"Egas midagi, siis kõik on korras," manas ta näole valvenaeratuse, kui mutike oli oma kaebustega lõpule jõudnud. "Head ööd!"

Ja lahkus.

"Kas nägid?" avaldas mutike pahameelt. "Ta isegi ei kuulanud, mida ma talle rääkisin!"

Ning siiski olid Kremli polikliinik ja haiglad mitme järgu võrra paremad kui tavapolikliinikud ja haiglad.

Kremli kaardikeste omanikud, kui nad polnud väga haiged, lihtsalt puhkasid seal, parandasid tervist, tugevdasid organismi, ent mõnikord olid töö juures ette tulnud ebameeldivuste tõttu ka lihtsalt maapaos.

Aga kui läks vaja parima spetsialisti tõsist konsultatsiooni, siis kutsuti too kohale tavalisest haiglast või teadusinstituudist, kus töötas ning oli kuulus üle Moskva. Sel juhul ei olnud mingit tähtsust tema rahvusel ega parteilisusel.

Kremli polikliinikuis ja haiglates oli veel üks mugavus: alati olid olemas kõikvõimalikud ravimid kõikvõimalikest maailmariikidest haiglas tasuta või siis polikliinikus odavad. Neid jagati lahkelt. Minu ema, kes "seda ravikeemiat" ei sallinud, rääkis alati:

"Annavad kolm tabletti, söö üks ära ning jälgi siis, kas sul mitte pärast seda halvemaks ei läinud."

Haiglast lahkudes jättis ta kokkuhoitud ravimid medõdedele.

Erihingamine... Mida see tähendab? Võimalus elada valitsuse ja asutuste suvilates, seega hingata värsket õhku mändide ja kaskede keskel.

Parimateks paikadeks peeti suvilaid Rubljovo-Uspenskoje maantee ääres. Sealsetes endise Moskva aadelkonna ja rikaste kaupmeeste linnalähedastes majades ja isegi paleedes, samuti Kremli uusehitistes oli kõik jaotatud vastavalt auastmele ja positsioonile. Rubljovo-Uspenskoje maantee oli tihedalt täis pikitud nõndanimetatud telliskive – keelumärke tavainimese tarvis, kel võinuks pähe tulla teha lõbusõitu mööda valitsustrassi. Kihutavad mustad limusiinid kuulusid vältimatult selle maantee maastikupildi juurde. Ning militsionäärid igal sammul.

Suvila vastas täpipealt tema ajutise valdaja positsioonile: mida kõrgem ülemus, seda parem suvila asukoht, maja ise ning krunt. Suvilate sisustus koosnes erinevas stiilis mööblist, mis oli kohale veetud veel tsaariaja villadest. Söögitubades uhkeldasid barokk- või ampiirstiilis toredad puhvetkapid. Kabinettides olid jalgadega kirjutuslauad, harukordselt ilusad lauagarnituurid, kuid tindipotid ilma tindita, sest ülemused tavaliselt suvilas ei töötanud. Mööblil, voodikatetel, laud-

linadel, lühtritel hallikalt helklevad messinglipikud numbritega – märgid kroonuvarast. Üldiselt võisid need suvilaelanikele meelde tuletada, et kõik see on ajutine. Ja kindlasti tuletasidki.

Ja kui taas võrrelda tsaaridega – ei midagi erilist. Pärandamise võimalust ei olnud. Võetakse ära selsamal päeval, mil kõrgelt kohalt kukud. Haledad privileegid, kuid salajased. Ning seetõttu olid nad kaitsetud tuleviku ees.

Kõrgema positsiooniga Kremli lapsed sõitsid viiekümnendate aastate alguses ringi nende emadele kinnistatud riigiautodega. Pojukeste lemmikajaviiteks oli sõita mööda Rubljovo-Uspenskoje maanteed, ilmtingimata autojuhiga, kes vaikides jälgis oma rahvaühiskonna kõrgkihi elu ning kel oli arvatavasti selle kohta oma erapooletu arvamus.

Nad sõitsid üksteise suvilatesse, arutasid, kelle maja on parem, kelle park maalilisem, kellel on rohkem maad, kelle piljardilaual parem kate. Alati oli kaasas viin. Ning ilmtingimata tüdrukud. Ka mina sattusin aeg-ajalt sellistesse seltskondadesse, kuid ei saa rääkida nende kohta midagi halba: ma ei näinud mingeid orgiaid. Võibolla sellepärast, et jätsin oma Kremli tuttavatega hüvasti veel päevavalges – minu ranged vanemad ei kiitnud taolisi sõite heaks ning käskisid mul kodus tagasi olla täpselt kokkulepitud ajal.

Madalamal positisoonil asuvatel Kremli inimestel olid erihingamiseks vastavalt ka viletsamad suvilad: soome majakesed, väikesed, sageli taraga piiramata krundid. Kuid ka nemad olid sunnitud pärast töökohast ilmajäämist need privileegid unustama.

Tänaseks pole mitte miski muutunud. Täpselt samamoodi kihutavad kummide vilinal mööda Rubljovo-Uspenskoje maanteed mustad Kremli autod, tee ääres seisavad needsamad keelavad "telliskivid". Vahest see, et on ilmunud "uusvenelaste" tohutud paleed, mis konkureerivad edukalt valitsussuvilatega. Kuid ka neis uutes, lähestikku tühermaadele või siis tee äärde lükitud lossides näen midagi ajutist ja lootusetut: aga kui homme äkki natsionaliseeritakse?

Ma ei näeks Kremli ja selle lähikonna privileegides mitte midagi halba, sest nähtavasti peavad need võimukandjail olema, oma lipikutega haletsusväärsuse ja ajutisuse tõttu paistaksid need ausamad

uusvenelaste mittetöistest tuludest ehitatud paleedest, kui mitte suletus, saladuslikkus ning salastatus ja keelud ei annaks neile erilist tähendust, mis ei tekitaks teravdatud ebaõiglustunnet rahvas, kelle jaoks need inimesed pidid justkui teenrid olema.

Kremli laste snobism, mis kujunes iseenesest elutingimuste tõttu, muutus nendesamade tingimuste kaotuse korral sageli õeluseks, tehes neid õnnetuteks inimesteks. Ning pidi olema tugeva iseloomuga ja terviklik inimene, et jääda ellu ja jääda iseendaks. Kuid Kremli oludes polnud nii lihtne jääda normaalseks, moraalselt terveks inimeseks. Ja siiski leidub neid, kes ses Kremli maailmas oma hinge säilitasid.

Tean kolme: Pjotr Vorošilovit, Rada Hruštšovat ja Niina Budjonnajat.

Vorošilovi kasupoeg, suurepärane insener, tankikonstruktor, oli alati väga tagasihoidlik ning suhtus rahulikult kõigisse oma kasuvanemate privileegidesse.

Aga võibolla sellepärast, et oli kasulaps?

Kuid Rada Hruštšova – Nikita Sergejevitši ja Niina Petrovna laps? Ta on tugev, arukas ja tagasihoidlik naine, kuivõrd saab seda olla Kremli tütar, ta pole kunagi end esiplaanile seadnud, mingeid erilisi privileege nõutanud ei isa võimul olles ega ka pärast tema kukkumist.

Ka Niina Budjonnaja pole end millegagi mustanud.

Võibolla sellepärast, et nad on naised?

Kuid ka Brežnevi tütar Galina on naine, aga tema seiklused ja prassiv eluviis, karistamatuse tunne isa võimul olles olid rahva seas üldiseks kõneaineks.

Tuleb tunnistada – kõik oleneb inimesest: milliseks on loodus ta loonud, selliseks ta ka saab, kui soodsaks või ebasoodsaks kujuneksidki tema elutingimused.

Tsaaride ja bojaaride lapsukesed tegid Venemaa ajaloos oma tempudega küllalt palju kurja. Kaugelt rohkem kui nõukogude omad. Kuid nende isad-emad ei kuulutanud end rahvavõimu kandjaiks. Privileege peeti elunormiks.

Bolševikud kuulutasid normiks võrdsuse, ent peitsid nõela kotis,

ise privileegideta toime ei tulnud.

Püüdsid kasvatada lastes tagasihoidlikkust, kuid alati see ei õnnestunud: laste elu kulges "eriliste erandite kohaselt".

Akadeemiad, instituudid, ülikoolid võtsid Kremli lapsi vastu tingimusteta.

Kremli ringkonnal oli omad moodsad erialad.

Lendur oli kõige romantilisem ja austavam elukutse Stalini ajastul. Kangelaslike ülelendude aeg. Lendurid päästavad tšeljuskinlased. Tškalov sooritab enneolematu vahemaandumiseta lennu Ameerikasse. Pidulikud, grandioossed vastuvõtud Moskva tänavail.

Baidukov, Beljakov, Ljapidevski, Levanevski, Gromov. Kõik selle riigi poisikesed unistavad saada lenduriks, nagu pärast unistasid saada kosmonaudiks, kes tegelikult on samuti lendurid.

Ka Kremli pojad tõmmati sellesse kampaaniasse. Oma kolm aastakümmet püsib Kremli peredes lennutraditsioon.

Vassili Stalin, Leonid Hruštšov olid lendurid.

Leonid Hruštšovi esimene poeg Juri; Budjonnõi poeg Sergei; Kaganovitši poeg Juri – olid lõpetanud Žukovski-nim. Sõjalennuväe Akadeemia.

Vaatamata vanusevahele olid nad vägagi sarnase iseloomuga: uljad, hõlmamatud, oma kõikelubatavuses ei tundnud piiranguid ja veel ka joomarid.

Kuuekümnendatel see traditsioon vaibus. Ei suuda Kemli perekonnast peale Savitskaja nimetada ühtegi kosmonauti.

Selle-eest ilmub uus traditsioon – ajastu puhang: Kremli lapsed pürgivad rahvusvahelistele aladele.

Brežnevi pojast ja tütrest, Andropovi pojast ja teistest saavad välisministeeriumi, väliskaubanduskoja, ÜRO ja UNESCO ametnikud. Ja seda tänu aukudele "raudses eesriides".

Välismaa! Kui Svetlana Stalina pidi pärast isa surma sinna põgenema, siis jõuetuks muutunud Kremli juhtide lapsed saavad minna seaduslikult.

Teine Kremli mood oli tegelda teadusega teadusliku uurimise instituutides. Algust tegi Beria poeg, järgnesid Sergei Hruštšov, Andrei Malenkov ja teised.

Selline oli moodsate elukutsete transformatsioon.

Tütarlastel oli oma mood – Moskva Ülikooli filoloogia-, filosoofia- ja ajalooteaduskond. Ajakirjandus. Esmalt oli Stalini-järgsel perioodil elus veel patriotismitunne: kui juba filoloogiateaduskond, siis vene keele, vene või nõukogude kirjanduse osakond.

Vähehaaval kasvas huvi "välismaise" vastu: esialgu pöörduti slaavi keelte ja kirjanduse, seejärel romaani-germaani keelte poole. Hiljem ei põlatud ka võõrkeelte instituuti.

Arusaadavalt polnud see põhimõtte küsimus, vaid selline oli arengusuund. Kuid jäŕjekindel. Minu ajal õppisid Moskva Riikliku Ülikooli filoloogiateaduskonnas ministrite ja ministrite asetäitjate tütred, ajakirjandust tudeerisid marssal Budjonnõi tütar Niina ja peamees Hruštšovi lapsendatud lapselaps Julia.

Tütarlapsed olid erinevad. Kaua aega ei teatud, et minu kursusekaaslane Svetlana Mihhailova oli kõrge riigiametniku, NSV Liidu kultuuriministri tütar.

1953. aastal oli väga raske pääseda õppima filoloogiateaduskonda – konkurss oli kakskümmend inimest ühele kohale.

Sõjast osavõtnud, liiduvabariikide komsomolilähetusega saabunud võeti vastu väljaspool konkurssi. Viimaste hulgas olid vabariikide valitsusjuhtide tütred ja pojad.

Filoloogiateaduskond oli minu unistus, kuid isa oli kõigest raskemasinatööstuse ministeeriumi kolleegiumi liige, eriti salastatud inimene ega suutnud teiste vanematega konkureerida. Ta ei suutnud isegi ette kujutada, kuidas läheb teaduskonna dekaani juurde minu eest paluma. Üldse tundus filoloogia talle kuidagi ebatõsine, kergekaaluline. Kui ema üritas ergutada isa seda sammu astuma, vastas ta:

"Asjata. Dekaani juurde ootavad järjekorras isad, rind ordeneid täis, aga ta ei suuda kõiki lapsukesi vastu võtta. Kui Larissa ise ei suuda sisse saada, las läheb tööle."

Ema aga arvas: "Meie ajal on võimatu kõrghariduseta toime tulla. Aga peaasi on tütarlapse unistus."

Isa ei läinud kuskile ja tal oli õigus: isadevahelise võistluse dekaani juurde pääsemiseks oleks ta kaotanud.

Kremli juhtide lapsed pääsesid ülikooli telefonihelina põhjal: ei helistanud muidugi juhid ise, vaid seda tegid referendid ja abid.

Kui olin juba üliõpilane, sain teada, kes sai sisse telefonihelina peale, kes raha eest, kes ise. Aga mis tähendab "raha eest"? Mis tähendab "ise"? Vastuvõtukomisjoni liikmeil, õppejõududel ja teaduskonna muudel töötajatel olid omad huvid. Nad koostasid sugulaste ja tuttavate salanimekirjad ja arvasid, et kirjandi eest eeskujuliku hinde saanud abituriendid ei tohi suulistel eksamitel läbi kukkuda. Viimaste nimekirja sattusin ka mina.

Septembri esimestel päevadel, kui olin just vastu võetud filoloogiateaduskonna esimesele kursusele, kutsus mind enda juurde prodekaan Mihhail Zozulja. Tema ees laual oli minu kirjand.

"Tahan vaadata, milline te olete," ütels ta. "Kirjutasite ebatavalise kirjandi. Julge. Ka komad on õiges kohas. Pole millestki kinni hakata. Kas keegi aitas teid suulistel eksamitel?"

"Keegi ei aidanud," luiskasin mina.

"Nonoh," muheles Zozulja, "arvate, et jäin teid uskuma. Minge."

ERISAKSAD JA ERITEENRID

Pärast iga revolutsiooni toimunud aegade uuendused on alati olnud seotud muudatustega orjade ja isandate suhetes. Kui Karl Marxilt küsiti, mis oleks juhtunud, kui Spartacus oleks võitnud Crassuse, vastas Marx:

"Oleksid lihtsalt kohad vahetanud."

Marxi järgi vahetasid bolševikud kohad tsaaridega, õukondlastega, endiste isandatega. Kuid tegelikkuses polnud asjalood hoopiski nii. Tsaaride ja õukondlaste aeg oli jäädavalt möödas, nad lahustusid miniatuurse Euroopa venivais piires, üritades end alal hoida emigrantide esimese laine mälestuste ja ambitsioonide toel. Nende koha hõivanud bolševikud tõid endaga uued, osaliselt Venemaa rahvatraditsioonist, osaliselt Lääne tsivilisatsioonist üle võetud eluprintsiibid – ega nad asjata polnud aastakümneid seal emigratsioonis elanud. Ent rahvas, kelle nimega nad niivõrd ei varjanud, kuivõrd demonstreerisid oma ettevõtmisi, jäi rahvaks, kes oli teadvustanud end vaba inimesena, ehkki talunikud kinnistati kolhooside külge, ning töölised, kelle diktatuuri Kreml välja kuulutas, tehaste ja vabrikute külge, mida kaunistas loosung "Kes ei tööta, see ei söö". Kuid Nõukogude riigi põhiolemuses ilmnes mingi uusim märk – teadmine, et kõik on võrdsed, ainult et ühed on edukamad kui teised.

Huvi pakuvad Kremlis kujunenud suhted. Mitte juhtide omavahelised suhted, sest seal käis pidevalt julm, kuid mitte alati avalik võitlus. Mitte naiste vahel, seal olenesid suhted konkurentsist ja konjunktuurist, meeste omavahelistest suhetest: alles eile oldi sõbrannad, kui aga ühe mees läks vangi või vallandati, oli kogu sõprus otsas. Mitte laste vahel – nemad olid peegel; kus peegeldusid täiskasvanute suhted. Vaid uute isandate ja teenindava personali suhted. Nii need kui teised olid põhiliselt pärit rahva seast.

Tsaaride teenijasrahvas – voodi ülestegijad, kokad, lakeid, kutsarid – sai oma tasu kui mitte otse tsaari käest, siis ikkagi tsaari taskust. Nende teadvuses elas arusaam, et nad teenivad isandat ennast, et vahendajad, kelle käest nad raha saavad, on ajutised inimesed. Sellepärast oli ka püüdlikkus isiksuslik. Aleksandr I teener armastas oma imperaatorit kui inimest, solvus ja vihastas tema kui inimese peale, hoolitses kui inimese eest. Keiserlikkus oli vaid nimbus pea kohal.

Nõukogude võim vähendas tunduvalt majateenijate hulka, ka põhimõtted muutusid: kokad, koduabilised, autojuhid teenisid Kremli erisalgas, allusid tšekaale, hiljem KGB-le, said palka riigilt, aga inimesed, keda nad teenindasid, olid nende jaoks eelkõige võimu fantoomid, alles seejärel isiksused.

Rahva teadvuses kinnistus kiiresti mõte, et Nõukogudemaal on kõik võrdsed. Teadmine, et oled võrdne kõrges ametis inimesega, lubas teenijarahval alateadlikult ja teadlikult ilmutada põlgust, üleolekut ja armulikkust – sõltuvalt ühe või teise hingekultuurist.

Erilise koha hõivas Kremli valvemeeskond – inimesed, kes vastutasid juhtide, nende naiste ja laste julgeoleku eest. See oli käsu ja allumise maailm. Valvemeeskond teadis Kremli elust rohkem kui Kreml ise, ja selles seisneski tolle elukutse eripära. Valvurid vaikisid, sest lobiseda oli ohtlik, kuid nad hindasid olukorda täpselt ja õigesti, sest neil oli võimalus olla sees ja samas justkui kõrval.

Oma hiljuti ilmunud raamatus "Moskva. Kreml. Valve" annab hinnangu Kremli julgeolekuteenistusele Mihhail Dokutšajev, NSVL KGB 9. valitsuse ülema asetäitja, peaaegu et kuulsa Kremli valveosakonna boss ise, kes oli aastaid Brežnevi kõrval:

"See on äärmiselt peen, lausa juveliiritöö, mille edukus sõltub sellest, kui täpselt isikkoosseis teab oma kohustusi, kui taibukas, leidlik ja vastupidav ta on... Julgeolekutöötaja ametis ei lähe kõik libedalt, tuleb ette keerulisi ja traagilisigi olukordi. Tema saatus võib sõltuda valesti tõlgendatud põgusast pilgust kaitstavale või siis tolle pereliikmele, mõnikord ka ebatäpsest vastusest küsimusele. Ent kõige ebameeldivam on siiski see, kui kaitse töösse sekkuvad juhtide naised, lapsed või isegi väimehed."

Dokutšajev toob tsitaate Kremli teenistuste salajasest ringkirjast:

"Julgeolekutöötajatel ja teenindaval personalil pole oma töös suvilates, korterites, puhkuse ajal lubatud eelistada kaitstava perekonna naisliikmeid, et mitte põhjustada armukadedust ja kahtlustamist.

Ettekandjad ja õde-perenaised ei tohi midagi selletaolist lubada kaitstava isiku ja teiste meessugulaste suhtes.

On olnud üsna palju ebameeldivaid juhtumeid, kus süüdlaseks osutus alati julgeolekutöötaja, kes viidi üle teisele tööle, sagedamini aga vallandati."

Dokutšajev, kes on harjunud mitte kunagi tüli "Kremli tarest" välja viima, ei too ühtegi näidet, jättes lugeja keelt limpsama ning meenutama vaid kaugeid aegu, mil tsaar Paul I, kes kahtlustas oma naist Maria Fjodorovnat intiimsuhetes õuekuller Babkiniga, tahtis ametlikult kuulutada ebaseaduslikuks oma poja Nikolai, kellest hiljem sai tsaar Nikolai I.

Dokutšajevi nimetud ülestunnistused sunnivad meenutama üht olulist üleastumist, mille puhul kaitseteenistus silmad kinni pigistas. Stalinit teenindas palju aastaid ettekandja Valjake Istomina. Juhi lähikondsed teadsid kõik, et Valjake ja üksik Jossif Vissarionovitš elasid kaua aega nagu mees ja naine. Valjake ulus Stalini surnukeha kohal nii, nagu suudab nutta vaid abikaasa või siis väga lähedane inimene. Muide, kas mitte Stalini matusepäeval ei ulunud miljonid naised, nagu oleksid kaotanud kõige lähedasema inimese siin ilmas?

"Eriti palju sekeldusi, aeg-ajalt isegi ebameeldivusi põhjustasid kaitsetöötajatele "perenaised", nagu kutsutakse kõrgete juhtide abikaasasid. Asi on selles, et paljud ladusid majapidamistööd teenindava personali kaela, aga mõnikord esitasid nõudmisi, mida lihtsalt polnud võimalik täita. Vastu puigelda sellistel puhkudel ei lubatud, aga kui midagi juhtus, lõppes see ebameeldivustega," kirjutab Dokutšajev.

Võin teda täiendada, kuid nimesid ei nimeta, sest "teenijad" kardavad siiani tagajärgede pärast.

Milliseid "perenaisi" küll valvurid, majateenijad, autojuhid ja kokad ei näinud!

"Elasin perenaisega vaikselt kokku. Ta ise nõudis, rääkis: "Mees on hõivatud, tal pole mahti minuga tegelda, ja ega ta suudagi midagi; kuid

sina olen kohustatud järgima tema huve – et mina oleksin rahuldatud ning ei tüütaks meest." Elasime niiviisi hästi mõned aastad, kuni mees saadeti välismaale." – Nii tunnistab sõjajärgsel, Stalini ajal, töötanud valveteenistuja.

"Hoolitsev mamma tahtis mind sokutada oma teismelise poja voodisse; ja kui ma ütlesin, et see ei kuulu mu tööülesannete hulka, nõudis ta, et mind jõhkruse eest majast minema löödaks. Ning löödigi," kõneleb Hruštšovi ajastu valitsussuvila toatüdruk.

"Perenaine käsib mul suu lahti teha, et vaadata, kas ma mitte Kremli lõunat tuues teel tuutust küpsist pole söönud," räägib autojuht Brežnevi aja tähtsa tegelase naise kohta, "oleks tahtnud ta oma kätega ära kägistada!"

Kui "eriprouad" said kokku sööklas, ateljees, haiglas või polikliinikus, rääkisid nad ikka oma korteritest, suvilatest, teenijatest ja valvemeeskonnast, sõelusid neid nii põhjalikult, justkui millestki muust enam kõnelda polnud. Vahel harva sattusin taoliste vestluste keskmesse, need olid mõttetud ja igavad. Ja ma mõtlesin: "Kas nad tõepoolest ei taipa, et seda kõike pole igaveseks?"

"Üldjuhul olid kõrgete Nõukogude juhtide naised juba üsna vanad, kui nende mehed asusid ametisse Kremlis või Staraja väljakul, ning nende puhul polnud unustamine, ärrituvus ja kapriissus, aga ka kiuslikkus ja ahnitsemine sugugi haruldane," kirjutab Dokutšajev. "Nad unustasid tihti, kuhu olid toppinud asjad, ning süüdistasid õdesid-perenaisi varguses. Hiljem leidsid nad oma kadunud asjad muidugi üles, kuid vabandada ei tulnud mõttessegi."

Võin ka siia midagi lisada.

Tuli ette teistsuguseid situatsioone. Minu tuttavate valitsussuvilas Nikolina Goral oli väga karm ja vintske toatüdruk. Ta ei naeratanud iialgi, ei laskunud mingisse vestlusse ning lahkus töölt täpselt kell kuus. Kui "perenaine" ükskord palus teda veidi kauemaks jääda, vastas ta:

"Mä pole teile teenija ega teie mulle emand. Teil pole õigust nõuda, et ma ettenähtust kauemaks tööle jääksin."

"Perenaine" pelgas teda, kuid Kremli elu vähese kogemuse tõttu häbenes paluda toatüdruk välja vahetada veidi inimsõbralikuma vastu.

Ta valis väära tooni: lipitses toatüdruku ees, tundis end justkui süüdlasena. Ei mingit reaktsiooni – põlgus ise. Alles siis, kui "peremees" väga raskesti ja lootusetult haigestus ning haiglast suvilasse saabunud naine sellele karmile naisele hirmsat diagnoosi teatades nutma puhkes, tuli toatüdruk tema juurde, embas teda ja ütles:

"Kui ebaõiglane! Saatus nuhtleb häid inimesi. Aga need, kelle juures ma enne teid elasin, kes mu närvid seest sõid, kõikides pattudes süüdistasid, on terved, neil pole häda midagi. Mees sai isegi ametikõrgendust."

Ning nad puhkesid koos nutma.

Kremli inimeste välimus omandas stereotüüpsed jooned, dikteerides "moodi" rahvale: keskmist kasvu keskmises toitumuses stalinlikud juhid vuntside või vurrukestega, frentšides ja vormimütsides – nagu Jossif Vissarionovitš. Ka naised olid keskmises toitumuses, tagasihoidlikult riides – Stalin ei sallinud kergemeelselt, uhkelt riietatud naisi.

Hruštšovi aegadel lasi Kremli tüüp end lõdvaks, Brežnevi valitsemisaastatel lodevus suurenes: kehad pundusid, inimesed hakkasid sarnanema ülekerkinud taignale. Kõhukad ülemused ja nende naised – kus pross, see on esikülg – taarusid mööda Kremli polikliinikut ja linnalähedase haigla alleesid, lootes kõhnuda. Kandsid briljante. Oma paari-kolme igas sõrmes.

Lapsed?

"DIAMARA"

Stalini käed osutusid lühikeseks alustamaks võitlust erilise "vaenlase" – Kremli elulaadi vastu. Alguses käis võitlus trotskistide ja buharinlastega, siis tuli sõda, siis pidas võitlust "arstidest mõrtsukatega" ja kodutute kosmopoliitidega. Aga kui juba "käed küündima hakkasid", sai selgeks, et pole just ilmtingimata vaja alustada Kremli võsudest. Leidub ka Kremlile lähedane ringkond. Näiteks ministrite asetäitjate täiskasvanud ja kasvueas lapsukesed. Ja asetäitjate seas leidub isegi juute. Hea ühendus: ministri asetäitja on juut, tema poeg või tütar ei vasta ajastu vaimule. Võib lajatada.

Nii ilmus 1950. aastal "Komsomolskaja Pravdas" följeton "Diamara". Seda luges ja luges üha uuesti kogu riik. Ning kogu riik häbimärgistas nördinult följetoni kõlvatut kangelannat, imeliku, dialektilise materialismi lühendi moodi nimega noort naist. Följetoni aluseks sai üliõpilaste, Diamara õpingukaaslaste kiri ajalehetoimetusele. Teiste sõnadega – tudengite kollektiivne pealekaebus. Selle pealekaebuse jälgi asus ajama tolle aja populaarne följetonist Narinjani.

See juhtus neliküminend kuus aastat tagasi. Kuidas taasluua ajastu õhkkonda, milles see följeton ilmus? Kõige õigem on leida följeton tolleaegsetest ajalehtedest. Toon siin följetonid "Diamara" ja "Hallitus" väikeste kärbetega.

"Joonis oli tehtud laitmatult, täpselt, korralikult. Ja ikkagi ei andnud professor Diamarale arvestust. Ta vaatas üliõpilast umbusklikult ning küsis:

"Kas teid aitas keegi, näiteks isa?"

"Ei-ei. Ma ise tegin," vastas Diamara.

"Ise? Te ju ei osanud ega armastanud joonestada?"

"See oli varem, aga praegu, professor, olen teie aine pärast isegi

sõbrannadega riidu läinud. Nad kutsuvad mind külla, tantsima, aga mina ei astu sammugi majast välja. Istun õhtud läbi laua taga ja joonestan."

Professor aga polnud nii lihtsameelne. Ta küll punastas, kuid ei andnud alla ning tegi Diamarale ettepaneku teha uus joonis.

"Millal?"

"Täna."

"Kuidas ma jõuan! Kuni ma koju sõidan, ja kuni tagasi jõuan..."

"Koju sõita pole vaja. Hakkate joonestama minu laua taga."

"Teie laua taga?"

"Just, minu laua taga ja minu silma all," ütles professor.

Paljastamine oli täielik. Teine joonis kukkus nii halb välja, et seda oli isegi piinlik esimese kõrvale panna. Kes siis selle esimese valmis joonestas? Isa?

Ei, sel korral ei puutunud Diamara isa asjasse. Viimased kolm päeva jäi isa kauaks ministeeriumisse ning tütrel tuli oma arvestustöö anda joonestada kellelegi kodustöötajale. Ning pettus tuligi päevavalgele...

Kuid ega see olnud Diamara Sevina (perekonnanimi on veidi muudetud. – *L.V.*) esimene läbikukkumine. Kolm aastat õppis neiu V. Kuibõševi nim. ehitusinstituudis. Ja selle kolme aasta jooksul jõudis ta kõigest teisele kursusele. Raske on kokku lugeda, kuimitu korda seisis Diamara nimi mitteedasijõudnute nimekirjas. Viis, aga võibolla ka kõik kümme korda.

Selle tütarlapse häda seisnes tema muretuses. Selles ei tuleks süüdistada ainult teda üksi. Inimesed omandavad harjumuse tööd teha lapsepõlves, kuid Diamara jaoks oli kõik ära tehtud. Tema kõrval töötasid kõik ja kogu aeg: isa, ema, hoidja. Teised lapsed tegid oma voodi üles, pesid nõusid, õmblesid palitule äratulnud nööbi ette. Diamara oli vabastatud isegi neist lihtsatest kohustustest.

"Ta on meil nii kahvatuke, nii kõhnuke," õigustas ema.

Kuid kõhnuke tüdrukuke oli täiesti terve. Ja siiski kasutas ta meelsasti liigset vastutulelikkust, mida talle nii lahkelt osutati. Hommikuti jäi ta pidevalt kauemaks voodisse vedelema.

"Tõuse üles, jääd kooli hiljaks."

"Pole tõsi, ei ma jää," vastas tüdruk, peites pea sügavamale teki alla.

Ja milleks oligi Diamaral vaja kiirustada, kui ta kindlasti teadis, et viimasel hetkel helistab ema ministeeriumisse, kutsub välja isa auto, mis siis Diamara kiiresti kooli sõidutab.

Kooliaastad jäid seljataha. Diamara kasvas suureks, kuid see ei seganud tal end ka instituudis üleval pidamast kapriisse, hellitatud tütarlapsena. Loengud jagunevad tal siiamaani "toredakesteks" ja "igavakesteks". Esimesi ta austab oma kohalolekuga (nüüd kutsub ta isa auto välja juba ise), teised jätab vahele. Ka õpikute taga istub ta samamoodi. Neid lehekülgi, mida omandab kergesti, neelab ta ühe hingetõmbega, aga neid, kus tuleb ette midagi arusaamatut, ei loe ta kunagi teist korda:

"Ebahuvitav!"

Kui ainult lubataks, kasutaks Diamara kodustöötajaid nii joonestuste kui ka kõikide teiste arvestuste tegemisel. Kuid arvestusteks tuli valmistuda iseseisvalt, sellepärast kukkus Diamara Sevina esimesel eksamisessioonil läbi kõikides ainetes.

Hädа oli seda suurem, et isa kasvatas tütre muretuks ja ka tahtejõuetuks inimeseks. Selle asemel, et aru pähe võtta ja halvad hinded ära parandada, turtsatas Diamara üleolevalt ja lausus:

"Ma ei taha õppida ehitusinstituudis, tahan astuda võõrkeelte kursustele."

"Kas sulle meeldivad siis keeled?"

"Väga!"

Ja et kodus Diamarale kunagi milleski ära ei öeldud, siis tegigi ta nii, nagu tahtis. Ta lootis, et kursustel on kergem, et seal ei pea õpikute taga istuma. Kuid tuli välja, et ka seal polnud elu nii väga kerge. Sellepärast kadus Diamara keelearmastus ruttu ning ta loobus kursustel käimisest.

Saabus uus õppeaasta, ning taas tõstatus Sevinite perekonnas küsimus: mida Diamara tegema peaks?

"Tahan taas ehitusinstituuti astuda," ütles tüdruk.

Vanemad vahetasid omavahel pilke, ja isa sai aru, et ta peab sõitma dekanaati. Aga seal imestati:

"Lubage, kuid teie tütar pole enam pool aastat instituudis käinud! Kas ta oli haige?"

"Jah," vastas isa kohmetult. "Te ju teate, ta on meil nii kahvatuke, nii kõhnuke."

Dekaan krimpsutas nägu, kuid võttis siiski kõiki seadusi rikkudes Diamara Sevina esimesele kursusele tagasi. Ei võtnud loomulikult mitte tema enda, vaid tema isa pärast, ehitusmaailmas lugupeetud ja autoriteetse inimese pärast.

Kakskümmend kaks aastat on iga, kus inimesel peaks juba ebamugav olema oma pattudega isa laia selja taha varjuda. Isa saab sind hädast välja aidata korra, kaks, kuid isa ei suuda oma tütrele eluks ajaks kaasa anda lugupidamist, mida see pole ära teeninud ja mida, muide, polegi võimalik pärandada.

Isa aitas tütrel end kergelt ja sekeldusteta instituuti ennistada. Harjunud elus kergelt kõike saama, ei teinud Diamara ka sel korral mingeid kasulikke järeldusi.

Eelmisel aastal mängiti ehitusinstituudis just enne vaheaega maha lõbus komsomolipulm. Diamara läks mehele hüdrotehnika teaduskonna neljanda kursuse üliõpilasele Boriss Benzinile. Noored inimesed armastasid teineteist, ning abielu oleks pidanud kõikide eelduste kohaselt olema õnnelik. Kuid vaatamata sellele, et nad elasid heas, isa sisseseatud mugavas toakeses, mille hankimiseks oli ta kasutanud oma kõrget positsiooni ministeeriumis, noorte kodus õnne ei olnud. Noor abielumees ei suutnud kuidagi harjuda oma abikaasa elukorraldusega. Diamara ei teinud päevade kaupa mitte midagi. Ei teinud süüa, ei pesnud pesu, ei koristanud tuba. Kõike seda pidi tegema Boriss. Ta pühkis, koristas ja mõtles: veel üks päev, üks nädal, siis ehk naine hakkab häbi tundma ning võtab osa majapidamistöid enda kanda. Kuid naine ei kiirustanud.

"Parandaksid vähemalt oma suka ära," rääkis noor mees südametäiega, "kand on juba väljas."

Naine punastas, hakkas nõela otsima, aga ei leidnud seda ja seadis end taas mugavalt kušetile. Mees kannatas kuu, kaks, pool aastat, kuid siis vihastas ning sõitis mõneks päevaks Moskvast minema oma vanemate juurde.

"Boriss tahtis Diamarat hirmutada," rääkis meile teaduskonna komsorg. "Kas võtad aru pähe või hüvasti. Tema õleks võtnudki aru pähe,"

lisas komsorg, "sest kes tahtnuks armastatud inimesest ilma jääda. Kuid, oh häda, nende ellu sekkus isa."

See oli noorpaarile tõepoolest suur õnnetus. Kujutage ette, mees naaseb Moskvasse, kuid tal ei ole enam naist ega korterit. I. Sevin sai väimehe peale nii vihaseks, et mitte ainult ei toonud tütart enda juurde, vaid kirjutas ka väimehe korterist välja.

"Praegu elab Diamara Sevina taas isa juures," kirjutavad meile ehitusinstituudi üliõpilased. Nagu varemgi ei tee ta süüa, ei pese pesu, ei tee oma voodit üles. Emmekesed ja hoidjakesed parandavad tema sukakandu ja teevad tema eest arvestusjoonestusi. Keda soovib I. Sevin oma tütrest kasvatada?" pärivad tudengid. "Kas ta tõepoolest ei taipa, et tütar ei saa terve oma elu seda valmiselu elada?"

I. Sevin oli meie toimetuses ja luges tudengite kirja. See kiri erutas teda väga. Nii pidigi olema, sest seltsimees Sevin ei olnud mingi mõisnik ega siidkäsi. Tal oli seljataga juba viieteistkümneaastaselt tööle hakanud inimese elu. Samamoodi nagu tütargi, oli ta omal ajal olnud nii pioneer kui komnoor. Kuid sellele pioneerile ei antud ette autot, kui ta salga koosolekule läks. Päeviti töötas komnoor Sevin tööpingi taga, õhtul aga õppis instituudis. Ning enne, kui temast sai NSV Liidu ehitusministri asetäitja, oli I. Sevin olnud treial, brigadir, vahetusinsener, töödejuhataja.

Seltsimees Sevin kasvas üles tööd tehes, ja ka oma laste elu ei kujutanud ta ette ilma tööta. Ta soovis, et tema tütrest saaks uuele, sotsialistlikule ühiskonnale vääriline inimene, ta isegi ei leidnud midagi paremat kui anda talle nimeks Diamara, mis tähendab dialektilist materialismi.

Isa ja ema mõtlesid uuest ühiskonnast, kuid oma tütart kasvatasid nad vana malli järgi, nagu seda oli kunagi tehtud väikemõisnike aadliperedes.

Välja mõelda lapsele kõlav nimi – see pole veel kõik, peale selle on vaja tütreid ja poegi õigesti kasvatada."

Pärast seda följetoni oli Diamara mõnda aega üldiseks kõneaineks kogu riigis. Isa sai range parteilise karistuse ning ta jäeti oma kõrgele ametipostile vaid seetõttu, et oli hea spetsialist.

Ma tundsin Diamarat, õigemini nägin teda sageli – elasime kõrvuti ametkondlikes suvilates. Uskumatult kõhnuke. Tema kohta räägiti: "Diamaral pole mitte kehaehitus, vaid kehalahutus." Tema iludusest meest klatšisid kõik keelepeksjad: "Kohanduja. Abiellus sellise krõhvaga vaid sellepärast, et end elus sisse seada." Diamara meeldis mulle terava taibu ja inimestesse heasüdamliku suhtumise pärast. Ning mul oli temast kahju, arvasin, et kindlasti kannatab ta oma üldrahvaliku häbi tõttu. Kuid tal polnud minu kaastundest aimugi: täiskasvanud üliõpilane ei pööranud seitsmenda klassi õpilasest naabrile tähelepanu.

Ma isegi ei arvanud, et ilus Boriss ei sobi inetule Diamarale – nende vastandlikkus köitis pilku.

Muuseas, Boriss vist jättis Diamara varsti ühe kenakese blondiini pärast maha.

Erielu rikkus neid Kremli ja Kremli lähikondsete lapsi, keda võis rikkuda. Arvan, et Diamara ise polnud tüüpiline ilming, kuid tüüpilised olid tema erandliku elu tingimused, ning ses mõttes mõjutas följeton rahva hingeelu: suur ja tark Stalin kaotab privileegid jäljetult. Ja õigesti teeb.

"HALLITUS"

Teine seda aega kajastav följeton puudutas märgatavalt sügavamaid ilminguid noorte elus – kuritegevust privilegeeritud laste seas. See ilmus Stalini-järgse ärevuse ajal, pärast Beria kukkumist, kui ühiskonnas vaikiti ikka veel maha kuriteod, kui nendega olid seotud ülemuste lapsed.

B. Protopopovi ja I. Šatunovski följeton "Hallitus" ilmus "Komsomolskaja Pravdas" 19. novembril 1953. aastal.

"Pärast kella kahte öösel, kui restoranides hakati juba tulesid kustutama, ilmus nagu tavaliselt kokteilisaali Aleksandr. (See asutus Moskva kesklinnas Gorki tänavas, oli pealinna peamine patuurgas. – *L.V.*)

"Kas poisid on siin?" küsis ta uksehoidjalt, visates impregneermantli tema kätte.

"Siin, siin," vastas see, lüües teenindusvalmilt uksed valla.

Noormees kohendas peegli ees soengut ning sisenes saali, kummardudes tervituseks paremale ja vasakule. Leti ääres kõrgetel pöörlevatel toolidel istusid tema sõbrad. Kahvatu näoga kiitsakas nooruk Albert imes keskendunult läbi kõrre jäist kokteili "Cherry-brandy". Anatoli tõstis sassis juustega pea orkestrantide poole, aplodeeris valjusti lauljannale ning karjus publiku naeru saatel orkestrijuhile:

"Tellin "Gop so smõkom", maksan kõigi eest!"

Laiaõlgne blond Andrei ei kuulnud nähtavasti enam ei muusikat ega kiiduavaldusi. Ta pea oli vajunud letile, lips ujus kleepjas veinisegus.

"Veel neli pokaali!" kamandas Aleksandr, istudes sõprade juurde.

Kokteilisaalist väljusid noormehed viimastena. Väljas juba koitis, kuid sõbrad ei kavatsenudki veel lahku minna.

"Krabame plikad kaasa, ja minu poole suvilasse," pomises Andrei

oma auto poole astudes.

Nad istusid autosse ning "Pobeda" kihutas mööda inimtühje Moskva tänavaid. Auto peatus punase suvila juures, mis asus üsna Zvenigorodi maantee ääres.

"Leedid ja džentelmenid, palun teid oma kotedži," kutsus Andrei.

Üksteist toetades ja koperdades astusid "leedid ja džentelmenid" trepist üles. Pummelung suvilas kestis hommikuni.

Päev kaldus juba õhtusse, kui sõbrakesed virgusid. Veinist läbiligunenud laudlina vedeles nurgas, põrandal purunenud nõude killud, toolid pikali...

"Lõbutsesime toredasti. Mis edasi?" päris Andrei, libistades tuhmi pilgu üle kamba.

Ta pööras oma taskud pahupidi:

"Tühjus. Sajasest, mis isa üleeile andis, on alles viisteist senti."

Noormehed jäid mõttesse.

"Seekord saan vist mina teid välja aidata," katkestas vaikuse Albert. "Astusin eile päeval ühe naistuttava juurest läbi. Võtsin "mälestuseks" kaasa sõrmuse. Loomulikult pole tal sellest aimugi."

Kõik muutusid lõbusamaks. "Realiseeritud mälestuse" eest suundusid semud õlut jooma.

Lõbus ja muretu elu jätkus. Varsti sigines nende kampa viies topsivend. See oli Nikolai – väliselt väga tagasihoidlik ja hästikasvatatud noormees.

Kampa tõi ta Albert.

"Palun austada ja armastada. Kena vennas."

Albert vedas Nikolaid kaasa restoranidesse ja koosviibimistele, ning too viis end kiiresti uue eluga kurssi.

"Kas sa pole tähele pannud, et jood kogu aeg meie raha eest?" küsis temalt ükskord restoranis arvet maksev Andrei.

"Võtaksin rõõmuga osa üldistest kulutustest enda peale, kuid mul ei ole raha. Ema annab mulle raha ainult lõunasöögiks."

"Pole raha!" pahvatas Aleksandr naerma. "On aeg nimetada asju nende õigete nimedega. Kas sa ka tead, mille eest sa eile jõid? Sõrmuse eest, mille Albert tuttavalt varastas. Just praegu jõime maha raha, mille Andrei tõstis välja oma isa rahakotist."

Nikolai läks näost kaameks ning kargas toolilt püsti.

"Loodan, et sa ei jookse ette kandma, et jõid varastatu eest?" küsis Andrei ähvardavalt.

Nikolai jäi paigale. Vaevu arusaadavalt andis ta lubaduse homseks midagi hankida. Tõepoolest, järgmisel päeval tõi ta kaasa paberisse mähitud väikese kullast ristikese. Ja rist sai maha joodud.

Prassijalik eluviis nõudis raha iga päev. Ükskord, kui Anatoli oli ametis laboratooriumis, astus tema juurest läbi Aleksandr.

"On vaja raha," sosistas Aleksandr. "Jälle Andreilt võtta on ebamugav, niigi on ta kogu koduse raamatukogu juba maha müünud."

Anatoli heitis pilgu ümberringi ja kui märkas, et laborant oli seljaga nende poole, näitas sõrmega mikroskoobi peale.

Aleksandr sai semust otsekohe aru. Ja äkki valdas neid hirm. Üks asi on varastada vanemate ja tuttavate tagant, kes ei lähe kuhugi kaebama, kuid hoopis teine asi on ära ajada kroonuinventari. Kuid juua polnud enam millegi eest. Kes peaks mikroskoobi võtma? Nad heitsid loosi. Metallraha näitas kulli. Anatoli keha kattus külma higiga, ta haaras mikroskoobi ja suskas selle oma kohvrisse.

Üks vargus tõi kaasa järgmised. Sõbrad hakkasid kavandama märksa suuremat "äri", mis andnuks neile kohe palju raha. Nikolaile, kes oli juba täienisti jõugu meelevallas, tehti ülesandeks hankida relv ja leida korter, mida võiks röövida. Valik langes kahele "objektile": üks oli korter, teine aga Moskva äärelinnas asuva instituudi kassa. Nüüd läks eriti vaja Andrei mõjuka papa autot.

Tuli veel leida relv. Selleta röövima minna ei tihatud. Kuid Nikolai, kes oli andnud sõna püstol hankida, lõi araks. Ta tundis end olevat kahe tule vahel ning ei teadnud, mida teha. Siis sõidutasid "seltsimehed" Nikolai metsa, panid noa kõri peale ja pressisid välja lubaduse, et relv muretsetakse.

Pole teada, millega oleks lugu lõppenud, kui kamba tegemistest poleks teada saanud Andrei tuttav Eduard V. Aga kui Eduard räägib neist kellelegi? Ja veel hullem, kui teatab, kuhu vaja? Kas pole just see lõngaots, millest tõmmates harutatakse lahti kogu lõngakera?

Kahe kuu pärast avastati tühermaal, mõni kilomeeter enne Moskvat, ühe noormehe surnukeha. See oli Eduard. Ja varsti istusid ban-

diidid kohtupinki. Andrei ja Aleksandr said mõlemad kakskümmend aastat paranduslikku töö kolooniat, Albert viisteist ja Anatoli kümme aastat. Nikolai vastu kohtuasja ei algatatud.

Selline on loo kurb finaal.

Nõukogude kohus karistas bandiite karmilt, kuid see oli teenitud karistus. Sellega võinuks panna punkti. Kuid meile tundub, et nimetatud pole mitte kõiki süüdlasi.

Tõepoolest, kuidas võis nõukogude noorsoo terves keskkonnas tekkida selline roiskunud hallitus: inimesed au ja südametunnistuseta, elu eesmärgita, kelle jaoks raha oli õnne kõrgeimaks mõõdupuuks, aga kõrged inimlikud ideaalid, nagu armastus, sõprus, töö, ausus vaid muige esile kutsusid? Kust ilmusid need moraalselt rikutud, justkui ameerika gangsterifilmidest väljaastunud tüübid? Mis tõukas noored üheksateistkümneaastased Moskva tudengid kuritegelikule teele? Kas vaesus, töötus, nälg, vanemate halb eeskuju? Ei see, teine ega kolmas. Andrei oli nimeka teadlase poeg. Aleksandri ema tehnikateaduste kandidaat. Alberti isa erupolkovnik. Anatoli isa insener.

Kohtus rääkis prokurör oma süüdistuskõnes suurepärast nõukogude pedagoogi A. Makarenkot tsiteerides, et vanemad peavad suhtuma oma lastesse mõõdutundega. Lapsed kannatavad vanemliku armastuse vähesuse tõttu, kuid hukka võivad nad minna ka armastuse, selle võimsa tunde üleküllus tõttu. Kodust kasvatust peaks korraldama kaine mõistusega, vastasel korral annavad vanemate parimad soovid halvima tulemuse ja põhjustavad amoraalseid tagajärgi.

Just nimelt kaine mõistus, see koduse kasvatuse regulaator kohtualuste peredes puuduski.

Justkui välk selgest taevast paiskus perede peale teade, et nende hoolitsetud, "kasvatatud" pojukesed on tegelikult röövlid ja mõrtsukad!

"Meie poeg ei ole süüdi! Ta pole võimeline isegi kana tapma! See on kohutav eksitus!" Sellised olid esimesed sõnad, millega vanemad uurija poole pöördusid.

Nad palkasid parimad advokaadid ning püüdsid kõikvõimalikul viisil oma laste saatust pehmendada. Ent Aleksandri ema läks isegi

mõrvatud Eduardi vanemate poole ning pakkus neile raha selle eest, et nad aitaksid kohtus tema poega vastutusest päästa.

Paksud uurimiskaustad, arvukad dokumendid ning pealtnägijate tunnistused ei paljastanud mitte ainult kurjategijaid. Noorukite imetlemine perekonnas, nende ees lipitsemine, suvaliste soovide täitmine harjutas noorukeid mõttega, et neile on kõik lubatud. On teada, et täpselt samasugused veendumused olid revolutsioonieelsel nõndanimetatud kuldsel noorusel: rikaste õukondlaste, vabrikantide, kaupmeeste pojukestel. Süüaluste vanemad pole õukondlased, vabrikandid ega kaupmehed. Nad on tööinimesed, kes ei kujuta oma elu ette ilma ühiskondlikult kasuliku tööta. Kuid austust töö vastu ja nende ustavust põhimõtetele oma lastes nad kasvatada ei osanud, arvates, et kõik tuleb aastate jooksul iseenesest, seni las lõbutsevad ja lahutavad meelt. Kuid jõudeelust ja kombelõtvusest on kuritegevuseni vaid üks samm.

Kui mõistust, millest rääkis Makarenko, oleks rakendatud ka nende noorukite koduses kasvatuses, siis nõudnuks Aleksei isa kas või korragi pojalt aru, mille peale too tema raha kulutab. Ja Alberti vanemad... Kas nad siis tõepoolest poleks pidanud huvi tundma, kus nende poeg öid veedab, kellega ja millise raha eest joob?

Aleksandr peitis varastatud mikroskoopi kodus, emale ütles, et see anti talle instituudist õppetööks.

Kuid Aleksandri ema on ise ülikooli õppejõud ja teab, et selliseid riistu laboratooriumist välja ei viida...

Isegi neist faktidest on näha, kui primitiivselt mõistsid vanemad oma kasvatajakohuseid, pidades "ebamugavaks" ja "ebadelikaatseks" sekkuda oma laste isiklikku ellu, kontrollida nende tegevust. Kuid nende pojad elasid kaksikelu. Üks elu kulges nende silme all, teine aga õllekates ja restoranides.

...Kurjategijad said teenitud karistuse. Olgu see lugu karmiks hoiatuseks kerget ja muretut elu ihkajaile, neile, kes kavatsevad kogu oma elu priileivasööjana ära elada. Ning las mõtlevad selle üle järele ülearu armastavad vanemad, kes on unustanud, et meie riigis austatakse igaüht tema töö järgi ning et igaühe tööst sõltub tema positsioon ühiskonnas, tema koht elus."

See följeton vapustas kogu riiki, kuigi seal kirjeldatud kuritöid soositati iga päev. Kuid neist ei kirjutatud, et avalikkust mitte erutada. Riigi heaolu illusioon. Kuid peamine, millega följeton ärritas, seisnes selles, et loo "kangelased" olid mõjukate isikute lapsed, kelle vanemate nimesid sellegipoolest ei mainitud.

Sõna "hallitus" kasutati kaua·aega üldnimena.

"HISPAANLANE" KAGANOVITŠI MAJAST

Maia Kaganovitš oli juba täiskasvanud inimene, kui nende perre ilmus kolmekümnendate aastate lõpul väike poiss Jura.

Feliks Tšujevi raamatus "Nii rääkis Kaganovitš" on kirjas Juri lapsendamise lugu Lazar Moissejevitši enda suust:

"Maia, sõida mõnda lastekodusse, äkki hakkab sulle mõni poiss meeldima, võtame ta siis endale ja kasvatame üles."

Maia sõitis. Ühes lastekodus jäi talle silma tore poiss – heledapäine, siniste silmadega, kes kohe esimesest hetkest kiindus Maiasse.

Ta toodi koju Kremlisse. Vaadati:

"Kena poiss, kuid kes küll ütleb, et ta on meie poeg? Kui saaks tõmmu..."

Maial tuli veel kord lastekodusse sõita. Nüüd valis ta välja tumedapäise poisi. Et poissi mitte traumeerida, siis teda enam Kremlisse ei toodud, ainult pildistati. Vanemad vaatasid fotot – poiss hakkas meeldima. Ja tõidki ta Kremlisse. Temas oli midagi idamaist. Välimuse järgi umbes kahe ja poole aastane. Midagi enamat tema kohta ei teatud – kes ta on, milliste vanemate laps... Kuid ise nimetas ta end Juri Baranoviks."

Mul on kaks mälestust.

Esimene: enne uut, 1944. aastat, sattusin mina, plikake, Kremlisse Vorošilovite korterisse. Nende lapselaps Klim viis mu teise poisi, Jura juurde. Suures hallis seisis suur kuusk. Hakkasime kolmekesi seda ehtima. Poisid tassisid kohale treppredeli ja ma ronisin selle kõige kõrgemale astmele. Poisid andsid mulle ehteid kätte ning suunasid, kuhu neid riputada. Jura oli minu arvates väga ilus poiss.

Teine: 1953. aasta. Žukovski-nim. akadeemia esmakursuslased kut-

susid oma klubisse tantsuõhtule Moskva Riikliku Ülikooli filoloogiateaduskonna esimese kursuse naistudengid. Ma vihkasin tantsimist, kuid piigad rääkisid mulle augu pähe – ja ma läksin. Klubi sissekäigu ees – klubi asus endise, tsaariajast kuulsa restorani "Eldoraado" hoones – põrkasime kokku klubist väljuvate lendurivormis noormeestega. Eriti jäi silma pikka kasvu, sihvakas, klaarvalge näoga sõnulseletamatult ilus noormees. Ta karjus midagi valjusti, vehkis kätega ja lõkerdas naerda.

Ma tundsin ta ära. Just temaga olin selles Kremli korteris kuuske ehtinud. Ta oli mul meeles, ja küllatki kaua. Mulle tundus, et kui ta suureks sirgub, hakkab ta sarnanema minu romantilise armastusega – väejuht Pjotr Bagrationiga.

"See on Jurka Kaganovitš, muide, abielus," ütles üks tüdruk meie grupist.

Ta "jälitas" Kremli noormehi.

Räägib Juri Kaganovitši esimene naine Serafima:

"Meil oli lihtne perekond. Elasime Venevis. Ema ei olnud koolis käinud, isa oli lõpetanud kümme klassi. Vanaisa oli aednik, kasvatas tubakat, aga vanaema degusteeris seda. Mäletan vanaema Mašat: ühes käes supikulp, teises pabeross.

Juraga tutvusin ühes seltskonnas, alguses õppis ta suurtükiväekoolis, pärast Žukovski-nimelises akadeemias. Kleepis mulle kohe külge.

Kaganovitšid elasid Kremlis. Kui siseneda, siis Spasski tornist paremal Senati vastas, briljandihoidla kõrval. Seal olid väikesed toapugerikud, aga pärast hakati nende jaoks ehitama ühepereelamuid Lenini mägedesse, endisesse prügiauku. Mitte keegi ei tahtnud sinna minna. Taat (Serafima nimetab nii Lazar Kaganovitšit. – *L.V.*) ütles: "Sunnivad meid lahus elama." See oli juba pärast Stalinit ja Beriat, 1954. aastal. Kolisime majja nr. 90, ja kaotasime pea – nii suur ruum!; hakkasime endale kohta otsima, ning vanad Kaganovitšid seadsid end sisse kinosaalis.

Majadel polnud seestpoolt vigagi, ent talvel suurte külmadega olid seinad lausa härmas. Maja kelder oli nagu pommivarjend. Operatiivtöötajad valvemeeskonnast riputasid seintele tekke.

Kaganovitši suvila? Oli Serebrjanõi Bori vastas Troitse-Lõkovos. Poolenisti puust, poolenisti kivist. Ülakorrusel paiknesid magamistoad, seal oli kolm tuba, allkorrusel, nagu kombeks, piljardisaal.

Ma ei kasutanud nende juures midagi, suvilas oli mul kaks oma patja, ja nendegi eest olin hiljem sunnitud komandandile maksma, kui see pärast Kaganovitši kukutamist ringi käis ning raha välja pressis, teadis, et meil pole kellelegi kaevata.

Kui Juraga elasin, oli mul üksainus soov: lõpetada instituut – õppisin naftainstituudis –, et oleks, millega leiba teenida.

Kui taadiga see 1957. aastal juhtus, sõitsime kõik suvilasse, võtsime pingil istet. Lazar Moissejevitš lausus:

"Vaat nii, seda kõike meil enam ei ole, meil pole isegi lusikaid, kahvleid ega patju."

Aga mina vastu:

"Tühiasi, kõike on võimalik poest osta."

Mulle ei meeldinud suvilas olla, ei tahtnud istuda okastraadi taga. Laskusin vargsi jõe äärde, kutsusin kaatri – ja teisele kaldale, aga seal asus mereväe puhkekodu."

"Kuidas laabusid suhted Maria Kaganovitšiga?"

"Normaalselt. Saime hästi läbi. Ühe korra läksime Jura pärast riidu. Tema räägib: "Sa oled järsk, kasvatamatu."

Mina vastu: "Mind kasvatas geoloogiline solgiauk.""

"Kas Jura oli hästi kasvatatud?"

"Ta oli vallatust täis. Isa ja ema käisid tööl, aga teda kasvatasid "operatiivlutid" – nii me kutsusime operatiivtöötajaid. Nemad Jura purjutama õpetasidki. Kohtusime temaga kuus aastat, enne kui abiellusime. Olin talle esimene, ja tema mulle samuti esimene."

"Aga kes teie juures suvilas käis?"

"Hruštšov vedas end kohale, oli alati hoos.

Maia sõbrustas Rada Hruštšovaga. Ka Adžubei käis tihti."

"Aga Beria?"

"Berja elas omaette. Suvila asus küll kõrval, kuid omavahel ei suheldud. Nägin Beriat autos istumas, naist aga suvilakrundil. Jalutas alati, kasukas õlgadele heidetud. Aeg-ajalt vahetasid meiega filme.

Kaganovitšid elasid tagasihoidlikult. Pärast Stalini surma ütles taat:

"Nüüd kärpisime oma palka ühe neljandiku võrra. Hakkame saama 15000." Nad maksid kõige eest. Nad võisid endale kirjutada toidukaupu välja 2000 rubla eest kuus, ülejäänu ostsid ise tänavalt juurde.

Kui palka vähendati, hakkasid Kaganovitšid suvilas küülikuid kasvatama. Kokk valmistas neist mitmesuguseid roogasid. Ma vihkasin neid küülikuid. Tollal oli neil suvilas ka köögiviljaaed, kus kasvatasid maisi ja köögivilju.

Kui Kremli elule tuli lõpp, kurvastas Maria Markovna väga, kuid Lazar ütles: "Kui juba kodumaa lähetab, tuleb sõita sinna kuradima Asbesti." Tegin ettepaneku sõita koos temaga, et teda alguses aidata, kuid ta sõitis üksinda. Jura käis tema juures, ja rääkis oma muljetest:

"Sööb ajalehe pealt, keegi ei hoolitse ta eest, kuid töölised armastavad teda." Minu meelest oli ta trusti "Asbest" juhataja.

Kui talle oli sulg sappa pandud, tahtis ta jääda pensionile, ent Hruštšov ütles: "Sul pole tööraamatut, sa pole ju tööl käinud, mis pensionist saab siin juttu olla." Kuid sõjaajal oleks Stalin Hruštšovi peaaegu et surma mõistnud, kui Kaganovitš poleks teda sellest supist välja aidanud."

"Kas kogu pere põdes Lazar Kaganovitši langemist?"

"Igaüks omamoodi. Sõitime koos Juraga autos, kui ta äkki isa sõimama kukkus: tuleb välja, et ta on rahvavaenlane, aga mina talle vastu: ta ju kasvatas su üles, kuidas teda ka ei mustataks, sinu jaoks on ta isa."

"Juri loomulikult teadis, et ta on kasupoeg?"

"Selles asi ongi, et ei teadnud. Ja ei saanudki teada, suri teadmisega, et on Kaganovitšite lihane poeg."

Uurin Serafimalt seda kuuldust, et Juri Kaganovitš olevat olnud Stalini ja Kaganovitši õe Roza poeg, kelle Lazar Kaganovitš hiljem lapsendas.

Serafima vastab:

"See on jama, mingit Rozat pole olnud. Aga Jura... ta ei olnud ju üldse Stalini masti. Nad kõik, nii Stalin ise kui tema lapsed olid punapead, vanaemasse, kuid Jura oli täiesti brünett."

"Üldse ma arvan," räägib Serafima venitades, "kas ta polnud mitte

Stalini saladuslik poeg Konstantin Kuzakov poja ja emaga.

Telestuudios kirjanik Leonid Leonov (keskel) ja
Konstantin Kuzakov (paremal).

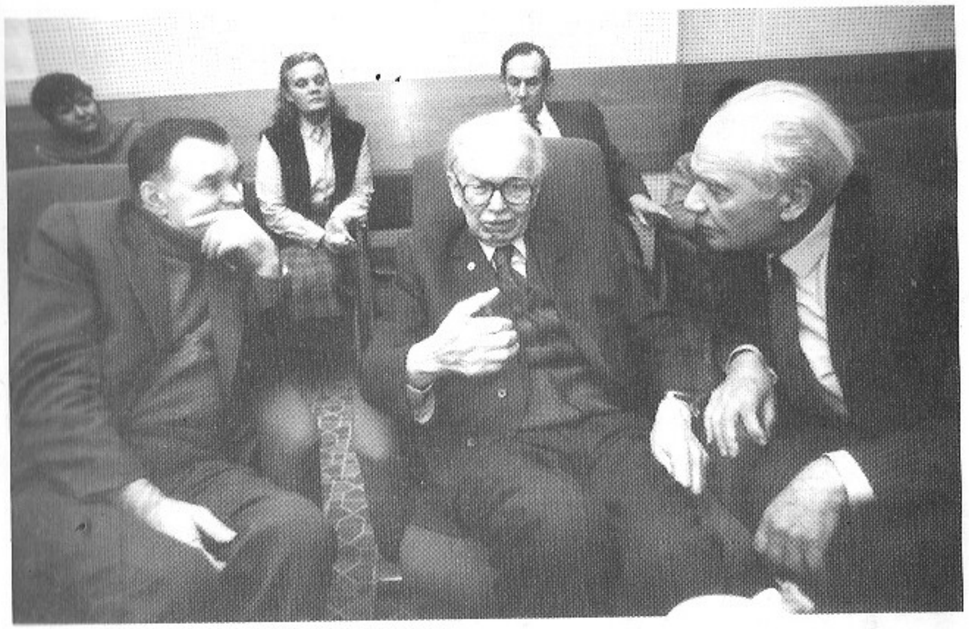

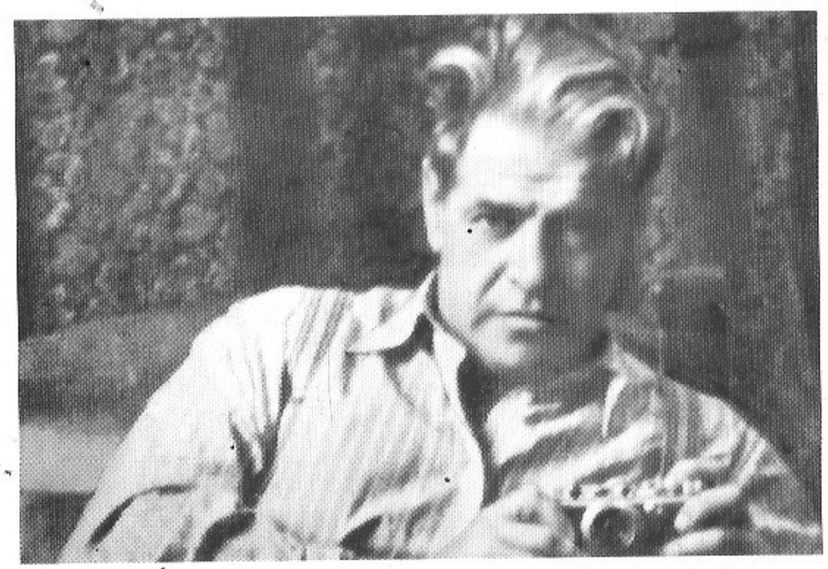

Aleksei Kapler asumisel.

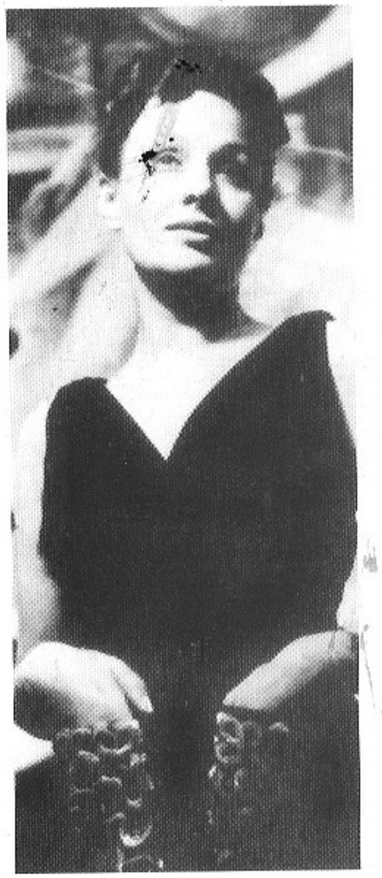

Näitlejanna Valentina Tokarskaja.

Aleksei Kapler ja Valentina Tokarskaja.

Raffail Holodov ja Valentina Tokarskaja näidendis "Vene küsimus".

Julia Drunina ja Aleksei Kapler.

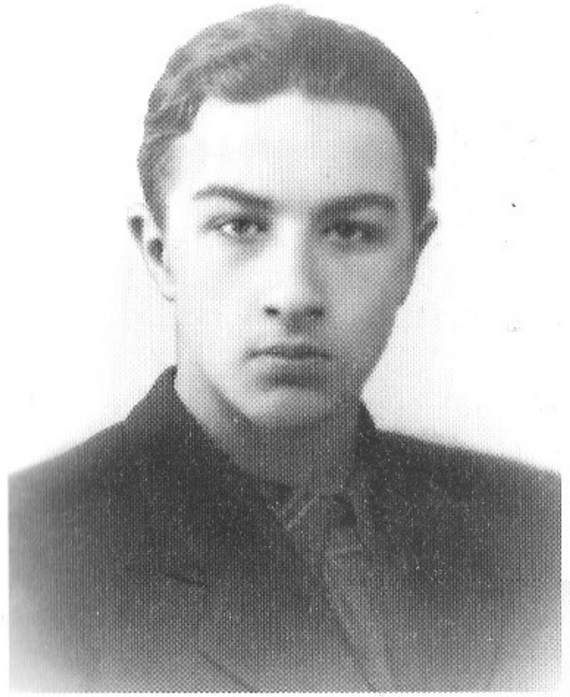

Noor Juri Kaganovitš.

Juri Kaganovitš naise Serafimaga kuurordis.

Jevgenia Allilujeva-Zemljanitsõna,
Kira ema väikese pojaga.

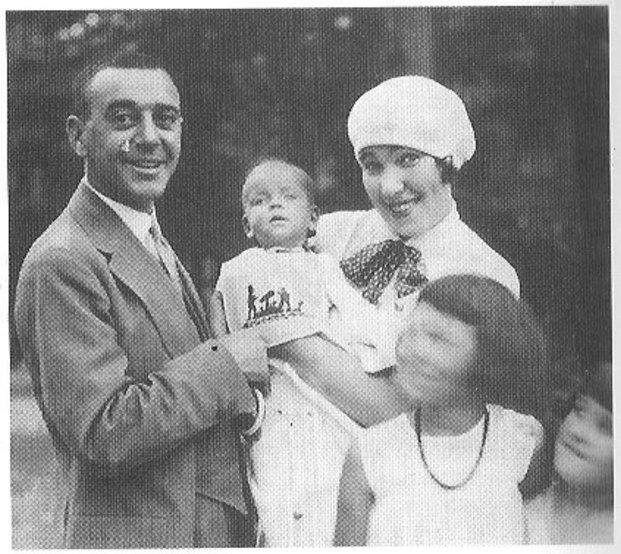

Saksamaa.
Pavel Allilujevi perekond.
Pavel ja Jevgenia lastega.
Esiplaanil pole Kira eriti
hästi välja kukkunud.

Noor Kira (paremal) sõbrannadega kuurordis.

Kira Londonis,
kohtumispäeval Svetlana Stalinaga.

Edita Pjehha laulab Kirale.

Marfa Peškova ja Sergo Beria.

Suvila korvpallimeeskond.
Kaitsemeeskonna keskel istub Niina Beria. Seisavad vasakult äärmine Marfa Peškova, neljas (vaatab Marfat) tema mees Sergo Beria.

Õnnelik perekond.
Istuvad Marfa Peškova, Niina Beria pojatütrega, Jekaterina Peškova (Marfa vanaema). Nende kohal kummargil Sergo Beria.

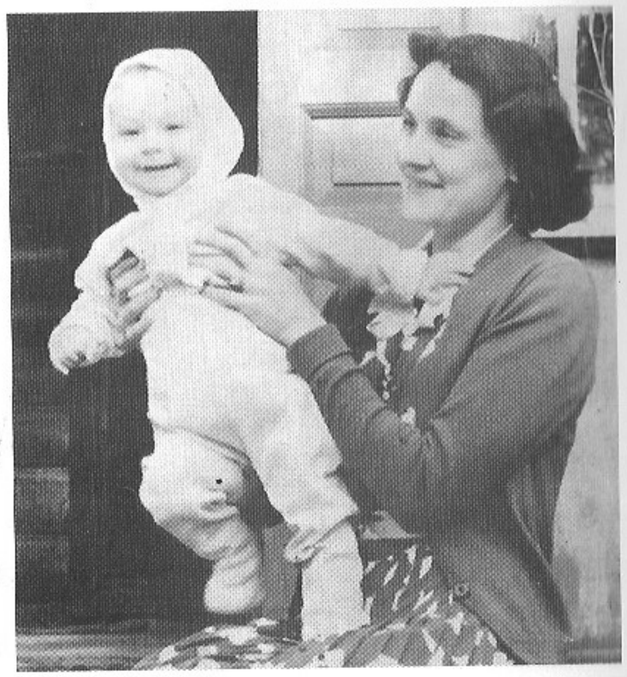

Marfa Peškova pojaga.

Maria Budberg oma Londoni kodus. 1960-ndatel aastatel.

Herbert Wells, Maksim Gorki, Maria Budberg.

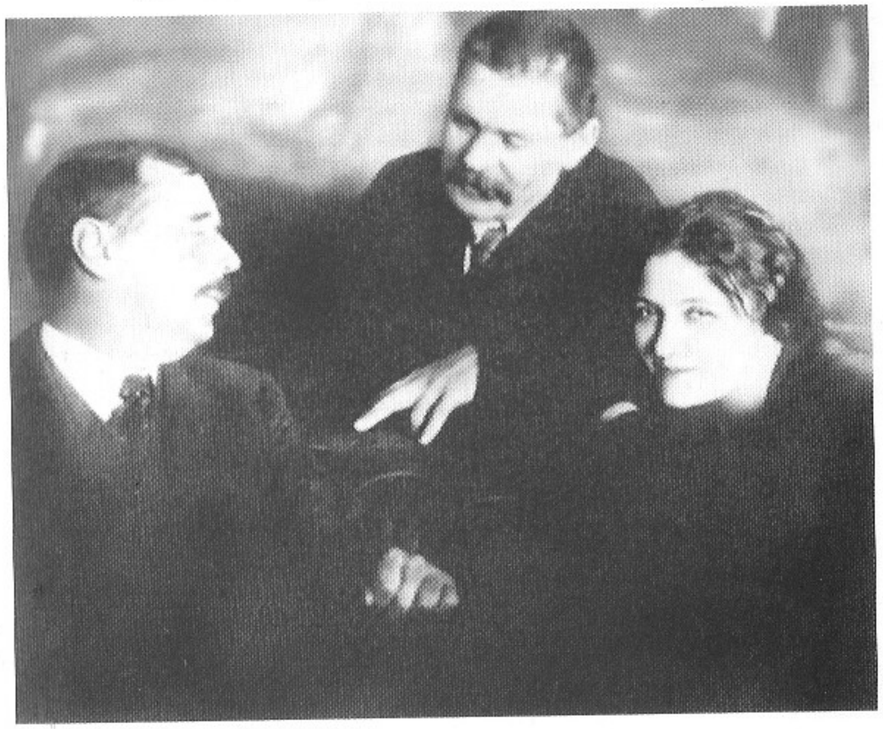

Haruldane foto. Vasakult teine Leonid Hruštšov.

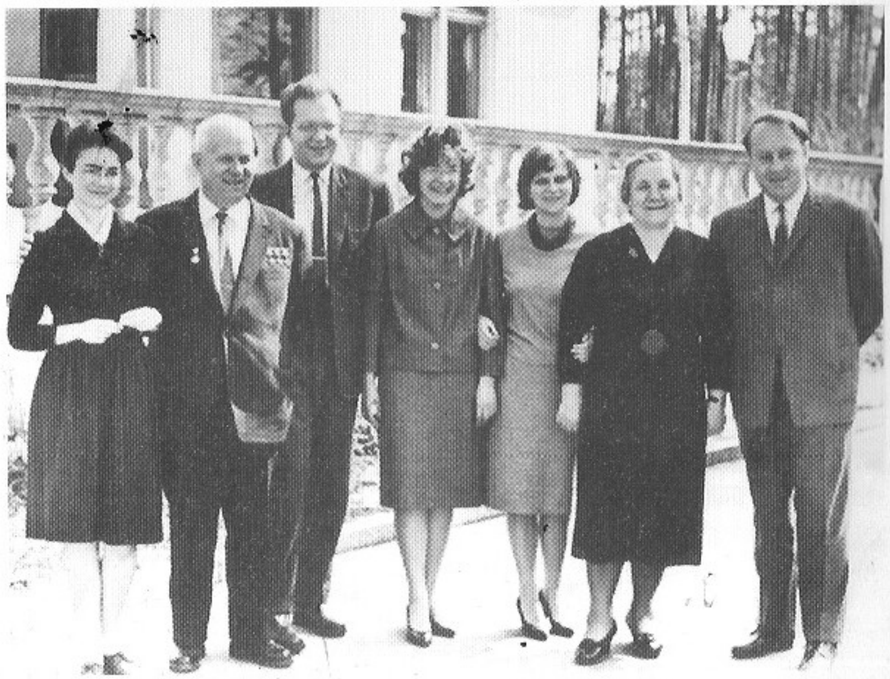

Hruštšovide pere parimatel aegadel. Jelena, Nikita Hruštšov, Sergei, tema naine Galina, Rada, Niina Hruštšova ja Aleksei Adžubei.

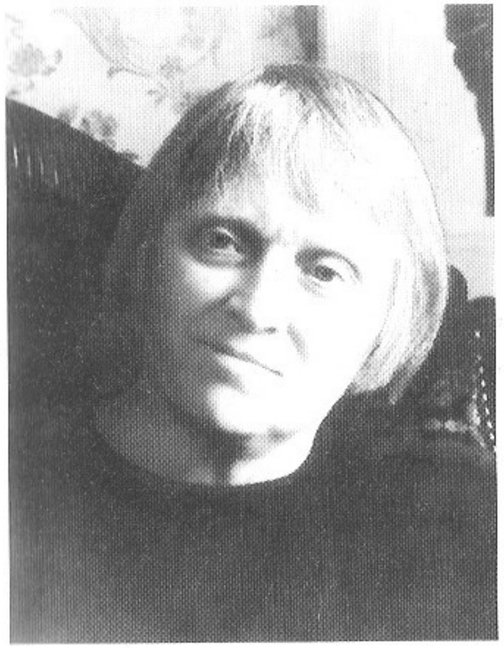

Rada Hruštšova.

Aleksei Adžubei.

Nikita Hruštšov
seltskonnaga kuurordis.

Niina Budjonnaja noorena.

Budjonnõi perekonna ratsavägi:
poeg Miša, tütar Niina ja Semjon Budjonnõi.

üks hispaania lastest. Ka proportsioonid olid tal euroopalikud – pikad jalad, milliseid meie meestel ei esine, peened näojooned ja uhke peahoiak. Kuid peamine – iseloom. Mina ütlen üleannetu, aga võib-olla on see hispaania temperament. Juua, pidutseda. Jumaldas söömist. Mul oli häbi temaga restorani minna, sest tal oli kohutav söögiisu. Võis süüa kolm praadi, kolm suppi. Ja kõike võimalikult vürtsitatult, pipraga."

"Millal ta vinditama hakkas?"

"Siis, kui isaga kõik see juhtus. Ka mina sain tollal elult oma osa. Olin just instituudi lõpetanud, kuid tööle ei võetud, "tulge homme". Justkui pidalitõbine. Vaevu leidsin endale koha. Juri saadeti Engelsi linna, helikopterite baasi, seal hakkas ta ühe lauljannaga kokku elama; Grizodubova aitas mul ta sealt välja tuua, saabus kohale koos lauljannaga; mina talle, et elage siin, mida sa siin ikka jooksed. Nii elasimegi kolmekesi kaheksa kuud ühes korteris.

Jura hakkas korterist asju välja vedama ja neid maha müüma, jagama minuga: jättis magamistoamööbli, laua ja pianiino. Vahetasin korteri ema omaga: tema kolis minu juurde ja Jura tema korterisse, kuid varsti vahetas Jura korteri toa vastu – joomiseks oli raha vaja.

Kui me lahku läksime, jätsin kõik temale. Mul on isegi kviitung alles, kus on kirjas, et vara jaotamise kohta temal mulle pretensioone ei ole. Naeruväärne. Lazar oli mulle sünnipäevaks kinkinud vaasi, aga Jura tahtis selle minult ära võtta, olin sunnitud vaasi temalt välja ostma.

Isegi siis, kui Lazar veel täies elujõus oli, viisin oma hõberebase pandimajja, et Juri saaks juua, hiljem tuli see välja osta, kuid raha polnud; rääkisin kõigest Lazarile, tema andis raha, kuid Jurale lajatas piljardikiiga vastu pead.

Jura oli mingisuguse auto nässu sõitnud, võttis ema käest raha ning palus isale sellest mitte rääkida. Pärast laskis end Irkutskisse, hiljem Mirnõisse värvata, kus jätkas joomist.

Geoloogid rääkisid, et kutsunud kord Mirnõi linnakomitee sekretär ta enda juurde: "Ma panen su suvalisele lennukile, ainult sõida minema."

Ta palus end määrata Tšetšeeniasse, Priangurskisse. Seal hakkas

kokku elama ühe lasteaiakasvatajaga. Neil sündis laps, kuid nad ei abiellunud.

Seal ta 1976. aastal ka suri. Maia matustele ei sõitnud, kuid saatis raha. Juri suri südamehaigusse, oli alati südame üle kurtnud."

"Aga kas sulle ei tulnud pähe, et ta ei ole lihane poeg?"

"Ei. Kuigi tundus imelik: Maia oli temast märgatavalt vanem ja Maria Markovna ei oleks saanud vanuse tõttu teda sünnitada. Kuid selline mõte mulle pähe ei tulnud."

"Millal sa seda teada said?"

"Kui ta suri, siis Maia ütleski. Me ei olnud Juriga juba aastaid koos elanud, mul oli juba oma perekond. Ja tütar teise mehega."

"Juriga teil ühiseid lapsi ei olnud?"

"Ei, ei olnud. Tal olid tütar ja poeg, erinevate naistega."

"Pärast Lazar Kaganovitši langemist Hruštšov, mõistagi, teie juures ei käinud."

"Loomulikult."

"Aga kas Rada Hruštšova käis?"

"Mitte kordagi. Kadus justkui lõigatult."

"Veel kas või natukenegi Maria Markovnast."

"Ei midagi erilist. Iga päev sõitis Üleliidulisse Ametiühingute Keskнõukokku. Kui 1961. aastal toimus kongress ning Lazar poriga üle valati, mõjus see temale väga rängalt, süda hakkas vigurdama ning ta suri..."

Jah, Juri Kaganovitš ei olnud Pjotr Bagration. Vaatasin fotosid temast ning veendusin üha enam Serafima oletuse õigsuses Juri pärinemise kohta "hispaania laste seast". Lõunamaine temperament ning loomuomane kirglikkus põrkasid vastu Kremli müüre, ning murdus inimene, kelle loodus oli määranud püüdma kala Barcelona rannikuvetes või õrritama härgi Cordobas...

Pärin Serafimalt Maia kohta.

"Maia on hea inimene, kuid väga ebapraktiline, kuna kasvas nii, et tema jaoks oli kõik valmis; kuid inimesena on ta vaimustav. Teeb palju oma perekonna heaks. Ning ka taadi kõrval oli ta tema viimse

minutini. Temata oleks taat olnud kadunud hing.

Mulle meenus, et avaldasin Maiale telefonitsi kaastunnet isa surma puhul, ja ta ütles: "Kuidas ma nüüd elama hakkan? Teadsin lapsest saati, et tema lahendab minu eest kõik probleemid, kuid nüüd vanaduses pean lahendama kõik ise. Pole harjunud. Kuid tuleb.""

Piinasin Serafimat ka Roza Kaganovitši pärast.

"Tean ainult üht Stalini laulatamata naist – Valjakest, tema ettekandjat. Ta armastas Stalinit. Kuid mingit Rozat meil ei olnud."

Siiski pole kõik selle Rozaga nii lihtne. Raamatus "Nii rääkis Kaganovitš" püüab Feliks Tšujev samuti leida selle müstilise Roza, Lazar Moissejevitši noorema õe jälgi, kellest oli juttude kohaselt saanud Stalini naine. Kaganovitš eitab nördinult sellise õe olemasolu. Oli küll õde, kuid mitte noorem, vaid vanem, ja mitte Roza, vaid Rahil, kes suri tükk aega enne Stalini naist ja kellest jäi siia ilma viis last.

"Kuid liigub selline jutt, et eksisteeris "Roza Kaganovitši salong"," käib peale Feliks Tšujev. Ja Lazar Kaganovitš vastab:

"See on lollus. Roza Kaganovitš on minu vennatütar, vanema venna tütar."

"Ja mille poolest ta kuulus oli?"

"Ei millegi poolest. Elas Rostovis, kuid pärast sõda kolis koos mehe ja pojaga Rostovist Moskvasse ning nad elasid siin kogu perega. Neil oli väga kehv kahetoaline korter Nõukogude Majas Granovski tänavas."

Imelik. Selles Granovski tänava majas, millest jutt käib, ei saanud olla väga kehvasid kortereid – tegemist on Kremli kuulsa majaga, mis juba tsaariajal ehitati varakate inimeste jaoks ning isegi korterisisesed ümberehitused ei saanud muuta maja peamisi väärtusi: kõrged laed, suured aknad, avarad kõrvalruumid.

Ning selgub, et Roza Kaganovitš oli olemas, kuid mis meil sellega asja, kas ta oli või ei olnud, meisse ei puutu isegi see, kas ta oli või ei olnud "Stalini laulatamata naine". Sel pole tähtsust. Selge on üks: otsustades selle järgi, et Kaganovitši kasupoeg surigi veendumuses, et on lihane poeg, suutis see perekond armastada oma võõraspoega ja suudab ka täna hoida perekonnasaladusi.

1995. aasta sügisel viibisin Varssavis "Kremli naiste" poolakeelse väljaande presentatsioonil. Kohal oli palju rahvast ning esitati palju küsimusi. Esimeses reas istus hallipäine naine, toeks kepp. Ta tõstis käe ja ütles, et tal leidub materjali Juri Kaganovitši kohta:

"Palun jääge hetkeks veel siia," ütlesin ma talle, aimates, et see naine on toonud mulle midagi hädavajalikku.

Pärast minu ülesastumist jäime temaga vestlema.

"Minu nimi on Lora Silina. Kui ma ei eksi, oli see 1951. või 1952. aastal. Tekstiiliinstituudi Donskoi põiktänava ühiselamus. Instituudi tehnoloogiateaduskonnas õppis tütarlaps Taissia. Perekonnanime olen unustanud. Pärit oli ta Sotšist. Tema polkovnikust isa hukkus rindel. Ema töötas Ministrite Nõukogu puhkekodus. Seal Taissia tutvuski Juri Kaganovitšiga, mängisid koos võrkpalli. Moskvas hakkasid kohtamas käima. Tüdruk rääkis sõbrannadele, et Juri tahab temaga abielluda, et isal pole selle vastu midagi, vastu olevat hoopis ema, sest tüdruk ei kuulu nende ringkonda. Juri tuli ühiselamusse. Nad mõlemad olid väga ilusad. Taissia oli tõeline vene iludus. Ükskord istusid nad kahekesi ühiselamu esimese korruse vestibüülis, vestlesid. Neist saalis mööda palju inimesi. Üldiselt midagi *sellist* nende vahel ei olnud. Nad istusid vestibüülis nii kaua, et Juri hilines viimasele metroorongile ning jõudis koju väga hilja, sest oli sunnitud jala koju minema. Kodus vallandus kisa-kära.

Järgmisel päeval ilmus instituudi direktori juurde KGB töötaja. Mäletan direktori perekonnanime – Petrov. Kutsuti välja ühiselamu naiskomandant. Sellel ei olnud midagi rääkida, sest midagi laiduväärset polnud silma hakanud. Siis oli tehnoloogiateaduskonna koosolek, kus Taissiat taheti amoraalse käitumise pärast instituudist välja visata. Tüdrukud asusid teda kaitsma. Taissia helistas Jurile, kuid ei saanud teda kätte, siiski lootis, et Juri kaitseb teda.

Juri ilmus koos Simaga ja ütles: "Kuule, sina, ära sega vahele, siin on tegelikult minu tüdruk!"

Sima oli nördinud: "Kuidas sa julged temaga niimoodi käituda?"

Juri pöördus Sima poole: "Kui nii väga tahad, võid sinagi saada!"

Sõbrannad kartsid Taissia pärast, kes tahtis häbist ja solvumisest endale otsa peale teha. Kuid mõne aja pärast kohtasin Jurit trollibussis.

Ta oli sinelis, Žukovski-nimelise akadeemia vormis. Astus lahkelt minu juurde, justkui juhtunut Taissiaga poleks olnudki. Kuid minul oli kõik meeles ning käitusin temaga väga külmalt."

"Kas Sima elab veel?" pärib Lora Silina.

"Elab," vastan mina, kes ma kõigest kolm päeva tagasi olin temaga telefoni teel kõnelnud.

"Toona kaitses ta vahvalt Taissiat, kuigi oli kaunikesti ebameeldiv temaga kohtuda."

Jah, see "hispaanlane" polnud tõepoolest Pjotr Bagration. Kuid milline saatus! Kaganovitšid võtsid poisi lastekodust Kremli Lapsepõlve Aeda, et teda õnnelikuks teha, kuid tegelikult sai temast õnnetu inimene.

Nad soovisid parimat. Kuid isiklikul polnud ühiskondlikku tähtsust ja sellepärast ei saanud kogu loost Juriga algusest peale midagi head välja tulla: ühiskondlikud "operatiivlutid" tegid oma töö. Võib-olla teadis Juri juba lapsepõlvest saati, et ta on orb – purjus "operatiivlutt" võis poisikesele kõik välja laduda. Saladuskatte all. Ning Kremli pojukese lõhestatud psüühika põhjustas katastroofi: polnud kasulik välja näidata, et talle on kõik teada, kuid kõike rahulikult üle elada polnud võimalik. Päästis alkohol – see viis olematusse, unustusse.

AJASTU MURDEPUNKTIS

Stalin ei jõudnudki selle "neetud Kremli seisusega" arveid õiendatud. Kuid elanuks ta kauem, tahtnuks ta nähtavasti tõsisemalt tegelda lastega, ja ringid laienenuks, haarates kõik ühiskonnakihid.

Kõik kihid...

1953. aasta veebruari keskel, "arstide vandenõu" kohtuasjade ajal, astus tundide vaheajal minu juurde mu lemmikõpetaja ja küsis vaikselt:

"Kas sa saaksid nii nädalaks paariks haigeks jääda?"

Olin nii hämmeldunud neist minu arvates absoluutselt õiglase naise sõnadest, et suutsin vaevu tundide lõpuni istuda. Kodus rääkisin sellest loomulikult emale. Tema sattus ärevusse, läks kooli, kui tagasi tuli, kutsus arsti, oma sõbranna. Mul "avastati" kõrgenenud vererõhk.

Ema närveeris minu "haiguse" ajal kõvasti, seletamata mulle oma närveerimise põhjust. Olin suremas uudishimu kätte, tunnetades intuitiivselt mingisugust seletamatut hädaohtu. Loomulikult kadusin oma parima sõbranna Ljuda Zobina juurde, kes elas minuga ühes trepikojas.

Minu teine sõbratar Ira Širman käis "haiget" vaatamas ja rääkis, et ühes klassis olevat keegi kirjutanud tahvlile "Peksa juute", tüdrukud kustutasid need sõnad maha, kuid õpetaja tahtis kangesti välja uurida, kes sõnad maha pühkis.

Just siis haigestus surmatõppe Stalin.

Ljuda ema lausus imelikud sõnad: "Vaat siis, pitsitas juute ja kohe jäi voodisse. Kärvaks ta rutem."

Mulle tundus see toona pühaduse teotusena.

Alles aastaid hiljem sõlmisin kõik otsad kokku: lemmikõpetaja pelgas minu pärast – koolis oli teada, et sõbrustan Zobinaga, kes oli juba meie kooli lõpetanud ja õppis meditsiiniinstituudis esimesel kursusel,

ja et tema omakorda saab instituudis väga hästi läbi Marina Zagorjanskajaga, professor Feldmani lapselapsega – professor oli üks "arstist vandenõulane". Võimalik et õpetajatetoas juba pandi kirja end määrinud tüdrukud, kes valmistusid astuma instituuti. Aga mina olin tollal eriline, keda kitsamas ringis hästi tunti: minu luuletusi avaldati "Pionerskaja Pravdas", mulle saabus kooli kottide viisi kirju lugejatelt.

Pilved kogunesid. Tihenesid märtsis, kui ma Stalini surmapäeval kirjutasin temast nutulaulukese. Minu pinginaabri isa viis selle otsekohe partei rajoonikomiteesse kui kahjuliku teose näite: "Luuletuses seisab, et lipp on langetatud, kuid lippu ei tohi langetada, isegi sellise ränga mure puhul."

Arvan, et rajoonikomitees ei pööratud sellisele jamale tähelepanu, kuid tüdruku põhjalik isa helistas minu emale ja teatas talle oma kodanikuteost. Isa oli sel ajal komandeeringus Uraalis – kõik mured langesid ema kaela.

Tee Stalini kirstuni ja rüsin Trubnaja väljakul on omaette teema. Veetsin selles põrgus rohkem kui ööpäeva – ema otsis mind juba mööda surnukuure taga.

Minu silme all litsuti surnuks inimesed. Hobune astus maas lebavale inimesele näkku, nii et ajud laiali lendasid. Seda kirjeldasid paljud, mina aga nägin oma silmaga.

Jäin ellu tänu ühele mehele, kes alguses tahtis mind, kes ma olin kaotanud teadvuse, jätta polikliinikusse, mis asus Trubnaja väljaku ja Petrovka vahepeal, kuid talle öeldi: "Elavaid me ei võta, näete isegi, kui palju meil laipu on."

Mäletan neid sõnu justkui läbi udu. Mällu jäi: olen veel elus.

Kui mind ei õnnestunud laipade juurde sokutada, lausus see inimene mulle ühel hetkel:

"Üritan sind heita trollibussi katusele." (Kogu see surma rüsin toimus majade ja rivvi sätitud trollibusside vahel.) "Ma olen kokku leppinud, sind püütakse teisel pool kinni."

Mil moel ma trollibussi katusele sattusin? Ei mäleta.

Kuidas katusel rullusin? Ei mäleta.

Kellegi käed püüdsid mu teisel pool kinni. Ja panid maha. Nägin

juba pooleldi tühjenenud väljakut. Pooleldi teadvusetuna istusin trolli ratta juurde ootama seda inimest, kuigi ta polnud seda minult palunud.

Kui kaua ma ootasin? Ei mäleta.

Läksin koju. Mulle jäädi järele vaatama. Mispärast? Ei tea.

Ema avas ukse. Hakkas karjuma.

Pärast jutustas:

"Su nägu oli täiesti sinine." (Mu käpikud olid värvi andnud, kui nendega nägu pühkisin.) "Sul ei olnud enam ei mütsi ega vildikuid – olid ainult sokkides, ja minu karakullkasukast oli järel ainult vatt." (Ma ei tahtnud kirstu saatma minna heledas talvepalitus ja ema andis mulle oma karakullkasuka, kuigi kõheldes.)

Sisenenud korterisse, ütlesin:

"Olen kümme aastat vanemaks jäänud."

Miks just kümme? Ei tea.

Öösel tõusis palavik. Sonisin. Aga kui terveks sain, olin juba teine inimene. Lapsepõlv oli lõppenud.

Sellest ajast peale tean üht: kõik parteid, kõik rahvuslikud erinevused, kõik poliitilised vastuseisud – on vaht ja tolm, rooste ja korp. Inimkonna rasked haigused. Tõelised on vaid inimesed, nende elu ja surm, nende suhted, nende mikromaailm.

Jah, ma ei pääsenud juhi kirstu juurde. Ning otsisin kaua möödujate seas inimest, kes oli mind päästnud ja keda endale ebamääraselt ette kujutasin.

Pool aastat hiljem astus Moskva Riikliku Ülikooli Kommunistliku auditooriumi rinnatisel minu juurde lüheldast kasvu eakam tudeng, ilmselgelt sõjaväelane.

"Sa oled elus," ütles ta, "ma nägin, kuidas sind kinni püüti, kui sa trollibussi katuselt alla kukkusid. Mind kandis rahvasumm edasi."

Tema nimi on Vsevolod Rõmov. Tahtsin temaga sõbrustama hakata, kuid temal sellist soovi ei olnud:

"Ma ei taha, et sa minuga tänutundest sõbrustaksid. Päästsin sinu? See on liialdus."

Kas lapsepõlv sai otsa? Jah, ja mitte ainult minu lapsepõlv.

See lõppes miljonite täiskasvanud inimeste jaoks, kes olid õpetatud

elama ühe inimese varju all. Ja kes uskus, kes justkui mõistis kõike, kes needis naril "vuntsidega despooti", lootes helge päeva tulekule, kes jäi kõrgustesse pidama ja privileege kasutama – kõik elasid hiiglasliku laagri seaduste järgi, kus oli täpselt kirjas, mida võib, mida ei tohi, kuhu minna, keda armastada, keda vihata. See, kes eiras ettekirjutusi, oli "paha poiss" ja vääris karmi karistust.

Pärast juhi surma ühe laagri erinevatest nurkadest väljailmunud inimesed tunnetasid uut aega erinevalt.

Need, kes ulusid siiralt ja halasid: "Suri! Mis meist nüüd saab?", said varsti aru: midagi hirmsat polegi juhtunud. Vastupidi... Ning tunnetasid vabanemist.

Need, kes tundsid siirast rõõmu, hüüdes "Kärvas, koer!", tundsid end õnneseentena, tulvil lootust, kuid mõistsid varsti, et pettumused, hingevalu ja eluraskused polegi kanna all elamise eelisõigus. Ning tunnetasid tühjuse kurbust, sest vabadus pole lihtsam kui vangistus. Ja keegi igatses mineviku järele.

Kuid ajalooratas veeres tagasipöördumatult.

HRUŠTŠOVI RINGMÄNG

... "Näen imelist und"...

Imelist.

Kremli väljaku munakivisillutis – mitte Punase väljaku oma, mis asub väljaspool müüre – kattus läbi kivide tungiva madala rohuga. Või on tegemist pöetud muruga nagu Inglismaal, kus lambakarjad nudivad rohelisi võrseid oma teravate hammastega? Või siis sünteetilise vaibaga, mis valmistatud nagu muru?"

Udus on aimata kuulsate katedraalide heledaid seinu ning tumedat Tsaar-kella ja Tsaar-suurtükki.

Seisan väljaku ääres. Kongresside Paleest – hoonet hakati kutsuma lõnguseks bojaaride seas – väljub lüheldast kasvu kiilaspäine paksuke. Ja mängib vilepilli. Igast kandist jooksevad tema juurde inimesed, kes võtavad üksteisel käest kinni ja moodustavad ahela. Kuulen sõnu:

Pikil ja pimedail orjuse aastail
rahvas vanglast ei vabanend,
järsku hiidklistiir ujus ligi
ning Kremlisse asutas end.

Tuttav laul Leninist, Stalinist, parteist. Naljamehed on mõned sõnad lihtsalt teistega asendanud.

Paks inimene on juba lähedal – see on Hruštšov. Ta juhib inimesed Kremlist välja, hävitades sellega Moskva asutaja Juri Dolgoruki mitme sajandi vanuse traditsiooni: Kreml on nii võimu keskus kui perekonna kodu. Isegi kui alates Peeter Suurest sattus Moskva kaheks sajandiks ebasoosingusse, paiknesid siin nii ametiasutused kui ametnike korterid...

...Hruštšov juhib välja viimased Kremli perekonnad. Paljud olid juba ammu kolinud linna, linnast välja, ära surnud. Kuid ka nemad on siin. Svetlana Stalina, tema vennad, Stalini naise vennatütar Kira, Sergo Beria, Andrei ja Volja Malenkov, Niina Budjonnaja vendadega, Kaga-

novitši lapsed, Molotovi tütar, Hruštšovi lapsed Rada, Jelena, pojatütar Julia, Nikita Sergejevitši kuulus väimees Aleksei Adžubei.

Näod vilksavad mööda, jõuan neid vaevu jälgida.

Mõistan, uus juht juhib Kremli lapsukesed uude ellu. Nende seas on "Sovremenniku" teatri noored näitlejad: paljutähenduslik Oleg Jefremov, poisikeselik Oleg Tabakov, külluslik Galina Voltšek, häbelikjulge kunstnik Boriss Žutovski, kes astub käest kinni Hruštšovi pojatütre Juliaga, nende kõrval on maailmakuulus skulptor Ernst Neizvestnõi, võitmatu, muretult edasirühkiv kunstnik Ilja Glazunov koos ustava naise Niinaga. Astuvad poeedid: üleannetu Andrei Voznessenski; rahutu... geenius Jevtušenko, heasüdamlikult irooniline lõuapoolik Robert Rožděstvenski, portselankujuke Bella Ahmadulina, massiivne elegantsete skulptuuride looja Oleg Komov, õdus Maia Kristalinskaja, kiirgav Galina Brežneva, tema vaaruv vend Juri koos nägusa naise Ljudmilaga, Brežnevi kõrget kasvu madalalaubaline väimees Juri Tšurbanov, lüheldane Võssotski...

Selgelt vastumeelselt osalevad ses ringmängus tõearmastaja Aleksandr Solženitsõn, põlglik Juri Trifonov, kaitsetu Juri Ljubimov, rahulikult mäslev Viktor Astafjev, Boriss Pasternaki vabakslastud vari, tõsivenelane Valentin Rasputin, silmade ja rahulikkuse poolest sarnane burjaadiga...

Ja veel paljud, paljud, paljud...

Hruštšovi ringmäng. Sulaaja lapsed. Endisaegne stalinlik Hruštšov juhib noori vanast ajast uutesse aegadesse.

Braavo! Vivat! Hurraa! Elagu!

Ühinege, kes soovib, kes võib, kes peab, kellele pole hirmus, kellele pole vastumeelt, kellele on huvitav leida tee vabamasse ellu.

Ringmängu viimane liige kaob Spasski värava taha.

Hetk täielikku vaikust.

Aeglaselt sünnib heli. Mis see on?

"...Olen valmis tõusma Ivan Suure kellatorni ja sealt alla viskuma, kui sel hetkel hakkaksid helisema kõik Kremli kellad," lausub bassihäälel Vladimir Solouhhin, kellega koos sõidan taksoga metroojaama "Aeroport" poole...

Kõik on segunenud.

Ei, ma olen endiselt Kremli väljaku nurgal. Eemal, Troitski värava läheduses seisavad kaks tanki T-34. Tanke ümbritsevas rahvasummas näen oma isa, ta on kõigist pikem. Ühes tankis istub Stalin. Miks on mulle näha, kuidas ta mootorit käivitamata käike vahetab? Lülitab uude aega?

Heli läheneb. Kuid need ei ole Kremli kellad.

Taevas on varestest must. Kuid mitte nende tiivad ei sahise tühjenenud kindluse kohal. Nemad liuglevad hääletult, ei kraaksu.

Hääled maa alt? Arvukate käppade liikumisest paisuv kahin. Mööda Kremli muruvaipa jooksevad minu poole rottide, hiirte, tohutute mustade tarakanide parved. Nad on sajandeid elanud inimeste seas, pugedes nende eest peitu, ja nad ei taha jääda maha tühja kindlusse.

Mida lähemale nad jõuavad, seda selgemalt näen – need on inimesed, uue aja uued inimesed. Tõusevad tagajalgadele, heidavad endalt naha, sabad, vurrud. Rüselevad. Kiirustavad hõivama tühjaks jäänud kohti Kremlis. Neile pole avarust vaja. Praegu on neile vaja vabanenud ruumi.

Püha koht tühjaks ei jää. Ka mitte saatanlik. Paistab, et Kreml on nii üks kui teine.

KÄTTEMAKS POJA EEST EHK LEONID HRUŠTŠOVI HUKU SALADUS

Mind häirib üks mõte: mis ajendas Nikita Hruštšovi lapsi Kremlist välja juhtima?

Oma lapsi, lapselapsi, õe- ja vennalapsi armastav, mille eest teda ka onupojapoliitikas süüdistati; heasüdamlik, kuivõrd võib seda olla inimene, kes kirjutas alla mahalaskmisotsustele, kuid ei soovinud näha, kuidas seda täide viiakse: "mida pole näinud, seda pole olnud"; bolševistlikult otsekohene, kuivõrd seda saab olla inimene, kes on sunnitud enamasti oma elus kasutama kõverteid; salakaval, sest nagu selgus, varjas aastaid Stalinit ustavalt teenides unistust teda paljastada. Järelikult poleks Nikita Hruštšov oma hingelaadi poolest tõstnud kätt ega häältki surnud jõu vastu, kui midagi julma ja sügavalt solvavat poleks puudutanud teda ennast. Või siis talle lähedast inimest?

Legendid on head selle poolest, et nad justkui luup teravdavad sündmusi, juhivad neile tähelepanu.

Legendid on halvad selle poolest, et oma köitvate süžeedega juhivad tõest eemale.

Legend Hruštšovi vanemast pojast Leonidist sattus fookusesse ja andis selgituse kogu Nikita Sergejevitši Stalini-järgse tegevuse kohta käivatele kuulujuttudele: tuleb välja, et Hruštšov ei paljastanud isikukultust mitte kõrgetel ideelistel kaalutlustel, vaid eranditult perekondlikest huvidest lähtudes: "Lenin maksis tšaariperekonnale kätte venna eest, aga mina ei andesta poja eest isegi surnud Stalinile!"

Ning astus stalinismi vastu üles NLKP XX kongressil.

Ma tahaksin, et see oleks tõepoolest nii olnud. Siis saanuks kinnitust minu mõte, et inimene teeb algselt alati kõik pere jaoks, pere heaks, pere nimel. Ning ma tahtsin jõuda selgusele salapärases draamas, mis oli toimunud Leonid Hruštšoviga sõjaajal.

Leonid Hruštšovi poolõde Rada rääkis mulle sellest üksikasjadesse laskumata:

"Emal ja isal oli kolm ühist last: mina, Serjoža ja Leenake. Kaks last – Julia ja Leonid – olid isal esimesest abielust.

Leonid elas Kiievis, töötas lennukoolis. Sõjaajal võttis osa massilistest lennurünnakutest Berliinile. Need olid saatelennukiteta lennud. Sai raskelt haavata, lamas Kuibõševi hospidalis. Olime sel ajal kogu perega Kuibõševis evakuatsioonis, isa aga rindel. Hospidalis lamas Leonid kaua ühes palatis Ruben Ibarruriga. Nad said sõpradeks. Ja aega selleks jätkus – venna paranemine kestis kaua. Nad jõid hospidalis, ning purjus vend lasi joomingu käigus maha inimese, mille eest tribunali alla anti. Ta saadeti eesliinile..."

Kindral Dokutšajevi raamatus "Moskva. Kreml. Valve" näeb see lugu välja nii: "Pärast Stalingradi lahingut, umbes 1943. aasta märtsi alguses, helistas Stalinile Hruštšov, kes oli siis edelarinde sõjanõukogu liige... Sel tulisel perioodil palus Hruštšov visalt end Stalinile sobival ajal vastu võtta. Kohe pärast telefonikõnet lendas Hruštšov Moskvasse.

Stalin oletas, et Hruštšov pöördub tema poole isiklikus asjas. Just enne Hruštšovi kõnet oli Stalinile ette kantud, et Hruštšovi poeg, vanemleitnandi auastmes sõjaväelendur Leonid laskis tugevas joobes olles maha Nõukogude armee majori. Intsidendi üksikasjad Stalinit ei huvitanud. Ta oli veendunud, et juhtunus oli süüdi Hruštšovi poeg. See polnud esimene kord (jätame meelde sõnad "polnud esimene kord". – *L.V.*), kus mürgeldaja alkoholiuimas püstoli välja tõmbas ja kellegi elu kallale kippus.

1941. aasta algul oli temaga juba midagi seesugust juhtunud, ta pidi astuma kohtu ette, kuid tänu isale ta ei pääsenud mitte ainult karistusest, vaid ei läinud ka kohtu alla. Hruštšov anus toona Stalinit pisarsilmil pojale andestama ning teda karmist karistusest päästma.

Seekord arvas Stalin ees seisvat raske jutuajamise. Ta teadis, et Hruštšov hakkab paluma ja anuma olla leebe poja vastu. Stalin mõistis Hruštšovi kui isa, kuid parteilase ja kodaniku südametunnistus ei andnud talle õigust kasutada oma positsiooni mõrtsuka kasuks...

Ka tapetud majoril on vanemad, sugulased, lapsed, kellele ta pole

vähem kallis kui Hruštšovile tema poeg."

Edasi räägib kindralmajor Dokutšajev erapoolikult nii mõnelgi leheküljel nutvast, Stalini ees põlvili roomavast Hruštšovist ja mehisest Stalinist, kelle poeg Jakov sel ajal vaenlaste käes vangis oli.

Dokutšajevit peetakse usaldusväärseks allikaks – Brežnevi ajal oli ta 15 aastat üks üheksanda osakonna juhte. Teda tsiteerivad Kremli asjatundjad kinnitavad: "No tema teadis ju kõike!"

Minu meelest on sügav eksitus, et inimese informeerituse mõõdupuuks arvatakse ainult tema kõrge ametikoht.

Esiteks, Dokutšajev ilmus Kremlisse teenistusse alles siis, kui Stalini ja Hruštšovi tõngi oli juba läinud. Alles olid jäänud legendide sabad ja kuulduste katked. Vaevalt et Dokutšajevil oli palju võimalusi Kremli arhiivides tuhnida ja otsida sealt tõde nende laste kohta, kelle vanemad ei olnud enam võimu juures. Tema ülesanne oli kaitsta Leonid Brežnevit ning tema perekonda. Leonid Hruštšovist võisid omavahel rääkida vaid pärast rasket päeva lõõgastuvad turvamehed, kellel samuti polnud minevikukogemust.

Teiseks, minu arvates on iga saladuse olemus selline: saladus asub seitsme luku taga, nähtamatu ja kättesaamatu, kuid kogu aeg tuksub nagu süda, tõmmates ligi teda avada ihkajate tähelepanu. Kui aga üritatakse saladusse tungida, libiseb see eemale, jättes endast pettejälgi, mida mööda tõeotsijad edasi sööstavad.

Jälgides riiklikke struktuure kõrvalt, mõistsin ma ühiskonna korrastatuse eripära: ühes tohutus "võimu hoones" ei räägi selle erinevad "kabinetid" üksteisega – seda nii kohustuste kui professionaalse huvipuuduse tõttu. Ühes "toas" ei teata, mis oli "naabertoas" see, mille järele pidi sõitma Kamtšatkale.

Vana Kremli legend Hruštšovi kättemaksust Stalinile poja eest rändab suust suhu. Kirjanik Tšujevile rääkis sellest ebasoosingusse sattunud Molotov: "Oma südames oli Hruštšov Stalini vaenlane... Viha Stalini vastu sellepärast, et poeg sooritas teo, mille eest ta maha lasti... Stalin ei soovinud tema pojale armu anda... sellises vihas oli Hruštšov võimeline tegema kõik, et vaid Stalini nime mustata."

Molotov oli Stalini väga lähedane kaaslane. Kas ta võis siiski kõike

teada? Või oli tal siiski "teine tuba", kui ta ei teadnud neli aastat midagi omaenese väljasaadetud naise kohta?

Oma versioon on Beria pojal Sergol:

"Nagu seda, kahjuks, üpriski sageli "kuldse nooruse" – kõrgete ametnike laste seas ette tuleb, sattus ka Hruštšovi poeg kahtlasesse seltskonda. Pärast selgus, et tema sõbrad olid kurjategijad, kes hankisid endale elatist röövimiste ja tapmistega. Kui Serovile (Ukraina KGB ülemale. – *L.V.*) juhtunust ette kanti, võttis ta otsekohe ühendust minu isaga.

"Kanna kõigest Hruštšovile ette," andis isa korralduse, "ja vaatame, kuidas ta reageerib. See on karjuv seaduserikkumine, ja nagu ise mõistad, pole võimalik isegi Keskkomitee esimese sekretäri poega sellest välja tirida, kuid tema saatust kuidagimoodi pehmendada – seda võib."

Hruštšovi reaktsioon rabas Serovi:

"Lõpeta see kohtuasi!"

"Kuidas nii küll võib, Nikita Sergejevitš," vaidles Serov vastu. "Asi on avalikkusele teada. (Pöörakem tähelepanu viimasele sõnapaarile. – *L.V.*) Sooritatud on ränki kuritegusid, millest teavad juba tuhanded inimesed. Teie poega sealt välja tõmmata pole lihtsalt võimalik."

Ja kuigi Hruštšov jäi endale kindlaks, viidi uurimine lõpule. Oli kohus. Kuritegeliku grupi, lihtsamalt öeldes röövlibande enamikule mõisteti kõrgeim määr ning nad lasti maha. Nikita Sergejevitši poeg pääses kümneaastase vabadusekaotusega.

Kui algas sõda (tähendab, asi toimus enne sõda! – *L.V.*), soovitati Leonidile vargsi, et ta paluks end saata rindele. Nii ta toimiski. Hruštšovi poja palve rahuldati, kuid teda ei saadetud rindele reavõitlejana, vaid lähetati lennukooli. Saanud lenduriks, võitles Leonid vaenlasega mehiselt ning hukkus lahingus. Niipalju kui mina tean, juhtus see neljakümne kolmanda aasta kevadel."

Leonid Hruštšovi saladuse uurijad omistavad sellele Sergo Beria jutustatud loole suure tähenduse: või veel, sel ajal niivõrd kõikvõimsa isa poeg! Kuid kas lapsed ikka teavad oma isade kohta küllalt palju? Heitke teiegi pilk oma ellu, oma isade ja laste ellu – kas me teame palju isadest, ja lapsed meist. Ons need teadmised usaldusväärsed?

Sergo Beria jutustus tekitab minus kahtlusi. Ehkki otsisin dokumentide ja kuulduste põhjal, kuid ei leidnud ühtegi kärarikast röövimislugu, kuhu enne sõda olnuks segatud Leonid Hruštšov.

Toon teieni veel ühe Kremli poja, Stepan Mikojani tunnistused Leonid Hruštšovi kohta.

"Olin temaga koos enam kui kaks kuud, kohtusime peaaegu iga päev. Kahjuks oli ta harjunud napsitama. Sel ajal elas Kuibõševis hotellis tema mingisugusesse ettevõttesse komandeeritud sõber, kellel oli käsi sees likööri- ja viinatehases. Nad said sealt nädala normi jagu jooke ning jõid hotelli numbritoas peaaegu igal õhtul. Mina küll ei joonud peaaegu üldse; kuid viibisin seal sageli.

Saabusid ka teised külalised, sealhulgas tüdrukud. Mina ja Leonid saime tuttavaks ja hakkasime sõbrustama kahe Suure Teatri noore tantsijannaga. Teater oli Kuibõševis evakuatsioonis. Isegi tugevalt joobnununa jäi Leonid heasüdamlikuks ning uinus varsti.

Pärast minu ärasõitu Moskavasse juhtuski tragöödia, millest sain teada hiljem ühelt Leonidi semult. Ükskord sattunud seltskonda mingi meremees rindelt. Kui kõik olid juba tugeva auru all, ütles keegi jutu sees, et Leonid on väga osav laskur. Meremees tegi kihlveos Leonidile ettepaneku tulistada püstolist tema pea peal seisvat pudelit. Nagu rääkis see semu, polnud Leonid kaua nõustunud, kuid lõpuks siiski tulistas ning lasi maha pudelikaela. Meremees ei pidanud seda piisavaks ja ütles, et tabada tuleks pudelit ennast. Leonid tulistas uuesti, ning siis sattus kuul otse meremehe laupa..."

Need on legendid. Aga dokumendid? Näiteks Leonid Hruštšovi isiklik toimik?

Seda säilitatakse kaitseministeeriumi arhiivis. Siin on autobiograafia originaal, mille on kirjutanud Leonid Hruštšov 22. mail 1940. aastal:

"Sündisin Donbassis (Stalino linnas) töölisperekonnas 10. novembril 1917. aastal. Enne revolutsiooni töötas isa lukksepana kaevanduses ja Bosse tehases. Praegu ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo liige, Ukraina K(b)P Keskkomitee sekretär. Sugulasi välismaal ei ole. Abielus. Naine töötab Moskva aeroklubi eskadrillis piloodina. Naiseisa – tööline. Naisevend – sõjaväelane Odessa sisevägedes. Õde – koduperenaine.

Omandasin üld- ja keskhariduse 7-klassilises koolis, tehasekoolis, lennukoolis, akadeemia ettevalmistuskursustel. Lennukooli lõpetasin 1937. aastal.

Olen Tööliste ja Talupoegade Punaarmees vabatahtlikult 1939. aasta veebruarist, praegu Žukovski-nim. Õhukaitseväeakadeemia ettevalmistuskursuste kuulaja. 1940. aasta veebruarist Engelsi sõjalennuväekoolis. Välismaal viibinud ei ole, kohtu all olnud ei ole."

Selles oma ajastu vaimus kirjutatud eluloos, kus on vaid faktid, ei mingeid sündmusi, äratavad tähelepanu kaks asjaolu: esimene – siirdumine vägagi mõjukast õppeasutusest, Žukovski-nimelisest Õhukaitseväeakadeemiast Engelsi linna sõjalennuväekooli; ja teine lause "kohtu all olnud ei ole" poolikus. Tavaliselt kirjutatakse taolistes elulugudes "kohtu ega uurimise all ei ole olnud". Kas ei tähenda see mitte seda, et kohtu all Leonid Hruštšov tõepoolest ei olnud, aga uurimise all küll? Sihilik hajameelsus? Juhuslikult lõpuni kirjutamata?

Leonid Hruštšovi isikutoimikus puuduvad igasugused dokumendid kümneaastase vabadusekaotuse kohta, millest kirjutab Sergo Beria. Kuid see ei tähenda midagi. Tema toimikus pole sõnakestki ka selle kohta, et ta oli tapnud inimese ning saanud karmi karistuse.

Ei sõnakestki sellest, et Leonid Hruštšov Stalini käsu kohaselt maha lasti või siis ei lastud. Selle-eest räägitakse, kui edukalt ta lõpetas Engelsi linna lennukooli, kuidas sai Tööliste ja Talupoegade Punaarmee leitnandi auastme, kui otstarbekalt kasutati Leonid Hruštšovi pommituslendurina lennuväe kiirrünnakutes.

Leonid Hruštšovi isikutoimikus on 46. lennudiviisi komandöri polkovnik Pissarskovi lahinguettekanne 1941. aasta 16. juulist. Ta kannab ette, et "ekipaaži komandöri ÜLKNÜ liikme Leonid Hruštšovi (sulgudes: "Nikita Sergejevitši poja") arvel on 12 lahingulendu. Kõik lahinguülesanded täidab väga hästi. Mehine, kartmatu lendur. Võitles 6. juuli lahingus vapralt vaenlase hävitajate vastu, kuni need tagasi löödi."

Ettekanne lõpeb taotlusega autasustada Leonid Hruštšovi Punalipu ordeniga.

Toimikus on ka 46. lennudiviisi komissari kiri 1941. aasta 5. no-

vembrist palvega "esitada leitnant Leonid Hruštšov Punalipu ordeni saamiseks", kes koos teistega oli esitatud autasustamiseks 14. kuni 17. juulini, kuid siiamaani pole autasu kätte saanud, sest autasustamismaterjalid jäid 22. armeesse toppama.

Taotluses on kirjas, et Hruštšovi arvel on juba 27 lahingulendu.

Taotluskiri saadeti siis, kui Leonid Hruštšov lamas murtud jalaga hospidalis.

26. juulil 1941. aastal toimus õhulahing. "Messerschmitid" tulistasid alla neli meie lennukit. Nende seas ka Leonid Hruštšovi oma. Ta küll maandas vigastatud lennuki, kuid murdis ise jalaluu ning saadeti hospidali Kuibõševi, kus evakuatsioonis elas Hruštšovi pere ja kus asusid ka teised Kremli perekonnad.

Rada Hruštšova räägib, et "Leonid lamas hospidalis kaua", ja tema sõnu kinnitavad daatumid: Leonid viibis ravil 1942. aasta märtsini – üheksa kuud. Küll võis see jalaluumurd harukordne olla! Või hoiti teda meelega rindest kaugemal?

Rada tunnistuste kohaselt, ja tema ei olnud enam pisike, lasi Leonid just siis hospidalis inimese maha.

Leonidi hospidalist väljumisel antud lahinguiseloomustusest järeldub: "Suunata täieliku paranemiseni *soovitavalt* (minu rõhutatud. – *L.V.*) 134. polku." Lahingulendurid kippusid tavaliselt pärast hospidali oma polku tagasi.

Soovist hoolimata sattus Leonid Hruštšov millegipärast hävituslennuväkke.

Rada nimetab seda nii: "Ta saadeti eesliinile." Isikutoimikus leidub dokument Leonidile vanemleitnandi auastme andmise kohta 1942. aasta aprilli algul, seega vaid kuu pärast hospidalist lahkumist. Käskkirjale on alla kirjutanud kaitserahvakomissar, kuigi piisanuks ka rindejuhataja allkirjast. Võimalik et sellesse aega langeb Hruštšovi kohtumine Staliniga. Kas esimene või teine? Kui uskuda Sergo Beriat, siis oli Leonid vältinud üht karistust enne sõda. Kas nüüd vältis teist? Sel juhul polnuks Hruštšovil Stalinile mitte millegi eest kätte maksta, pigem talle tänulik olla.

Leonid teenib 18. kaardiväe hävituspolgus, Kaluuga oblastis asuva Kozjolski lähedal.

Dokumentide järgi toimus tema viimane väljalend 11. märtsil 1943.

aastal. Leonidi komandörid Golubev ja Võšinski on jätnud selle õhulahingu üksikasjaliku kirjelduse: "Kaht meie lennukit (juhtija kaardiväe vanemleitnant Zamorin ja juhitav kaardiväe vanemleitnant Hruštšov) ründasid kaks "Focke-Wulf 190". 2500 meetri kõrgusel algas õhulahing – paar paari vastu.

Polgu parim lahingulendur Zamorin, kelle isiklikul arvel oli 18 allatulistatud vaenlase lennukit, atakeeris "Focke-Wulfi". Avas 50–70 meetri pealt tule ning tulistas vaenlase lennuki alla. Hruštšov lendas paremal, kattes juhtijat saba poolt. Zamorin nägi, et Hruštšovi lennuki sappa sättis end teine "Focke-Wulf" ning avas tule. Zamorin tikkis kuulipildujast suure nurga all. Sakslane, märganud talle ebasoodsat olukorda, eemaldus Hruštšovist ja suundus lõunasse.

Sel hetkel, kui vastase hävitaja Hruštšovist eemaldus, kukkus viimane ootamatult 65–70-kraadise nurga all pöörangus maa poole. Kui Zamorin hakkas tagasi kodulennuväljale lendama, ta Hruštšovi ei näinud. Eemal lendasid meie lennukid ja Zamorin arvas, et Hruštšov on nende seas, ning ühines üldriviga."

Leonid Hruštšov ei pöördunud lahingust tagasi. Zamorini arvates ei võidud teda alla tulistada, sest mürsud olid lõhkenud kaugel tagapool. Zamorin arvab, et tema lennuki hoob võis murduda ja seetõttu võis ta pöörisesse sattuda. Kuid sel juhul tulnuks lennuki ja lenduri jäänuseid otsida Mužitenski rajoonis, kuus kilomeetrit Žizdra jõest ida pool.

Esimese õhujõudude armee komandör, lennuväe kindralleitnant Hudjakov ootas kuu aega Leonidi otsingute tulemusi. Koht, kuhu ta oletuste kohaselt võis kukkuda, oli sakslaste poolt okupeeritud. Tuli kasutada partisanide abi: Hudjakov ei saanud välistada Leonid Hruštšovi vangi langemise võimalust. Otsiti ka õhust. Kõik tühja. Leonid oli nagu maa alla vajunud.

Ning Hudjakov saatis Nikita Hruštšovile teate:

"Kuu aja jooksul ei kaotanud me lootust, et Teie poeg naaseb, kuid asjaolud, mille tõttu ta tagasi ei pöördunud, ja juhtunust möödunud aeg sunnivad meid tegema kurva järelduse, et Teie poeg, kaardiväe vanemleitnant Hruštšov, Leonid Nikititš, langes kangelasena õhulahingus Saksa okupantide vastu."

Selles dokumendis, millest katke siinkohal avaldasin, on surmateate

kohta ebatüüpiliselt palju biograafilisi üksikasju Leonidi rindeelu kõhta. Selles on detailselt ja kuupäevaliselt kirja pandud tema rindetee, isegi päevad, mil kontrolliti tema piloteerimistehnikat.

Selle kirja kohta eksisteerib kaks arvamust. Esimene – Hudjakov tahtis end kaitsta kõrgel ametikohal oleva isa võimalike pretensioonide eest, kes võis avaldada pahameelt selle üle, et ei suudetud tema poega hoida. Teine – kirja oli pisut viimistletud Hruštšovi võimuaastatel. On teada, kuigi pole tõestatud, et Nikita Hruštšov korrastas oma moodi paljud ajalootähtsust omavad dokumendid, mis aja jooksul võisid näidata tema isikut sobimatus valguses.

Leonid Hruštšovi salapärane haihtumine sünnitas uue legendi. NSV Liidu Kaitseministeeriumi Kaadrite Peavalitsuse endine ülema asetäitja, kindralpolkovnik I. Kuzovljov oleks justkui rääkinud, et Leonid sattunud pärast 1943. aasta õhulahingut sakslaste kätte vangi. Hruštšov siis pöörduski Stalini poole palvega vahetada Leonid välja saksa sõjavangi vastu, Stalin olnud nõus...

Imelik, samal ajal ei nõustunud Stalin välja vahetama oma poega, miks oleks pidanud ta andma nõusoleku Hruštšovi poeg välja vahetada? Ebaloogiline. Kuid millist loogikat tuleks otsida inimese käitumises, kes lubas endale olla rahvaste suur juht? Parem juba raudne: "Sõdurit marssali vastu ei vaheta." Kuid kas leitnanti leitnadi vastu polnuks võimalik vahetada? Ta võis käituda nii, kuis heaks arvas. Võis ära öelda Hruštšovile, väita, et tema oma poeg on samas olukorras, ja ta ei näe väljapääsu. Muide, nii Jakov kui Leonid olid mõnes mõttes sarnase saatusega inimesed: mõlemad pojad esimesest abielust, mõlemal suri ema, kui nad olid veel väikesed, mõlemad mitte eriti õnnelikud isa teises perekonnas – loomulikult pole võõrasema oma ema. Niina Hruštšoval oli endal kolm last, peale selle põdurad vanemad, töö, Nikita Sergejevitš – kuipalju võib siis leida aega laste jaoks abikaasa esimesest abielust? Nii Jakov kui Leonid õppisid lenduriks. Nii ka legend Leonidi sakslaste käes vangis olemisest sarnaneb Jakovi omale.

Stalin võis ka Nikita Sergejevitšile mitte ära öelda, et lähikondsed näeksid, kui hästi ta inimestesse suhtub: oma poega ei aidanud, kuid

võõra aitas välja. Nii võib teha kümneid oletusi Stalini käitumisest taolises situatsioonis, teadmata täpselt, mis ja kuidas kõik oli.

Legend jätkub: "Leonid Hruštšov vahetati välja, kuid kuni ta viibis endiste sõjavangide filtratsioonilaagris, selgus, et ta oli end vangis vastikult üleval pidanud, oli olnud valmis teenima sakslasi: nüüd tuletati meelde kõik tema süüteod ning nende kõigi põhjal mõistis tribunal Leonid Hruštšovile kõrgeima karistusmäära – mahalaskmise.

Kas mitte siis ei toimunud Hruštšovi saatuslik kohtumine Staliniga, millest pajatas Dokutšajev? Mida siis Hruštšov palus: poega vangistusest välja aidata või siis mitte maha lasta? Võib-olla käis ta Stalini juures kaks korda, kahes erinevas küsimuses?

Niisiis on meil mitu versiooni.

Rada Hruštšova versioon: vend sõdis, sai haavata. Hospidalis laskis purjuspäi maha inimese, saadeti eesliinile, kus hukkus.

Sergo Beria versioon: Leonid Hruštšov sattus juba enne sõda (aasta-arv teadmata) halba seltskonda, oli segatud kuritöösse, millest pääses tänu isale kümneaastase vanglakaristusega, kuid kohe sõja alguses palus end saata rindele ning langes kangelasena. Hospidalis viibimisest ja majori mahalaskmisest Sergo ei räägi.

Kindral Dokutšajevi versioon: Leonid Hruštšovil oli kahel korral tõsiseid ebameeldivusi. Esimest korda aitas karistust vältida Stalin. Millise kuriteoga Leonid tollal hakkama sai, sellest Dokutšajev ei räägi. Hruštšovi teistkordset pöördumist Stalini poole Leonidi teise kuriteo, majori tapmise asjus edu ei krooninud. Stalin keeldus järsult, ja Leonid lasti maha, mida Hruštšov Stalinile ei andestanudki.

Stepan Mikojani versioon: Kuibõševis hospidalis jõi Leonid end täis, tulistas märki pudeli pihta, mis seisis meremehe pea peal (mereväes majoreid ei ole. – *L.V.*), valearvestuse tõttu sattus kuul meremehe laupa.

Leonid Hruštšovi isikutoimiku versioon: "Kohtu all ei ole olnud", teadmata põhjusel Žukovski-nimelisest eliitakadeemiast üle viidud Engelsi väikelinna lennukooli. Sõdis suurepäraselt, sai haavata, lebas hospidalis ravil üheksa kuud, pärast hospidali võitles vapralt, kuid haihtus lahingus koos lennukiga.

Kindral Kuzovljovi versioon: kadus õhulahingu ajal koos lennukiga,

sattus sakslaste kätte vangi, isa aitas ta Stalini abil välja, kuid Leonid tuli maha lasta kui reetur, kes lömitas vaenlase ees.

Kus on tõde? Kus vale? Ja milleks säärane sasipundar? Kes aitaks? Kas siis tõepoolest ei leidu mingisugustki ebastandartset teed saladuse juurde?

Üritasin koostada skeemi kõigist versioonidest. Algul sattus halba seltskonda (Sergo Beria versioon), tuli mülkast välja tirida ja sellepärast ei õnnestunud lõpetada Žukovski-nimelist akadeemiat, isa saatis ta patust kaugemale perifeeriasse (Leonid Hruštšovi isikutoimiku versioon). Pärast sattus sõjas olles hospidali ning lasi seal inimese maha (Rada, Stepan Mikojani ja kindral Dokutšajevi versioon), siis lendas hävituslennukil, sattus vangi, vahetati välja, kuid vangistuses käitus selliselt, et omad mõistsid ta surma mahalaskmise läbi (kindral Kuzovljovi versioon).

Leonid Hruštšovist jäid siia ilma poeg Juri ja tütar Julia. Erinevatelt naistelt. Nikita Sergejevitš ja Niina Petrovna lapsendasid tema tütre sõjaajal. Ta elas perekonnas kui lihane laps, kõik armastasid teda, tema eest ei varjatud kunagi, et tegelikult on ta lapselaps. Vanaisa, kellest sai pojatütre isa, jättis talle siiski isanime – Leonid.

Miks lapsendas Nikita Hruštšov ainult pojatütre? Miks mitte ka pojapoega?

Paljugi miks. Hruštšovidel olid kahe miniaga erinevad suhted. Enam armastati Juliat – südant juba ei käsuta. Paljugi mis... Miks jättis Juliale isanime? Aga sellepärast, et teda mitte ära vahetada omaenese vanema tütre Juliaga, kuid ka hukkunu mälestuseks.

Võimalik. Kuid võimalik on ka teine mõte: lapsendanud pojatütre, Hruštšov justkui intuitiivselt või siis teadlikult varjas ja kaitses Juliat millegi eest. Mille eest?

Paljud kasvatasid ja kasvatavad lapselapsi, neid seejuures lapsendamata.

Stalin ei kaitsnud Jakov Džugašvili tütart Galinat oma isa mälestuse eest, Galina elas alati teadmises, et ta on kodumaa reetmises süüdistatud inimese tütar ja sai alles hiljuti kätte isa autasu. Kuid Hruštšov ei olnud Stalin. Ta oli oma elus juba näinud neid "vanemate süüga" koormatud lapsi ja ei soovinud seda pojatütrele. Kuid miks ta siiski ei

lapsendanud tollal ka vanemat lapselast, Leonidi poega Jurit, kes elas Moskvas koos emaga, Leonid Hruštšovi esimese naisega, ja jäi kogu eluks selle pojaks, kelle poeg ta ka oli?

Paljugi otsustas kindlasti Hruštšovi naine Niina Petrovna. Ta ei olnud lapselaste Juri ja Julia veresugulane, ja tema sõna oli määrav.

Kui eksisteerib "võõrasema", miks siis ei võiks olla ka "võõrasvanaema"? Kuid Niina Petrovnast ei saanud Julia "võõrasvanaema", vaid sai ema. Nähtavasti mitte ilmaasjata ei pannud Julia oma tütrele nimeks Niina.

Võimalik et perekond teab kõike. Ning vaevalt, et ta tahab südant puistata. Ent asjata – on ju Nikita Hruštšov see, kelle arvele kuulujutud panevad Stalini isikukultuse paljastamise ainult kui kättemaksu poja eest. Ühe või teise tõe avalikustamine hajutaks kõik meie taktitud otsingud ja püüdlused ajaloo sasipundart lahti harutada. Kuidas ka Leonid Hruštšov ei surnud, on tõde väärikam kui mahavaikimine.

Sasipundar... On huvipakkuv jutustus selle sasipuntra kohta. Julia Hruštšova, Leonidi tütar, kelle lapsendas Nikita Sergejevitš, täiskasvanud daam, igati meeldiv naisterahvas, kihutas oma autoga mööda Rubljovo-Uspenskoje maanteed suvilasse ja rikkus liikluseeskirju, mille eest ähvardav, vaieldamatatult tema vastu häälestatud militsionäär ta kinni pidas: naine roolis on juba halb, aga veel hullem, et autoga, mis ei kuulu valitsusele (see juhtus juba Leonid Brežnevi valitsemise ajal. – *L.V.*), rikutakse eeskirju valitsusele kuuluval trassil.

Julia vaatas süüdlaslikult militsionäärile otsa, too heitis pilgu tema juhilubadele, kus oli kirjas, et tegemist on Julia Leonidovna Hruštšovaga (mitu korda abielus olnud, jättis lapselaps alati endale vanaisa perekonnanime. – *L.V.*), ja üritas loetut mõtestada. Kuid töö vajas tegemist, mööda maanteed kihutasid valitsuse limusiinid, ja et saaks korda pidada, laskiski ta naise vabaks, teadmata, kelle sugulane too oli.

Ta andis Juliale juhiload tagasi sõnadega: "Head teed! Tervisi Leonid Iljitšile!"

Julia lagistas selle peale kaua naerda. Kõik oli selle vaese militsionääri peas segamini läinud.

Kõik oli segamini Julia dokumentides, tema isa elus ja surmas, Kremli pojukese surmas, kellele nagu ka Vassili Stalinile oli lubatud

märgatavalt enam kui teistele. Kuid ülipüüdlikud lubama polnud mitte isad, vaid lähikondsed olid valmis valvelseisangu võtma ainuüksi perekonnanime ja isanime puhul. Nimi käis asja juurde, kuid polnud peamine, nagu pidanuks olema inimese elus tavaline.

Alustasin seda peatükki sooviga kinnitada legendi: Nikita maksis Jossifile kätte poja eest. Olen sunnitud tunnistama – ei suutnud seda legendi uskuma jääda.

Kui Hruštšovi paljastustes oli ka kättemaksu, siis puudutas see Nikita Sergejevitši ennast. Ta maksis kätte omaenese mahasurumise eest, oma hirmude eest, kõige eest, milles polnud nõus Staliniga ja mida ei saanud Stalini eluajal välja öelda, rahva mure eest, mida nägi omaenese silmaga ning millele käed külge pani. Ori maksis kätte isandale, mõistmata, et isand on ise olude ori.

Ajalugu on vana nagu maailm. Ja täiesti võimalik, et selles leidub vaid nurgake neimahimuliste isatunnete jaoks.

RADA JA SERGEI – KAKS POOLUST

Raudse stalinliku süsteemi lammutamist alustas Hruštšov kohtadelt kukutatud Kremli juhtide perekondade kindlustamisega. Just, just, täpselt nii oligi. Stalini ajal lõhuti pered halastamatult: mahalastute naised kas lasti maha või saadeti tapiga kaugemale, lapsed puistati laiali laste vastuvõtupunktidesse.

Hruštšovi ajal ei puudutatud põrmu paisatuid ega ka nende perekondi. Beria pere eest hoolitseti eriti: lesel ja pojal aidati perekonnanimi vahetada.

Otsustades Nikita Sergejevitši hoolitseva suhtumise järgi Stalini lastesse Vassilisse, Svetlanasse ja Konstantin Stepanovitšisse, siis polnud märgata erilist kättemaksuhimu, isiklikku vaenu Stalini vastu poeg Leonidi pärast.

Hruštšovi loodud traditsioon säilis ka Brežnevi ajal ja edaspidi. Aeglaselt lagunev süsteem roiskus kenasti seal, kus see polnud homogeenne – perekonnas.

Kuid peamised põhimõtted kehtisid: võimul olijate pered katkestasid suhted võimu kaotanute peredega.

Lapsepõlves ma Rada Hruštšovat ei armastanud, kuigi polnud teda kunagi näinud. Ta oli minust seitse-kaheksa aastat vanem ning elas teises linnas, kuid minu vanaisa, kes viibis Hruštšovi kõrval kõik sõjaaastad ning töötas pärast Kiievis valitsuskokana, teenindas Hruštšovi vastuvõttudel ja sattus sageli ka tema koju.

"Radake on väga hea tüdruk. Ta ei käitunuks kunagi nii nagu sina," rääkis ta mulle vahetevahel, kui olin vallatust teinud.

See ideaalne Rada käitus alati õigesti.

"Radake on nii mõistlik laps," oli vanaisa vaimustuses isegi siis, kui asi ei puutunud minusse. Ja ka see ei meeldinud mulle.

Nägin Radat esimest korda 1963. aastal, kui ta tuli minu sugulaste

juurde avaldama kaastunnet onu Vladimir Kutšerenko, Hruštšovi lähima ehitusabi surma puhul.

Väiksemat kasvu hallide juustega kahvatu naisterahvas. Ta meeldis mulle. Peened, intelligentsed näojooned, heledates silmades arukas pilk. Ning pidas end üleval leinaliku eksalteerituseta, ei avaldanud kaastunnet, istus vaikides, kuid lahkudes ütles lesele:

"Kui on midagi vaja, olen valmis aitama."

Täpselt aasta pärast tagandati tema isa kõikidelt kohtadelt, ja mul tekkis siis tahtmine minna tema juurde ning öelda: "Kui on midagi vaja, olen valmis aitama", kuid sedalaadi heade kavatsustega on sillutatud tee vaid taevariiki.

Mõtlesin põhjalikult järele: olime tegelikult võõrad, tal olid peale vanemate veel mees, lapsed, vend, õed, vennatütar, palju sõpru ja tuttavaid. Aga kes olin temale mina – surnud koka lapselaps?

Rada Hruštšova lõpetas omal ajal ülikoolis ajakirjandusteaduskonna ja hiljem bioloogiateaduskonna. Kohtudes temaga raamatu "Kremli naised" kallal töötades ja küsides temalt ema kohta, tundsin vaistlikult – minu vastas istub erakordselt huvitav, mitmekülgne, õiglane, elutark, paljukannatanud naine, kes pole valmis rääkima oma hingeelust.

Pärast Hruštšovi langemist Kremli kõrgustest sattus Rada kolme tule vahele: ühelt poolt oma pere – kolm last, keda tuli kasvatada, ja mees Aleksei Adžubei, keda pidi aitama välja rusude alt, kuhu ta oli sattunud koos äiaga kõrgusest alla kukkudes. Teiselt poolt ema ja isa, kes nõudsid samuti tähelepanu. Kolmandalt poolt vend Sergei ja vennatütar Julia, kes ärgitasid isa memuaare kirjutama, kes tõid isa juurde suvilasse inimesi, kes nii või teisiti samuti kehutasid teda mälestustega tegelema.

Räägib Sergei Hruštšov:

"Rada memuaarindusse ei sekkunud. Tegi näo, et neid memuaare lihtsalt ei eksisteeri – ei magnetofoni, ei avatud ümbrikke. Ta oli hõivatud oma ajakirjaga. (Rada töötas ajakirja "Nauka i Žizn" peatoimetaja asetäitjana, ja jäi sinna ka pärast Hruštšovi kukutamist veel paljudeks aastateks. – *L.V.*) Oma harvadel käikudel Petrovo-Dalnejesse, suvilasse, kus Nikita Sergejevitš veetis oma viimased eluaastad, sättis ta end

mugavalt diivanile maali alla, mis kujutas kevadist suurvett Dnepril. Seal luges ta veerge ja parandas artikleid "Nauka i Žizni" tarvis, kass õndsalikult tema kõrval lebamas. Isa oli solvunud, et Rada tema tegemiste vastu huvi ei tundnud."

Julgen Rada vennaga mitte nõustuda. Märkan, et oma käitumisega mõistis ta vaieldamatult ja kindlalt hukka memuaarid, mis tema arvates lühendasid isa eluiga – isa ümber kukkus rahmeldama ja intriige sepitsema KGB. Rada oli naine, oma ajastu tütar, kellele siis veel kui mitte temale oli teada, millega lõpeb iga vastuhakk parteidistsipliinile, mida rikkus oma memuaaride kallal töötav isa. Venna auahne soov ei saanudki talle meeldida.

Peale selle, ta ei saanud mitte muretseda oma mehe pärast, kes alguses oli igati valmis rakendama oma erakordseid ajakirjanikuvõimed äia memuaarindusse.

Räägib Sergei Hruštšov: "Ajapikku hakkas tema (Rada mehe. – *L.V.*) suhtumine muutuma. Ta ei meenutanud enam äia memuaare, hakkas vestlustes isaga seda teemat vältima. Nähtavasti otsustas ta olla ettevaatlik, sest tema arenenud poliitiline vaist teadvustas talle sedalaadi koostöö ohtlikkuse. Noil aastatel, 1960-ndate keskel, polnud Aleksei Adžubei veel kaotanud lootust pöörduda tagasi poliitikasse. Pärast 1964. aasta Keskkomitee novembripleenumit ta mõnevõrra toibus šokist ning otsis teid naasta aktiivse tegevuse juurde. Kõik oma lootused sidus ta Šelepiniga (Šelepin oli sel ajal KGB pealik. – *L.V.*). Veel hiljaaegu täiesti longus, ajas Aleksei taas selja sirgu. Petrovo-Dalnejes kutsus ta kord ühe, kord teise välja õue ning teatas saladuslikult:

"Varsti muutub kõik. Ljonja ei püsi kaua võimul, tuleb Šelepin. Šurik mind ei unusta, ta ei saa minuta hakkama. Tuleb ainult veidi oodata..."""

"Ma uskusin ja ei uskunud ka neid sõnu," märgib Sergei Hruštšov. "Ühes ma ei kahelnud – Hruštšovita ei läinud Šelepinile Adžubeid tarvis."

Kuid kust pärines Adžubei selline enesekindlus? Aga illusioonist, mis põhines hapral parteisõprusel: ühised lauasistumised, saunaõhtud, võibolla ühised tähtsusetud armuseiklused. Pärast järgnesid mitme-

seerialised kulissidetagused vestlused, kus jutukas Adžubei mängis alati esimest viiulit. Ohtlik Kremli sõprus lõppes Stalini ajal sageli mõlema sõbra mahalaskmisega, kuid uutel aegadel oli lihtsam: "Hruštšovita pole sind tarvis."

Need Hruštšovi pereliikme ülestunnistused iseloomustavad teda ennast. Soovides välja paista vaata et kangelasena, kes alguses püüab edasi lükata isa erruminekut, pärast aitab tal kirjutada raamatut, mis lõhestas teadvuse niigi juba lõhestunud inimesel, kes oli tunda saanud Stalini võimu, selle alt niivõrd välja rabelnud, kuivõrd lubas partei distsipliin ja omaenda iseloom, osutus memuaaride kallal töötav Hruštšov kahestunuks: möödunu kiskus tagasi, tegelikkus põletas sooviga tõestada neile, kes ta kõrgustest alla kukutasid, et ta veel suudab, et ta on veel võimeline näitama, "kuidas Luukas õlut pruulib". Nagu kinnitavad sugulased ja Sergei Hruštšov, kärpis töö raamatu kallal Nikita Sergejevitši eluaastaid.

Sergei Hruštšov eelistas hoida käes raamatut, mis isal jäigi nägemata, kui seisis tema haua ääres, kuid olen kindel, et Rada oleks eelistanud kõikidele raamatutele siin ilmas näha kauem oma isa elavana.

Naisel ja mehel on elus erinev positsioon.

Minu jaoks sai lakmuspaberiks, mis määras õe ja venna iseloomu erinevuse, suhtumine poolvend Leonidi juhtumisse.

Rada rääkis mulle ilmse valuga, et hospidalis viibiv vend Leonid lasi inimese maha kogemata, alkoholijoobes, ja sattus seejärel eesliinile.

Sergei räägib muud: "Minu venna tõeline lugu on lihtne ja traagiline nagu ka miljonitel teistel, kes 1941. aasta juunis sõtta sattusid.

Kahekümne kolme aastane Ljonja oli pommituslendurina rindel sõja esimesist päevist peale. 1941. aasta lõpul sai ta haavata. Meile teatati varsti, et teda on autasustatud Punalipu ordeniga. Pärast hospidali laskis Leonid vahendeid valimata viia end pommituslennuväest üle hävituslennuväkke. Pommitajad tundusid talle liiga aeglased. Tema elu kurb lõpp oli liigagi traagiline: teinud vaid mõned lahingulennud hävitajal, tulistati ta alla. All olid sood: lennukist ega lendurist ei jäänud jälgegi. Vaid postuumne Suure Isamaasõja orden... Üritasime hiljem Leonidi hukkumispaika leida – ei õnnestunud."

Mõtleme veidi. Rada sündis 1929. aastal, ta oli 1941. aastal kaheteistkümnene. Sergei sündis 1935. aastal, ta oli 1941. aastal vaid kuuene.

Ta kinnitab: "meile teatati", kuid kõigi eelduste kohaselt tema eest hoopis varjati hospidali mõrvalugu. Kas tõepoolest varjati kogu elu? See juhuslik ja ettekavatsemata seik ei saanudki olla perekonna uhkuse objekt. Kuid kaua naaskel kotis seisab! Rada ei tahagi varjata – Leonid Hruštšovi draama selles nähtavasti seisnebki, et ta ei tahtnud tappa, kuid inimene on surnud.

Oletame, et Sergei Hruštšov ei tea veel tänagi tõde tapmisest hospidalis, kuid tema soov võrdsustada Leonid Hruštšov miljonite "teiste inimestega" on ilmselgelt vastuolus omaenda sõnadega Leonidi üleviimisest pommituslennuväest hävituslennuväkke: kas miljonitel inimestel oli võimalus soovi korral minna ühest lennuväest teise ainult sellepärast, et pommitajad tundusid neile liiga aeglased?

Rada ülestunnistus on naise oma, kes teab, mida kujutab endast süütunne.

Sergei ülestunnistus on karistamatu, Kremli priviligeeritud nooruki oma, kellele on lubatud kõik.

Rada jutustab ajast pärast isa kukutamist:

"Nagu sellistel juhtudel kombeks, lendasid kõik Kremli tuttavad laiali. Sel päeval, kui isa tagandati ja ma juba kõike teadsin, kohtasin tänaval Galina Satjukovat, "Pravda" peatoimetaja abikaasat, kelle mees oli minu isa lähim abiline. Ta ei teadnud veel midagi, oli väga sõbralik, rääkis, et kohtume liiga harva, et peaksime koos minema sinna ja tänna. Et ta helistab veel täna, ning me lepime kõiges kokku. Ma ei näinud teda enam iialgi. Kuid näitlejad ja kunstnikud toetasid, helistasid, külastasid. Kohe sai selgeks, kes on sõbrad, kes mitte. Galina Voltšek, Oleg Jefremov, Juri Ljubimov, Tanja Tess. Ka ülikoolisõbrad ei hüljanud."

Ta on rahulik, ta on justkui olukorraga leppinud, ehk ainult mõte – oleks võinud olla hullem – võib teda erutada.

Sergei on hädaohtudele enam avatud, justkui tõeline tugevama sugupoole esindaja, seda isegi oma nõrkustes. Kuid ta on ka närvilisem ja ebakindlam.

"Tundsin end osalevat detektiiviloos – jälitamine, telefonikõnede pealtkuulamine, vandenõud. Kõik see oli ebatavaline, jubedavõitu ja ebareaalne. Kuni selle ajani olin elanud teadmises, et nii KGB kui teised teenistused on liitlased. Neid võib usaldada, neile võib kindel olla. Nii kaua, kuni end mäletasin, seisid maja ümber valves sinistes vormimütsides inimesed. Olin neis alati näinud oma sõpru, vestluskaaslasi ning isegi lapsemängudes kaasalööjaid.

Ning äkki tegi see organisatsioon kannapöörde. Enam ta ei kaitsnud, ta ajas jälgi, teadis igat su sammu. Sellistest mõtetest käisid hirmujudinad üle selja.

Südamepõhjas ma lootsin, veensin end, et see halb unenägu möödub, kõik saab selgeks ning elu läheb vana rada pidi edasi. Ja siiski miski ütles: ei, see on väga tõsine, ja kuidas ka ei pööraks elu, ei kujuneks edasised sündmused, endiseks ei jää enam midagi."

Sellise Kremli lapsukese puhtsüdamliku ülestunnistuse eest võib talle andestada Rada mittemõistmise ja ka soovi esitada privilegeeritud venda kui ühte nõukogude inimest miljonite seas, sest see ülestunnistus kirjeldab ja iseloomustab täpselt inimest, kes eile oli veel kaitstud, täna aga kaitsetu. See oli peaaegu kõikide Kremli laste saatus.

Huvipakkuv detail: kui aga võimalus tekkis, sai nii Svetlana Stalinast kui Sergei Hruštšovist erineval ajal erinevas situatsioonis Ameerika kodakondne. Kuid mõelda Svetlanast on kurb, Sergeist aga ebamugav.

Toon katkendi KGB esimehe esimese asetäitja Filipp Bobkovi raamatust "KGB ja võim".

Lugu juhtus Hruštšovi võimul olles.

"Ükskord kutsus Šelepin mind enda juurde ja ütles:

"On siin üks füüsik, kes otsustas loorbereid jagada Hruštšovi poja Sergeiga. Nad on midagi koos välja töötanud. On vaja, et see füüsik sellele tööle ei pretendeeriks, kuna töö on teinud Sergei Hruštšov."

Ja Šelepin palus mul kohtuda selle teadlasega. "See pole justkui eriti sünnis," mõtlesin mina ja ütlesin selle ka kohe välja.

"Teie arvamus mind ei huvita!" katkestas ta mind."

Iseloomulik stseen: KGB ülem ei orienteeru materjalis, millest

kõneleb: "on midagi välja töötanud", kuid otsus edasikaebamisele ei kuulu: "töö on tehtud koos Sergei Hruštšoviga". Nõukogude elus teadsime tunduvalt madalamal tasemel hulganisti juhtumeid, kui ühe andeka inimese töö külge imes kari teaduslikke juhendajaid, kui Stalini või Lenini preemia saamiseks esitati koos leiutajaga hulk ülemusi ja parteiorganisatsioonide sekretäre.

Bobkovil tuli alluda juhtkonna nõudmisele, kuid tal tekkis tugev soov jõuda selgusele küsimuse olemuses, enne kui soovitada teadlasel autorlusest loobuda Hruštšovi poja kasuks.

"Teadlane juhtus olema haige," kirjutab Bobkov, "ja ma ei hakanud teda häirima. Kahe päeva pärast helistas Šelepin ja päris aru, miks ma ei kanna ette käsu täitmisest. Minu selgitused ei olnud talle ilmselgelt meeltmööda."

Selgitasin välja, et füüsik polnud tõsiselt haige, ja, saanud külastuseks loa, sõitsin tema juurde. Istusime laua taha ja hakkasime rääkima tema ja Sergei Hruštšovi koostööst, teadlane rääkis üksikasjalikult kõigest, ja mulle sai selgeks: tema panus oli *märgatavalt suurem kui Hruštšovil* (minu rõhutatud. – *L.V.*). Kõige järgi otsustades taipas majaperemees juba minu visiidi eesmärki ning teatas, et antud tööl ei ole tema jaoks olulist tähtsust, sest on hõivatud teiste, märksa huvitavamate probleemidega, aga Sergei Hruštšovile on see töö vägagi tähtis.

Ta oli valmis loobuma autorlusest Sergei kasuks. Me läksime sõbralikult lahku, kuid tundsin end räbalasti. Helistasin hommikul Šelepinile ning kandsin ette ülesande täitmisest.

"Astuge läbi!"

Tunnetasin, et ta on üleni pinges ja ootab minu selgitusi.

"Noh?"

"Teie korraldus on täidetud."

"Kuid ta oli ju haige!"

"Tuli tema küllakutse ära kasutada. Te ise ju andsite käsu."

"Kas te esitlesite end?"

"Loomulikult. Näitasin talle tõendit ning selgitasin kõik ära."

"Mida nimelt?"

"Ütlesin, et olen huvitatud, milline on Sergei Hruštšovi osa nende

ühises töös. Jätsime sõbralikult hüvasti, ta lubas mitte pretendeerida autorlusele ning jätta see au Sergei Hruštšovile: Aleksandr Nikolajevitš, kui teile avameelselt tunnistada, haaras Hruštšov vaieldamatult võõra vara järele."

Šelepin naeratas, ja mulle tundus, et ta süda läks kergemaks. Tundus, et ta ise pelgas minu läbirääkimiste lõpptulemust (vaat siis, millised ajad olid saabunud: isegi KGB šeff kartis juba mingi teadlase järeleandmatust! – *L.V.*). Olen kindel, et kõike seda ei mõtelnud välja Šelepin, palve tuli eelkõige Sergeilt, aga võimalik ka Nikita Sergejevitšilt endalt."

See episood, mille autentsuses on võimatu kahelda, on vaid triip Nikita Hruštšovi ja tema poja Sergei kõrges soengus.

Kuid milline triip!

VÄIMEES ARMASTAB VÕTTA

Umbes seitsmekümne üheksandal aastal – Nikita Hruštšovi enam ei olnud – istusime Svetlana-nimelise sõbratariga suvilas ja otsustasime mu mehele augu pähe rääkida, et ta meid ümbruskonnas ringi sõidutaks, seda enam, et mul oli juba ammu tahtmine külastada üht suvituspaika, mida tundsin nime all "Mesilane". Kuuekümnendate algul olin seal käinud Lilia Zõkova-Russakova, ajakirja "Noor Kaardivägi" kaastöötaja juures, ja mind rabas veehoidla kaldal asuva paiga ilu.

"Veel enne sõda pani mu vend Moskva-lähedase paikkonna kohal lennukiga lennates seda "Mesilast" tähele, näitas oma lenduritest sõpradele, ja nad kõik koos organiseerisid suvilakooperatiivi "Katselendur"," jutustas Lilia. Lilia ja Sergei pere ehitas sinna maja. Nõukogude Liidu kangelane Sergei Zõkov hukkus sõjas. Pärast sõda jäi sinna suvilasse Lilia oma perega.

Käisin seal mõne korra, jalutasime ümbruskonnas ringi. Ükskord Lilia ütles:

"Otsustasime suvila maha müüa. Sellest ajast peale, kui ema jaamast tulles rongi alla sattus, pole ei mulle ega isale see koht enam meelepärane. Ja ka raha oleks vaja."

"Kas sul ostja on juba olemas?"

"On. Rada Hruštšova Adžubeiga. Neil pole ju kunagi oma suvilat olnud – kogu aeg ainult valitsuse omad. Suvila maksab seitse tuhat. Adžubei on valmis – ta müüs "Britannica" maha ning on nüüd maksujõuline."

Niipalju siis Kremli privileegidest. Niipalju siis "kommunistide äraarvamatul hulgal kokku kahmatud rikkustest". Hea veel, et parematel aegadel said Rada ja mees endale "Britatannicat" lubada, et oleks, millega kehvemail aastail suvila eest maksta.

Istusime kolmekesi autosse – ja poole tunni pärast olime "Katselendŭri" asulas.

"Otsigem õige Lilia endine suvila üles," ütles sõbranna.

"Kas tahad näha kedagi Hruštšovidest?" pärisin mina.

Seda ta tahtis, sest käis läbi Hruštšovi lapselapse Juliaga.

Leidsime üles õige tänava ning sõitsime kohale, kus minu arvates oli seisnud Lilia maja. Nüüd nägi see välja teistsugune, oli ümber ehitatud.

Jalgväravas seisis lühikestes pükstes Aleksei Adžubei.

Astusime autost välja. Mina ja mu mees olime temaga, nagu öeldakse, teretuttavad. Oleg Vassiljev läks "Izvestijasse" tööle siis, kui Adžubeid seal enam ei olnud. Loomulikult oli Adžubei talle nägupidi tuttav. Oli paljudele. Minu mehe sõnumeid Londonist luges Adžubei "Izvestijast", sest ta jälgis ikka lehte, kust ta nii jõhkralt pärast Hruštšovi kukkumist minema löödi.

Mind võis Adžubei näinud olla televiisorist – esinesin seal sageli luuleõhtutel. Oli temaga ka üks totter kohtumine. Hruštšovi ajal elas Rada koos Adžubeiga minu sugulaste Kutšerenkodega ühes trepikojas. Sõitsime Adžubeiga kord kahekesi liftis. Ta oli küll üsnagi purjus, kuid suutis ütelda: "Ma tunnen teid. Te olete poetess Larissa. Teie luuletused mulle ei meeldi. Neis on vähe aktuaalsust. Midagi taolist võis kirjutada ka möödunud sajandil. Vabandage."

Kui liftiuksed olid juba sulgumas, ent Adžubei võis veel mind näha, näitasin talle keelt. Kõik.

Lühikestes pükstes paks, laia ja heasüdamliku näoga Adžubei andis Svetlanale suud, taganes seejärel taas väravasse ning küsis:

"Kas te minu majja astuda ei pelga? Olen ju põlu all."

Istusime koos Rada ja Adžubeiga kaua. Rääkis peamiselt Adžubei. Jutustas sündmustest selles elus, millest, nähtavasti, ei tahtnud loobuda ei mõtteis ega tundeis. Tuletas meelde kurioosumeid oma ajakirjanikuelust. Tegi juttu Londonist, kus minu Oleg oli sellal "Izvestija" erikorrespondent, tuletasime meelde vaest Londoni rajooni Whitechapelit, kust pärines ka Charlie Chaplin. Adžubei jutustas meile lugu, mis oli seotud selle suure näitlejaga. Helistas Adžubei kord

Chaplinile Londonisse ning palus temalt "Izvestijas" avaldamiseks mõnda peatükki tema "Autobiograafiast".

"Annan," ütles Chaplin, "kui teie saadate mulle palju musta kalamarja. Nädala pärast peavad katkendid "Autobiograafiast" ilmuma ajalehe "Times" pühapäevanumbris, ja pärast seda on vastuvõtt."

Loomulikult nali. Kuid ajakirjanik Melor Sturua sai ülesande: osta neli kilo musta kalamarja ning läkitada see ükskõik mis moel Chaplinile. Melor, andekas inimene mitte ainult ajakirjanduses, söösttis Jeslissejevi gastronoomi. Ostis kaaviari ära, sõitis Šeremetjevosse, rääkis lennukompanii "British Airways" pilootidele augu pähe saadetis kaasa võtta ning adressaadile üle anda. Lendurid, saanud teada, kellele saadetis mõeldud, ütlesid, et viivad selle ise kohale – nad soovisid seda elavat legendi omaenese silmaga näha.

"Ei," vaidles Melor vastu, "pakile tuleb Londonis vastu meie erikorrespondent Vladimir Ossipov."

Lendurid pidid ülesandest peaaegu et ära ütlema.

Ossipov viis kalamarja määratud kohta.

"Peast võib segi minna," rääkis talle Charlie Chaplin, harutades lahti pakki, milles oli "Izvestija" sööklast võetud tohutu kastrul. Melor oli jää välja kaubelnud tänaval jäätisemüüjannalt. "Aga mõned räägivad, et teil on "raudne eesriie". Alles eile kõnelesin telefoni teel teie peatoimetajaga. Alles eile õhtul, aga juba täna on kalamari siin."

Ning andis peatükid oma raamatust, ja need ilmusid "Izvestijas" enne pühapäevast "Timesi".

"Mul olid siin eritaotlused," ütles Adžubei, "torkasime oma sulega otse "Timesi" peatoimetajat, kes oli hiljuti "Izvestijas" käinud ning puht lääneliku aplombiga kinnitanud, et meie lehed pole operatiivsed. Nüüd siis sai oma operatiivsust!"

"Kahju," ütles Oleg, kui me juba tagasiteel olime, "nii vägev inimene – ja üdini minevikus. Traumeeritud. Ent kui palju võiks ta veel korda saata!"

Aleksei Adžubei oli kuulsa Moskva õmblejanna Niina Gupalo poeg. Ema sündis Vladikavkazis; 1906. aastal saadeti ta lapsena koos perega Samarkandi selle eest, et isa oli kaasa tundnud sotsiaal-

demokraatidele. Aleksei isa Ivan Adžubei oli laulja ja lauluõpetaja, läks temast lahku, kui poiss oli kaheaastane.

Kuulsa õmblejanna juures käisid kõik Moskva moedaamid. Näitlejannad. Nimekate kirjanike naised, teiste hulgas Jelena Bulgakova, "Meistri ja Margarita" kangelanna prototüüp. Ning loomulikult Kremli naised: Polina Žemtšužina, Jekaterina Vorošilova, Niina Beria.

Nooruke Aleksei kohtas ema majas nii Kremli naisi kui Kremli tütreid: Svetlana Molotovat, Svetlana Stalinat, Rada Hruštšovat. Kuid tutvus ta Radaga ülikoolis, kus õppis Radaga samas, ajakirjandusteaduskonnas, kuid viis kursust eespool.

Üks ülikooli legend räägib: "Ajalooteaduskonnas õppis "taevalik kaunitar" Irina Skobtseva. Tal oli romaan Aleksei Adžubeiga. Selline paar, et ei saa pilku eemale. Aga siis kohtas Adžubei Hruštšovi tütart ning läks koduväiks; kuid Irina Skobtseva ei heitnud meelt – abiellus Sergei Bondartšukiga ning mängis temaga koos filmis "Othello". Temast sai näitlejanna."

Räägib Aleksei Adžubei: "Sattusin Hruštšovide perre 1949. aastal, kui abiellusin nende tütre Radaga. Tema oli kahekümnekahene, mina kahekümneviiene. Õppisime Moskva ülikoolis, valmistusime saama ajakirjanikeks. Nooruse tõttu ei vaadanud kaugele ette. Kas ma võinuksin oletada, et noorte "Komsomolskaja Pravdast" lähen üle soliidse ajalehe "Izvestija" peatoimetajaks?! Ning veel eriti totrana oleks tundunud mõte, et kunagi töötan Nikita Sergejevitši lähikonnas."

Nõndap siis, kuid kuulujutud on õelad ja halastamatud. Olnuks Rada Hruštšova "taevalik kaunitar", poleks kuulujutud ikkagi Aleksei Adžubeile halastanud: rahvas oli harjunud mõtlema, et Kremli perekonda ei minda armastuse pärast, vaid jahitakse hüvesid. Rahvast juba ümber ei veena. Seda enam, et Adžubei oli ise kirjasõnas tunnistanud, et elas emaga Moskvas väga viletsas korteris ning et Niina Beria kohkus, kui seda nägi, kuid ei aidanud neid millegagi.

Kus on tunde ja arvestuse piir? Ja kas saab üldse noore, esindusliku Adžubei käitumises näha arvestust, kui ta sai Rada meheks Stalini ajal, mil see oli üsnagi riskantne? Suvalisel hetkel võis Stalin Nikita Hruštšovis näha järjekordset rahvavaenlast ning õiendada arved tema perega, sealhulgas Adžubeiga.

Tsaaride ja vürstide arvestused, kui nad abiellusid tsaaritaride ja vürstitaridega, olid kaunikesti küünilised. Sofia Palaiologos, Kremli ehitaja, läks mehele Ivan III, teda enne nägemata ja temast midagi teadmata. Ivan oli näinud vaid tema portreed, kuid talle meeldis, et pagendatud Bütsantsi despoodi Thomas Palaiologose tütar saab tema naiseks. Emigrandist Sofiale oli meelitav saada Moskva tsaarinnaks.

Nad hakkasid teineteist armastama.

Siin aga laul möödunud sajandist:

Mees oli titulaarnõunik,
kes kindralitütrele
armastust avaldas aralt –
too saatis ta minema.

Rada ei tõuganud Adžubeid eemale. XX sajandi tark naine teadis: olla Kremli tütar polegi nii suur õnn.

Mõte arvestusest jälitas paljusid Kremli perekondi, kes üritasid kaitsta oma lapsi "kelmide eest, kes tahavad end nende arvel sisse seada". Tuletame meelde Svetlana ja Kapleri lugu, Stalini reaktsiooni kinodramaturgi riskantsele kurameerimisele. Meenutame lugu Juri Kaganovitšist ja neiu Taissiast, keda ei soovinud perekonda Kaganovitši naine. Ja kuulame Aleksei Adžubeid:

"Kui me Radaga otsustasime abielluda, nõustus sellega viimasena Niina Petrovna. Ning vaoshoitud suhtumine minusse asendus alles mõne aasta pärast sümpaatiaga. Oma elu lõpus, kui kõik raskused olid juba läbi käidud, ta austas mind."

Tähendab, ka Rada ema võis oletada arvestust?

Kõik nad oletasid, rikkudes nii üsna sageli oma laste elu, ja kui ei rikkunud, siis muutsid süngemaks vaoshoitusega, mis rajanes tobedal Kremli traditsioonil: "Pole siin vaja midagi igasuguseid võõraid sisse lasta."

Kuidas see ka ei olnud, kuid just Hruštšovi võimuloleku aega jäid tema väimehe Aleksei Adžubei kümme tippaastat.

Tema sõna sai seaduseks kogu ajakirjandusmaailmale.

Teda vaadati kui pooljumalat, kellest sõltub kõik, ning loomulikult eksisid, kuid illusioon püsis: kui ta juba on Hruštšovi väimees, siis mis talle maksaks...

Aleksei Adžubei tõusis valitsuspüramiidi tippu, olles kaitstud äia nimega, tegi palju kodumaise ajakirjanduse arendamiseks, ületades keelatud piire ja kasutades oma ebatavalist seisundit.

Ta nägi Londonit, Pariisi, Roomat, Pekingit, Kalkutat, New Yorki, Washingtoni ning isegi Hollywoodi. Irina Skobtseva "oli kadunud alateadvusse", kuid ilmus uus võimalus kohtuda teistega.

Räägib Adžubei:

"Grace Kelly, Marilyn Monroe, Kim Novak – kuulsad ameerika filmitähed, unelmate naised, edukuse sümbolid, kelle tualette, kosmeetikat, soengut, käitumist, kõnnakut tiražeeriti tuhandetes filmikoopiates, sadades tuhandetes fotodes ja reklaamprospektides, viibisid siinsamas sinu lähedal, hülgasid kätteõpitud stambid, käitusid lihtsalt, tundsid huvi meie teatri- ja filmikunsti vastu. Ainult Kim Novakil (muide, välimuse poolest väga sarnane Skobtsevaga. – *L.V.*) õnnestus 1960-ndate algul Moskvasse tulla. Ta külastas ka ajalehe "Izvestija" toimetust.

"Izvestijas" ilmus suur artikkel Marilyn Monroe näitlejasaatusest ja surmast. Selle kirjutas Melor Sturua. Tollal šokeeris meie selline tegu ortodoksset publikut. Mulle edastati ka Suslovi järsk märkus – pole siin vaja midagi miljonäri pärast pisaraid valada.

Raskelt tulid Marilyn Monroele need miljonid. (Adžubei see lause on koomiline – Monroele ei tulnud raskelt mitte miljonid, neid teenis ta kergesti, võttepäeva eest maksti talle ennekuulmatult palju, raskelt laabus tema elu. – *L.V.*) Ameerika ei tea siiani, kuidas ja miks lahkus elust see sädelev naine. Kas ta võttis ikka ise surmava uinutiannuse?

Hukkus veel üks inimene, kellega ma tol õhtul Beverly Hillsis tutvusin. Me vahetasime temaga isegi mõned laused. Ta tuletas mulle ise meelde meie esimest kohtumist. Mõne aasta pärast sai John Fitzgerald Kennedyst Ameerika Ühendriikide president, ja mul tuli võtta temalt intervjuu."

Kui palju nostalgilisi ambitsioone on selles meenutuses!

Ameerika avastamine Adžubei poolt oli pigem selle avastuse jätk.

Sõjajärgsete aastate noormehest ei saanud lõngust, sest oli arukas ja ettenägelik, kuid hinges pooldas alati elu, millele õnnestus pilk heita pärast sõda läbi paokil "raudse eesriide".

Tean hästi Hruštšovi ajastu ajakirjanikke, kes olid armunud Ameerikasse, kuid kirjutasid sellevastaseid artikleid, et neil oleks võimalus seal käia kas või korragi. See lõhestatus pures nende hinge. Melor Sturua elab nüüd Ameerikas. Kas ta leidis oma harmoonia? Muide, Melor on kogu elu kirjutanud luuletusi, aga poeedil on alati võimalus lahkuda Taevasse, kui milleski siin maailmas on pidanud pettuma, olgu see siis Venemaal või Ameerikas.

Aleksei Adžubei oli kõigest neljakümneaastane, kui varises kokku Nikita Hruštšovi maailm. Kui otsustada tema näälu Sergei Hruštšovi meenutuste põhjal, lootis Adžubei kaua, et "Brežnev kukutatakse" ning tuleb Šelepin. Kuid seda ei juhtunud, ja reaalsus osutus nukraks.

Räägib Aleksei Adžubei: "Pärast mõnenädalast ebamäärasust leidus lõpuks toimetaja, kes nõustus mind tööle võtma. Paljud ütlesid mulle ära. Ja seda erinevatel ettekäändeil. Ajakirja "Nõukogude Liit" peatoimetaja Nikolai Gribatšov ütles pärast toimetuskolleegiumiga nõu pidamist: "Las tuleb." (Kas pole mitte paradoks? Stalini ajastu rangete põhimõtetega inimene, kes ei saanud Adžubeile meele järele olla tema võimsuse aastail, ei löönud araks. Ainsana! – *L.V.*). Nii hakkasin juhtima publitsistika osakonda selles väljaandes, mis ilmus kahekümnes keeles sajas maailma riigis. "Juhtima" on vist kõvasti öeldud. Kogu osakond koosnes... ainult minust. Muuseas, tol ajal rahuldas see variant mind täiesti. Üsna varsti tegi Gribatšov mulle ettepaneku kasutada pseudonüümi. Nii saigi minust A. Rodionov. (Pole välistatud, et enne kui Adžubei tööle võtta, "täpsustas" Gribatšov seda küsimust partei keskkomitees. Arvan, et nii see ka oli: keegi endine Hruštšovi inimene, eelkõige Anastass Mikojan, võis pinna ette valmistada ning, olles pidanud nõu Brežnevi endaga, öelda siis Gribatšovile, mis kästud.

Rodionovi pseudonüümis kajab mulle vastu Rada nimi. Nimetada end Radionoviks oli ohtlik. Täht "a" osutas temale. – *L.V.*) Kuid ära tunti ka Rodionov. Tuli minna põranda alla. Lepingud ühe või teise ajakirjandusliku töö tegemiseks sõlmisid mu sõbrad, mina täitsin

tellimuse, nemad said raha ning andsid selle mulle. Väga keeruline on sel kombel aidata oma ametikaaslast, ja ma hindan väga neid, kes sellele riskile läksid. Sel ajal kirjutasin ma stsenaariumid dokumentaalfilmidele akadeemikutest Landaust, Prohhorovist, Nesmejanovist...

Vähehaaval võõrdusin enda nimel kirjutamisest. Ei kirjutanud märkmeid "sahtlisse" lootuses, et tuleb aeg, kus neid vaja võib minna. Kadestasin neid, kel oli sellist julgust. Teadsin, kui ränk oli nende saatus, kui julmalt käituti vastumeelsete, dissidentlike literaatidega.

Ning näris kahtluseuss, kas kellelegi ongi minu kirjutisi vaja? Kartsin ka pere ja laste pärast, lisaks sisemine tsensor. Kõik see kokku ei inspireerinud kuidagi."

Ei kadesta. Tunned kaasa. Kuigi Stalini aegadel tulnuks Aleksei Adžubeil langetada Siberis metsa. Parimal juhul.

Neljakümneaastase kukutatud Adžubei unistus ei täitunud. Ta ei naasnud oma Olümposele. Ta elas oma elu lõpuni suurepärase suvila peremehena maalilises asulas "Katselendur". Rada Hruštšova sängitas ta mulda.

Paljud mäletavad veel tänagi seda sädelevat lendutõusu – ühelgi Kremli väimehel kõigi bolševistlike aastate jooksul pole olnud sellist toimetajaannet, sellist julgust, sellist ajakirjanikumeisterlikkust, sellise andega inimest, kes armastas oma ajalehe töötajaid.

"Adžubei ajastuks" nimetavad vanad ajakirjanikud neid kümmet aastat.

Arvan, et Aleksei Adžubeil vedas kaks korda: esimest korda siis, kui ta abiellus Radaga ja Hruštšovi väimehena kasutas ära oma loomupärase ande; teist korda siis, kui ta ebasoosingusse sattununa võis toetuda naisele, kellest võib ainult unistada: raskel hetkel kaitses ta meest Hruštšovi väimehe nime eest oma vastupidavusega, oma tahtejõuga. Ja armastusega.

NIINA BUDJONNAJA EHK KES LÕI RATSAARMEE?

Töötades selle raamatu kallal, lugedes dokumente, kohtudes inimestega ning mõlgutades mõtteid nähtu ja kuuldu üle, mõistsin Kremli perekondade elu üht seaduspärasust: mida vähem oli Kremli isal ilmselgeid või siis külgekleebitud ajaloolisi patte, seda vabamalt tunnevad end tema lapsed. Nad on valmis kohtuma ja vestlema enda ja vanemate elust. Konksuga küsimused ei aja neid tupikusse – kõige vähem tahavad nad oma isa puhtaks pesta, pigem püüavad teda mõista.

Sajandi valupunkt on massilised represseerimised. Uued ajad mõistavad hukka ühe või teise juhi selle põhjal, mil määral nad osalesid repressioonides. Osalus võib olla suurendatud või vähendatud, sõltuvalt juhi saatusest. Beria "repressiivne teenistuskiri" on märgatavalt "rikkalikum" kui Hruštšovil, kuid pole teada, millised võinuksid olla mõlemad nimekirjad, kui pärast Stalini surma 1953. aastal võitnuks Hruštšovi asemel Beria, kel olnuks võimalus dokumente puhastada.

Kui juhi osalus massirepressioonides on tühine või seda polnudki, võib leida patte "ühekordsetes" repressioonides – ajalugu annab rikkalikku materjali Kodusõja aastate ja võitluse kohta Kremlis kahekümnendatel, kolmekümnendatel, neljakümnendatel aastatel.

Leida võib alati. Otsitakse ja leitaksegi. Kuid tänased ajaloolased on inimesed, kes on eelkõige kiindunud soovi kinnitada kui tõde omaenda poliitilisi vaateid.

Vaja on aega, et tolm maha langeks.

"Ma tunnen Niina Budjonnajat ja armastan teda väga," räägib mulle Boriss Aleksejev, kes on raadiojaama "Ehho Moskvõ" programmijuht, "õppisime koos ajakirjandusteaduskonnas. Väga lihtne inimene. Tema sõbranna Julia Hruštšova oli teeskleja ja suurustleja, kuid Niinat

armastasid kõik tema toreda iseloomu ja sõbraliku suhtumise pärast. Kui Julia eest kirjutas keegi teine teaduskonnas kohustuslikud artiklid ja esseed, siis Niina tegi kõik ise. Tagasivaates võin öelda: tal ei leidunud ühtegi puudust. Temast kujunes tõeliselt edukas inimene.

Kutsus meeleldi enda juurde koju, rääkis mõnuga isast.

Mäletan, et ta jutustas, kuidas tema isa arvele kirjutati kuulsa tatšanka leiutamine, kuid tegelikkuses polnud see nii, tatšanka mõtles välja keegi teine. Budjonnõi võttis ainult idee. Ja tatšanka taha kinnitas kirja "tuhka sa järele jõuad", ette aga – "tuhka sa pääsed"."

Loen Niina Budjonnaja käsikirja "Süsteem". See pole katse näidata isa parimast küljest, vaid lisab midagi olulist meie kaasaja ajaloolaste kakofoonilisse ja vasturääkivasse koori, püüdlustesse XX sajandil kas siis idealiseerida või põrmu paisata Budjonnõi legendaarset kuju.

Käsikirja "Süsteem" jõud on selle konkreetsuses ja täpsuses. Niina ei anna endale voli väljendada negatiivseid tundeid isa kohta käivate solvangute puhul. Professionaalse ajakirjaniku külmaverelisusega kasutab ta kindlat võtet: toob tsitaadi ajaloolaselt, kellega ta pole nõus, ja seejärel esitab oma selge seisukoha, toetudes elufaktidele.

Mõned näited.

Ajaloolane J. Geller kinnitab: "Kavandades lõplikku operatsiooni Wrangeli vastu, ei asetanud M. Frunze esimesse ešeloni mitte Esimest ratsaarmeed, vaid pani sinna Filipp Mironovi juhitud Teise ratsaarmee... Ja mõne aasta pärast kirjutati kõik tema ratsaväelaste lahinguteened Vorošilovi ja Budjonnõi arvele."

Budjonnõi tütar kummutab selle väite: "Pole tõsi. Perekopi-Tšongari operatsioonis, kus Frunze oli üles ehitanud sügavalt ešeloneeritud lahingukorra, moodustasid mõlemad ratsaarmeed teise ešeloni... Esimesele ratsaarmeele oli antud käsk liikuda Simferoopoli-Sevastoopoli suunas, Teine ratsaarmee pidi minema Kertši peale... Ja te ei loe kuskilt, et Kertši vallutasid budjonnovlased. Jah, Mironovi ratsaarmeelaste lahinguteened vaikiti maha, kuid mitte kunagi ei pannud Vorošilov ja Budjonnõi neid enda arvele."

Ajaloolane Geller kirjutab: "Midagi taolist polnud Tööliste ja Talupoegade Punaarmees varem olnud: terve ratsaarmee diviis läks banditismi eest tribunali alla!"

Budjonnõi tütar vastab: "Midagi taolist Tööliste ja Talupoegade Punaarmees pole tõepoolest kunagi olnud. Siin on tegemist niinimetatud väljamõeldud juhtumiga – nagu ütles üks Bulgakovi kangelane. Kuid lähtepunkt sellise vale jaoks on kahjuks tõepoolest olemas."

Ning esitab dokumendi – revolutsioonilise sõjanõukogu käskkirja Esimese ratsaarmee väeosadele, millest selgub, et pärast võitu lahingus valgepoolakatega panid mõned ühe diviisi polgud "toime pogromme, vargusi, vägistamisi ja tapmisi".

Käskkirjas loetakse üles "end polkudele ohutus tagalas külge kleepinud" bandiitide, provokaatorite, huligaanide ja spioonide kuriteod ning öeldakse: "Seltsimehed punavõitlejad, komandörid, komissarid! Esimese ratsaarmee nimi on häbistatud. Meie kuulsusrikkad lahingulipud on määritud sopa ja süütute ohvrite verega...

Seoses sellega Esimese ratsaarmee nõukogu otsustab: "Relvitustada ja laiali saata 31., 32. ja 33. polk, kõrvaldada nad igaveseks Esimese ratsaarmee nimekirjast. Kõik mõrvarid, rüüstajad, bandiidid, provokaatorid ja nende kaasosalised 31., 32. ja 33. ratsapolgust viivitamatult arreteerida ning anda erakorralise sõja-revolutsioonitribunali alla."

Edasi toob Budjonnõi tütar fakte julmadest juudipogrommidest, millele tema isa võitlejad suutsid piiri panna.

Ja nii kogu käsikirjas.

"Niina Budjonnaja ei kirjutanud oma isa arvele kunagi midagi, mis talle ei kuulunud," ütles mulle Boriss Aleksejev 1996. aastal, kui polnud Niinat aastaid näinud, lähtudes eranditult noorusmälestustest.

Niina Budjonnaja käsikiri kinnitas Aleksejevi sõnu: näiteks lükkas ta otsustavalt ümber kaua püsinud kuulduse, et Budjonnõi idee olevat olnud luua tohutud hobusekarjad, kinnitades, et tegelikult kuulub see idee valgele kindralile Denikinile, Budjonnõi vaid viis idee Punaarmees ellu.

Niina Budjonnaja püüd jõuda tõeni ei peatanud tema sulge isegi juhul, kui oli oht rikkuda suhted ammuste sõpradega.

Ta kirjutab: "Just Budjonnõile võlgneme tänu selle eest, et meil on praeguseni säilinud hobuste eliittõud. Aga see, kuidas Budjonnõi ja tema kaaslased peitsid lihunike nugade eest hobusekarju, kui N.

Hruštšov otsustas meie hobused vorstiks muuta, et Ameerikale liha tootmises järele jõuda, on omaette kriminaalne lugu."

Ent Niina oli ju lapsest saati Hruštšovi lapselapse lähim sõbranna, kellele selline avameelsus ei pruukinud sugugi meele järele olla.

Ent käsikirja "Süsteem" ülestunnistused võivad meie ajal konjunktuurseist kaalutlusist paljudele mitte meeldida, sest mustavad seda, mida alles eile puhtaks pesti. Ja vastupidi. Kas mitte sellepärast pole seda käsikirja siiani raamatuna välja antud? Kuid nagu teada, käsikirjad ei põle ning neil on võime raamatuks saada.

Istun Niinaga tema avaras korteris Nikitski väravate juures ja silmitsen tema lapsepõlve ja neiuea fotosid.

"See ongi Kuibõšev, evakuatsioon. Meid oli tollal vanematel veel kaks. See kõrvadega olen mina. Aga siin olen hobuse seljas."

Millal isa teid esimest korda hobuse selga tõstis?"

"Esimest korda üritasin umbes nelja-aastaselt. Aga kuue-seitsmesena istusin juba kindlalt sadulas. Isa õpetas. Käisin läbi kogu ohvitseride kooli. Mul on palju fotosid, kuid isaga väga vähe, sest pildistasin, ilmutasin ja kopeerisin alati ise..."

"Kas isa lastega tegeles?"

"Tegeles. Ja palju. Me kõik kolm vehklesime. Isa valdas relva täiuslikult – tal ei olnud ühtegi mõõgaarmi, sest oskas rünnakut pareerida. Minu vend Serjoža oli vehklemises isegi Moskva meister juunioride klassis. Ema meid spordilaagrisse ei lubanud. Kogu sektsiooni pisarate ees ka mitte.

1956. aastal lõpetasin ma kooli ja astusin ajakirjandusteaduskonda."

"Kas oli teaduskonnas ka mõni õppejõud, kes teid mõjutas?"

"Kahjuks ei. Õppisin kirjutama artikleid ja olukirjeldusi juba pärast ülikooli, kui läksin praktikale APN-i (teabeagentuuri "Novosti". – *L.V.*). Praktiseerisin poolteist aastat, siis sain toimetajaks, seejärel vanemtoimetajaks, seejärel täitsin juba osakonnajuhataja kohustusi, kuni seitsmekümnendatel algas toimetuses tohuvabohu, juhtkond vahetus, kirjutasin iga päev tasuta kellegi artikleid ümber.

Järsku selgus, et minu ülemus kirjutas mulle töö eest välja kaheksa rubla. Ja hakatigi rääkima: "Ta käitub ebaausalt, kirjutab ise endale raha välja."

Nii kui sellest kuulsin, esitasin lahkumisavalduse ja läksin lepingulisele tööle ajakirja "Žurnalist".

Töötasin seal alguses lepingulisena saja rubla eest kuus, aga pärast lepingulisena saja rublata kuus. Otsisin endale pidevalt tööd, mis olnuks seotud kunstiga, olin tervelt kümme aastat sellega tegelnud, kirjutanud maalikunstist ja tahtsin samas vaimus jätkata. Läksin ajakirja "Kultura i Žizn" – oli selline sõprusühingu juures. Töötasin seal viis aastat, siis kutsusid sõbrad mind kirjastusse. Sellest ajast peale, 1977. aastast, olen töötanud kirjastuses "Moskovski Rabotši"."

Ma räägin Niinale: "Minu ajal õppis ajakirjandusteaduskonnas üks väga ilus tütarlaps. Tema portree avaldati ükskord "Ogonjoki" esikaanel. Räägiti, et ta on Budjonnõi pojanaine. Toona ei huvitanud see mind üldse, kuid millegipärast jäi meelde."

"Jah. Ta abiellus minu vanema venna Sergeiga. Lühikeseks ajaks. Sünnitas lapse, meie ema rääkis talle augu pähe. Kui poiss sai pooleaastaseks, jättis ema lapse meile ja läks ise puhkusele. Ja sellega asi lõppeski. Muide, laps elab meie juures pooleaastasest peale, mõneks ajaks võttis see naine lapse küll enda juurde, kuid andis hiljem taas meile. Ema ja isa tahtsid Aljošat isegi lapsendada. Jah, õnnelik Serjoža ei olnud..."

Siinkohal tuletasin Niinale meelde, et pärast "Kremli naiste" ilmumist helistas mulle ükskord tundmatu naisterahvas ja ütles nuttes, et mina olevat ainuke inimene, kellele ta võib helistada pärast seda, kui oli teada saanud oma elu suurima armastuse Sergei Budjonnõi surmast; nad peaaegu ei tundnud teineteist, kuid kui see naine oligi olnud õnnelik, siis vaid sellepärast, et tema elus oli armastus. Andsin naisele Niina Budjonnaja telefoninumbri ja soovitasin helistada talle.

"Jah, ta helistas mulle. No mida siin öelda? Võibolla oligi tema Serjoža õnn. Kuid Sergei ei saanudki sellest teada."

"Kas te ei märganud endale heidetud kõõrdpilke, kui teie isa "laimama" hakati?" pärin ma Niinalt.

"Ma poleks neid lihtsalt tähele pannud. Olen loomult elurõõmus inimene..."

Kuid valede "kõõrdridu" Niina märkas. Kas mitte sellepärast, et pilgud olid suunatud Niinale, aga read tema isale?

Valu vanemate pärast on tugevam omaenese valust.

Ei kiirusta rahuldama lugeja uudishimu ja jutustama selle naise isiklikust elust. Tundub, et kõikidest mulle tuttavatest Kremli lastest on Niinat kõige vähem puudutanud süsteem, millest ta kõneleb oma käsikirjas. Kuid tean, kui lugeja jõuab selle peatüki viimaste ridadeni ja ei saa teada mõningaid elulisi üksikasju Niina kohta, jääb ta rahuldamata.

Kreeklased heitsid Helena laintele,
minule – soolase vahu vaid huultele,
kirjutas poeet.

Et teie huultele ei jääks pettumuse soolase vahu maiku, toon mõned Niina eluseigad.

Esimest korda läks Niina mehele nimekale näitlejale Mihhail Deržavinile, ühele osalisele populaarses telesaates "Kolmeteist tooli trahter". Kui 1970-ndatel igas kodus ilmus teleekraanile "Trahter" oma võluva poola koloriidiga, oli Deržavin üks väheseid "välismaiseid ilminguid" meie suletud telekultuuris. See meelitas televiisori ette.

"Kuidas te Deržaviniga tutvusite?"

"Julia Hruštšova vedas endaga kaasa. Tema oli juba abielus, aga mina istusin kodus, vaatasin aknast välja ning õhkasin jagamatu armastuse pärast inimese vastu, kellel polnud minu tunnnetest aimugi. Justkui see naine, kes oli armunud minu vennasse. Minu sõbranna mõistis, et aeg on sekkuda. Korraldas koosviibimise, kuhu tuli ka Miša.

Meil on temaga ühine tütar Maša, lapselapsed. Elasime koos üheksateist aastat."

Minu märkmikus oli hulk ebadelikaatseid küsimusi. Miks mindi lahku? Kes oli initsiaator? Kas lahutus läks kergelt?

Niina Budjonnaja näeb suurepäraselt minu vaikseid piinu.

"Ei hakka sellest rääkima. Alguse sai kõik minust. Hakkasin armastama teist. Olen praegu temaga abielus. Kõik."

Niina Budjonnaja teine mees on tuntud vene maalikunstnik Nikolai Ponomarjov...

Kõik!

KÄTTEMAKS ISA EEST EHK SOLVATUD POEGADE RAAMATULAHING

Isade ja poegade igipõline teema on möödunud sajandil andnud täpse pealkirja Ivan Turgenevi romaanile. Isad said võidu laste üle, ja teisiti ei võinudki see olla tol ajal, kui romaan kirjutati. Jevgeni Bazarovi nimes on vihje Puškini värssromaani kangelasele: Jevgeni Onegin puistas oma vabameelsed seemned segaseisuslikku keskkonda. Kuid mõlemad Jevgenid on erinevate aegade kangelased, ja seda peegeldavad ka perekonnanimed. Onegin – Oneega, jõgi, midagi voolavat, püüdmatut. Ja kõrvale astus Petšorin, juba julmem, kuid veel mitte tegutseja, ja samuti jõgi – Petšoora.

Turgenevil on basaar – reaalsus ja tegevus.

Turgenev laseb Bazarovil surra, ta ei tea veel, mis temaga peale hakata. Kuigi elu näitab, kuidas moonduvad poliitikuteks eilsed loodusuurijad, ei suuda, ei taha või kardavad ka teised kirjanikud tuua oma raamatukangelasteks terroriste ja sotsialiste. XIX sajandi suured loojad eemalduvad ettevaatlikult kas siis 1812. aasta sõtta, jõudmata oma pajatustega Senati väljakuni, või pilavad revolutsionääre, nagu tegi Dostojevski. Kuid elu ise hakkab neid juba sünnitama, ja mida edasi, seda tuntavamalt.

Lugesin hiljuti uuesti läbi romaani "Isad ja pojad" ja olin rabatud selle harmoonilisusest ning nägin Bazarovis mõningaid Dmitri Karakozovi jooni, mida Turgenev oli õigesti aimanud...

Kahekümnendal sajandil saabusid ajad, mil isasid ja poegi ajasid segi ja lahutasid ajaloosündmused.

Nõukogude ideoloogia pakkus oma ühiskonnale isade ja poegade teemat Pavlik Morozovi, idee nimel isa reetnud poja looga. Kuid poiss oli väike, isa aga hirmuäratav, ja kui koolides poleks vaese Pavliku

teemat pidevalt käiatud, oleks see belletristlik tõsilugu varsti unustusse vajunud.

Bolševistliku ajaloo jooksul pidid isad ja pojad olema üksmeeles ustavad parteile ja valitsusele. Kaks aforismi: "Käbi ei kuku kännust kaugele" ning "Poeg isa eest ei vastuta" rääkisid teineteisele vastu nii paberil kui elus. Stalin kinnitas sõnades teist aforismi, kuid käitus vastavalt esimesele aforismile: lapsed vastutasid isade eest esimestest minutitest pärast vanemate väljaviskamist elurongist. Eriti Kremlist.

Stalini ajal vastutasid Kamenevi, Buhharini, Trotski, Uborevitši, Tuhhatševski, Jegorovi ja teiste lapsed.

Hruštšovi ajal vastutasid Beria, Malenkovi lapsed ja pooldajad samuti, kuigi mitte just nii hirmsalt.

Brežnevi ajal vastutasid nii Sergei Hruštšov kui Adžubei ja teised, küll pehmemalt, kuid vastutasid.

Igasugune tegevus sünnitab vastutegevuse. Saanud sajandi lõpul võimaluse ilmutada iseloomu ja kustutada pojalikku võlga, kukuvad Kremli ellujäänud lapsed kirjutama...

Viimaste aastate jooksul on ilmunud raamatud:

Sergei Hruštšov. "Riikliku tähtsusega pensionär", 1991.

Andrei Malenkov. "Minu isast Georgi Malenkovist", 1992.

Sergo Beria. "Minu isa Lavrenti Beria", 1994.

Kuigi erinevad mahult ja sõnastuse meisterlikkuselt, on nad siiski sarnased nagu vennad.

Alguses käib jutt suurepärastest esivanematest, siis perekonnast endast, kõik läheb libedalt nagu lepse reega.

Emade kohta kasutatakse kõige ülevamaid sõnu. Nii Niina Beria, Valeria Golubtsova kui Niina Hruštšova näevad neis raamatuis välja kui sotsialistliku realismi kunstnike maalid: nimed on erinevad, kuid pildid on ühte nägu.

Isad? Võiks julgelt igas raamatus vahetada nimed, ja ei muutuks midagi: Hruštšovi asemele Beria, Beria asemele Malenkov, Malenkovi asemele Hruštšov või Beria.

Sergo Beria süüdistab kõikides stalinistliku ühiskonna pattudes ja isegi repressioonides Malenkovi ja Hruštšovi. Ja teeb seda tõesti usutavalt, kuigi tema isa paturegister oli teada.

Andrei Malenkov süüdistab kõiges Beriat ja Hruštšovi koos parteikaaslastega, kes tema isa võimutipust minema pühkisid. Ja samuti veenvalt.

Sergei Hruštšov süüdistab Beriat ja Malenkovi ja loomulikult lööb Brežnevisse ogad, mis see oli torganud Nikita Hruštšovi südamesse. Usutavalt.

Välja kukkusid tavapäratud kolm köidet pojalikku armastust. Kui uurida kõiki kolme raamatut, kõrvutada neis toodud fakte ja sündmusi, võib märgata palju vasturääkivusi, lahknevusi ja vastuolusid, kuid kui neis veidi korda luua, pole raske taibata: ajalugu on häbistanud kõiki. Ja mida enam pojad veenavad ühiskonda isade süütuses, seda süüdlasematena isad näivad nende erapoolikus interpretatsioonis.

Toon read Sergo Beria raamatust: "Kindlasti kõlab see imelikult, kuid minu isa oli väga leebe inimene. Imelik seetõttu, et viimase neljakümne aasta jooksul on nii palju kirjutatud ülekuulamistest, mida ta justkui Lubjanka keldrites korraldas, tema jõhkrusest, sellest, et ta oli sallimatu võõra arvamuse suhtes. Kinnitan siiralt, et see kõik on jultunud vale.

Just tema ettepanekul – arhiivis on tema sellekohane kiri poliitbüroole ja keskkomiteele – keelustati igasugune vägivald süüdistatavate suhtes. Just tema tegi kõik, et peatada repressiooniratas, puhastada riikliku julgeoleku organid end massilistel represseerimistel aktiivse osalemisega kompromiteerinud töötajatest...

Kuid tuhanded ja tuhanded ausad töötajad jätkasid võitlust kriminaalkurjategijate vastu nagu varemgi, töötasid luures ja vastuluures...

Miks partei, õigemini tema kõrgem juhtkond, minu isaga arved õiendas? Aga sellepärast, et ta riivas nõukogude nomenklatuuri pühamut – Süsteemi. Ma ei räägi nii mitte sellepärast, et kellegi ees oma isa õigustada. Ta teadis oma vigu ja teadis oma süüd – ka süü oli olemas –, sest pole erilist vahet, kas sa jagad või ei jaga nende vaateid, kellega oled riigi juhtkonnas, hääletad millegi poolt isiklike veendumuste või mingite asjaolude tõttu. Jah, minu isa ei kirjutanud alla mahalaskmisnimekirjadele, nagu tegi seda Vorošilov, ei korraldanud massilisi represseerimisi nagu Kaganovitš või Malenkov, Hruštšov või Ždanov,

kuid et ta oli poliitilises juhtkonnas, lasub loomulikult vastutus nii temal kui igaühel neist. Ta ju käiski peale, et kokku kutsuda korraline kongress ja anda õiglane hinnang nii enda kui kolleegide tegevusele.

...Pärast Stalini surma isa ikka veel lootis, et isegi olemasoleva Süsteemi tingimustes on võimalik midagi muuta. Mõisteti, et on vaja kurssi muuta, mõistsid ka need, kes töötasid koos temaga – Hruštšov, Malenkov ja ülejäänud. Kuid kardinaalseid muudatusi nad ei suutnud teha, sest kui nad oleksid kaotanud riigivalitsemises partei juhtiva osa, *mida nii nõudis isa* (minu rõhutatud. – *L.V.*), sattunuksid nad ise opositsiooni kõigi aegade kõikvõimsama parteiaparaadiga."

Aga mida kirjutab oma isast Andrei Malenkov: "Georgi Malenkovi saatus pole mitte ainult inimese saatus, kes võttis vastu julmimate oligarhiamängude tingimused ja tegutses vastavalt nendele tingimustele (kuid just nimelt nii ja ainult nii serveeriti teda paljudes publikatsioonides), vaid dokumente võrreldes veendusin ma raudselt, et see on eelkõige inimese lugu, kes pidevalt üritas – ja aeg-ajalt isegi tulemuslikult! – olukordadest üle olla ja võimaluse korral pöörata need rahva, riigi, iga üksiku inimese hüvanguks. Ja kui poleks olnud võitlust, mida isa vargsi, aga mõnikord isegi avalikult stalinlike satraapide vastu pidas, siis ei oleks ta säilitanud osavõtlikku südant, ei oleks pärast despoodi surma saanud välja tulla juba tolle eluajal küpsenud tõeliselt demokraatlike reformidega, millest tegelikult sai alguse totalitaarse režiimi krahh, ja poleks teda pidanud kukutama viiekümne viiendal ning süsteemist kõrvaldama viiekümne seitsmendal, kui tema reformid otseselt riivasid juhtiva ladviku seisuslikke huvisid."

Nüüd aga Sergei Hruštšovi sõnad: "Isa erutas erakordselt võimu probleem, selle järjepidevus, ühiskondlike ja riiklike garantiide loomine, mis ei lubaks koondada võimu ühe inimese kätte, seda enam võimu kuritarvitada. Üheks võtmeprobleemiks olid töörahva saadikute valimised. Kehtinud ühe kandidaadi ülesseadmise asemel pani isa ette üles seada mitu kandidaati, et inimesed võiksid vabalt valida parima; nii oleksid saadikud valijaist sõltuvad...

Sotsiaalse õigluse jaluleseadmisel privileegide asemel oli pigem moraalne tähendus, sest majanduslike probleemide lahendamine sellest ei sõltunud. Et rahuldada vajadus kaupade järele, tuli toota rohkem

kvaliteetseid kaupu, aga mitte hüvesid ümber jagada.

Vastuvõetud otsused tegid äärmiselt tigedaks neid, keda ähvardas privileegidest ilmajäämine. Ja vähemtähtis pole, et mitte ainult neid endid, vaid ka *nende naisi* (minu rõhutatud. – *L.V.*). Kõik see omakorda ei mänginud mitte viimast rolli Hruštšovi langemisel."

Poegade raamatuid võib tsiteerida lõputult, kõrvutada, vastastada fakte, sündmusi, arvamusi ja oletusi.

Võib leida hulganisti vasturääkivusi iseendale, näiteks: kui Malenkovi poeg püüab tõestada, et tema isa ei pooldanud Stalinit, räägib ta endale vastu: "Stalin oli kindel Malenkovi ustavuses temale." Ma ei hakkagi rääkima Sergo Beria ja Sergei Hruštšovi keelevääratustest – nende raamatud on Andrei Malenkovi brošüürikesest märgatavalt paksemad.

Kuid kõigi kolme raamatu lugemisel hakkab mingil hetkel sellest hinnangute ja kaitsekõnede kaosest läbi imbuma üks mõte, primitiivne nagu amööb: kui Beria, Malenkov ja Hruštšov tahtsid demokraatiat, rahva elutingimuste parandamist, tsiviliseeritud ühiskonna õigusi ja seadusi, miks nad siis kokku ei leppinud? Kas mitte sellepärast, et igaüks tahtis ISE troonile tõusta ja valitseda? Ning juurutada oma "demokraatiat", nagu kartulit Katariina ajal? Kartul hakkas küll hästi kasvama, kuid inimene pole kartul. Võimu jõud, võimu tahe ei saanud peatuda. Julmad ja jäigad ambitsioonid, nagu inimühiskonnas on alati olnud, osutusid tervest mõistusest tähtsamaks.

Kõik kolm raamatut on kasulikud just oma vasturääkivuste poolest. Kuid mitte ainult. Aitäh Sergo Beriale, Andrei Malenkovile ja Sergei Hruštšovile. Neil oli õigus kirjutada, mida tahtsid. Tekitada kõmu meie ajal. Ning "töökas munk" avastab nende hoolsa autoriseeritud töö, rapsib sellelt "sajandite tolmu" ja avastab väga isikupärase, oma seisukohast lähtuva pojaliku armastuse loo.

Vähevõitu? Mitte just nii vähe.

Poeg vastutab isa eest...

LÕPPSÕNA

Raamatul "Kremli naised" oli üks eripära, mida märkasid paljud lugejad, ja mida ma ise suurepäraselt teadsin: kogu raamat, nagu öeldakse, "ei läinud mitte tõusujoones, vaid libises languse suunas". Pärast peatükke naistest, kes olid viibinud nii türmis kui asumisel, veeres jutt olmesse ja argipäeva.

Kuid milline papp, selline kogudus.

Millised ajad, sellised ka kangelased.

Millised naised, sellised ka peatükid neist.

Kremliaadli lastest on samasugune tendents. Mida lähemale sajandi lõpule, seda ordinaarsemad on isiksused võimu tipul, seda tavalisem nende elu, banaalsem iseloom ning kahvatumad või karikatuursemad nende lapsed.

Kas paneb imestama või mitte, kuid ükski Nõukogude riigijuhi poeg ega tütar ei ole jõudnud võimu tippu?

Loomulikult pole siin midagi imestada.

Kahekümnendal sajandil, rahva võimuga riigis oli poja suvaline tõus riiki juhtima mõeldamatu. Ja ega keegi üritanudki. Jakovi, Svetlana ja Vassili surus maha isa hiilgus. Vastukaaluks Stalinile muutis oma vanema poja draama üleelanud Hruštšov vanemliku kompassiosuti suunda ning legaliseeris "onupojapoliitika instituudi", milles ei olnud midagi halba ja mis oli eksisteerinud alati, kuid kuidagi "sordiini all". Tema poeg Sergei hõivas kõrge koha prestiižikas instituudis, väimees Adžubei tõusis Hruštšovi nõunikuks. Lähikond läks sama teed.

Hruštšovi järeltulija Leonid Brežnev, kes mõistis oma eelkäija onupojapoliitika hukka, tegutses veelgi vabamalt, ja tema lähikond, kes algul tegutses üpriski ettevaatlikult, kahmas hiljem palasid üha julgemalt.

Stalinlik "neetud seisus" oli Brežnevi aegadeks alla käinud, sigis küll,

kuid sugulaste kvantiteet kvaliteediks üle ei kasvanud.

Selle ilmingu apoteoosiks said lauasistumised Brežnevite juures, kus laua otsas istusid Leonid Iljitš ja Viktoria Petrovna; mehepoolses küljes tema sugulased ja lähedased, naisepoolses tolle sugulaste parv. Majaperenaine Viktoria Brežneva jälgis rangelt, et kogu õukondlik omaste jõuk saaks "seaduslikul viisil" rahuldatud, et mehe sugulastel ei oleks suuremaid privileege, kui tema enda omastel. Ning naisena, kes oli oma suguvõsasse vägagi kiindunud, kasutades ära oma kõrgel ametipostil oleva mehe hõivatust, suutis oma veresugulaste heaks teha rohkem.

Solvunud poegade raamatulahing paljastas huvipakkuvaid ajastu dokumentaalkroonikaid, eelarvamuslikke ja ebaobjektiivseid, kuid kõlbeliselt kaitses neid idee – kaitsta isa nime.

Nende järel hakkasid kirjutama kauged sugulased või õe- ja vennalapsed, lapselapsed, lapselapselapsed. Nad ei elanud neil aegadel, paljud olid näinud vaid lapsepõlves neid, kellest kirjutavad, kuid nende sõnades vilksavad Kremli elulaadile iseloomulikud detailid. Nende seas on perekonna kaitsjaid vähem.

Brežnevi vennatütar Ljubov Brežneva kui Leonid Iljitši sugulane kirjutab oma raamatus onust ja tädist, maksab meelega või tahtmatult kätte tädikesele Viktoria Petrovnale, kirjeldades teda kui "vulgaarset materialisti", kes koos tütrega eripoode tühjendas. Tema isa Jakov kaebas kord vend Leonidile neist rüüsteretkedest poodidesse, ja too võttis kodus käärid ning lõikas vihaga naise ostud pisikesteks tükkideks.

Kas hilinenud sündroom stalinlikust tagasihoidlikkusest? Arveteõiendus ostudega kui väärastunud arveteõiendamine inimestega? Brežnevi kättemaks on jõuetu, tema raev asjatu – aeg viis vankumatult nii tema kui kogu riigi muudatusteni, mille keskel elame praegu meie.

Tema tütar Galina ja poeg Leonid on viimased Kremli lapsed, kes tegelikult võitsid isasid püüdlustes hüljata igasugune idee, välja arvatud üks: olla rikkad, olla õnnelikud, olla vabad, puhata ükskõik kus ja ükskõik kellega, juua nii palju kui vaja ja unustada kommunism, mille kohta nende isa kitsas perekonnaringis tabavalt ütles:

"Kogu see jamps kommunismist on muinasjutt rahva tarvis. Ei tohi

ju rahvast usust ilma jätta. Kirik võeti ära, tsaar lasti maha, kuid peab ju olema mingisugune aseaine. Las siis inimesed ehitavad kommunismi."

Ljubov Brežneva, Jekaterina Vorošilova õetütar Ljubov Bronštein (ehkki Jekaterina Davidovna lapselaps ja minia ei tunnista Bronšteini õetütreks – *L.V.*), Nikita Hruštšovi lapselapselaps Niina Hruštšova ja teised, peamiselt naised, praegused Ameerika ülikoolide ja kolledžite aspirandid, eilsed paksukesed, kes kõhnunud doseeritud, tervisele kasuliku lääneliku toitumise tagajärjel, kõik need lähemate ja kaugemate sugulaste mälestusel kirjutajad on oma aja kroonikakirjutajad, kes on ookeani taga alal hoidnud esivanemate mälestust kui võimalust ennast kindlamalt teostada teises ajas ja teisel maal.

Kuidas aeg, nõnda inimesed. Tuleb kuulda võtta kõiki, teha omad järeldused.

Näen ette küsimust: aga kes olete siis teie, "Kremliaadi" autor?

Ma ei kasvanud üles Kremlis. Ei mu vanaisad ega isa olnud juhid. Ma ei ole Medvedevi, Volkogonovi, Avtorhanovi ega Konkvesti moodi poliitikust kremloloog.

Mul on üks eesmärk: Kremli elu kaudu mõista, mis toimus perekonnaga XX sajandil, näha, kuhu juhtisid isad ja emad oma lapsed, kuhu jõudsid lapsed, kuhu liiguvad lapselapsed.

Samuti on "Kremliaadi" lugejatel põhjust minult küsida: miks pole raamatus Brežnevi, Andropovi, Tšernenko ja Gorbatšovi lapsi?

Esiteks, nende saatused alles kujunevad.

Teiseks pole võimalik hõlmata hõlmamatut.

Kolmandaks ei koostanud ma privilegeeritud Kremli lapsukestest mitte entsüklopeediat, vaid kirjutasin uurimusraamatu, kus minu kangelasteks said vaid tüüpilised isikud, ja alates Brežnevi tütrest, kelle joomarlusest ja kirest väärisasjade vastu ei tea vaid need, kes surid juba Hruštšovi ajal, assimileeruvad Kremli lapsed vähehaaval, kaotades oma epohhi jooned ning erinevused. Kõrgema võimuešeloni hirm paista välja privilegeerituna muutus normiks Andropovi ja Tšernenko laste ning Gorbatšovi tütre käitumises. Nad kustuvad, jäävad varju.

"Mida öelda Irina Gorbatšova kohta," räägivad tema tuttavad, "armsake, tagasihoidlik naisterahvas. Selline nagu teisedki."

Jeltsini perekond? Ma ei käsitle seda oma raamatuis. Minu jaoks lõpeb "Kremliaad" koos Nõukogude Liidu histooriaga. Jeltsin on hoopis teine lehekülg, ja sellest on veel vara kirjutada.

Minu põlvkond on sajandi lapsed. Sajandi vanaisad tegid revolutsiooni. Kõik koos. Nii tsaar Nikolai II, kes tahtmatult tekitas revolutsioonilise situatsiooni, ja tema valitsuse liikmed kui ka vastaspool – igat masti revolutsionäärid. Peegeldasid aega oma peegleis kunstiinimesed, Hõbedase ajastu loojad.

Anna Ahmatova tõmbas toona õnnetuse kaela:

Kõik on röövitud, reedetud, müüdud,
musta surmana puudutand tiib...

Tõmbas kaela.

Tulid isad – Stalin oma abilistega, Hruštšov, Brežnev. Isade aja lõhestunud kunstid – orjameelsed ja ametlikud ning ka vastandlikud ja painajalikud – kajastasid protsessi.

Hruštšov juhtis lapsed vabadusse, kuid ajas nad nurka, sest ei teadnud teed vabadusse. Brežnev püüdis tema jälgedes neid nurgas hoida, kuid kui sajandi poeg Gorbatšov ettevaatlikult siiski need nurgad lõhkus, siis selgus: minna pole kuhugi.

Vabadus on vaid illusioon, imeline suveöö unenägu või siis tukastus talvehämaruses.

Mõnigi jookseks tagasi, kuid nurgad on lõhutud ja kindlus lukus. Ees on teadmatus.

Kremli privileegid – peamine väikest inimgruppi rahvast eristav tunnus – lõhestasid hingi, rikkusid iseloomusid ja paiskasid segamini privilegeeritute saatusi, jätsid kogu aastasaja ilma võimalusest kujundada harmoonilist maailma, aga mitte ainult "neetud seisust".

Jumal küll, kui palju patte on krahvide ja vürstide, bojaaride ja aadlike arvel, kuid kas tänased järglased, aristokraatia jäänused neid tõesti arvestavad, kui nad uhkusega räägivad: "Ma pärinen Narõškinite suguvõsast! Mina olen Vorontsovide-Daškovide perekonnast! Mina Zakrevskitest!"

Muuseas, ammuks see oli, kui nad varjasid oma õilist päritolu?

Märgatavalt julgemad, nagu Jevgeni Džugašvili, tunnevad täna uhkust Stalini nime üle. Märgatavalt häbelikumad Allilujevite hulgast tahaks selle nime unustada. Kuid kellel neist on õigus? Igaühel omamoodi.

On kahekümnenda sajandi viimane aastakümme. Käes on lapselaste aeg. Spiraali lõpp. Sajandi lapselapsed ei vaata tagasi, et mõista, mõtestada, õigustada ja kohut mõista, nad ei ole minevikust eriti huvitatud.

Tuntud lugu. Sajandeid pole lapselapsed soovinud mõtestada põlvkondade kogemusi, seepärast tegid nad uue sajandi vanaisadeks ja isadeks saades sellesama vanaisade ja isade vea. Millise?

Ajalugu õpetab ainult ajaloolasi. Ajastu loojad soovivad oma kogemust. Enne neid ei olnud midagi – pärast neid tulgu või veeuputus.

Ent kui tõepoolest tulebki veeuputus?

Ei, kuni meie, sajandi lapsed, oleme veel elus ja mäletame minevikku, pole veel kõik kadunud.

Ja on viga, mida võime parandada. Milline?

Aga selline: me räägime vanaisad, isad, nagu ei oleks olnud vanaemasid ja emasid. Olid varjus, varnast võtta, aitasid aeg-ajalt vanaisasid ja isasid nende julmades mehetegudes ning kannatasid võrdselt nendega.

Lapsed ja lapselapsed, pärinedes lapselikust sootusest, elavad sellesama skeemi järgi.

Meie sajandil on naine tugevam kui kunagi varem. Ta on kõikjal. Täidab ühiskondlikke ülesandeid niisama hästi kui mees. Kõiki, välja arvatud üks: tal pole võimalust lahendada koos meestega riiklikke asju – keelustada sõdasid, aidata majanduses, tegelda eetika ja ökoloogiaga. Kõik, mida ta nendel tegevusaladel teeb, on allutatud mehe diktatuurile. Siin see viga ongi.

Kuidas seda parandada?

Mitte asemel, vaid koos. Mitte tsaariperekonnaga, see juba oli, vaid inimestega.

Siis on ka Kremli lapsed mõnevõrra teistsugused...

Niisiis, kui me kõik oleme sellel maal kahekümnendal sajandil algusest peale Kremli lapsed, privileegidega ja ilma nendeta, keda on sünnitanud võimas ja hirmus aeg, ja kui kõik, mis toimub Kremli müüride taga, toimub igaühega meist, siis on lootust: kui heidame pilgu Kremli hambuliste müüride taha, on kerge mõista, mis ootab meid tulevikus, mida tuleks peljata, mida ennetada.

Igaüks võib seda ise teha.

Kasutatud kirjandus

Аджубей А.И. Те десять лет. Москва: Советская Россия. 1989.

Аллилуев В.Ф. Хроника одной семьи. Молодая гвардия. М. 1995.

Аллилуева К.П. В Доме на Набережной. Альманах Конец века. 1992.

Аллилуева С.И. Двадцать писем к другу. New York: Harper & Row. 1968.

Аллилуева С.И. Только один год. New York: Harper & Row. 1970.

Анненков Ю. Вспоминания о Ленине. Новый журнал. 1965.

Берберова Н.Н. Железная женщина. Russica publishers, inc. New York. 1982.

Берия С.Л. Мой отец Лаврентий Берия. Современник. М. 1994.

Бобков Ф.Д. КГБ и власть. Новости. М. 1995.

Буденная Н.С. Система. Рукопись.

Быстров С. Наваждение. Труд. 4.05.1994.

Валентинов Н. Встречи с Лениным. Нью–Йорк: Издательство им. Чехова, 1953.

Валентинов Н. Выдумки о ранней революционности Ленина. Новый журнал, 1954, Н.39.

Валентинов Н. Ленин в Симбирске. Новый журнал, 1954, Н.37.

Вождь, диктатор, хозяин. Сборник. Москва: Патриот, 1990.

Восленский М. Номенклатура. London: OPI, 1990.

Геллер М. Машина и винтики. OPI, London, 1985.

Горький М. Владимир Ильич Ленин. Сборник Вспоминаний о Ленине. Москва, 1924.

Доднесь тяготеет. Сборник. Москва: Советский писатель, 1989.

Друнина Ю.В. Судный час. Современный писатель. М. 1992.

Иосиф Сталин в объятиях семьи. Документы. Родина. 1993.

Канкрин А.В. Мальтийские рыцари. Московский рабочий. 1993.

Колесник А.Н. Хроника жизни семьи Сталина. Москва. С.-Пб. ИКПА. 1990.

Кравченко Г.С. Мозаика минувшево. Москва.: Искусство, 1975.

Маленков А.Г. О моем отце Георгии Маленкове. НТЦ Техноэкс. М. 1992.

Матвеева Н.Н. Мой таинственный дед. Рукопись.

Медведев Р. Н.С. Хрущев. Дружба народов, Н.7, 1989.

От оттепели до застоя. Сборник. Москва: Советская Россия, 1990.

Попов И. Один день с Лениным. Москва: Советский писатель, 1963.

Радзинский Э.С. Николай Второй. Жизнь и судьба. Москва: Вагриус, 1993.

Разгон Л.Э. Непридуманное. Москва. Книга. 1989.

Сванидзе М.А. Дневники. Рукопись.

Симонов К. Глазами человека моего поколения. Знамя. 1988. Н.3–5.

Соломон Г.Р. Вблизи вождя. Ленин и его семья. Московитянин: 1991.

Уварова Л.З. Василий. Рукопись.

Ульянов Д.И. Очерки разных лет. Издательство политической литературы. М. 1974.

Ульянова–Елизарова А.И. О В.И. Ленине и семье Ульяновых. Политиздат. 1988.

Хрущев С.Н. Пенсионер союзного значения. Новости. М. 1991.

Чернов В. Перед бурей. Нью–Йорк: Издательство им. Чехова.

Чернова О. Холодная зима. Москва 1919–20 гг. Новый журнал, 1975, Н.121.

Чуев Ф. Так говорил Каганович. Москва: Терра. 1993.

Trükikoda
OÜ MARK & PARTNERID
Kohtla-Järve
tel.:251-41-680